

L. VAN DEYSSEL

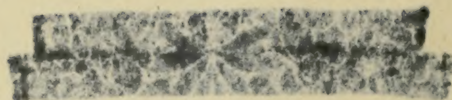
VERZAMELDE OPSTELLEN

• TWEEDE BUNDEL •

[redacted]

TWEEDE BUNDEL

VERZAMELDE OPSTELLEN

VERZAMELDE
OPSTELLEN

DOOR

L. VAN DEYSSEL

TWEEDE BUNDEL

TWEEDE DRUK

AMSTERDAM
SCHELTEMA & HOLKEMA'S BOEKHANDEL
1901

INHOUDSOPGAVE.

TORQUEMADA.

TORQUEMADA.

I.

Victor Hugo leeft nog en in hem de romantiek. Emile Zola mag dan boeken „in-18 jésus" uitgeven, 't een vóor en 't ander na, om te beweren en te bewijzen dat de letterkundige beweging van 1830 slechts „une émeute de rhéthoriciens" geweest is en dat die richting in 1880 haar laatsten doodstrijd doorleeft, Victor Hugo gaat voort, werken „in roy.-8" de waereld in te zenden, op zwaar papier, vol weelde gedrukt, en de grijzaart der idealen bekommert zich weinig om de aantijgingen van den realist.

Victor Hugo is een vereerd schrijver, ook in ons land. Het gematigde Nederlandsche gemoed vult zich liever met de bespiegelende schoonheden van den dichter, welken de traditie gebiedt te eeren, verdiept zich met meer begeerte in de verbazende beeldenmassaas, waar in de held van 't romantisme zijn wæreldbeheerschers-gedachten pleegt om te zetten, dan zich te wagen aan de bruisende en doortastende nieuwigheden van den barren systematikus en den onwrikbaren veroveraar van het naturalisme. Een Hollander, die gaarne op wat kosmopolitische ontwikkeling (hm!) aanspraak maakt, heeft met genoegen zijn fl. 3.30 voor Hugoos nieuwste drama over. Hij leest het, legt 't ter zijde en meldt zijn vrienden, dat hij 't heeft gelezen en 't hem prachtig voorkomt. Hij walgt

van Zolaas „bordeel-romans”, haat het omgaan met Zolaas figuren, maar verkwikt zich in de wijsgeerige dialogen en filantropische ontboezemingen van den edelsten revolutionair onzer eeuw. En hij leeft voort, zonder er veel van meê te dragen. Hij onderzoekt niet, maar bewondert den grooten lyrikus, en een aanval op dien zilvren kolos schijnt hem een onmatige heiligschennis. Hij is niet weinig vooringenomen en daar bevindt hij zich wél bij. Hij sta mij toe in dit oogenblik eens, zonder meêrekening zijner *partis pris,* een enkel woord over het laatste tooneelwerk van Victor Hugo in 't midden te brengen. Ik wensch de op analyze berustende waardeering tegenover de niet-onderscheidende, doffe, vrouwlijke te stellen, en juist (door de ontleding) het vinden der werklijk goede deelen bevorderlijk te zijn. Ik ben de eerste om de regelen te onderschrijven, welke ik onlangs uit een „Engelsche Kroniek” in het Algemeen Handelsblad heb opgevangen: „Onze kleinkinderen zullen eenmaal verbaasd staan, als wij hun verhalen van reuzen als Gladstone en Victor Hugo”, maar ik geloof dat zelfs de meest bewonderde reuzengeest beter gediend is met charakteristiek en kommentaar, dan met banale en plomp opgetuigde lofredenen.

II.

„Torquemada” is een drama, verdeeld in een voorspel en vier bedrijven. De handeling van het voorspel heeft plaats in Katalonië, het stuk speelt in de 15de eeuw. Het tooneel verbeeldt het oude kerkhof van een klooster, woest van aanzien en verwaarloosd aan alle kanten. De prior is daar aanwezig en beklaagt zich over de verwildering der kloosterorden in 't algemeen. Een onbekende komt op, de prior wijst hem de deur, maar

verneemt dan dat hij de Koning is. Deze nu vergeeft den prior zijn vermetel gedrag, mits hij hem, in oprechtheid, op de hoogte zal brengen van alles, wat binnen de muren van het klooster gebeurt. In-tusschen beklaagt de vorst zich zeer aan zijn vriend en vleyer, den Markies de Fuentel, die bij hem is, over de ellende van het koningschap; dan ondervraagt hij den prior naar de zeden van het klooster. De prior beweert dat in deze heilige plaats nooit eene vrouw wordt gezien. Op hetzelfde oogenblik ontwaart de Koning er eene, zeer jonge, aan de zijde van een even jongen man. De prior legt hem uit, dat 't twee kinderen zijn van hooge geboorte, die hier in stilte worden opgevoed. Zij heeten *Rose d'Orthez* en *Sanche de Salinas*. Zíj zal het graafschap van Orthez, híj dat van Burgos erven. Zij zullen samen huwen. De Koning berekent dat politiek dit huwelijk niet in zijn nadeel zal zijn. Hij neemt afscheid van den prior en gaat alleen de jonge lieden begluren. Dan blijven op den voorgrond de Markies de Fuentel en de prior, en de Markies gaat den prior uithooren. En 't komt uit dat de jonge Sanche de kleinzoon is van den Markies, die, als hij dit hoort, besluit voor 't welzijn van Don Sanche te waken. De Koning keert terug en deelt aan den Markies zijn besluit mede de kinderen te doen huwen, om politieke redenen. Allen gaan af. Nu verschijnen *Don Sanche* en *Dona Rose*, de zeventien- en zestienjarige, en er heeft een liefdestooneel tusschen hen plaats. Hierna gaan zij af, als zij een eenzamen monnik zien, die daar reeds lang heeft rondgedwaald en van wien men vernomen heeft dat men hem voor half krankzinnig hield. Deze monnik, die niemant anders is dan Torquemada zelf, houdt een lange alleenspraak, waarin hij zijn denkbeelden omtrent de zuivering der menschheid, in zoo een poel van ellende en boosheid verzonken, blootlegt. Hij is juist in volle

geestvervoering als er, één voor één, een aantal monniken van den achtergrond opdoemen, gevolgd door den Bisschop *de la Seu d' Urgel*, wiens aanwezigheid in 't klooster vroeger reeds besproken is. Met veel plechtigheid wordt den monnik nu geboden, aangeraden, gebeden en gesmeekt de dwaalleer, welke hij toegedaan is, vaarwel te zeggen. Daar hij pertinent blijft weigeren, past men de gewone (?) straf op hem toe en wordt hij, op 't tooneel, levend in een graf gesloten. Na de volbrenging van dit gericht, trekken de monniken af onder het psalmodieeren van *De profundis ad te clamavi*, enz. Nu niemant hen meer storen zal, komen de jeugdige gelieven *Don Sanche* en *Dona Rosa* weêr te voorschijn. Zij hooren kreten van onder de aarde komen en na lang luisteren en wikken en wegen en ondervragen, verlossen zij, door het wegschuiven van de zerk, den monnik uit zijn hopeloze gevangenis. Deze zweert hun den dienst te zullen vergelden, en het voorspel eindigt hiermede.

De eerste akte brengt ons op de voorplaats van het „kloosterpaleis de la Llana", in Burgos. *Don Sanche* treedt op met den Markies *de Fuentel* en Gucho, den nar, die reeds in den proloog een rolletjen had. Don Sanche weet thands dat hij van Koninklijken bloede is en zal juist heden Dona Rose huwen. Terwijl er rondom feesttoebereidselen worden gemaakt, gaat Sanche het gebouw binnen om zijne beminde hier heen te leiden, waar de Koning hem ridder zal slaan en zijn echt zegenen. Intusschen verschijnt de Koning met een kapitein en een troep soldaten. De Koning is namelijk verliefd geworden op *Dona Rose* en hij zal *Sanche* doen dooden of wel hem voor altijd naar een klooster doen zenden. De manschappen posteeren zich links, bereid op het eerste teeken toe te slaan, de kloosterkleêren zijn rechts in gereedheid. Dan ziet men den Markies *de Fuentel* (den als zoodanig aan

elk onbekenden grootvader van *Don Sanche*) die zijn kleinkind tot zijne bruid heeft geleid, weêrkeeren en tot den Koning gaan. Deze maakt hem bekend met zijn voornemen, *Sanche* te vermoorden of weg te moffelen en vraagt hem raad. De Markies raadt zijn vorst den moord aan. Het bruidspaar komt op met den bisschop en wæreldlijk en geestlijk gevolg. De Bisschop begint de ceremoniën en eerst met den Koning zijne toestemming te verzoeken. Dan zegt de Koning plotseling: hoe waagt gij 't, o Kerkvoogd, dit huwelijk in te zegenen, daar gij weet, dat deze beiden kloostergelofte hebben gedaan om in het gesticht, dat onder uw patronaat staat, opgevoed te kunnen worden? . . . En de bruîgom en de bruid worden naar het klooster verwezen en men kleedt hen in pij en nonnengewaad; zij worden weggevoerd.

Ik vergat nog meê te deelen, dat de Markies de Fuentel van lage geboorte is en alleen door 's Konings gunst het zoo ver heeft gebracht. Hierin ligt ook 't geheim, waarom hij voor zijn grootvaderschap niet uit kan komen. *Don Sanche* is, wel te verstaan, het kind van den natuurlijken zoon van een Koningin en van een page. Deze page is nu de Markies.

Men houdt hem voor den wettigen klein-zoon dier Koningin en daarom alleen is een huwelijk tusschen hem en de werkelijk van hoogen bloede zijnde *(Dona Rose)* mogelijk. Verraadt de Markies nu zijn geheim, dan is de schoone toekomst voor zijn afstammeling vernietigd.

In dezen akte treedt ook Torquemada al op, maar zwijgend, aan 't hoofd van een processie inquizitoren, die hun slachtoffers in de stad gaan opsporen. Hieraangaande heeft nog een gesprek plaats tusschen den Koning, den Markies en Gucho, den nar, over de vreeselijke macht van Torquemada en de onverbiddelijkheid der Inquizitie.

Het tweede bedrijf speelt in Italië, op een bergtop, vóor een hermietengrot. Personen: Franciscus a Paula (de hermiet), Torquemada en de Paus Borgia (Alexander VI). Torquemada komt, op zijn tocht naar Rome, langs Franciscus' woning. Na eenige plichtplegingen, komt hun gesprek algauw op de wijsbegeerte en beide verklaren hunne levensbeschouwing. In de verte dringt het schallen van een luidruchtige jacht door tot de eenzame hut. Te midden hunner bespiegelingen komt op eens een vrolijke jager de asceten storen. Deze mengt zich in hun gesprek en verhaalt zijne opvatting des levens, nogal van vroolijken Frans. Na vrij wat losbolligs uitgebrald te hebben, laat de jager Franciscus de vraag aan Torquemada doen:

„Qu'est-ce que ce bandit?"

Deze antwoordt:

„Mon père, c'est le pape."

Het scherm valt hierop.—

Voor den 3^{en} akte verplaatsen wij ons in een zaal van het oude Moorsche paleis te Sevilla. Er zullen een aantal joden verbrand worden. De opperrabijn heeft echter veel goud verzameld, om daarmeê zijn broeders van Ferdinand en Isabella los te koopen. Terwijl de Markies de Fuentel den Koning in 't voordeel der joden tracht te stemmen en te bewegen het goud te aanvaarden, denkt deze aan niets dan aan *Dona Rose*, op wie hij steeds meer verliefd raakt. Hij wil haar uit het klooster, waar zij op zijn last gebracht is, doen schaken. De Markies herinnert hem er aan dat er een nieuw edikt tegen de kloosterpoortschenders is verschenen, op bevel van Torquemada, en dat de groot-inquizitor zelfs machtiger is dan de Koning. Dit prikkelt den Koning bizonder en al uitroepende:

Par la gorge, marquis, tu mens! Le roi se nomme
Ferdinand et ni moine, et ni pape de Rome
Ne feront qu'il en soit autrement, et que moi,
Le tigre et le lion, je ne sois pas le roi!,

overhandigt hij den Markies een pergament, waarop deze gemachtigd wordt in naam des Konings te handelen, het klooster, waar Rose is, te overmeesteren, en haar naar den Koning toe te brengen. De Koning bericht verder dat hij naar Triana vertrekt en bij zijn te-rugkomst de infante verlangt te vinden in een verborgen park van zijn paleis. Hij geeft den Markies daar den sleutel van, en Gucho, de nar, die steeds achter de beenen van zijn Koning te vinden is, grijpt den tweeden gelijken sleutel die in 't zelfde laadtjen stak en dien de vorst voor zich bewaren wilde. De Markies ook, eenmaal de volmacht van den Koning in zijn bezit hebbende, heeft zijn plannen en denkt nu eveneens zijn Sanche, zijn kleinkind, te bevrijden. De Markies vertrekt. De Koningin verschijnt, en bij monde van hun rabbijn doen de joden hunne smeekbeden om vrijspreking van den brandstapel, in ruil voor het goud. Daarop trekken de joden af, de Koning en de Koningin blijven alleen beraadslagen, maar Gucho is er ook nog en heeft zich onder het tafelkleed verborgen. Het goud verleidt hen, de Koning teekent een kontrakt, waarmeê de joden vrij komen; juist zal de Koningin hare handteekening onder de zijne schrijven, als in weêrwil van 't streng verbod, de deur wijd open vliegt en Torquemada met een crucifix in de hand op den drempel boven de trap verschijnt. In geweldige bewoordingen houdt hij de vorsten te-rug en ontzegt hun te teekenen; dan opent hij een zwaar gordijn en men aanschouwt het plein in de stad, waar de ongelukkige joden op den brandstapel vergaan. —

De vierde en laatste akte speelt in het vermeldde

geheime park des Konings, in den nacht. Gucho en Torquemada komen op; Gucho biedt Torquemada den sleutel van 't geheime park aan, dien hij stal uit 's Konings laâ. Beiden gaan af. Uit de donkerte komen de Markies *de Fuentel*, *Don Sanche* en *Dona Rose* te voorschijn. De Markies zegt, hen tot hiertoe gered te hebben: uit het klooster is de eerste stap. Maar nu de tweede: uit Spanje. Hij vertrekt om paarden of andere vervoermidddelen op te sporen, daar de Koning nog afwezig is, eerst morgen te-rug kan zijn en hij meent alleen, behalve dezen, toegang tot het park te hebben. *Don Sanche* en *Dona Rose* vragen zich af, hoe zij toch gered zullen worden, wie hen verlossen zal. „Ik", klinkt plotseling een stem achter hen en, omziende, ontwaren zij Torquemada, hij, van wien ze alles te vreezen hebben als uit het klooster ontsnapten! Zij kennen hem echter niet, maar meenen zich toch den persoon van dien grijzen monnik te herinneren, ja, hij is 't, dien ze levend uit het graf hebben gered. Nu wil hij op zijne beurt hun gelijken dienst bewijzen. Hij vraagt hen, wie zij zijn. Zij verhalen hem hunne geschiedenis en komen onwillekeurig te-rug op zijne bevrijding. *Sanche* beschrijft hoe hij met een daar geplant en door hem uit den grond gerukt ijzeren kruis, de grafzerk heeft doen verschuiven. Als Torquemada dat verneemt, verschrikt hij hevig. Wat, hun werktuig was een kruis! Wat een vreeselijke zonde! zij zullen de hellestraffen moeten ondergaan. Nu geen redding meer mogelijk! Geen redding? Ja toch, zeker, de eindredding; en zich langzaam te-rugtrekkende, zweert Torquemada hun een zekere redding. *Don Sanche* en *Dona Rose* geven zich dan, op de marmeren bank gezeten, de oogen naar de sterren gewend, over aan de droombeelden der liefde. Wanneer ze in hooge verrukking zoo zich zelf en hunne omgeving hebben vergeten, komt langzaam en statig de

doodbrengende optocht der zwarte en witte boetelingen, met Torquemada aan 't hoofd, van den achtergrond; die optocht, welke men in den derden akte voorbij 's Konings paleis over de markt heeft zien trekken, de optocht die de slachtoffers voor Torquemadaas zuiverenden brandstapel komt zoeken. Het doel der processie zijn zij, de twee gelieven. Torquemada heeft woord gehouden. Dit is de opperste redding!

III

Waar komt, in korte woorden, dit tooneelstuk op neer? Twee gelieven bewijzen een grooten dienst aan zekeren man (proloog), er ontstaat een beletsel tegen het voorgenomen huwelijk dier tweede beminden (1^e^ akte), door een in geenerlei verband met dien bewezen dienst staande omstandigheid komt er gelegenheid om het beletsel te doen verdwijnen (3^e^ akte), het beletsel, dat scheen weg te blijven, blijkt onoverkomelijk, en nu verschijnt de man, aan wien de dienst bewezen is, en vergeldt hem, de beminden door den dood tot eeuwige gelukzaligheid brengende (4^e^ akte).

De groote fout. die ons terstond treft, is, dat zich de verdere elementen. waaruit het stuk is samengesteld, niet groepeeren om, niet ondergeschikt gemaakt zijn aan de hoofdbeweging. Dit drama laat ons Torquemada, den grooten Inquiziteur, zien, in de omgeving van zijn tijd, met zijn systema van zuivering door het vuur, en hieraan is dan een intriguetjen verbonden, waarin dat systema ook speciaal wordt toegepast. De aktie, die hoofdzaak zijn moest, is bijzaak. In de Kunst moet het gevoel, nooit het verstand in de eerste plaats komen, en wat raken ons dan de ellenlange levensbespiegelingen van een *Torquemada*, een *Fransciscus a Paula* en een *Borgia*, wat gaan ons de

smeekbeden der spaansche joden of de gedachten over zijn levensstaat van den Koning aan, indien wij er reikhalzend naar uitzien of de liefde van *Sanche* en *Rose* bevredigd zal worden, waar het heen moet met de jaloezie van Ferdinand en of de Markies de Fuentel nog vreugde van zijn grootvaderschap zal beleven? De figuren van Franciscus en Borgia, de geheele tweede akte, had gemist kunnen worden. De hoofdpersoon Torquemada komt alleen in het Voorspel en in den 4en akte als tot de intrigue betrokken voor. Al weer een aanduiding dat het den dichter hoofdzakelijk te doen is geweest den inquiziteur af te beelden. Maar waarom hiertoe de dramatische form gekozen? Waarom geen epos ontworpen, zoo als alleen de auteur der *Révolution* en der *Quatre vents de l'esprit* het schrijven kan?

Torquemada is een drama, waarin geen enkele groote hartstocht voorkomt, geen hartstocht namelijk van liefde tusschen een man en eene vrouw; geen enkel grootsch en nobel charakter ook, tenzij men dat van den dweeper zelf zoo zou willen qualificeeren. Niet één tooneel van liefde of haat. —

Het ontbreken van eene groote vrouwenfiguur doet ook nadeel. De sublieme passie in de vrouw was altijd een van Victor Hugoos beste motieven, zoo als *Tisbe* en *Catarina*, *Dona Sol* en de Koningin uit *Ruy-Blas*, *Marion Delorme* en *Lucrèce Borgia* het bewijzen. De vrouwenhartstocht hoort thuis in die gouden spaansche dramaas, (tenzij ze voor een gezelschap van rederijkers bestemd worden). Vooral in dergelijke stukken is de vrouw een middel om den melodramatischen glimp, die de dramaas zoo licht bedreigt, onschadelijk te maken.

Torquemada is over 't geheel een ijzingwekkend tooneelspel en alleen de teedere minnarijen van *Sanche* en *Rose* geven er nog iets liefs in. Het is een filozofiesch-historiesch

drama, in hier en daar vrij verdienstelijke maar vooral heftige, vaerzen geschreven. Het is eigenlijk zeer grof werk, belachelijk van schetterende en leêge gezwollenheid. Het staat ook, dunkt mij, als drama beneden Hugoos vroeger tooneelwerk.

IV.

Laten wij de figuren eens beurtelings bekijken. Torquemada loopt, bij het opgaan der gordijn voor den proloog, op den achtergrond van het kerkhof heen en weêr, als oude monnik in Dominikaner gewaad, buigt voor elk kruis, dat hij tegenkomt, zijn knie, en verdwijnt. Hierna ontmoeten wij hem in 't 6^e tooneel, waar hij, door zijn verschijnen Sanche en Rose op de vlucht gejaagd hebbende, in een alleenspraak van 128 vaerzen zijn wijsgeerig-praktiesch stelsel in lyrische ontboezeming uit-een-zet. Aan den eenen kant ziet hij den mensch in de zonde gedompeld en aan den anderen de hel die hem wacht. „hier den mensch; vergetende, levende, etende, slapende, en ginds de somber vlammende diepten, de hel.” Hij klaagt over het ongeluk en de dwaasheid der menschen. Hij hangt een schriklijk tooneel van de helsche smarten op. Ieder die gedurende zijn leven het minste kwaad heeft bedreven, is daar, in die pijnen. Men kan niet aan de hel twijfelen, want wij zien zijn uitbarstingen op aarde: Vesuvius, Etna, enz. In de hel

Hélas! pas de sortie et de fuite. Rentrez,
Rentrez dans vos cachots de braise pénétrés.
Redevenez les flots du noir chaos de flamme,
Au-dessus de vous rit Satan, l'immense infâme!

Op eens, na al de afgrijselijkheden van de eeuwige foltering geschetst te hebben, roept Torquemade uit:

„Mon Dieu! qui aura donc pitié?" En hij andwoordt terstond, zijne roeping van tweeden Messias bekend makende: „Moi, je viens sauver l'homme." En hoe? — Door den brandstapel! Een oogenblik van verbranding in dit leven, weegt op tegen het eindeloos vuur. „Vaincre l'éternité par l'instant." Vuur, vuur moet er zijn om de ziel te reinigen,

Car l'eau lave le corps, mais le feu lave l'âme.

God moge hem bijstaan om de toekomst der menschheid te redden! Daar zullen geen verdoemden meer gevonden worden. Maar geen tijd te verliezen! En hij weidt wederom uit over de ellende der waereld. Een stap nog en alles ware verloren. Maar nu treedt hij op, hij, Torquemada. Hij zal het menschdom vreugde brengen door de redding der waereld, bij middel van talloze brandstapels. Aan 't eind van deze ontboezeming, is hij in extaze geraakt en nu heeft het tooneel van het levend begraven worden plaats.

Deze alleenspraak zal de toeschouwers schriklijk vervelen, evenals de geheele tweede akte, die bestaat uit het gesprek tusschen Torquemada en Franciscus a Paula. Al schrijft men nog zulke betrekkelijk verdienstelijk didaktische Poëzie, men kan daarvan toch geen drama samenstellen. Men klaagt Dumas fils aan wegends het overdreven gebruik van wijsgeerige en zedekundige beschouwingen in zijn tooneelwerken, maar van welke dezer is de omvang en het abstrakte te vergelijken met de filozofiesch-sociale overwegingen, die de held van Victor Hugoos jongste drama moet uitspreken? Maar dat gaat toch werkelijk niet aan. Alle leven is niet vertoonbaar in den schouwburg. Er moet gekózen worden en in de eerste plaats bedacht, dat op het Tooneel de praktijk des Levens verwacht wordt, niet de theorie, niet de Leer,

maar het Leven. De felle opbloeyingen van het Leven, in de mysteriëuze samenkomsten en worstelingen der hartstochten van ons, arme menschen.

Daarom kan de hoofdzakelijk theoretiesch vertoonde hartstocht van een menschheidhervormer tot God en tot de menschheid in 't algemeen, bij boer en burger, jong en oud, geen belang wekken. De gene die, aan 't eind zijner alleenspraak, uitroept: „O genre humain, je t'aime", doet het parterre geeuwen, en de stalles ook. Men vraagt menschen, die roepen: „Robert, toi que j'aime", of „Marion, je t'aime", en men wil weten hoe het met die twee af zal loopen. Op het tooneel eischen wij hartstochten van menschen voor menschen. Daar hebben wij daden noodig, geen woorden. Wij willen meê doen in den geest, meê voelen, meê handelen, meê doorleven. Den hoofdpersoon in dit tooneelspel zien wij niet, voor laat in den avond, eens iets anders verrichten dan wijsgeerige phrases ten beste geven. Dat is naar. De inhoud zijner stellingen ter zijde gelaten, verveelt hij reeds door het feit der stellingen alleen.

In de alleenspraak dan, die ik heb ontleed, wordt hij verondersteld zijn stelsel uit een te zetten. Hij weidt uit over de ellende der wereld, goed; daar moet redding komen, of de menschheid loopt eene algemeene verdoemenis te gemoet, goed; hij heeft duidelijk bemerkt, dat hij de door God gekozen persoon is om die redding te brengen, altijd nog goed; die redding bestaat nu uit overal in de waereld op te richten brandstapels, waarop ondeugd en ketterij vernietigd zullen worden, — uitstekend; maar . . . waarom? . . . hoe? Hier is de moeilijkheid. Wat geeft Torquemadaas stelsel recht van bestaan? Wat is de redelijke grond van zijn recept? Hoe is hij op de gedachte gekomen? Nadat hij verzekerd heeft: „Un éclair de souffrance abolit les tortures sans nombre. La terre

incendiée éteindra l'enfer sombre", enz., zal hij zeggen waaróm:

> Le péché brûle avec le vil haillon charnel,
> Et l'âme sort, splendide et pure, de la flamme,
> Car l'eau lave le corps, mais le feu lave l'âme.
> Le corps est fange, et l'âme est lumière; et le feu
> Qui suit le char céleste et se tord sur l'essieu,
> Seul blanchit l'âme, étant de même espèce qu'elle.

Het vuur dus reinigt de ziel. Het lijf is slijk, de ziel licht, en het vuur alleen maakt de ziel vlekkeloos, daar zij van dezelfde materie zijn. Die 't begrijpt, mag 't zeggen. Wij hebben hier te doen met materieel vuur, om het zoo uit te drukken; niet met liefdevuur of met geestdriftvuur, maar met rookende en knetterende takkebossen. Het is bepaald onmogelijk dat een man der Spaansche Inquizitie deze stelling tot bazis van zijn systema zou hebben gevonden. Vergeving, zaligmaking, zonder ten eerste en ten voornaamste berouw, heeft geen Inquiziteur ooit gepredikt. Het berouw komt voort uit de liefde, de liefde is al vuur. Op deze wijze is dus vuur denkbaar dat de ziel zuivert. Het vuur der liefde zuivert de ziel, maar niet, maar nooit eene lichamelijke verbranding, maar niet een geheel zintuigelijk waarneembaar vuur. Dit niet alleen, doch ook het in Torquemada geïnkarneerde grondbeginsel der geheele Inquizitie is, naar mijn bescheiden meening, totaal averechts voorgesteld. De Inquizitie ontmoeten wij hier als ontstaan uit liefde tot de menschen, en de Inquizitie in de geschiedenis kennen wij slechts als uit liefde tot God. Indien, — en ik verzoek vriendelijk hier niet, tusschen deze regelen, eene verdediging der Inquizitie te vinden, — indien men de woorden: „Nul n'est l'homme de Dieu s'il n'est l'homme des hommes", niet in overdreven zin opvat, zal men zien hoe de Inquizitie van Victor Hugo hierin met de Inquizitie der geschiedenis verschilt, dat de eerste uitgaat van de thezis:

Wij hebben hier op aarde een zeker aantal bewoners, die menschen genoemd worden. Voor een gedeelte gaan die menschen een eeuwigdurend gelukkig, voor een gedeelte een eeuwigdurend rampzalig leven te gemoet. Men moet trachten het eerste gedeelte in omvang toe, het tweede in omvang af, te doen nemen. Men moet trachten het grootst mogelijke getal zielen voor het eeuwigdurend geluk te winnen. Door welke middelen nu? Door die en die middelen. (Hier de brandstapel). — De tweede redeneert: Daar is een God, die van de hoeveelheid macht en goedheid waarover Hij te beschikken heeft o. a. gebruik heeft gemaakt om wat wij menschen noemen te scheppen. Alles leeft om, door en voor dien God; de bestemming van alles wat leeft is dien God te verheerlijken. Ketterij en ondeugd doen de menschen afwijken van deze hunne bestemming, *stremmen den geregelden gang der Godsverheerlijking*.

Dus moeten beiden geweerd worden, en al gaan hierdoor wellicht een aantal menschen voor eeuwig verloren, dat kan, wanneer het een quaestie van de eere Gods geld, niet in aanmerking worden genomen.—

In den tweeden akte echter krijgen wij dus de uiteenzetting, tegenover elkaâr, der stelsels van Torquemada en Franciscus à Paula. Torquemada is de ziener, Franciscus de apostel, zegt de eerste: „Moi qui suis le voyant, je parle à toi l'apôtre"; dit is onjuist. Franciscus is geen apostel. Tot het wezen van een apostel behoort in de eerste plaats het „rondgaan" en „leeren". Franciscus nu is een stille kluizenaar, die dagelijks in het eenzaam woud het opgaan der zon, den tooi der natuur, in afzondering bewondert, en, tegenover den wæreldbeheerschenden toon, dien Torquemada aanslaat, op het vóor hem liggend doodshoofd wijst en spreekt: „Voici ma sphère à moi",

en zich verder in nederige en kontemplatieve bewoordingen uitlaat. Franciscus vertegenwoordigt het in zichzelf gekeerde, het in eenzaamheid zijn zaligheid bewerkende, het, om zoo te spreken, egoïstische godsdienstelement. Torquemada — dat is de apostel (hij althands moet zich daarvoor houden) bij uitnemendheid. Het accident der barre voeten en bestoven kleederen, veroorzaakt door de lange wandeltochten, ontbreekt zelfs niet.

Torquemada zegt, dat in hem eigelijk de opperste priester der eeuw vleesch is geworden. Voor de form zal hij den Paus van Rome blijven eeren, maar naast den valschen Paus, staat hij als de ware priester. Naast den *valschen* Paus; hoe kan de katholieke hervormer daarop laten volgen, dat 't voor hem een plicht is zijn knie voor dien mensch te buigen? 't Zoû bij het charakter van Torquemada gepast hebben ook den dartelen Stedehouder der Kerk den oorlog aan te doen. Dan betoont hij zich geen Roomschgezinde der 15de eeuw, door aan te geven dat de herder der katholiciteit door het toeval op den throon gestegen zoû zijn, „au hasard couronné". Wanneer Torquemada zich niet zeer nederig heeft uitgelaten en in allerlei verheven termen zijn gedachten tracht verstaanbaar te maken, spreekt Franciscus, zeer treffend: „Ik begrijp u niet. Laat ons bidden." Hierop geeft Torquemada te kennen dat hij de geheele wæreld wil veroveren, ten bate van Jesus. Hij gewaagt reeds van *zijn* wæreld, „la sphère terrestre, c'est mon globe, entends-tu." Nu neemt Franciscus het woord en prijst de overdenking en het doodshoofd. Torquemada beziet het en begrijpt op eens dat dit het teeken is, waardoor hij overwinnen zal. Hij behoudt zijn wæreldbol, meent hij, en voegt er dien van Franciscus bij; maar . . . . maar de doodsbeenderen zijn het symbool van Franciscus' stelsel en dit kan niet samengaan met dat van Torquemada,

wijl het eerste overdenking en gebed predikt, gebed voor de verdorven menschheid. en het andere gebiedt handelend op te treden ter redding dier menschheid, Het éene vraagt, smeekt om hulp, het andere denkt de hulp te kunnen bieden. Het eerste ziet in nederigheid op tot God en roept om bijstand; het tweede zegt: ik ben de bijstand, ik ben het uitverkoren werktuig in de hand Gods. Het kontemplatieve en het praktische systeem, zij zijn niet éen, zij kunnen niet éen zijn. Zij bezitten een verscheiden charakter. Hoezeer ook hier de vereeniging als mogelijk wordt voorgesteld, toch blijkt de onmogelijkheid ten overvloede uit 'tgeen verder volgt. Nadat namelijk Franciscus zich een pozitief tegenstander van de beginselen van Torquemada heeft verklaard en dezen zelfs pertinent in zijn gezicht heeft toegevoegd: „je prierai Dieu pour vous, afin qu'il vous foudroie", gaat hij voort met te kennen te geven, dat het niet past zijne medemenschen zoo maar met heele karrevrachten levend te verbranden. Men moet alles en allen zijn vrijheid en het overige aan God ter beslissing laten: „nooit toeslaan, nooit vonnissen; geschiedt er kwaad, dan boeten; vragen, gelooven, aanbidden — dat is de wet", zegt Franciscus, „en die haar in acht neemt is gered". Torquemada houdt dit lang niet voor genoeg. Men moet God helpen, ter zijde staan, meent hij. Hij laat zich veel woorden ontvallen, die hoegenaamd niet indruischen tegen hetgeen Franciscus verkondigde. Franciscus begint zijne ontboezeming zoo:

L'homme est sur terre
Pour tout aimer. Il est le frère. Il est l'ami.
Il doit savoir pourquoi, s'il tue une fourmi.

Torquemada roept hem tegen:

Et la famille humaine, est-ce que ce n'est rien?
Mais on a soin d'un bœuf, mais on guérit un chien,
Et l'homme est en danger! Tu n'as donc pas d'entrailles!

't Is wonder dat die twee denkers, die twee grijzaarts elkaâr zoo slecht begrijpen. Zij zijn 't volkomen eens dat het menschdom in nood verkeert en men ter hulpe moet snellen. Het komt echter maar op de middelen aan. De eene is voor het bidden, de andere voor het straffen. Dat is alles. En Torquemada wordt vervelend, nu hij volhoudt met geen pogingen aan te wenden om door bewijzen zijn stelsel te staven! Hij vertoont zich in geestdrift, in verontwaardiging, in moed, en hij wil maar niet zeggen waarom, om welke reden de straffen die hij voorstaat, dat verdienen! — Nu verschijnt de jager-paus, met zijn licht- en ónzinnige levensbeschouwing en de rol van den held van het drama is zoo goed als afgespeeld. In de laatste tooneelen van den 3en akte, treedt hij eerst weder op om zich in lyrische uitweidingen lucht te geven: van woede over het gedrag van den Koning en Koningin, die den losprijs der joden willen aanvaarden, van vreugde en extase bij het vertoonen der verbranding in vollen gang. Hier betoont hij zich furiëus demokraat. Alweêr anti-historiesch. De Inquizitor is bekend als sterk geprononceerd monarchistiesch gestemd geweest te zijn. De Hemel haat de Koningin, roept Torquemada, en de tirade, waarin wij deze zinsnede ontmoeten, besluit hij met de gedachte (hij spreekt tot de Koningin):

> Ah! vous vous croyez forts parce que vous avez
> Vos camps pleins de soldats et vos ports pleins de voiles!
> Dieu médite, l'œil fixe, au milieu des étoiles.
> Tremblez...

In den 4den akte volbrengt Torquemada de vergelding van den hem bewezen dienst, door, daar hem niets anders overblijft, de kinderen Sanche en Rose naar den brandstapel te brengen.

Hier zijn wij dan tot het *point de dénoûment* genaderd, hier bevindt zich het centrum van het werk. De aandacht

heeft zijn hoogste spanning bereikt. Nu moet Torquemada zijn zielestrijd strijden, de moeilijkste overwinning op zich-zelf behalen. Wat er aan liefde en dankbaarheid in hem is voor den jongen man en het jonge meisje, wien hij alles, wien hij het leven en daardoor het vermogen om zijn verheven roeping te volbrengen, verschuldigd is, — moet verstikt worden onder den machtigen druk van zijn plichtsbesef, of althands van wat hij er voor houdt. Zijn beginsel dwingt hem, hen te dooden die zijn leven redd'en...

Nu vraag ik u, welk een momenten kunnen in dien man worden afgebeeld, welke hooge schoonheid bereikt! Hebt gij het mooi gevonden, toen de tooneelspeler Kean zijn fellen strijd had te voeren in de kleedkamer achter de schermen; hebt gij begrepen, hoe de menigte in de zaal, die hem met kreten van ongeduld gebood te verschijnen — dáar — en het denkbeeld aan de oneer dier vrouw die hij lief had en wier samenzijn met hem hij ontdekt waande — hier, — hem met krampachtigen tred door zijn kamer deed stappen, huiverend een besluit te nemen? Nu, welk een afstand is er tusschen wat Dumas ons gaf en dit van Hugo. Geen vergelijking mogelijk tusschen de aandoeningen die Kean en Torquemada doorleefden. Hier hebben wij den strijd, den strijd om leven of dood, tusschen het aardsche en het bovenaardsche, den strijd van een reuzengemoed, waarvan de krachten als volkeren tegen elkaâr optrekken. Ik herhaal, hier hebben wij de eindontploffing van het vuurwerk. Krijgen wij nu de kunst van Victor Hugo in zijn ongekenden rijkdom te aanschouwen? Wij beloven dan te vergeten het ongenietbaar redekavelen dat ons al door zoo heeft gehinderd; wij zullen alles vergeven om heel en al met dezen schitterenden opgang van den dichter meê te gaan.

En wat meent men wel dat Victor Hugo van dit tooneel heeft gemaakt?

Ik zeg u wat ik voor de waarheid houd.... Hij heeft zijn onderwerp niet aangedurfd..., hij heeft Torquemada zijn strijd achter de schermen te strijden gegeven! — Het groote effekt heeft hij voorbijgezien; voor 't meerendeel is dit de hoofdoorzaak van den val van zijn stuk.

De geschiedenis daar-, en het onhistoriesch charakter der persoonlijkheid in het midden gelaten, blijft Torquemada een weinig dramatische, ongenietbare en hoogst onwaarschijnlijke figuur.

Ik verheug mij tot Ferdinand, den Koning, over te kunnen gaan. Hier hebben wij ten minste met een mensch min of meer van waarlijke lichamelijkheid te doen. Al zoû niemant ter wereld zich ook gedragen en uitlaten zooals hij, zoo bevinden wij hem toch menschelijker, meer voor menschen begrijpelijk, dan Torquemada.

Wij ontmoeten hem het eerst als hij zijn lansknechten bevel geeft den prior op te hangen, iets waartoe hij onbegrijpelijk snel besluit. Het is al dadelijk ongenoegzaam gemotiveerd, waarom de Koning als eenvoudig sterveling vermomd binnen de kloostermuren komt. Welk speciaal doel mag den Koning wel bezielen in eigen persoon juist hier de kloosterzeden te komen bespieden? Waarom vertelt hij ons dit niet even? Na den prior gehoor te hebben verleend, wil hij eerst met den Markies de Fuentel zijn gebed doen, voor hij tot de ondervraging overgaat. In plaats daarvan, gaat hij zoo maar op eens allerlei losbollige praatjens houden met den Markies. Waar komt dat in 's hemels naam bij te pas? Wanneer twee fransche Heeren, in een comédie van Scribe, als 't scherm opgaat, in een salon 's namiddags bij elkaâr zitten, twee boulevard-wandelaarachtige fransche Heeren, dan is het natuurlijk,

dan is 't waar, als zij zoo gauw mogelijk over wedrennen, publieke vrouwen en nachtelijke maaltijden gaan praten; maar dat zoo'n 15e-eeuwsche Koning daar, *à propos de rien*, in het heel bizonder geval waarin hij verkeert van als klooster-inquizitor op te treden, onmiddelijk krasse koffiehuispraatjes gaat houden, dat is tegennatuurlijk. Op dit oogenblik vergeet Ferdinand zelfs de plaats waar hij is en de redenen, waarom hij gekomen is, en hoewel de Markies voorgaat met hem omtrent het klooster in te lichten, weet de Koning van niets dan van de „vrouwen" te spreken. Hij is grof openhartig:

Marquis, j'aime affreusement les femmes,
Ceci me plaît de toi que tes mœurs sont infâmes.

Hij is de leer toegedaan dat de mensch alleen waarde heeft door het geloof, en dat dit alleen de misdrijven uitwischt, verder dat hij, de Koning, boven allen en alles verheven is en niet zondigen kan. En toch acht hij het koningschap de akeligste druk die er denkbaar is. Deze Koning bestaat heelemaal uit een mengsel van hoogmoed, wellust en walg van 't bestaan. Hij ondervraagt nu den prior naar den omgang der kloosterlingen met vrouwen en dreigt dat hij het den Paus zal doen weten. De prior ontkent de aanwezigheid van vrouwen, als juist de Koning Rose ziet. Nu begint hij te berekenen en hij ziet hoe het huwelijk tusschen Sanche en Rose in zijn voordeel uitvalt. Hij gaat Rose bespieden en een wilde hartstocht komt er in hem op, ten minste dat verzekert hij zelf later, en, in dit geval, is er geen reden om hem niet te gelooven. Maar waarom nu weêr wordt ons die hartstocht niet getoond? Waarom geen strijd in den Koning? Waarom geen tooneel, geen enkel, tusschen hem en Rose, tusschen hem en Sanche? Welk een rijkdom van gegevens ligt hier voor 't grijpen, en blijft

ongebruikt! Men merkt er niets van, hoe de liefde *in* hem begint. In den proloog, als hij het tooneel verlaat, verklaart Ferdinand dat hij Sanche en Rose samen wil laten trouwen en, ontmoet men hem dan voor 't eerst weêr in den 1en akte, dan is hij al zoo door de liefde bevangen, dat hij Sanche wil vermoorden, . . . en de lezer heeft er niets van bemerkt! De Koning, die eerst als een lage wellusteling uitkomt, is plotseling voor een hartstocht vatbaar geworden, zoo groot, dat hij niet aarzelt Sanche, wiens huwelijk met Rose zeer voordeelig voor hem zoû zijn, gevangen te doen nemen om zelf Rose te bemachtigen. Het heele 2e bedrijf heeft met het eigenlijke drama niets te maken. In het 3e wordt eindelijk den Markies opgedragen Rose uit het klooster te rooven, terwijl een oogenblik later de Koning zijne vrouw belooft, na haar dood niet te zullen hertrouwen, welke belofte ook al weêr nergens bij te pas komt.

Die Torquemada moet een ongeloofelijk imponeerend mensch zijn! Daar gaat waarlijk, in den 3en akte, die trotsche Koning, die slechtaard, die wellusteling, die gouddorstige, die spreekt: „Rien ne m'atteint!" en die, ja die „Athée" geheeten wordt, die man gaat, bij het eerste verschijnen van Torquemada, zich ten diepste vernederen, en smeekt hem, ofschoon hij hem bizonder veracht, in alle onderdanigheid om vergiffenis!

Hoe het verder met den Koning afloopt, mag men raden. Men krijgt hem niet weêr te zien en 't komt werkelijk den 4en akte ten goede dat dit walgelijke personage verdwenen is.

Van de Koningin behoeft niets gezegd te worden: ze is stijf, dwaas en onbeduidend en verschijnt alleen even in het 3e bedrijf.

De Markies de Fuentel stelt ook al een zeer zonderlinge figuur voor. Een oude, devote *panier percé,* een

vleyer van zijn Koning, die toch weêr zoo'n lieflijk grootvaderlijk gemoed heeft, dat de goede man, bij 't vernemen van 't bestaan zijner kleinkinderen, plotseling veranderd als een blad op een boom en een edele ziel krijgt. Dit zegt hij ten minste; maar, naauwlijks bevindt hij zich weêr in tegenwoordigheid van den Koning, of hij gevoelt zich de oude vleyer van altijd, en zijn lippen kunnen zelfs woorden van ontrading te-rughouden, wanneer de Koning zijn oordeel over het ter dood brengen van zijn innig geliefden kleinzoon hooren wil!.... Die man moest zich in dat oogenblik niet meester zijn! Vanwaar dat meesterschap?

Gucho boezemt belang in; hij spreekt ijselijk paradoxaal, van het begin tot het einde; nu eens spot hij, dan weer betoont hij zich innig melancholiek. Hij heeft *au fond* een edel hart, wanneer hij, denkende zoo het vermogen tot redden in de hand van den geschikten persoon te geven, aan Torquemada den sleutel van 't geheime park overhandigt. Dan zegt hij dit onverklaarbare: „Dénoncer, c'est mal; mais être rôti, c'est pire." Om welke reden dan liep hij bradens-kans? Torquemada noch iemant anders kende immers zijn handelingen!

Don Sanche en Dona Rose zijn de liefelijke rozenknopjens te midden van dezen ruwen heestergroei. Maar ze zijn weêr niet van 't ras der menschen. Welke jongelui, die in ernst verloofd zijn, zijn zoo kinderachtig als deze soms en loopen al spelend de vlinders na? Zij droomen, droomen, droomen, maar spelen geen dartele spelen, in de eerste liefde.

En nu hebben de hoofdpersonen voor ons gedefileerd. Ik had mij eigenlijk voorgesteld nog langer en meer in bizonderheden de verschillende figuren van het drama te behandelen, maar Torquemada is zoo weinig zaaks

dat ik mij schamen zou er de lezers langer meê bezig te houden.

V.

In 1832 schreef Sainte-Beuve, van Victor Hugo: „La course lyrique, qui est bien loin d'être close, offre pourtant assez d'étendue pour qu'on en saisisse d'un seul regard le cycle harmonieux; mais il n'est encore qu'au seuil de l'arène dramatique; il y entre dans toute la maturité de son observation, il s'y pousse de toutes les puissances de son génie. L'avenir jugera.". [1]) Of hij zich, indien hij het verschijnen van Torquemada beleefd hadde, geen klein, geen afkeurend vonnis veroorloofd zoû hebben en 't niet maar aan de toekomst overgelaten? Ik voor mij ben het geheel eens met de woorden van Louis Ganderax, die in de *Revue des deux mondes* van 1 Juli 1882, van Torquemada zegt: „Entre les fanatiques d'une part, et les grossiers ou les plaisants de l'autre, il est une place pour la critique libre et décente." Ik vlei mij dezen gouden middenweg bewandeld, althands den ouden Dichter niet onvriendelijk bejegend te hebben. Had Victor Hugo aan Torquemada onder lyrischen en epischen vorm in de *Quatre vents de l'esprit* of in *Toute la lyre* een plaats gegeven, dat ware ongetwijfeld beter geweest. Nog eens, een tooneelstuk bestaat niet, kan niet bestaan uit de voorstelling en het samenkomen van theoretische formulen onder den vorm van menschen, en nog minder van menschen uit de geschiedenis. De ideeën moeten zich aan de personen, niet de personen zich aan de ideeën verbinden.

Nog een woord over het ontbreken in dit drama van een figuur, voor wie de Dichter zelf veel genegenheid

---

[1]) Critiques et portraits littéraires, t. 2 pag. 52.

zoû hebben. Men weet niet wat er van te denken. „J'ignore s'il a voulu flétrir Ferdinand, plaindre Torquemada, ou le marquis de Fuentel, ou Dona Rose. Cette indécision dans l'esprit du spectateur est, à mes yeux, un grave inconvénient; on pardonne à l'histoire de manquer de volonté; on ne peut pardonner au poète, car il faut que le poète prenne parti pour un de ses personnages." Dit zei, *mutatis mutandis,* Gustave Planche van Hugoos drama Marie Tudor, en die uitspraak dunkt mij twintigmaal meer op Torquemada van toepassing.

Victor Hugo spreekt in de voorredenen vóor zijn vroegere dramaas onophoudelijk van „le réel" en „la nature" om in de kunst daar alleen meê te doen te willen hebben. En helaas! waar is „le réel" waar „la nature" in zijn jongste tooneelwerk? Zijn 't niet allen gecostumeerde gedichten die wij voor ons hebben? Waar, waar is in deze studie van het menschelijk leven de mensch? Ik houd op, want ik herhaal mij, en toch zou ik het nog wenschen te herhalen en nog het den dichter fluisterend verzoeken: geef ons geen automaten, die, wanneer gij op zekere veer drukt, zekere volzinnen voor ons reciteeren, maar breng ons in aanraking met het menschelijk, het waarachtig menschelijk gemoed!

Het drama Torquemada is onvertoonbaar: om het geheel in 't algemeen en om de verschillende rollen in 't bizonder. Wie zou een Torquemada weêrgeven en de toeschouwers bij de aandoenlijkste tooneelen het lachen, bij de wijsgeerigste het geeuwen beletten? Waar bevindt, zich de regisseur die ons gevoeglijk de joden op den brandstapel zou kunnen vertoonen?

Het strekt tot eer der Franschen dat *L'année Terrible* veel uitgaven beleven mocht, het zal niet minder tot hun eer zijn zoo Torquemada er eenige beleeft, want de breede galm der vaerzen heeft eene bekoring, waarvan de traditie niet verloren mag gaan.

Alleen deze uiterlijkheid, die aan groote Poëzie herinnert, moet het werk reeds bewaard doen blijven.

Victor Hugo is nagenoeg de eenige vertegenwoordiger der zware, orgelende dichtkunst.

Ga eens alleen in uw kamer, in een ruime kamer, en reciteer langzaam, met luide stem, voor u zelf, de alleenspraken van den Inquiziteur of zijn gesprek met Franciscus, en gij zult gevoelen wat daar voor een klank in hoorbaar is, niet de hoogere klank-expressie, maar het meer inferieure, doch onmisbare georgel, bedoel ik; .... maar niettegenstaande dit alles kan Torquemada nooit een drama zijn, het is geen tooneelstuk. Ik weid niet langer over het betere er van uit, wijl ik het tooneelstuk alleen als zoodanig heb willen beschouwen.

Maar toch, ook bij deze gelegenheid, een woord van eerbied en liefde voor Victor Hugo, de vertegenwoordiger van het romantisme, dat veel goeds heeft gebracht; voor Victor Hugo, die in het koude Frankrijk van tegenwoordig het hart, de liefde is blijven handhaven en de grootmoedigheid is blijven vertegenwoordigen.

De zon zijns levens daalt en allengs breekt zijn tijd aan om heen te gaan; maar zij, die zich met blijdschap kinderen voelen van de eeuw die hem voortbracht, zullen hem, schoon gedwongen thans verder te streven en zijn fouten te erkennen, met een bewogen gemoed ter rustplaats geleiden en hem dankbaar zijn voor wat hij geweest is.

Laat ons gelooven aan de kracht der romantiek, laat ons gelooven aan de kracht van het naturalisme en hopen we op de toekomst eener kunst, die uit een vereeniging van beide krachten geboren zal worden.

LEVEN EN LIED.

LEVEN EN LIED.

Leven en Lied. Gedichten door G. L. Lütkebühl.

Meestal moge men, bij het „recenseeren" van een of ander boek, met den inhoud beginnen, om, aan 't eind der beoordeeling, een al of niet prijzend woordtjen over het „pak" uit te spreken, waarin het boek „gestoken is", — wat 't allereerst onder ons oog komt, is en blijft toch steeds dat „pak". Dikwijls zelfs vestigt zich, bij 't beschouwen of ook maar bij 't zien van het omhulsel, een vooroordeeltjen, een *parti pris* in ons omtrent de innerlijke waarde van des schrijvers arbeid. Dit kan zeker als præsumptie gelden voor het bestaan in ons binnenste van een diepliggend gevoelen, dat verwantschap, dat gelijkenis, dat samenstemming eischt tusschen de idee en den stof, tusschen het inwendige en het uitwendige, tusschen den *fond* en de *forme*. Bestaat er werkelijk ook bij het boekjen van den Heer Lütkebühl overeenkomst tusschen het gehalte der gedichten en de wijze waarop het, naar 's Heeren Pyttersens verlangen, door Loman, Kirberger & van Kesteren te Amsterdam gedrukt is, — dan moeten de gedichten bepaald FRAAI geheeten kunnen worden. Mij dunkt nochtans, dat de balk, die dwars over het omslag-titelblad heengaat en waarop men de woorden: „Leven en Lied" heeft aan-

gebracht, onharmoniesch het geheel der ornamentatie verbreekt en men beter hadde gedaan hem weg te laten, de zij-posten door te voeren en, zonder eenige verbreking van 't kader, de woorden: „Leven en Lied", in eenige goede letters daarbinnen te zetten. De *fleurons* en *culs-de-lampe*, die men hier en daar in 't boekjen aantreft, zijn wel lief, — de druk en 't getinte papier niet onpleizierig.

Het boek, dat ik hier zal trachten te omschrijven, begint met een „Voorrede" van 8 bladzijden. Hoewel in veel gevallen een voorbericht of inleiding, die meer oppervlakte dan hoogstens éen kleine bladzij beslaat, nadeelig op den lezer werkt, — daar deze liever direkt, bij 't openen van 't boek, op de vaerzen aan zoû vallen, — zoo moet men, dunkt mij, door de gewoonte allengskens 's lezers smaak in deze veranderen. Niets toch is rationeeler en ligt meer in den aard der zaak, dan dat een dichter, bij 't in de waereld zenden van zijn werk, vooral wanneer 't zijn eersteling geldt — een begeleidend woord, als introduktie, tot de lezers te richten heeft, waarin hij zijn gemoed eens over zijn arbeid uitstort, ophelderende aan- en opmerkingen geeft, en ten slotte een woord van dank brengt aan personen, wien hij, met betrekking tot de „voorliggende" uitgave, dat verschuldigd meent te zijn. Zoo doet de Heer Lütkebühl:

„Wat voor den schilder zijn schetsboek is, zijn voor „den dichter zijne liederen: herinneringen aan wat hij „zag, opmerkte, waarnam. Aan anderen om te beoor- „deelen of beider indrukken zóo zijn weêrgeven, dat ze „de aandacht verdienen, die daarvoor wordt gevraagd. „Maar beider verplichting jegens zich-zelven en anderen, „is wel in de eerste plaats dat ze zich-zelven zijn, ook „daarin waar zij het voorbeeld van anderen trachten na „te volgen.

. . . .

„Zoo slechts de arbeid, om 't even of hij een kleuren- „of klankenrythmus bedoelde te geven, tot dank en „tevredenheid stemt, dan heeft èn de schilder èn de „dichter genoeg gedaan.

„Aandoeningen die sluimerden, riepen zij wakker en „voor gewaarwordingen waarvan in menig hart de snaar „niet was aangeraakt, waren zij de tolken.

. . . . .

„Wat de vormen aangaat, heb ik enkel te spreken over de „Ghazelen . . .” en dan doet de schrijver opmerken hoe de Ghazelen 't eerst door den dichter C. Honigh in Holland als dichtvormen gebruikt zijn, 't geen nu door hem is nagevolgd. Daarna is het hem een behoefte „onzen dichter C. Honigh” dank te zeggen voor zijn raad en aanmoediging, voor zijne wenken. Eindelijk scheidt de Heer L. van zijne „lezeressen en lezers” (dus bizonder beleefd!); en van die onder zijn beoordeelaars, die, „zelf hun taak ernstig opvattende, het ernstig streven zullen waardeeren van wien dan ook”, met Hoofts woorden:

„Al wat ghij goedt vindt daer sal niemandt tegens mompelen.”

Hier niet alleen zegt de Heer Lütkebühl iets wat zijne beoordeelaars zich aan te trekken hebben, wij lezen b. v. nog op blz. 181 van zijn bundel:

OORDEEL.

Keur alles goed of alles af,
  't Is voor de Kunst om 't even,
Maar breek onreedlijk niet uw staf
  Op wie zijn zieleleven
  Aan 't kunstwerk heeft gegeven.
't Onteert hem niet, maar 't staat u laf.

De twee eerste regels verklaar ik voor baren onzin.

Waarom bestaat de kritiek, dan om dat zij van 't hoogste nut is voor de kunst? Dat men niets moet doen, wat onredelijk is, zal ieder braaf mensch toegeven.

Lof verlangt de dichter ook bepaald niet; hoort maar (blz. 185):

LOF.

De wijze zal den lof niets meer dan toespijs heeten;
Den dwaas is 't alles: zijn ontbijt en avondeten:
De wijze aan zijnen disch, den lof op 't hoogste duldt,
Den dwaas is 't een gerecht dat alle schotels vult.

; verder vinden wij nog, op blz. 271, 't Bilderdijkiaansche:

GEEN AALMOES!

'k Vraag geen meewaar'gen blik of 't schamper: „dat 's wel aardig!"
Wien 't lust die lof, doch spaar hem mij!
Wie ernstig voorwaarts streeft, is beter oordeel waardig
Dan 't grijnsgelach van 't medelij!

Wijs fouten waar die zijn; dáár wil ik dank voor weten,
Een lafaard wie daar boelt om gunst:
Hij is geen vrije man, hem voegt een slavenketen,
Wie stump'rig oordeel vraagt voor kunst!

Streng mag uw oordeel zijn, dat vormt slechts en veredelt.
'tZij vriend of vijand mededing',
Verdiend moet de eerkroon zijn, maar nimmer afgebedeld,
Een kunstnaar zij geen hoveling!

O smaal of terg dan niet door 't sarrend: „dat 's wel aardig!"
Geen lauwerkrans uit medelij!
Wie ernstig voorwaarts streeft, is beter oordeel waardig!...
Gij biedt een aalmoes? — Ga voorbij!

Op de „Voorrede" volgt de „Inhoud". Daaruit blijkt ons, dat er zich niet minder dan ruim 170 dichten en dichtjes in deze verzameling bevinden. Zij zijn versplitst in „Liederen", „Sonnetten", „Vertalingen", „Ghazelen",

„Strooipenningen”, en nog een zesde rubriek onder den naam van „Leven en Streven”. Ik begrijp het plan van deze verdeeling niet. Ik vind geen logiesch onderscheid tusschen de kategoriën. Men kan, dunkt mij, zijn gedichtenschat systematiesch verdeelen naar den vorm: Sonnetten, Rondeelen, dubbele Rondeelen, Madrigalen, Refereinen, „Ghazelen” (waarom niet „Gasellen”?), Ritornellen, Tersinen, Sestinen, Rondeaus, Arabische Makamen, enz.

Men kan een verdeeling naar den algemeenen inhoud maken: epiek, lyriek, didaktiek, met de soorten die door samensmelting of toepassing hieruit ontsproten zijn. Eindelijk heeft men nog de keus, naar willekeur, onder verschillende zelf uit te vinden benamingen zijn gedichten te groepeeren. Zoo als men hier b. v. vindt: „Strooipenningen”, „Leven en Streven”, enz. [1]) Maar 't kenmerkende van iedere verdeeling moet hierin bestaan dat niet, met evenveel recht, éen gedicht onder verscheidene rubrieken gerangschikt zoû kunnen worden. Zoo kan een dichtstuk te gelijker tijd een „Lied”, een „Sonnet”, een „Vertaling” zijn en tevens onder de kategorie: „Leven en Streven” te huis behooren.

Laat ons nu eerst een oogenblik bij 's Heeren Lütkebühls „Liederen” vertoeven. Ik heb deze op een Zondagmiddag, met nog vele andere van de in dit boek voorkomende dichtstukjens, aan een gezelschap, uit allen eenigszins geletterde personen bestaande, voorgelezen. Hiertoe schenen ze wel zeer geschikt. Zij bevielen de menschen nogal. Een poëet, opgeleid in de dichtkunst, gemoedelijk, welluidend van toon, met veel zin voor

---

[1]) Aanbevelenswaardige benamingen zijn ook deze: „Allerhande”, „Gooische moppen”, „Attische krakelingen”, „Amsterdamsche korstjes”, „Arnhemsche meisjes”, „Heerenbanket”, „Imitatie-pralines” enz., „Kletskoppies”, „Krentenkoekjes” (1896).

flinkheid, niet altijd even nieuw, aangenaam om te lezen bij tusschenpoozen — zoo kwam de Heer Lütkebühl ons vóor.

'tEerste lied, „Gij en ik", vraagt een plaats voor de Poëzie in de waereld, en dat deze toch niet door de wetenschap alleen vervuld moge worden. 't Is in zijn geheel een uitwerking van het thema in het 9e koeplet:

Voorzeker! daar moet voortgeschreên!
Doch heersche niet 't *verstand* alleén,
Want op de levensreis,
Hoeveel ge weet of leert of kent,
Waarheen ge dwaalt of waar ge u wendt,
Heeft ook het *hart* zijn eisch!

De 5e regel van 't eerste koeplet van dit „Lied":

En tegen beter weten toch,

is hier niet op zijn plaats:

Ge vraagt, waarom ik altijd door —
Naar die Sirenenstemme hoor,
Wier toovermacht misleidt;
Ge vindt het vreemd dat immer nog
En tegen beter weten toch,
. . . .
Het lied mij lokt en vleit.

Waarom: „tegen beter weten"? Waarom? Weet de Heer Lütkebühl dan, dat 't lied eigenlijk hem niet „lokken" en „vleien" moest, ofschoon 't hem dit doet? In 't 7e koeplet wordt de drijfkracht van de mannen der „Kennis", eerzucht gezegd te zijn, en hier tegenover worden „zangers" (dichters) gesteld. Dit blijft voor rekening van den schrijver. Ik hoop, dat hij nooit de eerzucht in groote mate bij zijn „zangers" zal aantreffen. Hier in Nederland en in onzen tijd zal hem die gelegenheid wel ontbreken: de dichters, wier eerzucht gevoed en gesterkt zoû worden door de schitterende overwinningen van hun genie, — zij sterven

jong! In 't laatste koeplet komt nog een hortende fout voor:

Zie, dáárom zelfs staat boven 't lied
De koele wetenschap mij niet,
    Die slechts haar priesters troost;
Wijl, wat men immer zeggen moog,
Het lied, voor wijzen niet te hoog,
. . . .
    Bij leeken 't liefste poost.

Het lied poost 't liefst bij leeken, ofschoon 't toch ook voor wijzen niet te hoog is. Dat gaat niet; wel omgekeerd. Ofschoon iets voor leeken niet te hoog is, poost 't toch 't liefst bij wijzen. Maar dit zoû juist, waar 't „het lied" geldt, tegen de bedoeling van den Heer Lütkebühl zijn. Indien men zoû willen uitdrukken, hoe 't lied, wél ook voor wijzen genietbaar is, maar toch 't best den leeken past, — wat hier, geloof ik, 't geval is — dan had 't moeten zijn: Het lied, voor wijzen niet te laag b. v., maar dan was er weêr geen vereischte uitgang op *oog* geweest!

Hier hebben wij nu een:

AVONDSCHEMERING.

Langzaam en statig daalt weêr de Dagvorstin
Neêr in de zee, die haar ruischend begroeten komt;
Wolken van rozig goud halen de Machtige in,
Bij wier verdwijnen al wat daar leeft, verstomt.

Flauwer in 't Westen wordt weêr haar gulden schijn.
Haast is de strijd ten eind, zal van de worsteling
Door dag en nacht gevoerd, niets meer gebleven zijn
Dan van een schoonen droom — heerlijke erinnering!

Tweestrijd van Dag en Nacht! Scheidende Zonne, die
Schijnbaar in 't strijden vielt, — Vorstin wier rijk verging! —
Spreekt niet die kamp tot ons altijd van Harmonie?
Komt ook in 't leven niet Licht uit de Schemering?

Zonne, die zijt gedaald, zegt niet de Westerkim
Of U ons oog niet zag, zonkt ge ook in 't grondloos meer
„Waar zich de rozenwolk huwde aan het goudgeglim,
Daar rijst na d'ouden dag straks nieuwe morgen weêr!"

De twee laatste regels van 't 3e koeplet komen mij bizonder gammel voor. Van welke „Harmonie" spreekt „die kamp tot ons"? Van de „Harmonie" tusschen de toonen en tinten die de kamp doet geboren worden, of van de „Harmonie", die er tusschen dit natuurverschijnsel en de wisselende lotgevallen „in 't leven" te herkennen zoû zijn? Ik geloof, dat 't laatste bedoeld wordt; immers onmiddelijk volgen de vragen elkaar op:

Spreekt niet die kamp tot ons altijd van Harmonie?
Komt ook in 't leven niet Licht uit de Schemering?

Dit is al een zeer ongelukkige greep geweest en in deze vergelijking zoû toch juist het meest er op aankomende van 't gedicht moeten steken. De kamp, waarvan ons verhaald wordt, bestaat in 't ONDERgaan der zon en nu wordt de vraag gesteld of in 't leven niet „Licht uit de Schemering komt" even als bij dezen kamp: „Komt OOK in 't leven....." luidt 't.

Maar bij het ONDERgaan der zon komt geen „licht" uit de schemering! *Duisternis* komt hier uit de schemering.

Bij het OPgaan der zon, à la bonne heure! Dan komt licht na de Schemering, maar de ONDERgang leidt de donkerte, den nacht in.

In het laatste koeplet laat de dichter de Westerkim zeggen:

„Waar zich de rozenwolk huwde aan het goudgeglim,
Daar rijst na d' ouden dag straks nieuwe morgen weêr!"

Met andere woorden: Aan de Westerkim, waar zich thans „de rozenwolk huwde aan het goudgeglim, daar.... enz."

Wij weten echter dat de „nieuwe morgen" niet „weêr rijst" in 't Westen, maar wel aan de Oosterkim. Onware voorstelling, dus. Het dichtstukjen „Avondschemering" blijft, na aandachtige lezing, niet bevallen.

„Waarom ik zoo welgemoed", ook een lied, is een... een... ik had bijna gezegd... een... aardig dichtstukje!

„Gij biedt een aalmoes? — Ga voorbij!"

roept de dichter mij echter toe. Maar men kan toch niet alles heerlijk roemen of afschuwelijk schelden?

„Bronne en Lied", „Liefde, Liedren, Leven", „Weest vroolijk en blijde", de „Korenbloem", „Zomer", „Mijn trots, mijn schild, mijn leus", „Van een Zondagskind" (dat een weinig onklaar is), „Eisch van den dichter niet....", „Te Laat", „Waarom alweêr een lied?", „Onmogelijk", „Rijst ze immer weêr" — 't zijn alle lieve, snoeperig lieve gedichten, maar ze zijn niet heerlijk, niet schoon. De dichter is zeker een braaf, een edel mensch: gevoelens, die daarvan getuigenis afleggen, ontmoet men op iedere bladzij van den bundel.

„Het Rozeblad", „Herfst", en „De verwe gloeie...." doen zeer goed uitkomen, hoe de schrijver waarlijk poëtische élans kan hebben, hoe nu en dan de Muze aan zijnen wensch gehoor geeft en tot zijn „hart en woning in trekt":

De wilde wedstrijd ving weêr aan;
Hoe zacht de wolken gistren dreven,
Nu is 't als vlieden zij d'orkaan
En ijdel blijkt haar tegenstreven.

Hield gistren 't geestig kleurenspel
Van licht en bruin het oog gevangen:
Ernst werd het spel, op duin en del
Blijft nu een donkre schaduw hangen.

Moog hier en daar ook enkel groen
Zich in het geel gebladert mengen
Als om aan 't scheidende saizoen
Een laatste groete toe te brengen,

Giete ook bij wijlen nog de zon
Haar gouden glans op 't geelend loover,
Alsof ook zij niet scheiden kon,
Meedoogloos blaast de wind er over.

En voor zijn adem trilt de boom,
Trotsch op zijn tooi van gulden blaren:
Beeld van zoo menig schoonen droom
Die onvervuld is heengevaren.
. . . .

't Is toch dufjes.

Gaan wij nu tot de „Sonnetten" over. Ze zijn 17 in getal.

't Is wel jammer, dat ieder, die zich in deze jaren met sonnetten van een jeugdigen dichter zal gaan bezig houden, terstond aan Jacques Perk moet denken, den te vroeg gestorvene, den dichter, die aan Nederland slechts voor zoo korten tijd zijn heerlijke stem mocht laten hooren.

Eerst krijgen wij „Bewondering", waarin dat gevoelen voor ernstige Kunstwerken wordt aangeprezen: een uitmuntend streven. Daarna „De Muze", waarin de dichter zich gevangen zegt in de armen der Poëzie, en hij, hoewel 't „misschien!" maar schijn is wat zij hem biede, zich toch niet los kan rukken van haar,

„Die 't grievendst leed gebalsemd en verzacht,
Die mij haar troost in droefheid heeft gegeven
En blijden dag wekt uit vertwijflings nacht."

„De Zwerveling" is een gedicht van weêrgekeerde hope, „De Wijsgeer" van „Liefde", die kracht en moed schenkt, tot slot van 't vruchteloos peinzen. Na de lezing van „Nieuw Leven" kwam de gedachte weêr bij mij op, dat de Heer Lütkebühl, in de meeste zijner gedichten van eigen maaksel, er op uit is met een klapper op den vuurpijl te sluiten. Meestal krijgt men een verhaal, een klacht, een schets, en de laatste regel bevat een antitheze, die het gedicht prachtig moet doen vinden. Hierdoor nu, door dit streven, heeft de dichter zich vaak ver laten

meêslepen. Hij wil u in spanning brengen tot den laatsten regel, en daar volgt de onvoorzienbare ontknoping.

Op blz. 62 vindt men de „Bron". Een reiziger zwerft in de woestijn, stervende van dorst; verzengende zon, gloeyend zand: alles droog, tot aan den laatsten regel; in den laatsten regel verschijnt de uren en dagen te vergeefs gezochte bron: woestijn — bron. Op blz. 63, in „Columbus", hetzelfde: 13 regels water, niets dan water te zien, de veertiende echter brengt het „Land!": water — land, enz. enz. Dit hier is werkelijk een der duidelijkste eigenaardigheden van dezen dichter: zijn streven naar verwonderende, naar verrassende, naar nooit door den lezer gedachte wendingen in zijn poëzie. Van daar ook zijn liefde voor het puntdicht dat hij ons onder den titel van „Strooipenningen" aanbiedt. Zij de schoonheid er ook minder meê gediend, mids het puntig zij. Helaas! de „Strooipenningen" des Heeren Lütkebühl hebben te veel de pretenzie om puntdichten te zijn, dan dat het saillante werkelijk op den naam van overweldigend aanspraak zoû hebben. Wij zijn nu eenmaal geen tijdgenoten van Huygens en een 19e-eeuwsche poëet die zijn mouwen opstroopt en „puntdichten" gaat zitten schrijven, is ons niet denkbaar. Zijn zij van een qualiteit dat ze ons doen opspringen van bewondering, dan heb ik niets gezegd. De werkelijke Kunst verschoont alles en is vrij als een vogel in de lucht. Maar de Heer Lütkebühl kan nog niet tot de geesten gerekend worden, wier stoutheden het nageslacht wetten zijn.

Een puntdicht:

VOOROORDEEL.

Een schimmelplantje dat in 't argloos hart zich nestte,
Dat iedre spoor verstikt, die mij van 't leven restte,
In elke vezel dringt en grooter schade doet
Dan waar des twijfels storm bij wijlen zuiv'rend woedt.

een ander:

PLAGIARIUS.

„Weet te nemen en te geven!"
Heeft hij op zijn vaan geschreven.

Soms geeft de dichter puntvaerzen, wier grootste eigenschap daarin bestaat, dat zij den in 't hart des auteurs oningewijden lezer, raadselen schijnen:

GRETCHENS NAÏVETEIT VERDACHT.

Wie wel 't naïefst was van die beiden?
De Criticus of de misleiden?

Wie weet wat dit beteekent? Indien de puntdichten niet scherp en verbeeldingsvol zijn, namelijk zeer scherp en zeer verbeeldingsvol, moet de dichter ze liever achterwege laten.

Ik geloof, en dit heeft ook betrekking op „Leven en Streven", dat de Heer Lütkebühl, zich voor zijn gemak om rijmwoorden te vinden en om gedachten uit graag en dikwijls gelezen dichten van vroeger te variëeren, om te zetten en uit te breiden, heeft laten meêslepen tot het vervaardigen van te veel gedichten. De Heer Lütkebühl, men vrage het Karel Kleinberg of Telophon, [1]) houdt zich voor een goed dichter, met Klassische en Restauratie-herinneringen. Hij zoû even goed in de vorige eeuw als omstreeks 1850 geleefd kunnen hebben. Hij is geen auteur die in Poëzie den geest van ons tijdperk teruggeeft.

En dit niet alleen wat de hoofdbeginselen betreft, maar ook doet noch de vorm, noch eene enkele gedachte, den man zien, gezuurdesemd met de genietingen die tante kritiek ons bij middel van de schoonheden aller tijden en aller eeuwen voorzet. De Heer Lütkebühl heeft wel frissche en fraaye gedachten, maar hij dicht te veel. Hij behoort

[1]) Pseudonymen van den dichter.

tot die bevoorrechtten onder onze natuurgenooten, die, komen al de „eedlen en goede" van onzen tijd ook niet, om, wanneer 't hem geldt,

„Om naar 't lied in ons Neêrlandsch te luisteren!"

toch van familiebetrekkingen omringd moet zijn, verheugd iemand onder hun verwanten te tellen van wien men buitengewone gelegenheidsvaerzen verwachten kan bij verjaardagen, huwelijken, doop- en trouwfeesten. Nochtans, hij blijft ook voor de groote menigte een net en flink dichter, niet veel achter de beste Belgische van 't laatste tijdperk komende.

Zijn „Ghazelen" zijn liefjes; zijn vertalingen keurigjes, ook de „maanden" naar Coppée. „Voor u alleen," een der Ghazelen, mag onder de besten rekenen.

DE DICHTER M. COENS.

DE DICHTER M. COENS.

Onder den titel „Tienden van den Oogst", zijn bij A. Akkeringa, de gedichten verschenen van den Heer M. Coens. Al werpt de Heer Lütkebühl der kritiek de woorden toe:

> „Keur alles goed of alles af,
> 't Is voor de kunst om 't even",

toch blijft de taak der kritiek den voortbrengselen der Kunst hun plaats in de letterkunde aan te wijzen. Zij 't een ondankbare, 't is een waardige taak en daarbij een zware, want een kritikus maakt zich altijd kwade vrienden: òf van den schrijver en uitgever, òf van de lezers, die zijn uitgesproken gevoelen niet deelen. Een fatale wet, maar een wet. — Ik weet niet, of het middelmatige recht van bestaan heeft. Ik twijfel er zeer aan. De kritikus kan zich echter bepalen tot het optreden als geschiedschrijver: hij geeft een exposé van wat hij waarnam. Dan heeft hij over het bedoelde netelige vraagstuk niet te beslissen. Indien ik nu zeg: de heer M. Coens is een middelmatig dichter, dan antwoorden belanghebbenden, dat ik blijk geef niets van dergelijke zaken af te weten, dat zoo iets wel gemakkelijk te beweren, doch niet te bewijzen is, enz. En buitendien,

wie zoû den Heer Coens kwalijk kunnen nemen, dat hij verliefd is geweest en veel van buiten houdt, wie er zich tegen verzetten, dat onze Hollandsche taal in dezen *cuivre-poli*-rijmvorm wordt gedreven, wie het betreuren, dat deze vriendelijke en fatsoenlijke dichtstukken door tantes aan blozende nichtjens, door voogden aan sterk groeyende pupillen, door een gehuwd man aan zijn jonge en leesgraâge gemalin vereerd worden? — Soms is 't, als werden 's Heeren Coens cithersnaren door een elektrieken vingerdruk aan 't trillen gezet, zoo in zijne „Bezieling", in zijn „Nabetrachting", ook in zijn „Goeden Herberg", maar de illuzie daaromtrent verlaat ons spoedig. Uit de vertalingen ontwaart men duidelijk, dat 't den Heer Coens niet aan woordenkeus faalt. Verder geloof ik, dat de Heer Coens uitmunt in afbeelden; waar zijn lyriek verdwijnt en hij begint te beschrijven, daar vraagt hij met recht de aandacht. Leest b.v. het buitengewone „Na den Storm", dat naar meer doet verlangen. De „lauw ontsloten armen" der „Zwerfster" en het „warm omvatten", op een andere plaats, disharmonieeren met den overigen inhoud van dezen zoo weinig naturalistischen bundel.

Het spijt mij, dat de dichter niet een weinig meer ongemeen was in zijn liefde, in zijn smart, het doet mij leed, dat er zoo bezwaarlijk nieuwe gedachten hier te vinden zijn. Wanneer 's Heeren Coens impressionistiesch afbeeld-talent zich niet ontwikkelt en uitbreidt, is zijn plaats helaas, onder de andere teerders op het tijdvak, dat wij achter den rug hebben, die onze hedendaagsche nare dichtperiode illustreeren.

Jacques Perk is gestorven; wij bezitten thands, naast talentvolle Hellenen en archi-Kosmopoliten, werkelijk geen gering aantal middelmatige dichters in Nederland. Waar

blijft, waar blijft de man, die zijn tijd en zijn Neêrland begrijpt, waar zal de echo geboren worden, die, in de taal der nazaten van den kolorist Rembrandt en van den held de Ruyter, de eeuwkreet doet schallen in de lage landen bij de wilde zee?

NIEUWJAARSDAG-ONTBOEZEMING.

NIEUWJAARSDAG-ONTBOEZEMING.

Mijn kleine hopen en verwachtingen vertrouw ik aarzelend aan 't papier toe, want ik vrees, dat zij 't naauwlijks waard zijn.

Ik wil al mijn krachten inspannen om den tijd, waarin de twee jaren 1882 en 1883 elkaâr ontmoeten, niet te wijden aan overdenkingen, welke het vervlogen jaar tot onderwerp hebben, doch slechts aan die, welke betrekking hebben op het jaar, dat voor de deur staat. Ik wil den blik niet achterwaards, maar voorwaards wenden, ik wil de in nevelen onzichtbare toekomst, die ik tegenschouw, — om moed te hebben bij het voorwaards schrijden, — bevolken met de feeën mijner illuziën, verlichten met den schijn mijner hoop, ondersteunen met de zuilen van mijn geloof, in vuur zetten en 't al tot leven maken door de macht mijner liefde.

Ik heb Nederland hartstochtelijk lief; daarom hoop ik, dat 1883 het een stap verder in grootheid en glorie zal brengen. Ik hang de Kunst aan met heel mijn ziel, vandaar mijne verwachting, dat meer en meer het begrip „Kunst" door de oogen der Nederlanders in zijn ware daglicht zal worden bezien.

Ik hoop, dat men tot het besef kome van de beteekenis der Kunst in onze moderne maatschappij, dat men er zich van overtuige, hoe de bloeyendste en meest

welvarende volken die zijn, waar het kunstbewustzijn zich 't duidelijkst heeft ontwikkeld, zich 't sterkst heeft geopenbaard, zich 't onweêrsprekelijkst heeft doen gelden en 't meest invloed geoefend heeft.

Ik hoop, dat men een Tweede-Kamer zal weten te verwijderen en te vernietigen, die, waar zij in aanraking komt met een slip van het opperkleed of een plooi van het boezemgewaad, dat kunst heet, en hetgeen de vorstelijke maagd, welke zich schoonheid noemt, pleegt te tooyen, — die, als der schoonheid glimlach trilt door 's lands vergaderzaal, en, in een bevende lichtstraal van boven, haar najadenstem gehoor vraagt in de gunst der Heeren, — die dan niet ter zijde wijken en haar groetend herbergen, doch zich gedragen als kwam daar niet de princesse, die de waereld in al zijn omvang tot lustoord heeft, tot hen — die haar ontwijken als eene lichtekooi, die, baadt de schoonheid hen overdag in de zon harer oogen, in dien glans uitkomen als berookte kommenijsluî en roodgeneusde kruyeniers en den volgenden nacht droomen van harde eyeren en tweeërlei biersoorten door elkaâr te drinken.

Ik hoop, dat men hoe langer hoe minder de middelmatigheid ten throon zal verheffen. Ik hoop, dat men zal weren wat oudbakken, uitgediend, laauw, vaag en krachteloos is. Ik hoop, dat men zijn oogen zal openen om niet te-rug te deinzen voor al wat nieuw is en ongewoon, om zich door geen gebruik te laten vervoeren tot het offeren aan goden, die men als beplakte kartonpoppen herkent.

Ik hoop, dat men gewaar worde, hoe de kunst (de letterkundige inkluis) niet, waarachtig niet is een liefhebberij, niet een bijzaak, niet een tijdverdrijf, niet een ontspanning, niet een aardigheid, niet een kleinigheid, maar de kern van 's menschen heerlijkste ontwikkeling

moet zijn, maar de macht van onze eeuw moet worden, maar de licht-. levens- en liefdebron is, waar wij al onze moed, al onze kracht, al onze fierheid en trouw putten tot het voortzetten en beminnen van den kamp om 't bestaan, van den strijd om het zijn. Als wij doordrongen zijn van de wellusten, waarmeê de Kunst ons vervult, snuiven onze neusgaten altijd graâger en altijd graâger den kruitdamp op, die, ten veldslag zonder oponthoud onzes levens, het landschap in de stofwolk van ons schitterend worstelen hult.

Ik hoop, dat men zal begrijpen, hoe in onzen koortsachtigen tijd van verandering en wijziging der waereldorde, een land dat, ook in de Kunst, niet in geweldigen vaart ten vooruitgang wordt gedreven, achteruitgaat. De Europeesche naties, die heden stilstaan, zijn morgen te niet. Wij moeten meê in den stroom, niet achter blijven. Wij kunnen niet inslapen op de lauweren, door de zeventiende eeuw in het strijdperk der Kunst behaald, want rondom ons dringt men naar voren en doen wij ons niet gelden, dan vergeet men ons in de warreling der eeuw. Mogen wij mannen zijn van initiatief, ondernemers en baanbrekers.

Ik hoop, dat men tot de overtuiging kome, hoe plezierig, gezellig samenzijn en huiselijke ingetogen vaersjens lezen van stichtende poëten, hoe zich bij het oude te bepalen, pijpen te rooken, te kletsen, te zaniken, buurpraatjens te houden en zich te extasiëeren over het „allerlei" in de koerant, — alles poeselige en snoeperige bezigheidtjens zijn, doch hoe aldus de oorlogskreet van onzen tijdgeest wordt vergeten, die aan het verleden in velerlei opzicht den krijg aanzegt, hoe aldus geen periodes van alomvattenden bloei en opgewekt maatschappelijk leven op de been worden geholpen, hoe daarmeê geen steenen worden bijgelegd tot grondvesting en opbouwing

van monumenten der gedachte en de wetenschap op die wijze niet vooruitkomt.

Onze kunsten en onze geschiedvorsching moeten bloeyen, daar is niets aan te doen. Wij moeten wakker worden; onze levensbeschouwing kan zich niet blijven bewegen in de sfeer van koffieketels en breikousen ten dienste staande aan oude vrijsters in huisbakken provinciesteden. Nemen wij onze voeten van de ziekestoven en dompelen wij ze in het ijskoude water, om hen sterk te maken tot het betreden van een half onontgonnen bodem. Wanneer de opkomst der kunsten het blijk is van de volkswelvaart, en de roemtijdperken eener beschaving steeds hun hoogsten hoogmoed vonden, waar ze wezen op het heerlijk bestaan hunner kunst, dan moet dat bij ons ook zoo worden, dan moeten wij ons zelf en onzen naasten maar denkbeelden instampen, die ons op dit veld verder kunnen brengen.

Daar moet vooral krachtsopenbaring zijn in de kunst. Wij hebben menschen noodig met gloeyende hoofden en bonzende harten. Ons faalt geestdrift. Een genie in ons midden vermoeit ons, daarom sluiten wij ze buiten in plaats van onze oogen te wennen aan het staren in een lichtbol.

Ik hoop, dat men omvangrijke hoeveelheden partij- en clubgeest af zal leggen in de kunst en in de letterkunde. Thans behoort deze schrijver tot die kliek, gene tot een andere; men wordt er bleek van, waar men dit nagaat. Debuteert een nieuweling in 't een of andere tijdschrift of blad, dan heet 't oogenblikkelijk: „O, weêr een voortbrengsel uit de kraam van hem of van hem. Die behoort weêr tot die school, tot dien kring; is dus natuurlijk vijandig gestemd tegen de leden van dit gezelschap. Neen, van dien nemen wij geen stukken op, roepen redaktiën, die schrijft daarin, die worde gerangschikt bij onze tegenstanders", enz.

Ik hoop, dat men ter goeder trouw zal zijn en oprecht in de letterkundige kritiek. — Ik hoop, dat men zich op de hoogte stelle van de richting, in welke onze eeuw ons onweêrstaanbaar voortstuwt en dat men de begeerten van ons volk er meer heen sture de helden der gedachte, der kunsten en letteren, die de toekomst openbreken, te begrijpen en te vereeren, dan hun brein te overvullen met de bloedhelden van weleer. Want de moderne maatschappij vindt hare grootheid slechts in het genie, in het denken, in de kunst.

Indien wij allen ons zelf voldoen met fatsoenlijke brave Heertjens te blijven, die op staan en naar bed gaan, kuisch gapen en gezellig keuvelen, dan herleeft nooit oud Neêrlands roem, die ten gronde daalde, dan zullen wij nooit tranenstroomen van vreugde kunnen schreyen, waar men in Europa onzen roem rondtrompettert. Wij moeten de kunst beminnen met een forsche en jaloersche liefde, of wij kunnen wel voor goed te bed gaan liggen.

Ik hoop, dat de Poëzie ons in '83 een talent, waar voor te buigen valt, zal schenken. Ik hoop, dat er dichters op zullen staan, die ons zullen dwingen, met het magnetisme van 't genie, in ontroering hun naam te zegenen en ze groot te prijzen en er ons zelf klein bij te gevoelen.

Ik hoop, dat men meer om beginselen dan om spoorwegongelukken, meer om Ideeën, dan om nieuwtjens geven zal. Ik hoop, dat wij eerder groote mannen zullen hebben, die zich niet altijd meester zijn, dan ordehuldigende lieden, die van het middelmatige een regel hebben gemaakt.

Ik hoop, dat men vooral het zoogenaamde praktische, gelijk zoovelen het bekoorlijk in hun vaan schrijven, niet te veel op den voorgrond zal stellen en dat de grenzen van onzen gedachtengang zoû bepalen tusschen het ongemak aan de hand van Gambetta en de badreis van den Duitschen kroonprins.

Ik hoop, dat men achter elk feit het idee, en achter het eene idee het andere zoeke.

Ik hoop, dat men de geavanceerde lieden, die glimlachen of den draak steken met groote verschijnselen uit de kunsten- en ideeënwaereld, ik hoop dat men allen, die niet kunnen bewonderen of in geestdrift geraken, of die in de hooge wijsheid van hun nulliteits verstand zeer gemoedelijk met het aardige en gezellige wegloopen om het groote overdreven te noemen en het schoone klatergoud, of die meenen, dat hun hooge jaren hun *partis pris* wettigen, — door vier paarden in vier richtingen van een zal doen scheuren.

Ik hoop, dat men alledaagschheid schuwe en niet te-rugschrikke voor het buitengewone. Ik hoop, dat ons tooneel zich verheffe en in aanzien gerake. Ik hoop, dat wij — zullen ontbijten en dineeren zeker, maar tusschen onze malen veel zullen werken en veel zullen beminnen.

Ik hoop, — als slotegoïsme, — dat men deze losse regelen gelezen heeft en het niet te praetentieus zal noemen, ze zoo maar in de krant te laten zetten.

ALPHONSE DAUDET.

ALPHONSE DAUDET.

L'Évangéliste.

I.

Daar 't nu eenmaal de gewoonte is geworden, waar men de werken van Alphonse Daudet bespreekt, één zijner romans te vermelden als dengene, dien men de voorkeur geeft boven de anderen, of ten minste, oppervlakkig weg, de verhouding meê te deelen, tusschen het boek in behandeling en zijn vorige werken bestaande, — daar ik het werkelijk gewenscht vind, dat de lezers op de hoogte worden gebracht, waartoe die gewoonte leidt, dat zij namelijk te weten komen, welk werk 't meest eenparig door de kritiek als het beste geprezen wordt, zoo sluit ik mij bij die gewoonte aan en, — moge ook op het oordeel van De Pontmartin, den royalistischen, drijver, de koningsgezindheid, welke hij in *Les rois en exil* meent te zien doorschemeren, zulk een invloed hebben geoefend, dat hij, sociale bedoeling en kunstwaarde inéén-smeltende, deze Daudets satire aan het adres der ondergaande koningen tot zijn éerste werk verheft [1]), — moge al door den methodischen Zola der sarkastische en zoo droeve levensschets *Numa Roumestan* den voorrang worden gegeven [2]) — ik voeg mij, in bepaalde overtuiging,

---

1) Zie *Nouveaux Samendis*, 20e Série, pag. 18.
2) *Une campagne*, pag. 384.

bij het oordeel der menigte, dat luide spreekt voor *Fromont jeune et Risler aîné*, het vroegste romanwerk van den kunstenaar, dat dit de hand boven 't hoofd houdt en maar in geen enkelen lateren arbeid van den grooten zuiderling dat gevoel, die hartstocht, dat leven te-rug te vinden vermag, en nog immer, verwonderd over deze daad der klassieke *Académie française*, haar dank wijdt voor de opneming in den adelstand van dit koen realistiesch werk.

De nu verschenen roman, *l'Évangéliste*, kan in geenen deele onder Daudets beste werken gerekend worden, hoe zeer ook talloze bladzijden de vingerdrukken, zoo vol gemoed en zwier, van de edele hand des makers waar te nemen geven. Intusschen, men kent Daudet. In hem ontmoeten wij niet de vleeschwording van een waereldbeheerschende idee, van een nieuw toegepaste kunstformule, van een moderne wijsbegeerte, in hem niet den held, in wiens hart, in wiens hoofd zich een tijdperk der beschavingsgeschiedenis koncentreert, gelijk in Zola. Zola, dat is de methode van het pozitivisme, werkende in de literaire kunst. Daudet is zoo iets in 't geheel niet. In Daudet ontmoeten wij den fijnen, diepen dichter onzer werkelijkheid van droefenis, in Daudet den machtig begaafden verhaal-musikus, die een gemoed heeft, zóo rijk en zoo hoog, zoo een waar menschelijk gemoed, door den aether van het Zuiden met warmte gedrenkt, dat wij hem geroerd danken, zoo hij 't ons slechts openstelt en wij getuigen mogen worden van zijn bangen weemoed en van zijn hevig verzuchten, en wij genood worden onze ooren te spitsen voor de trillende viooltonen van zijn hoogen humor of voor het angstig citherspel van zijn weenend sarkasme. Daudet is geheel en al gevoeligheid. Steeds legt hij zijn binnenste voor ons open. Zola zegt 't zelf: „Il se donne tout entier, et c'est pourquoi

il prend les autres." Zonder zich af te geven met flaauw-fantastieke en licht gevonden voorstellingen, biedt hij ons steeds levende poëzie aan, steeds de poëzie der werkelijkheid, de werkelijkheid als overschenen door purperende zonnestralen. Zola heeft 't weêr heel aardig uitgedrukt: „Il a du sodeil dans le sang et des chants d'oiseaux dans la tête." [1]) Maar de zon van Daudet bestraalt met voorliefde de aardsche ellende en zijn vogelzangen zijn de rouwklanken van den wielewaal.

Is 't niet, als schemerde, op elk zijner bladzijden, ook weêr van deze *Evangéliste*, in zilveren letters, de smartelijke regelen uit zijn „Nature impassible" [2]), van tusschen de woorden der geschiedenis, die er verhaald wordt, ons tegen:

„Tout s'assombrit. Les cieux n'eurent plus une étoile,
La terre n'eut plus une fleur.
Le soleil se cloîtra, la lune prit le voile,
Et la forêt tordit ses branches de douleur"?

Alom in de wæreld ontwaart Daudet te-teleurstellingen, die geheele levens vernietigen, smarten, die rimpels griften voor altijd, ongelukken, die zielen vermoorden, verdrieten, welke voor altoos hoop en verwachtingen uit de harten bannen, onredbare ellenden en onbeandwoorde klachten. Het opmerken van al dat leed doet hem treuren om de menschheid, en, of hij schatert of glimlacht of schreit, 't is al één doordringende klacht, die het luchtruim vervult, één luisterrijke humortoon, die al zijn woorden doet klinken.

Daudet weet oogenblikkelijk zijn lezers voor zich te winnen, hij heeft als een magiesch vermogen om te doen weenen en lachen, over allen, die in Europa en Amerika nog gevoel hebben. Daudet inponeert zelden, bekoort altijd. Hij werpt u niet neder, noch jaagt u een koorts

[1]) *Les romanciers naturalistes*, pag. 256, etc.
[2]) *Les amoureuses, par A. Daudet*, Paris, 1879, pag. 75.

op het lijf, maar wanneer gij eenmaal uw blik aan zijn oog hebt gehecht en uw oor aan zijne stem, dan komt gij niet weder los, vóor hij uitgepraat is, of gij moest wel een inborst hard als staal hebben. Daudet is een verleider; hij vangt u in de kleurenpracht van zijn parelenden stijl, met het eene effektmiddeltjen lokt hij u tot het andere effektmiddeltjen en zoo tot aan 't einde van zijn verhalen. (Op die effektmiddeltjens kom ik later te-rug.)

Een naïve zet hier, een stoute daar, een dartele ginds, een bijtende verder, en gij moet meê, en gij moet meê en gij hangt aan de toovermelodiënstem van uw geleider. Ziet, hij beschrijft menschen, niet met wonderlijke avonturen, maar die een leven slijten, een alledaagsch dagelijksch leven, gelijk aan het uwe, en wat al zoets en wat al smartelijks heeft hij in dat leven niet weten op te merken! Met dat jonge mooye meisje dat hij u hier voorstelt, zijt gij spoedig gemeenzaam geworden; zij wordt uw lieve, beminde vriendin, en als zij dan plotseling, op een vreeselijke manier ongelukkig wordt, zijt gij begaan met haar lot, en gij blijft bladzijde vóor en bladzijde na verslinden, om te weten, of zij nog niet weêr in geluk hersteld zal worden, en, waren het er duizende, gij zoudt de bladzijden doorlezen tot in het oneindige. Die booswicht, waarmeê de schrijver u op een andere plaats in aanraking stelt, gij kent hem spoedig, gij veracht hem, 't is u, als stond hij naast u en als beging hij zijne misdaden aan uw zij. Zal hij niet zijn verdiende loon ontvangen? En gij leest wederom voort, snel en met warmte. De schrijver toont u ware levendige menschen, hij beschrijft hun leven inkompleet, hij laat u veel te vermoeden over, hij verzwijgt het afzichtelijke en werpt het ròze licht zijner tintelende verbeelding over de anders wel wat barre werkelijkheid henen, — dat is zijn macht.

Maar, ik herhaal: de goede eigenschappen van Daudet zijn in *l' Évangeliste* minder te bespeuren, springen minder in het oog met hun helle vonkeling, raken minder als tooverstafjens uw zintuigen aan om ze te bedwelmen, dan in zijn overige werken. Doch laat ik u eerst een denkbeeld van 't boek pogen te geven.

II.

Wij zijn in een stille wijk, een doodsche straat van Parijs, in een dier straten, waar de duiven en kippen verschrikt ter zijde huppelen, als barstte er een onweêr los, als een rijtuig hun maaltijd tusschen de steenen eens komt storen. Mevrouw Ebsen en haar dochter wonen daar op een derde verdieping. Hun eenige verwante, de moeder van Mevrouw Ebsen, hebben zij juist verloren: een vreeslijke slag, en in droefheid spreken zij, de moeder en haar dochter, voor eeuwig af: „aimons-nous bien, ne nous quittons jamais" . . . . „jamais, tu sais bien, jamais".

Een verdieping onder hen bewoont mijnheer Lorie, ook al een, die niet veel fortuin heeft. Hij is weduwnaar en zijn dochtertjen, Fanny, krijgt les van Eline, de dochter van Mevrouw Ebsen. Hij-zelf wordt verliefd op Eline. Ergends buiten andwoordt zij hem: „Eh bien, oui je serai la mère de vos enfants." Zij houden allebeî veel van mekaâr, — wat zal hun geluk nu onmogelijk maken? Heel eenvoudig, en hier zijn wij aan de kern van 't werk genaderd: Een fanatieke propagandeerende protestansche vrouw, *l' Évangéliste,* zij, die aan 't hoofd staat van talooze oude-vrijsters-benden, welke vermageren en vergelen in hun starren hartstocht tot uitbreiding van 't rijk Gods op aarde, maakt zich allengskens van Elines hart meester, doet haar verloren gaan voor de maatschappij en voor de familie, werft haar aan bij haar troepen, maakt haar koud

als ijs en hard als steen, doof voor de smeekbeden harer moeder, stom op de klachten van haar aanstaande. En Eline verlaat haar moeder, zegt alles vaarwel, wat haar tot nu toe lief en dierbaar is geweest om haar heen, aangegrepen als zij is door de onweêrstaanbare koorts van haar hartedoodend bekeeringsambt. Zoo is de geschiedenis.

Ziedaar ongetwijfeld een der belangrijkste psychologische (of fysiologische) gevallen, waarmeê een romanschrijver zich zoû kunnen bezig houden, een uiterst merkwaardige, welgekozen stof: Een jong meisjen, gelukkig en stil in haar kleine omgeving levende, met slechts éen hoop, éen droom voor de toekomst: de voortduring, zij 't in kleine wijziging, van dat geluk, plotseling door een dwingenden motor van buiten, door een magneet van onberekenbaar aantrekkingsvermogen, uit haar huiselijken vrede gerukt en meêgesleept in de kille vereering van een verbolgen God, die zielen eischt in zijn dienst, altijd meer zielen, en die de waereld met ijzingwekkende rampspoeden teisteren zal zonder twijfel, mocht er niet een heir van strenge bejaarde jonge jufvrouwen opstaan, om, door het prediken van dor kalvinisme, aan zijn toorn te gemoet te komen.

Natuurlijk heeft Daudet er voor gezorgd, dat de lezer ingelicht wordt over den aanleg, welken Elines charakter in zich verbergt, om, valt éenmaal de vonk der afgetrokken dweeperij in haar binnenste, haar ziel geheel in 't al verteerend vuur te zetten. Men kent den aard van den Noordschen godsdienstzin. Nu, de Ebsens zijn uit Denemarken, en reeds als Eline, voor 't overige toch zoo treffend, op haar balkon, den blik naar de sterrelucht gewend, tot den geest harer grootmoeder spreekt, bemerkt men, dat zij een geurtjen in de plooyen haars kleeds ronddraagt, een zweem van de atmosfeer, welke de ver-

gaderingen der bijbelgenootschappen, enz., tot stikkens toe benauwen. En, heeft eenmaal die magere dame in 't zwart, de zendelinge van Mevr. Autheman, *l' Évangéliste*, de woning der Ebsens bezocht, om vertaalwerk te brengen, door Eline te maken van *Le cœur seul avec Jésus, par Mme....*, of iets dergelijks, dan is er een koude huivering door het gezin getrokken, dan bevangt ook den lezer een voorgevoel van wat er komen gaat.

En dan ontwikkelt zich langzaam de charakterhervorming in *Eline*. Met stillen maar zekeren gang bekruipt haar de dorst naar het onwæreldsche, naar de zielenredding, naar de overdenking, naar het afgetrokkene.... Mevrouw Aūtheman, die haar op dit spoor heeft geleid, is veel vermogend: haar man is een rijke bankier en zij mag zooveel uitgeven als zij wil. Elines moeder wil deze een proces aandoen omdat zij Eline mede heeft gethroond, zonder te willen uitleggen waarheen. Elines moeder laat publiek een eerwaardig geestelijke tegen Mevrouw Autheman prediken, — niets baat. En als Eline eindelijk eenige weken naar huis wordt gezonden, om der verontwaardigde wæreld te toonen, hoe weinig men haar tot iets dwingt, hoezeer haar geheel zendelinge-bestaan met haar eigen willen strookt, dan worden ons daar van die pijnlijke tooneelen tusschen de moeder en de van haar vervreemde dochter beschreven, die ons onvermoeid bezighouden. De schokkende antitheze tusschen het eind en 't begin van den roman moet wel een der oorzaken van onze aandoening zijn. In 't eerste hoofdstuk is Eline een en al warmte en liefde voor hare moeder, vol kleine huiselijke zorg die de omgeving rondom haar zoo aangenaam mogelijk maken, en nu, — nu is alle menschelijke gevoel verdwenen, voor altijd verdwenen uit haar hart. Haar witte, dood-witte wangen zijn de uitdrukking van den moord harer ziel. Uren achtereen brengt zij op haar

kamer door, achter dubbel slot, om God op haar pijnlijke knieën te aanbidden, en, op het geroep harer moeder, blijft de deur gesloten, tot ze haar eindelijk voor altijd verlaat.

„Elles ne se sont plus revues.... jamais." —

III.

Een ordentelijk overzicht van den inhoud van een roman van Daudet te geven, gaat slecht in weinige regelen. De wijze te schetsen, waarop hij romans schrijft, is in dit geval zelfs minder moeilijk. Wanneer men zijn boek openslaat, en men leest dat tooneel in het eenzame kamertjen, waar de juist begraven grootmoeder zoo gemist wordt, dan komt men in kennis met een paar personen, moeder en dochter, zóo in vleesch en been door Daudets oog aanschouwd en zóo afgebeeld, dat men er zich aanstonds voor interesseert. Dan komt mijnheer Lori en zijn gezin, ook uitmuntend. Mevrouw Autheman, nog goed. Men hoopt het leven, het intense leven dezer personen, een tijd lang en met levendige kleuren afgebeeld, bij te wonen, charakters, hartstochten te zien bestaan, ontwikkelen en strijden. Men heeft nu reeds typen genoeg voor oogen om zijn gedachten bezig te houden, reeds stofs in overvloed voor eene overweging. Doch uwe hoop bedriegt zich. In zweperig wiekende meeuwenvlucht, wit van reinheid in de teekening, trekken zij u even voorbij en maken dan plaats voor gantsch andere toestanden en gebeurtenissen, dan waarvoor gij reeds heel uw aandacht had opengesteld.

Daudet heeft eene behoefte om het verleden zijner figuren te verhalen, niet in enkele woorden, maar bepaald in verwerkte omschrijvingen, die mij altijd hindert. De gedachten ontstaan, de sentimenten geboren in uw hoofd over den toestand van 't oogenblik, moeten zich

plotseling jaren achterwaards begeven en hun onderwerp verlaten, in plaats van er al dieper en dieper door de macht des schrijvers in gedrongen te worden. Dat is een fout. Dat, en de talrijkheid der, allen om 't zeerst ten voorgrond tredende, typen, gevoegd bij het onophoudelijk reizen van de eene plaats naar de andere, waartoe de lezer wordt genoodzaakt, schaadt aan het schoone geheel der samenstelling van 't werk. Vooral dat het verledene niet wordt verhaald, zoo als het nog leeft in de herinnering der thands aanwezige menschen van het boek, maar wel zoo als de romanschrijver het zich voorstelt, is onverdedigbaar. Het verleden even uitgebreid af te beelden als het tegenwoordige, geeft valsche effekten. 't Is te vergelijken met een schilder, die de perspektief miskennen zoû en buiten rekening laten; het verleden van romanfiguren is de perspektief der schilderij van het tegenwoordige. Ik weet wel, waaraan dat bij Daudet te wijten is. Aan een zelfde hoedanigheid, als waaruit zich nog verschillende andere eigenaardigheden zijner methode laten afleiden. Hij kan niet koud blijven, bij wat hij afbeeldt. Hij kan zich zelf niet heel en al buiten rekening houden. Hij pozeert zich, als *causeur* over eenige merkwaardige menschenlevens. [1]) Ieder oogenblik spreekt hij zelf meê, komt hij in eigen persoon te voorschijn in plaats van tusschen de koeliessen te blijven, om u mee te deelen, hoe 't dien persoon vroeger

---

[1]) Mevrouw Alph. Daudet zeî van Flaubert: „sa science, son érudition, cela se résume dans des impressions personnelles et vivantes." (*Impressions de nature et d'art.* Paris, 1880, pag. 153.) Op een andere plaats in dit haar werk (pag. 161) getuigt deze niet onaardige schrijfster, in een artikel over de De Goncourts: „D'ailleurs. il est superflu de tout dire en art: il y a toujours dans la peinture un trait délimitant qui doit s'affirmer moins que les autres parceque. dans la nature, l'air ambiant l'atténue; il faut que cela tremble aux yeux pour être exact; le style, avant d'être parfait, attend que la poésie le touche, l'allège, l'emporte tout au bord de l'infini de la pensée" etc., — óok van toepassing op haar man.

wel ging of welk verleden die andere heeft; hij roept zelf ook over de schandelijkheid der daden van deze, en als hij dan eenmaal weêr met het verleden bezig is of appeciaties geeft over de deugd en ondeugd in zijn personen, dan komt zijn aardige dichterlijkheid en doet hem alles weêr kompleet aanschouwen in geuren en kleuren, en maakt hem boos of blij.

In 't algemeen bevindt zich de waarde van Daudets romans niet 't meest in de afgerondheid der grenzen en lijnen, die 't geheel omkaderen. Voor *'l Évangéliste,* herinnerde hij zich nog eenige bizondere feiten over bureaukratiezaken, die hij in *Numa Roumestan* niet te pas had kunnen brengen; die kon hij hier gebruiken; dan, bestond er iets verkeerds in de maatschappij, dat hem sinds lang hinderde en dat hij eens geheel onomwonden in werking wilde toonen, — hij wandelt door 't leven en merkt duizenderlei kleuren en vormen op, die hem aandachtig maken en die hij te vertalen wenscht, [1]) — dit alles zoekt hij te kombineeren, met een draad aan één te rijgen, schrijft dan aardige bladzijden, als de liefdescène op blz. 126, ook historietjens, die hier niet bijhooren, als op blz. 129, maakt de overeenkomst tusschen twee individuën, op één leeftijd, wel wat te groot, op blz. 95 *(Jeanne* en *Lina),* laat zijn verhaal wat verslappen, waar 't wel 't meest te spannen had, blz. 260, 261, enz., vindt groote hulpmiddelen in de antithetische en andere aandoenlijke, wel eens heel duidelijk om 't effekt gebruikte effekten, laat den aanleg van Lina om zoo piëtistiesch te worden iets te weinig blijken, overdrijft op blz. 334, waar er van Mevrouw Ebsens krankzinnigheid sprake is, wel eenigszins, maar blijft en zoû blijven,

---

[1]) Zie een. om den persoon van den maker, merkwaardige aanduiding van Daudets werkmanier in het boek van zijn broeder: *Mon frère et moi, souvenirs d'enfance et de jeunesse, par Ernest Daudet,* Paris, Plon, 1882, pag. 270.

al had hij tienmaal meer, tienmaal grooter fouten dan thans op zijn geweten, schitteren te midden van een heirleger romanschrijvertjes, die, sterren, verbleken, tot onzichtbaar wordens toe, naast hem, de zon.

Geen zeldzame avonturen; geen wonderlijke gevallen houdt hij u voor uw verbeeldingsoogen, geen konventie, geen idealisme, maar hij beweegt zich alleen in 't werkelijk leven, met de voeten op den onbarmhartigen Parijschen grond, en als gij niet met hem lacht en weent om al de menschelijke rampspoeden, die hij u daar laat bijwonen, dan hebt ge een hart van onbreekbaar glas, want Daudet is een *sprudelende* dichter uit uw eigen tijd: bloed als het uwe is in zijn aderen, uw hartslag is de zijne, een arme, een negentiende-eeuwsche, en in hem een teêre opmerkingsgave en eene vurige ziel, zijn inkt is als gedrenkt met zijn tranen, en in het krassen van zijn pen hooren wij zijn liefde hijgen en zijn haat kreunen.

EENZAME BLOEMEN.

EENZAME BLOEMEN.

Het was heden zulk een zoele dag, er woei zoo een echte lentelucht door Amsterdam, dat ik het venster van mijn kamer openzette en de kachel uit liet gaan, toen ik van-middag bovenkwam om een cigaar te rooken en mij een paar uren rustig bezig te houden met het nieuw verschenen werkjen van Hélène Swarth.

Een ongenoemde Heer had er den 3^{en} Februari reeds een beoordeeling van gegeven, waarbij aan het publiek verzekerd werd, dat de „natuurbeschrijvingen" dezer dichteres „even juist als dichterlijk zijn" en „de taal der verzen dichterlijk en zeer zuiver is." Ik vond dat woord „dichterlijk" met veel oordeel gekozen en het lezen van zulke getuigenissen had mij dubbel belust gemaakt mij van de bedoelde poëzie op de hoogte te stellen. De zelfde schrijver beweerde ook, dat de liederen in dezen bundel „hetzij aan Heine, hetzij aan de Lovelings *of aan anderen* herinneren", voords, dat „Mej. Swarth het gelukkigst is geslaagd, waar zij het meest zich zelve is." Men begrijpt, hoe zulk een kenschetsing mijn verlangen naar de lektuur zeer vermeerderen deed.... Onlangs werd aangemerkt, dat niets in de tegenwoordige nederlandsche literaire kritiek minder wordt aangetroffen, dan een opstel over een opstel. Na doorlezing der verzen van Hélène Swarth, bedacht ik, met de recensie in het

Weekblad in mijn herinnering, dat een gedicht over een gedicht ten onzent tot de nog ongewoner verschijnselen behoort. Want, nu in ernst, zelden weêrvoer interessanter kunstwerk meer onwaardige behandeling. Zelden stond een troebadoer lager in den moerasgrond daar beneden gezonken, als hij den lof zong der koningsdochter op het balkon. Waarlijk, wien dunkt het niet tusschen-beiden, dat onbeduidendheid en banaalheid de naarste dingen zijn, die wij in de wereld ontmoeten?

De rookwolkjens van mijn cigaar dwarrelden dan voor mij heen, en buiten, boven de daken, waarop mijn venster uitzicht geeft, dreven reine, witte, wolkenmassaas als sneeuwheuvelen onder den blauwen hemel. Verbeeld u nu, dat ik, naarmate ik vorderde met de Sonnetten, daar het boekjen meê begint, het eene oogenblik mijn cigaar niet met rust kon laten maar trok en blies als gold het aangenomen-werk, terwijl ik haar het volgende oogenblik vergat en bijna uit liet gaan. Toen ik, na de sonnetten tot de liederen overgegaan, aan blz. 103 was gekomen, zag ik plotseling geen wolkjens meer van mijn cigaar naar boven stijgen, maar een grijze nevel langzaam dansen. Lezer, het waren tranen, ik kan er niets aan doen. Ik besloot hieruit, dat de verzen heel mooi moesten zijn; sinds de uitgave van Jacques Perks gedichten heeft ook geen jong hollandsch dichter mij zóo aangedaan. Ik had niet kunnen hopen, dat deze Zondagmiddag mij nog zooveel blijdschap brengen zoû. Want het geeft in-der-daad een innige vreugde, wanneer er weêr eens een child of song u toespreekt, wanneer gij mooye rooye bloemen ontmoet op uw wandeling door den hof onzer tegenwoordige poëzie. O, het doet mij zooveel plezier, dat Mej. Swarth schoone Sonnetten en liederen heeft vervaardigd! Ik zoû een kind willen zijn, en buiten, op een hei of ergends, haar ter eere juichend rondspringen.

Het is echter veel gemakkelijker te lezen en indrukken te krijgen, dan die indrukken ten papiere te brengen als een duidelijken brief aan zijne lezers, ja, veel meer nog, ze te ontleden en te rechtvaardigen. Toch wil ik dat nu weêr eens beproeven. Maar vooraf wil ik er nog op wijzen, dat ik geenszins geacht kan worden verkeerd te doen, wanneer ik heel vrij over Mej. Swarth spreek. Hoe grooter een dichter, des te meer hij openbaar eigendom is. Ook behandel ik niet: Hélène Swarth, dochter van mijnheer zoo en zoo, burgeres van Elsene-Brussel, geboren dan en dan en zoo voort; maar: Hélène Swarth, auteur van „Eenzame Bloemen." Wanneer iemant zijne ziel bloot geeft, mag men er in kijken.

I.

Bij alle dichters doet zich een groote behoefte en begeerte naar waarheid gevoelen. Dit is het kenmerk van onzen tijd. In de vorige eeuw trachtte men naar statigheid en naar een soort van theekopjes-figuurtjes-achtige rusticiteit, en vooral naar een *vorm*, zooals het behoorde. De romantiek streefde naar opbruising, hartstochtelijke opstorming van aandoeningen; den *vorm* vergat zij bijna geheel, om slechts reusachtig gevoel naar alle kanten zoo woest mogelijk rond te spreiden. Groot kunstwerk te geven mislukte haar, om dat zij het evenwicht en de redelijkheid miste. Ná de romantiek kwam dat aan het licht. Voltaire was de man, die het eerst *sprak* van de waarheid, van de groote wetenschapswaarheid, gelijk zij na 1800 beoefend zoû worden. Voltaire besefte haar en *sprak* er 't eerst van, Musset en Heine pasten haar het eerst toe in de uiting van hun eigen ziele- en gemoedsleven. Zij wilden dood-eenvoudig precies zeggen wat er was van hun hart en van hun lichaam. Zij waren de

lyriek. Hun eigen smarten en hun eigen vreugden zongen voor hen door hun pen op 't papier. In hun hartstochtendicht gaat, wat men voorheen onder vorm, onder stijl verstond, te loor. Zij hebben niet een stijl en snuffelen naar sentimenten, die daarin geklonken kunnen worden. Zij hebben sentimenten en hun stijl is de stem dier sentimenten, zoo als die regelrecht uit hun borst in de lucht stijgt. Deze twee hebben nooit gelogen. Zij kenden dogmaas noch wetten die hun natuur verschroeiden of besneden. Zij schreven alleen wat zij wisten, dat zij gewaar werden, niet wat zij, door het netwerk van allerlei opgedrongen zienswijzen heen, méenden gewaar te worden. Daarom noem ik hen wetenschappelijk, wijl ze wisten dat waar was hetgeen ze zeiden. Altijd en overal nu verschijnt de dramatiek na en ten gevolge der lyriek. Na de uitborstingen van het eigen individueele leven, schept de kunstenaar andere levens om zich heen. Zoo ook hier. Honoré de Balzac vestigde de dramatiek (den roman). En Zola bracht haar ten vollen leven.

Nederland volgde natuurlijk de beweging der eeuw, in de verhouding altijd van flauwen schemerschijn tot stralend zonnelicht. Wij zijn meestal ten achteren, zoo ook hier. Ons naturalisme wenkt in 't verre verschiet, Gerard Dou, Ostade en Jan Steen hebben wij nog niet zien herleven, vollediger en steviger gebazeerd dan zij waren, zoo als het toch komen moet. Maar dat er onder ons menschen zijn, gelijk Jacques Perk en Hélène Swarth, die als kunstbroeders van Heine en Musset genoemd kunnen worden, en die een vermogen over den vorm bezitten niet ver beneden dat van genoemde grooten, is al veel; al ontwaken dezen ten onzent ook dertig jaar na gener bloeitijd in Frankrijk. In haar weemoed, in haar liefde, in haar twijfel, in haar smart, in haar verlangen en wrevel, is Hélène Swarth een kind harer eeuw en

haar taal biedt al de nieuwe en weelderige schakeeringen te aanschouwen, die een ontluikende dichterschool pleegt te kenmerken. Zij is de dochter van haar gemoed en van haar lektuur, en dit gemoed deed deze lektuur bestaan uit de werken van Heine en Musset.

II.

Hélène Swarth verhaalt ons niet, zij zingt. In droomende, klagende, glimlachende en juichende liederen spreidt zij haar binnenste ten toon, en lispelt zij van de harmoniën, die haar tranenvol oog tusschen de ongekunstelde, vrije natuur daar buiten én dat binnenste heeft ontdekt. Het is een daad, die slechts haar oorzaak en haar wettiging in onze tegenwoordige moderne, vrank en vrij opbruisende en zich uitvierende gedachten- en gewaarwordingenwæreld kan vinden, — de daad van een vrouw, die, zich zelve tot een figuur makend in het drama haars levens, zegt: ik, Hélène Swarth, heb geen bepaalden persoon lief, ik ben van een leeftijd, van een gemoedsgesteldheid, die mij toch een eindeloze behoefte aan een liefde doet hebben, een behoefte, die vele vreemde bewegingen als klanken van vioolsnaren in mijn hoofd en in mijn hart aan 't trillen brengt, die mij nacht en dag overstelpt en kwelt, die mij van geheimzinnige koorts doet gloeyen en beven, die mij 's nachts in zoete en angstige droomen onbestemde liefdesbeelden in bonte menigte voor de gedachte doet zweven, verrukt nog als deze is door de droomerijen en mijmeringen, die mij over dag rust noch duur lieten, mij den eetlust benamen, en mij nu eens, plotseling, zonder merkbare oorzaak, in een ongekend deernisvol lachen deden uitbarsten, dan weder mijn oogen met vreugdetranen vulden. Ik, Hélène Swarth, vind duizend klanken in mijn mond en duizend spelingen in mijn vingers,

gemaakt en bestemd om er den man van mijn hart aan 't oor meê te fluisteren en er zijn hoofd meê te streelen. Maar helaas, driewerf helaas, hoezeer alles wat om en in mij is, mij tegenzuist en mij toewenkt, dat ik dien broeder, dien vriend, dien minnaar, dien echtgenoot voor eeuwig, dien heerscher, dien God zal, ja zál ontmoeten, hoe zeker ik ben, hoezeer mijn heele hart slechts klopt en al mijn bloed slechts warm stroomt en gudst of ijskoud stilstaat in die verwachting, met wat een stelligheid ik het ook getuigen kan, dat eenmaal, op een eenzaam pad tusschen het hoopvolle woudgroen of het rijpende korengoud, onder het heete of zachte zonnelicht, òf wel in de zedige stille huiskamer, bij het vale schijnsel van den dag of het vriendelijke kalme der lamp, of wel in de drukke, grommelende onverschillige straat, of op een ijsveld in den winter, of in de bloesemende lente, of in den vurigen zomer, of in het schrille najaar, of waar ook en hoe ook, ik iemant zal tegenkomen, dien ik te voren nog niet had aanschouwd en naar wien ik op zal zien, dat dan twee oogen mijn blikken zullen aanvaarden en ik mijn geheele wezen in twee oogen weg zal geven en ik dan eeuwig gelukkig zal zijn, — toch schijnt dat tijdstip mij nog eindeloos ver in de toekomst, toch ontwaar ik die opperste genieting alleen maar als een zwarte stip aan den uitersten horizon van de wegen waar langs ik dwaal, en verdwijnt, zoo ik nader; toch doemt zij slechts op voor mijn begeerige zinnen als een schaduwbeeld, dat, op mijn wandeling in den nacht, door de bladeren zweeft in het bosch, en zijn gedaante verliest als ik mijn armen tot een omhelzing uitstrek; toch hef ik tot heden toe te vergeefs mijn kwijnende oogen naar het luchtruim, als ik denk, dat mijn vriend uit de sterren plotseling tot mij heen zal dalen of ik zijn gelaatstrekken waan te zien in een gewonen alledaagschen stralenbundel van de zon; toch ben ik vruchteloos eens

te midden van mijn werk opgestaan van mijn stoel, ofschoon er niets zich bewoog om mij heen, en ik, zonder reden, meende dat mijn minnaar nabij was en ik gaan moest om hem te begroeten. Mijn lieveling toeft nog verre van mij, boven in de wolken, of onzichtbaar aan mijn zij, want ik heb hem nog niet gezien. Ik ben heel alleen op de wæreld. En nu ga ik rond en zwerf en dwaal door de natuur. Mijn smachtend hart stort zich uit aan de felle zonneschittering, aan den zachten maanglans, aan den wind, die ruischt door de boomen, aan den regen, die klaagt langs mijn ruiten. Mijn doffe weemoed en mijn stil geween, mijn nameloos zuchten en mijn bange hoop, mijn weinige vreugden sprenkel ik uit op mijn vellen papier. Mijn bloed is mijn inkt en mijn hartstocht mijn pen. Ik weet zooveel van de natuur, van het bosch en den vijver, van het koren en de gaarde, van de bloemen en de vogelen en den hemel; ik begrijp die zoo, en ik ben hun vertrouweling dermate, zij spreken zóo met mij meê van geloof en van twijfel, van verheugen en treurnis, dat ik de witte bladen bevolk met de vertolking van hun innigsten luister en mijn schrift in een liefderijken echoklank hun teederste praal weêrgeeft. Al die natuurwonderen hebben dit met mij, die een wonder onder de menschen ben, gemeen, altands in mijn oog, dat zij maar één hartstocht hebben: de liefde. Zij getuigen van liefde voor en na, van een innige, zalig-zachte, weemoedige liefde; zij hopen op liefde; zij beweenen het liefde-derven. De natuur en ik, wij kennen geen haat, geen jaloezie; wij weten niet wat dat is: wraak en wanhoop, gulzigheid, gierigheid, hoogmoed, vrees of wellust. Wij leven slechts van en om smachtende liefde. Wij lijden alleen om haar, wij missen haar, wij smeeken om aktie op ons van buiten, wij zijn passief want wij zijn vrouw, daarom kunnen wij niet leven en zullen wij vergaan, zoo onze dorst ongelescht

blijft, zoo onze liefde, onze god niet tot ons komt. Liefde en God is voor ons éen woord. Wij zuchten en schreyen ons leger nat, om God te zien, den God der liefde. Wij vermoeden sidderend, dat wij alleen zullen blijven, vandaag, en morgen vertrouwen wij met zekerheid, dat onze begeerte zal worden voldaan en leven wij voort vol hoop en moed. Ach, ach, wat zal de toekomst schenken? En wij getuigen en zingen voort opdat de menschen eenigszins ons heerlijk kwijnend leven zouden deelachtig worden.

In dezer voege spreekt de dichteres in haar werkjen, dat vóor mij ligt, en dat in Nederland een vrouw dat doet en zich zoo in oprechtheid geeft aan de menschen, dat is iets heel bizonders waarop met nadruk moet gewezen worden, want den beminnaar der Poëzie is 't, als schemerde daar iets in onze hollandsche gouwen van een herlevende dichtkunst, als zouden wij kunnen zeggen: wij kunnen een opkomst van ons geestelijk leven te gemoet zien. En er leven weêr groote zielen onder onzen somberen hemel.

III

Wanneer ik dit boekjen, overigens zoo warm van leven en lijden, doorblader, schijnen mij eenige der gedichten middelmatig, niet heel mooi. Het zijn nos. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 52, 47, 48, 58, 54, 55, 56, 58 (twee zijn aldus genummerd, op blz. 115 en blz. 125), 59, 60, 63, 64, 65 en 66 van de „Liederen". Die vind ik veel te gewoon, te weinig zelf-gevoeld, te veel gevolgd naar anderen, voor een dichteres als Hélène Swarth. Doch het schoonste der liederen is dit (no. 43):

'k Ben menigmaal, het oog vol tranendauw,
In sprakelooze aanbidding neergezonken,
Wanneer de maan verrees in 't avondblauw.

De sterren lokten mij, van waar zij blonken,
— Ver, eindloos ver — met onweerstaanbre macht,
Als millioenen hemelliefdevonken.

En 'k bad om vleuglen, in den stillen nacht:
— O dat ik eens de oneindigheid doorkliefde! —
Helaas! wanneer? ik heb zoo lang gewacht.

Verga de twijfel die mijn ziele griefde,
De hellegeest die met mijn lijden spot!
O Liefde! ik kan niet leven zonder liefde!

O God! ik kan niet leven zonder god!

De genialiteit van dit „Lied" schuilt hierin, dat déze aanblik dít gevoel wekte. Iemant is een dichter, wanneer hij, 's avonds voor zijn geopend venster naar de lucht ziet, ontwarende, hoe die donkerblauw is en hoe aan de kim de maan langzaam opkomt te midden van vele sterren, en die dan, zonder iets te zeggen, ter aarde zijgt, zijn gevoel, dat hem zegt, hoe er een God en een liefde moet zijn, zijn verstand, dat hem zegt, hoe die er niet moeten zijn, benevelt, en hij dat dan weet op te schrijven.

In kwistigen straal druppelen Hélène Swarth de adjektieven van de lippen. Haar liefde voor het onmiddellijk werkend koloriet maakt haar ook tot onze tijdgenote. Dat in „Lied" no 7 b. v. de doodenkrans, die de vallende najaarsbladeren om het hoofd der wanhopige vrouw vlechten, „geel" en niet „bang" of „droef" wordt genoemd, is een overwinning der kleur als gevoelstolk, een triomf van het levende, beeldende adjektief op den alleen rethorischen dooden vorm, die u niets terstond doet gewaar worden, maar waarbij gij uw redeneervermogen ter hulp moet roepen, om u zijne beteekenis voor oogen te stellen. Zoo zijn er honderde voorbeelden in den bundel.

Voor het laatst schrijf ik nog een der edelste sonnetten af:

De zon verzonk in 't Westen. Dichte drommen
Van wolken dreven in den purpervloed,
Die uit haar wonden stroomde — een zee van bloed,
Waarvan de golven als robijnen glommen.

En traag verdween de laatste rozengloed
Wen grauwe nevels stout den trans beklommen.
En 't vlammend rood, waarin de wolken zwommen,
Werd dof, gelijk een tranenvol gemoed.

De regen stortte neer, in wilde stroomen.
— De wind stak op, de lucht was leêg gevaagd,
Met blauw geflonker blonk een star, van verre.

Gelijk de stormwind zult gij tot mij komen.
Straks worden zorg en pijn door u verjaagd
En in mijn hemel gloeit de liefdesterre!

De „Etsjes" verschillen van de sonnetten, voor den vorm, daar ze rijmeloos zijn en van een ongelijk getal regels, voor den inhoud, daar ze alleen schilderingen geven van een harmonischen kleurenvloed, daar zij niet de natuur geven om er symbolen voor innerlijke gemoedsstemmingen in te vinden. Doch slechts om en voor haar zelf alleen. Een goed geschilderd stuk blaauw gordijn kan prachtig wezen en niet minder dan het azuur des hemels, dat wordt bijgebracht als beeld der trouw van twee gelieven.

En hiermee eindig ik mijn hulde aan Hélène Swarth, die diepe groote weemoedsvolle vrouwenziel. Het begint buiten donker te worden en de ramen van mijn kamer, door mij ter eerste bladzij van dit kritiekjen geopend, om al de lentelucht binnen te laten, moet ik sluiten voor de koû.

„GRUWZAME VERHALEN".

„GRUWZAME VERHALEN”.

Onder den titel *Contes cruels* heeft de Graaf de Villiers de l'Isle-Adam bij Calmann Lévy een bundel opstellen uitgegeven, die ik heden met de meeste belangstelling gelezen heb.

't Gebeurt ons weleens, in 't maatschappelijk verkeer, dat een gezelschap ons in aanraking brengt met den een of anderen vreemdeling, nooit te voren ontmoet, doch wiens uiterlijk ons terstond een bizonderen, een buitengewonen indruk geeft, wiens optreden ons een gevoel inboezemt, geheel en al vreemd aan dat, wat we gemeenlijk bij het zien van andere, gewone, menschen ondervinden, wiens oog een ongemeene ziel voor ons verborgen schijnt te willen houden, wiens zwijgen ons meer schijnt te zeggen dan het spreken van anderen; die zijn gemoed schijnt te willen omsluyeren; over wiens geheele wezen een waas van geheimzinnigheid gespreid ligt, even merkbaar als ondoordringbaar. In het gezelschap houden die personen zich meestal achter-af en als in een hen omwasemend duister. Spreken wij ze echter aan, trachten wij hun geest zich te doen ontmaskeren, willen we hen ontdekken door ze te laten praten, dan blijkt hun zwijgen van zoo even geenszins uit hun innerlijke onbeduidendheid, maar wel uit hun nadenkende natuur voort te komen. En de andwoorden, waarmeê ze ons nu tegenkomen,

blijken zeer ongewoon te zijn, zoo al niet vol wijsheid, toch vreemdsoortig, tot het onbegrijpelijke toe, en de diepzinnigheid, die er in is, staat in de schaduw van het bizondere, dat ons vóor al treft.

Ik weet niet of mijne lezers zijn zoo als ik, maar nu en dan heb ik zulke menschen aangetroffen en heeft mij de nauwe gespreksbetrekking, waarin ik mij met hen begaf, zelden berouwd. Laatst nog ontmoette ik zoo een Heer op een muziekuitvoering, waar het heel vol was. Hij had weinig, lichtelijk krullend, git zwart haar, een doodelijk bleeke gelaatskleur, en een dunnen knevel. Zijn profiel was regelmatig, met scherpe neus; zijn oogen lagen diep onder het vooruitspringende voorhoofd verscholen en wierpen een somberen gloed van zich af. Overigens was hij geheel kalmte en matigheid in zijn houding en gebaar. Hij was alleen, hij groette niemant en sprak geen enkel woord. Door een toevalligheid kwam ik daar met hem in aanraking en zijn ijskoude oppervlakte trof mij te midden dier menigte vol kleurenschittering en juichende tonen. Aan 't einde der soirée, nadat wij lang hadden gepraat, namen we afscheid en ik heb hem nog niet weêrgezien, maar toch zijn duister gemoed vaag gepeild, te midden van ons lang gesprek. Hij was mij een soort van wijsgeer gebleken, een denker, die zich aftobde over de oorzaken der dingen, daarbij iewat een ziener, een eenigsziens mystiesch personage, alles behalve een gewoon onnoozel sterveling. Hij bewees een stil water met een diepen grond te zijn en zijn gedachtegang was ten minste gelukkig geen banale, maar een kuriëuse stof voor studie en bepeinzing.

Dergelijke personen ontmoet men niet elken dag en de stad, die ons omringt, is vervuld van zooveel onbeduidendheden, die allen elkander napraten en zich gelukkig gevoelen bij het gemis van welke nieuwe of frissche

gedachte ook, dat men zich gelukwenscht eens een niet banaal wezen te ontmoeten.

Dergelijke verschijningen, die 't dagelijksch leven ons een enkelen keer in vleesch en been te aanschouwen geeft, tref ik ook tusschenbeide aan in de boekenwereld, te midden van een heirleger nulliteiten. Vooral Frankrijks boekenmarkt wordt, in de buurten, waar de mindere luidjes het hoogste woord voeren, overstroomd door marktschreeuwers van het vervelendst allooi, die elkander wezenloos aangapen en nabootsen op de walgelijkste wijze, die allen op dezelfde grove speeltuigen de zich eindeloos herhalende melodiën spelen, doodend om aan te hooren, afmattend en zeeziek makend door hun eentonig en klankeloos geroep. Iemant, die eens een nieuw, een ongekend deuntjen doet hooren, is in die wijken een uitzondering en men herademt bij 't eerste geluid zijner stem.

Zoo een persoon is de Graaf de Villiers de l'Isle-Adam.

Zijn *Contes cruels* schijnen mij een der merkwaardigste boeken, die in het laatste paar jaren Frankrijk heeft voortgebracht. Een studie op den schrijver loont dikwerf de moeite. In zijn werk vind ik een heel bizondere vrucht van den levensboom onzer dagen. De auteur is een oorspronkelijk, hoogst eigenaardig mensch. In hem zie ik een krachtige openbaring van het vertwijfelingsoogenblik, dat de krizis van heden ons noodzakelijk doet beleven. Hij uit een der sterkste smartkreten zijner eeuw; hier hebben wij de uitdrukking van een gefolterd menschelijk verstand, dat niet vermag zich door den chaos heen te slaan en nu de angst van zijn vergeefsch pogen, van zijn benauwde droomen, vertolkt.

Ik zal u den inhoud zijner verhalen en ontboezemingen en beschouwingen niet meêdeelen. Kent gij Jules Barbey d'Aurevilly? Kent gij hem, met zijn zwarten blik en in

de satanische hopeloosheid zijner kunstenaarsziel? Ik zal u zeggen, wat het groote onderscheid is tusschen Barbey en dezen de Villiers, oogenschijnlijk elkaâr zoo gelijk in levensbeschouwing, in bedoeling.

De eerste is een pessimist, een kunstenaar, die alles met zwart krijt teekent: *de parti pris*. Eer hij aan 't werk gaat, neemt hij zich voor alles nu eens recht donker in te zien; dit vindt hij mooi. Hij vermaakt zich door met zijn penceel in de sombere tonen rond te woelen. Hij is fatalist. Hij duldt geen licht; hij vermeidt zich in het spelen van den doodmarsch van het menschelijk geslacht; hij duldt geen volkslied, geen militaire hymne, geen zachten wiegezang, geen vroolijk drinkdeuntjen meer. Hun tijd is, volgens hem, voorbij. Maar ik herhaal, hij doet dat opzettelijk zoo. Hij kan wel anders; zoo hij wilde, zoude hij opwekkende tonen in menigte aan zijn harmonika ontlokken. Doch hij vindt beter dat 't zoo is, hij neemt zich voor zwartgallig te wezen in zijn arbeid; hij bepaalt zulks in lange overweging, dagen vóór hij de pen op 't papier zet. Met de Villiers is het een heel ander geval. Dat is heel en al een wezen, schrijvende volgens de ingeving van het oogenblik. In zijn geest wordt, onwillekeurig, een eigenaardig proces gevoerd door twee schakeeringen van de wijsbegeerte der 19e eeuw. Ik zal trachten dit duidelijk te maken.

De Villiers is een katholiek; dus een aanhanger der metafisica van geboorte. Zijn werk is vol van de nachtmerries van het bovennatuurlijke, die hem kwellen. Nu heeft hij zich echter in kennis gesteld met de wijsbegeerte van Comte en Littré, hoofdzakelijk met de wijze, waarop Taine die heeft geformuleerd. Hij ziet het Heelal voor zich, als een ontzaglijk raderwerk, waar alles aanéén-sluit, alles aan onvermijdelijke wetten gehoorzaamt, die wederom uit andere wetten voortkomen en waarvan

de eerste oorzaak onbekend, waarschijnlijk zelfs onkenbaar is. Alle verschijnselen, alle bewegingen, al de dingen, die bestaan, hebben invloed op elkaâr, maken elkaâr wederzijds noodzakelijk, kunnen niet buiten elkander, alle oorzaken hebben bepaalde gevolgen, die wederom als oorzaken voor verdere gevolgen dienst doen. De menschelijke handelingen, de werkingen van den wil, blijken dus slechts zoovele noodzakelijkheden, zooveel tikjens van het groote uurwerk. Deze wetenschap bezit de Heer Villiers, als objektief denker, wanneer hij zich buiten zijn menschelijke sympathiën en anti-pathiën plaatst; wanneer hij zijn eigen bewegend en handelend ik even aflegt dan ziet hij de wereld aldus als een legkaart vóor zich en weet zich op zijn wijze haar bestaan te verklaren, of liever, dat bestaan te omschrijven. Wat doet hij nu echter? Daar roept hij dat objektieve bewustzijn wakker op 't oogenblik, dat hij zelf aan 't daden verrichten is, daar past hij genoemde leer toe op zijn eigen bestaan en handelen. En nu wordt natuurlijk dit bestaan hem ondragelijk.

Hoe, hij bemint een meisjen, hij noemt haar zijn liefste, terwijl zij 't hoofd tegen zijn schouder vlijt. Dan herinnert hij zich plotseling, *juist op dat oogenblik*, dat hij en zijn meisjen hier slechts van zekere kracht voorziene atomenverzamelingen zijn, onderdeelen van de groote natuurmachine, hoe 't slechts (ja *slechts!*) de onbewuste, onpersoonlijke en noodzakelijke wetten zijn, die hier, in den vorm van hem en zijn verloofde, op elkaâr werken . . . Dat bewustzijn, die wetenschap is hem een gruwel en uit is 't met zijn geluk. Het objektieve bewustzijn belet hem in vrede voort te leven en dringt voorstellingen aan zijn verbeelding op, die zijn subjektieve genieting onmogelijk maken. Hij peinst en peinst al voort en, daar hij machtige behoefte gevoelt om vrede met het leven te sluiten,

komt hij tot de gevolgtrekking, dat de wijsbegeerte, die het Heelal tot een machine maakt toch de ware niet zijn kan, dat men het recht heeft, zoo lang het alléenbestaan van een aantal wetten met een aantal gevolgen nog niet bewezen is, en de waarschijnlijkheid van deze hypothetische filozofie zich slechts grondt op de onbewijsbaarheid der metafysische, dat men het recht heeft, dit alleen-bestaan te ontkennen en een onontsluyerbare vrijheid in de verhouding van verschijnselen tot verschijnselen aan te nemen, welke gelegenheid geeft tot tijdverdrijvende fantastische bespiegelingen. En nu komen oude metafysische herinneringen zijner jeugd in sterke menigte op, de liefde tot het geheimzinnige en geestenrijkachtige krijgt weêr de bovenhand in zijn hoofd en hij, afkeerig toch steeds van een vast dogmatiek bovennatuurlijk leerstelsel, schept zijn vermaak en zoekt zijn heil in het veronderstellen van allerlei mystische, dat is uit hun aard ondoorgrondelijke, banden, die tusschen verschillende individuën zouden bestaan, in het overschrijven van geheimzinnige en spiritistische gevallen, die de wereld zoû doen zien.

Van den eenen kant ontmoeten wij in de *Contes cruels* de walging van het leven, ontstaan door het denkbeeld der machinerie, van den anderen de hoopstraal, die de twijfel aan een dusdanig leven in een gemoed, dat behoefte heeft tot een geluks-staat te komen, doet ontstaan.

De Heer de Villiers is een dichterlijke droomer, die terugschrikt voor de werkelijkheid, welke hij zich zoo afgrijselijk voorstelt. Wordt hij wakker en richt hij 't hoofd even buiten 't bedgordijn der illuziën, dan siddert hij van koude en maakt een hekeldicht op dat ongenietbaar laag-werkelijke. Hij droomt gaarne voort, hij houdt wel van akeligheden en onbegrijpelijkheden, maar heeft én voor de werkelijkheid én voor de droomen een juist

uit de boven geschetste gesteldheid zijns geestes geboren bleeke, teêre, ironische, oorspronkelijke, matte, kwijnende dichtgaaf tot zijn beschikking, een stijl van bitter sarkasme en fluisterend godsgeloof, die eene kennismaking met hem tot een navertelbare levensontmoeting maken.

DE ÆSTHETIEK VAN Dr. SCHAEPMAN.

DE ÆSTHETIEK VAN Dr. SCHAEPMAN.

Tot de eigenaardigste en de gewaagdste grappen, die wijlen Dr. Johannes van Vloten zich veroorloofd heeft, behoort het rondzenden aan de woningen van een groot aantal Nederlandsche letterkundigen, ik weet niet meer juist in welk jaar, van een gedrukt briefje, in circulaire-vorm, waarbij men werd uitgenoodigd in 't vervolg algemeen den Heer Charles Boissevain te verachten, o. a. omdat deze in zijn blad personen liet „aanblaffen", „wier schoenen hij niet waardig is te poetsen". De hier door v. Vloten bedoelde persoon was Dr. H. J. A. M. Schaepman, het bekende kamerlid, tegen wien Dr. A. Pierson toen ter tijde, in het *Handelsblad* te velde trok. Daargelaten of dit beeld juist gekozen is, wat de laagstelling van den Heer Boissevain betreft, den Heer Schaepman stelt het op een voetstuk, waarvan de hoogte niet minder onverdiend schijnt dan de vastheid.

Ik ben er verre, zeer verre af te beweren, dat de Heer Schaepman geen persoonlijkheid zoû zijn. Te midden der algemeene halfbakkenheid zijner katholieke mede-litteratoren maakt hij een uitmuntend figuur; dat hij in de Tweede Kamer spoedig de leiding zijner partij verkreeg, kan niemant verwonderen, die zich even rekenschap wil geven van de kleine afmetingen der zieltjens, die hem daar omringen. Over het geen de Heer Schaepman als staatsman deed en nog te doen belooft, wil ik het woord niet

nemen. Aan meer kompetenten zij die zaak overgelaten.

Of iemant waarlijk iets beteekent in de geschiedenis van zijn tijd, of men na een eeuw zich zijner nog herinneren zal, of hij in éen woord inderdaad groot is van geest en ziel, kunnen wij ook 't best konstateeren, wanneer hij zich op het ruimer en algemeener terrein der literatuur en der kritiek vertoont. De Heer Schaepman is dus misschien een grondig onderleid, helderziend en onverschrokken politikus, vakman, maar nu vraag ik: welke is zijn beteekenis als litterator, d. i. als dichter, als denker, als kritikus? Welke vaart neemt zijn schip en hoe hoog kan hij de vlag hijschen, wanneer hij uit de rivieren en kanalen zijner staatkunde de wijde zee der literatuur en der gedachte inzeilt?

Toen de Heer Schaepman het lidmaatschap der Tweede Kamer aanvaardde, beving den weinigen Katholieken, die zich aan letterkunde iets gelegen laten liggen, een angst: hij Schaepman, de dichter Schaepman, mocht voor de literatuur verloren zijn! Hij zoû geen gedichten meer vervaardigen als op „Napoleon'' en op „de Pers'', hij zoû geen letterkundige kritiek meer schrijven! Doch men raadde mis. Wanneer de vakantie der Staten Generaal aanbreekt, grijpt de Heer Schaepman naar de pen. En plotseling verschijnen er, snel elkaâr opvolgende, eenige afleveringen van het tijdschrift *Onze Wachter*. Geen klaarder en meer kenschetsende afspiegeling nu van de gaven des Heeren Schaepman kan men zich voorstellen dan de twee laatst verschenen afleveringen van het genoemde tijdschrift den vriendelijken lezer aanbieden. [1]) De inhoud van de eerste dezer afleveringen bestaat uit zes stukken. Het eerste is van de hand van Dr. Schaepman, het tweede is van Dr. Schaepman, het derde is van Dr. Schaepman, èn het

---

[1]) 1884.

vierde, èn het vijfde èn het zesde. Gij zoudt er duizelig van worden. De tweede der bedoelde afleveringen bevat twee artikelen, waarvan het laatste weer door Schaepman werd onderteekend.

Dus in korten tijd zeven artikelen, waarbij uitvoerige, en van uiteenloopenden aard. De indruk, overgehouden na het doorlezen dezer bladzijden, is die van overweldigd, eigenlijk van overbluft te zijn. Lieve hemel, wat een galopade! Nicolaas Beets, een Ridder, een Maagdelijn en een Draak, Hans Delbruck en Johannes Jansen, Feargus en O'Neill met betrekking tot een plagiaat gepleegd door den samensteller van een Roomsch liederboekjen, Mr. de Savornin Lohman en „het hoogste gezag", professor Blok en Ranke, het boek over het nieuwere katholicisme van Martin Philippson, de gedichten van Jonckbloet en van Meurs, zelfs Marcellus Emants, — over dit alles onderhoudt Dr. Schaepman zijn lezers. En hij brengt er van alles, van alles bij te pas, en hij doet 't in een stijl waar de zeer lange en de zeer korte zinnen zich samen, rijgen, hier ernstig, gezachvol, plechtig als een bevelhebber en een prediker, daar luchtig, koutend, vriendelijk-schertsend, gemeenzaam als een handelsreiziger en vlug als een verslaggever-koerantier. Hij is van alles op de hoogte, hij heeft de zwaarlijvigste duitsche standaardwerken der geschiedenis niet minder van a tot z doorwerkt als hij de fransche chroniqueurs en de Hollandsche dichters der laatste jaren en de Engelsche filozofen in zich heeft opgenomen. En voortdurend heeft hij beelden bij de hand, om zijn gedachten *en relief* te zetten. Schilderachtige maar grove volksspreekwoorden worden niet door hem versmaad, maar vinden in zijn opstellen een plaats naast de hoogst vliegende beeldspraak. En hij gaat maar door, en hij gaat maar door, oordeel vellende, theoriën op theoriën stapelend, lachende, pratende,

bewonderende, roepende, afkeurende, zuchtende, — tot aan het einde.

Doch ik, na eenigszins overbluft en ingepakt te zijn geweest door al die bladzijden van den Heer Schaepman, heb op mijn kamer heen en weer gewandeld, heb nagedacht en de zaken nog eens overgelezen en ben tot eenige konkluzies gekomen.

De Heer Schaepman schrijft nu en dan den warmen en levenden stijl van een kunstenaar, men zou het niet kunnen tegenspreken. Niet zelden laat hij zich uit in zeer verdedigbare beeldspraak. Maar let eens wel op, hoe oud die beelden zijn, die hij om een haverklap te pas brengt. De woorden „klaroenen" „bazuinen" en „donder" vooral, „storm, stormen, stormachtig", vindt gij bijna in elke *Wachter*-aflevering weer. Doch als de Heer Schaepman eenmaal voorbij is gegaan, de klank zijner klaroenen en bazuinen wechsterft en gij weer iets hooren kunt na het gedonder zijner machtspreuken, en gij nog de kracht gevoelt het hoofd op te steken, nadat zijn geest en zijn scherts en zijn spot uitgestormd hebben aan uw oor, — wat blijft er dan over? Bij mij slechts verbazing over het ongemeene assimilatie-vermogen van dezen schrijver. Hij bezit een reuzengeheugen. Wanneer men zich omringt van alle mogelijke nieuw verschijnende boeken en tijdschriften, ze opensnijdt en doorbladert, dan ontstaat er langzamerhand een uitgebreide vage wetenschap in het brein, namen en feiten van eindeloze verscheidenheid verdringen zich en hopen zich op in de hersenen. Laat nu echter den regen van auteursnamen waarmede de Heer Schaepman u begiet, eens afdruipen. Hij spreekt over honderden historieschrijvers en letterkundigen van de meest verscheiden nationaliteit op eene wijze, als kende hij de werken van hen allen uit het hoofd. Misschien is dit werkelijk zoo. Aangenomen zelfs, het zij zoo;

belezenheid ontzeg ik hem niet. Hij herhaalt hun woorden en hun beelden in proza en rijm, dus moet hij ze wel kennen, ik bedoel overzien hebben. Maar ziet nu eens naar de bladzijden, waar hij met eigen oorspronkelijke gedachten, met een oordeel in eigen hersenen ontstaan, voor den dag zal komen. Onderzoekt wat hij geeft, behalve hetgeen het resultaat kan zijn van een doorbladering der Kerkvaderfolianten en van geabonneerd te zijn op Duitsche en Engelsche tijdschriften, die zijn mede-Katholieken hier te lande zelfs nimmer hoorden noemen.

Zoo begint de eerste der twee bovengemeldde afleveringen van *Onzen wachter* met Dr. Schaepmans sonnet aan Beets, een gedicht — het is onverheelbaar — van de tergendste middelmatigheid. Daar is ook maar niet de zweem van een nieuwe gedachte in. Beets is „van Vondels zonen", zijn voorhoofd draagt „de vlam van 't koninklijk genie." Hierop rijmt „melodie en harmonie." Voords verschijnt „vader Vondel", om Beets „met een lauwer te kroonen" enz. De eenige min of meer goede regel is deze:

„Gij zongt de „oprechte trou" met jubelen en tranen",

het overige is niets. Het „ondoorgronde licht" is wellicht nog overgenomen van het „grondelooze licht", op blz. 306 der gezegde aflevering door den Heer Schaepman als plagiaat naar Vondel in een anderen schrijver gewraakt. Maar dit alles wil ik in 't midden laten. Ik zal niet eens uitweiden over het aardige incident op blz. 415 en 416 des *Wachters*, waar ik dacht dat de Heer Schaepman, bij het bespreken eener redevoering van den goeden hoogleeraar Blok, die daarin eenvoudig de bekende stellingen van het determinisme en Darwinisme uit-één-zet, naar welke methode hij natuurlijk meent, dat de geschiedenis beoefend moet worden, — waar ik dacht, dat de Heer

Schaepman nu eens principiëel van leer zoû trekken en met takt en kennis hierop repliceeren zoû. Doch waar hij eenvoudig wechvlucht en zijn opstel sluit, als het dáar op aankomt.

Want waar ik eigenlijk op neer woû komen, dat is de proeve van literaire kritiek, die de Heer Schaepman zich in de laatste bladzijden der eerste aflevering veroorlooft, bij name de blzn. 332 en 333, waar hij zich verwaardigt wat hij het „realisme" noemt te bespreken.

De Heer Schaepman had wel gelijk, toen hij in een vorigen jaargang van zijn *Wachter* eens de „schoonheid" behandelde, dit zoo duister te doen, dat men, na lezing dier volzinnen, hem vragen wilde: ja, mijnheer, jawel, heel mooi, prachtige woorden, schoon uitgedrukt, maar, neem mij niet kwalijk, maar, wat heeft u nu eigenlijk willen te kennen geven? — de Heer Schaepman handelde toen zeer wijselijk, zeg ik, want nu hij het gewaagd heeft eens duidelijk te schrijven over de moderne literaire kunst, nu blijkt hier zijn volslagen wanbegrip, zijn gebrek aan oordeel, aan kennis in deze, de schromelijke engte van zijn gedachtengang.

De Heer Schaepman zal dus een proeve geven van negatieve schoonheidsleer, door te omschrijven en te verklaren zijn afkeer van de richting, van de methode der hedendaagsche literaire kunst, die men realisme of naturalisme heet. Het onderscheid door de fransche romanschool tusschen realisme en naturalisme gemaakt, bedenkt hij niet, maar uit zijn woorden blijkt dat hij 't op het laatste heeft gemunt. Tegen het laatste richt hij zijn lans, die, vermorzeld tegen dat graniet, aan schilfers terug stuift voor zijn voeten.

De Heer Schaepman schrijft hier naïef radikaal en absoluut als een beginner, doktrinair en bedompt als een

schoolmeester, te loor gaand in gemeenplaatsen en afgezaagde ideeën als een tweede-hands dorpsjournalist.

In een polemiek, die ik vroeger met hem voerde, vroeg de heer Schaepman reeds, over Zola sprekende en een qualifikatie door mij aan diens romans gegeven: „wat is er, „waarachtig en wezenlijk waar" in Nana, neergehurkt voor het haardvuur, in Nana, die zich blanket?" Ik kon daarop niet andwoorden: alles is waar, mijnheer, alles, waarachtig en wezenlijk. Men kon even goed vragen: wat is er waarachtig en wezenlijk waar in *Tartuffe*, die de hand legt op de knie van *Elmire*, wat in den *Médécin malgré lui*, die de min der familie, waar hij geroepen werd, zoo eigenaardig het hof maakt?

Maar nu schrijft Dr. Schaepman:

En welke is nu de waarheid of wil men de realiteit. die... ons wordt geopenbaard? Geen andere dan deze: men kan bijna op iedere mesthoop een parel vinden.

De methode der schrijvers. der dichters indien men wil. is dan de volgende: zij laten het vinden van den parel over aan den lezer; zij schilderen de mesthoopen....

Het realisme is niet alleen in de leer, maar ook in het leven het zonderlingste wat men zien kan. Het beweert de werkelijkheid te verheffen tot de hoogste wet. tot den hoogsten regel der kunst, — het is inderdaad niets anders dan de loochening der werkelijkheid op de onbeschroomdste en dus ook onbeschaamdste wijze.

Vooreerst nu: alles is goed, ik wil alles doen, wat de Heer Schaepman wenscht, ik wil trachten een beschouwing over het naturalisme te schrijven, die eenige nieuwe en (schrik niet!) ware kunst van onzen tijd, ik wil trachten hem te doen begrijpen, zijn oppervlakkigheid eenige diepte te geven, maar hij moet beginnen dat beeld van dien mesthoop en dien parel te-rug te nemen. Dat is *te*, neen maar dat is werkelijk *te* oud! De heer Schaepman, moet wel een lagen dunk hebben van de abonnés op zijn *Wachter*, dat hij het waagt hen te paayen met de herhaling van zulk oud beeldenspel!

Dit is te erg. De mesthoop en de parel en de parel en de mesthoop! Foei! — Verder wordt de beschuldiging tegen het naturalisme nog eens uitgebracht, dat het alleen den viezen kant van het leven schildert. Men zoû er moe van worden zoo dikwijls is deze grief reeds in 't midden gebracht en afgewezen.

Neen, mijnheer, het vieze wordt niet alleen geschilderd, het is niet waar, dan hebt ge de boeken eenvoudig niet gelezen. Waar is „het vieze" in *La Fortune des Rougons* van Zola, of in *Son Excellence Eugène Rougon*, of in *Le ventre de Paris*, of in *La faute de l'abbé Mouret,* of in *Au bonheur des Dames*, of in de *Contes à Ninon*, of in *La conquête de Plassans* of in *La Curée* of in *Une page d'amour*? Waar is „het vieze" in *Une Vie* van Guy de de Maupassant, waar in al die fijn gecizeleerde werken der gebroeders de Goncourt, waar in *Thérèse Monique* van Camille Lemonnier, waar . . . maar ik zoû aan het opsommen kunnen blijven.

Een belangrijke verhandeling zoude te schrijven zijn over de grenzen van het walgingwekkende als element van den modernen roman. De regels door den Heer Schaepman zoo gedachteloos daarheen geworpen, bieden echter geen genoegzame aanleiding. Daar het schijnt, dat met een generatie een vorm van maatschappij en een literatuur opkomt, bloeit en ondergaat, is het niet te verwonderen en noodeloos te betreuren, dat die letterkundigen onder ons, die het laatste stadium des levens zijn ingetreden en uit de romantiek voortkwamen, thans een orgaan missen om het naturalisme te begrijpen.

Maar wel is het te betreuren, dat iemand als Dr. Schaepman, die tot de jongere generatie behoort, zich uitstrekt in rozeblaâren, met een diamanten beekjen aan zijn zijde, de oogen naar het azuur des hemels gericht in dogmatische droomen vol uitsluitende vereering voor

Sint Augustinus, Bossuet, Vondel en Shakespeare, terwijl zijn tijdgenoten om hem heen, met veel duisternis nog in de rondte wel is waar, maar met een onverzettelijke kracht en overtuiging in de borst, zich aan het werk hebben gezet om van onze eeuw een groote te maken, die niet achterwaards behoeft te zien om te vereeren en te beminnen, die zijn heil in zich zelf vindt, en een wetenschap sticht, maar ook een kunst, eenig en onsterfelijk.

H. VAN DEN BERG.

H. VAN DEN BERG.[1])

Er verdringt zich, op den achtergrond van het speeltooneel der nederlandsche letterkundige wæreld, zulk een hoeveelheid middelmatigen en onmondigen, *grand' utilités* en figuranten, dat ik, die mij zooveel mogelijk op de hoogte tracht te houden van het beste en het eerste, door ons land in deze sfeer voortgebracht, of dat als zoodanig door wil gaan, toch reeds mijn leestafel overstapeld zie en geen kans hoegenaamd, om al de namen te kennen, veel minder de werken, van de massa prulroman- en tooneelschrijvers, die binnen onze grenzen, voornamelijk in de provincie, hun kost verdienen. Zoo geschiedt het natuurlijk van-zelf, dat er koren onder het kaf voor mij verloren gaat en er soms binnenlandsche romans en novellen, enz. aan mijn aandacht ontsnappen, die veilig met tal van buitenlandsche kunnen wedijveren en der lezing dubbel waard zijn. Zoo is mij b. v. eens gebeurd, dat ik, een tooneelstukjen van den Heer G. J. van der Hoeve aanbevelende, dezen schrijver als een jongen debutant aan den lezer voorstelde, terwijl mij, bij het doorbladeren van Holkemaas fondskatalogus, later bleek, dat deze auteur reeds een acht- of tiental lijvige roman-

[1]) Later is deze naam gebleken een pseudoniem van den Heer Frans Netscher te zijn. (v. D. 1898.)

deelen achter den rug had. Het getuigt wellicht van slecht op de hoogte der zaken zijn, maar 't is waar, men kan die hollandsche romanliteratuur van den derden en vierden rang niet volgen. Wanneer men Schimmel, Bosboom-Toussaint, Vosmaer, Wallis, v. Maurik, ten Brink, Melati van Java, Gerard Keller leest, dan is 't al mooi, in aanmerking genomen welke dozis heerlijke rijpe vruchten er van buitenlandschen boomgaard over onze grenzen waayen, waarvan men volstrekt proeven moet om op de hoogte der beschavings-beweging te blijven.

In de laatste jaren zijn er echter ten onzent enkele schrijvers opgestaan, die noch het protestantsch-historische romangenre van Bosboom-Toussaint volgden, noch het beredeneerd-psychologische van Schimmel en ten Brink, noch het heidensch-Grieksche van Vosmaer, noch het wijsgeerig-buitenlandsch-historische van Wallis, noch het gezellig-huiselijke van Van Maurik, Melati v. Java en Gerard Keller, maar die hun eigen weg gingen, zich doordringende van de groote nieuwe stroomingen, die de fransche letterkunde thands beheerschen, en die, met eigenaardig hollandsche kleurverschillen, in hun moedertaal invoerden. B. v. de Heer Esser, in Terburchs bundels novellen, b. v. de vertaler der Italiaansche en Fransche „Realistische schetsen" onlangs bij Beyers uitgekomen, b. v. de Heer H. Cooplandt [1]) met zijn schets in den *Spectator*, b. v. de Heer Frans Netscher, met zijn „Schetsen naar het naakt model".

Ik wilde nu, naast en boven de twee laatstgenoemden er een derde stellen, die, eerst zeer kort geleden, voor zoover ik weet, — doch men vergeve mij zoo hij wellicht een tweede G. J. van der Hoeve is en reeds menig succes achter den rug heeft, mij onbekend — opgetreden is voor

---

[1]) Pseudoniem van den Heer Ary Prins.

het Nederlandsch publiek. Ik bedoel den zich schrijvenden H. van den Berg, die, in de September-aflevering van het tijdschrift *Nederland*, een bijdrage plaatste, getiteld: *Studiën in onze Tweede Kamer.*

Het is, dunkt mij, een slechte gewoonte onzer kritici alleen nieuwelingen te bespreken, wanneer zij een boekdeel, op zich zelf uitgekomen, leveren. Wanneer er iemant in Nederland blijkt te zijn, die werkelijk talent en kracht bezit, dan kan dat niet gaauw genoeg hoog van alle daken iedereen luide in het oor worden geroepen: Een kunstwerk is er toch waarlijk niet minder een kunstwerk om, dat het minder of meer omvangrijk is en minder of meer met andere dingen vereenigd, uitkomt. Waarom zoû men een afzonderlijk uitgekomen novelle van veertig bladzijden eerder aankondigen dan een tijdschrift-novelle van drie-honderd? Ik weet 't niet, maar men doet 't. Daarom moeten dikwijls jonge schrijvers van waarachtige gave jaren wachten eer zij zich eenigen naam hebben gemaakt. Daarom blijven niet zelden krachten, welke zich zonder de minste schaamte met de groote reputatiën onzer letterkunde op éen rang zouden kunnen plaatsen, veel te lang verborgen.

Ten einde meê te werken om aan dit ongezond gebruik paal en perk te stellen, wenschte ik de aandacht van een grooter, althans van een ander publiek dan het tijdschrift *Nederland* waarschijnlijk bereikt, te vestigen op bovengenoemd kunst-stukjen.

H. van den Berg beschrijft hier, of liever beeldt af eene zitting der vergadering van onze Tweede Kamer, waarin een ontwerp tot wijziging van een wet op het Lager Onderwijs door minister *van Helde* ter tafel gebracht, behandeld wordt, aan een stemming onderworpen en afgewezen. Men ziet: er kon al bezwaarlijk eenvoudiger, kouder onderwerp voor een verhaal gekozen worden.

Doch hoe blijkt juist uit dit voorbeeld weêr dagklaar de waarheid, dat het slechts het schitterend kunstenaarsoog is, dat over de doode stof heeft te stralen, om er warm leven in te wekken.

Meer dan ooit blijkt uit deze proeve van H. van den Berg, hoe onze taal, onze hollandsche taal, zich, in de tallooze door hem gewilde lijnen en kronkelingen weet te buigen tot het heerlijke voertuig der aandoeningen van den modernen kunstenaar. Op sommige stijlwendingen na, die wellicht van des schrijvers *te* getrouwe navolging der Franschen spreken, en het te veelvuldig gebruik van den onomschreven genitivus: „onder den hemel *des voorzitterszetels*", het goud *des hooggerugden stoels*", in zijne schets, schrijft deze auteur een nieuwen, bruisend-levenden, tevens uiterst verzorgden stijl. De eerste vraag, zegt Taine, die men zich te stellen heeft bij het beoordeelen van een kunstenaar, is deze: Hoe neemt hij waar, *hoe* ziet hij de voorwerpen?

Het andwoord op deze vraag, zal, waar het H. v. d. Berg geldt, luiden: hij ziet de dingen om zich heen vóor alles leven, handelen. Niets is daar in rust. Elke zaak is met een zeker bewustzijn bedeeld, doet zelf iets of laat toe, dat iets geschiede. De omgeving, door zijn vlammend oog opgevangen, weêrspiegelt zich in de ziel van den kunstenaar, die juicht in het leven. Zoo gaat 't ook hier. Van alle zijden zingt er een lied uit de wezenloze ledige vergaderzaal in het oor van den schrijver. Hij schrijft het gedicht van de zon, van de stoelen, van de banken, van het vloerkleed. Daarna verschijnt de bevolking der zaal, de verschillende Heeren staats-ambtenaren. Dán komen, ieder voor zich zelf, de gedeelten van elke persoonlijkheid in aanmerking, dán wordt weder het leven gezien, dat zij leiden bij groepen, al te gader, gelijk de verschillende raderwerken van een reusachtige machine.

Elke gedachte zet de schrijver terstond in een beeld om, voor elke waarneming weet hij een kleur, een melodie, een verzameling lijnen te vinden. Het is voor 't eerst dat zulk impressionistiesch proza in Nederland wordt gewaagd.

Door impressionistiesch wordt hier verstaan, dat de schijn, die de dingen aannemen voor het oog van den schrijver, zonder nader onderzoek omtrent hun wezen, vertolkt wordt. Daarin ligt ook de geheele beeldspraak. Daarom is impressionisme alleen een genre van beeldende kunst en is de impressionistische literatuur, die, welke het meest de schilderkunst nadert. De fantazie der werkelijkheid treedt hier in de eerste plaats te voorschijn, maakt zich geheel van den stijl des schrijvers meester, blijft hem bij tot het einde, laat hem geen oogenblik buiten haar verhittenden adem. De zon, bij den Heer H. v. d. Berg, begint met te „schijnen", ja, maar wat doet zij al niet meer? Vooreerst „glijden" haar stralen door den glazen koekoek, dan „valt" zij neer „als een regen van blond goud"; daarna „sluipt" zij langs de vloer, „stijgt op" tegen den throon. „De kleuren" van het tapijt doen ook allerhande zaken, zij „spreiden zich uit" in „vierkante bloedige vlekken", zij „heroveren hun ruimte"; het groen „slaapt", het rood „schreeuwt".

Dan de vertalingen van waarnemingen van het gehoor. Het „zenuwachtig rinkelen" van het elektriesch belletjen klinkt „alsof duizende kleine beestjes over eene dunne, metalen oppervlakte sprongen"; een „lach" weergalmt, „uit volle borst op- en neêrgaande met vroolijke uitbarstingen, lang in een lagen toon aanhoudend, wegstervend in kleine, snel elkander volgende doffe snikjes". Voords vindt men hier een schat van beelden als deze: „couranten en papieren" worden in beweging gebracht, „met een sterk gekraak, als dorre blaêren, die door den wind

worden voortgejaagd"; de tribunes steken hun „geelbruine massa's" naar voren, als „uitgezakte karkassen van wrakke schepen"; de klapdeuren staan in hun posten, „breed en laag, neêrgedrukt als ruggen van oude mannen"; in het koepeldak „hangt eene lichte tint, schimachtig dun". De beelden stapelen zich op elkaar in het brein van den schrijver. Hij heeft er twee om één zaak aan te duiden, hij verliest er zich in, geeft het beeld van het beeld. Zoo komen de afgevaardigden de vergaderzaal binnen, en „de stroom der donkere gestalten" verspreidt zich door de leege zaal. Doch nu: „Het geleek een zwerm, zwarte vogels, die snaterend, klapwiekend neêrstreek: het uitgaan eener godsdienstoefening op een kerkplein".

De Heer v. d. Berg gevoelt de verschillende charakters eener stilte, de ruimte heeft een stem in zijn oor, de ledigheid een daad voor zijn oog. Zijn heele omgeving in hetgeen er is en in hetgeen er niet is, trilt hem te gemoet, dringt zich aan hem op, vertaalt zich in steeds wisselende toonen en bewegingen. Dan is nog een onderdeel van zijn stijl, dat hij b. v. de woorden, welke hij zijn personen in den mond legt, letterlijk kopieërt naar het leven: èn hun taal èn hun onderwerp.

Ook zijn er hoedanigheden van compozitie in zijn schets waar te nemen, die haar tot een proportioneel geheel, dus tot een geheel met dramatiesch effekt, maken. Zoo behandelt hij twee vergaderingen der Tweede Kamer, waarvan de laatste een dag na de eerste plaats heeft. Doch, als de tweede begint, is natuurlijk het drama, onder welks indruk de lezer gecenseerd is te wezen, in vollen gang. Dus mag er hier niet door nieuwe beschrijvingen de draad zijner aandacht worden verbroken. Daarom wordt niet de zon en het tapijt opnieuw, in hun veranderden toestand, te berde gebracht. Zoo is er op meer plaatsen vaardigheid in de compozitie te bespeuren.

De Heer v. d. Berg kan dus een goed kunstenaar worden. En wanneer hij bij machte zal blijken, in 't groot te doen, wat hij hier in het klein heeft beproefd, wanneer hij niet slechts opmerkingsgave en een beeldenschat ter vertaling van het uiterlijk des dagelijkschen levens, een zekeren maatgang in den stijl en een groepeeringsvermogen voor de verschillende vormen der onderdeelen van zijn schildering, zal bezitten, maar ook grootere wæreld-harmoniën zal weten te ontdekken en gade te slaan, maar een wetenschapsliefde, een methode van schrijven, een geweldige hartstocht en een teêr gevoel zijn deel wordt, — dan kan hij een der waarachtigste en krachtigste kunstenaars wezen van ons modern Holland.

EEN TOOSTER.

EEN TOOSTER.

De Gids, het tijdschrift van den nederlandschen aanzienlijken burgerstand, ook voor literaire zaken, opent zijn oktober-aflevering met de kongresrede van den Heer H. P. G. Quack, die daardoor nog meer het karakter van een manifest krijgt, en tevens den schijn van als gedrukt kunstwerkje van literaire welsprekendheid voor openbare bespreking vatbaar te zijn.

Die rede is de vlag en het kompendium van het heele kongres. Het beste van wat er bij de kongresleden omging, is in die rede zoo netjes en zoo zwierig uitgedrukt, als de leden het maar konden wenschen. Dus wat de vele Noord- en Zuid-Nederlandsche letterkundigen in 't algemeen over taal en literatuur denken en wenschen en de wijze waarop zij dat doen, vindt men in de rede volmaakt weergegeven.

Nu zal ik u eens vertellen, dat er was eens een koning van Engeland, die een wonderschoone minnares had, die hij voortdurend, men weet niet waarom, door zes zijner hovelingen liet bewaken. Op 't laatst wilde hij ook, dat zij bij het baden zijner geliefde tegenwoordig zouden zijn. En toen de schoone in het bad was en de hovelingen door het toezien zich zoo heerlijk onthutst begonnen te voelen, dat zij niet wisten hoe tegelijk hun geestdrift en hun eerbied te uiten, toen boog zich er een ter neder en

hij putte een roemer vol van het badwater en dronk dien leêg, geheel. En het water had de wonderbare uitwerking van een liefde voor altijd in het hart van den hoveling voor de schoone vrouw te doen branden. Maar hij mocht haar niet naderen omdat hij de koning niet was en hij was ook te vrede als hij maar elken dag op haar gezondheid mocht drinken tot zijn brandende dorst was gelaafd, toostende zijn leven lang.

Dit heb ik ergends gelezen en nu is voor mij het hoogere denken en kunnen die schoone vrouw, en de hoveling dat is de heer Quack. Is er sprake van het maatschappijvraagstuk op te lossen, keuvelen en twisten de rijken er over hoe zij met de armen zullen doen, dan voelt de heer Quack zich ontroerd worden, het wonderlijke water, dat hij eens dronk, waar de opperste schoonheid en waarheid zich baadde, begint te werken, en te midden der feestende rijken staat hij op en ledigt het glas met aandoening in het gelaat ter eere der Sociale Rechtvaardigheid. En komt er een nieuwe kunst aan onder de menschen, roepen schilders luid, dat zíj pas de kleur en de wereld hebben gezien en niet de schoonheidsblinden, die vóor hen waren, dan prikkelt de vreemde drank weêr het hoofd van den heer Quack, hij kan niet langer zwijgen en wijdt met teêre toegenegenheid een toost aan de Fransche Realisten. En geldt het de taal e n de kunst van het woord, loopen rederijkers en liefhebbers te hoop onder luid gepraat en gelach, dan rijst de redenaar op, strekkend zijn arm ver boven hun hoofden, met de suizing van het opwindend vocht in de ooren, en hij drinkt en hij toost op den bloei van zijn verre geliefde, stil jubelend over de macht van de Taal.

Hij heeft haar niet kunnen omhelzen, die Waarheid, geen haar zelfs dier schoonheid heeft hij ooit kunnen kussen, maar hij ziet haar zoo ver en zoo hoog daar

liggen in de armen der koningen, en van uit het bevende glas vallen tranen van wijn op de wangen van den reikenden tooster.

De heer Quack, die geen letterkundige of dichter van beroep is, schrijft beter dan al zijn mede-Gidsredakteuren samen aan éen tafel, de distinktie zijner styleering doet de letterlievende proefjes dier andere heeren nog burgerlijker schijnen, in de antichambre van de literatuur rookt prinsje Quack zijn Turksche cigaret naast de grove pijpen der zware letterkundige heerschappen. Hij behoort tot die uitnemende leeken, voor wie een vlekkeloos korrekte stijlgang, dragende sentimenten van decentie en opinies vol takt en hoffelijkheid, volledige fijne bestanddeelen zijn voor lyriesch-theoretische literatuur.

Geen baanderheer, die in het jachtseizoen zich serenades door de liedertafel van zijn dorp laat brengen, sprak ooit beter van zijn balkon over muziek, dan de heer Quack over taal en literatuur tot de dilettanten aan zijn voeten. Leest zijn elegante en kiesche causerie. Eerst over het Leidsche Woordenboek, op wiens welzijn elk Nederlandsch Taal- en Letterkundig kongres zijn bittertje pleegt te drinken en dat als een goedige grootvader vriendelijk en wereldwijs toeglimlacht zonder verder te komen, vol ondervinding en verstand, maar zonder fut. De heer Quack heeft met zijn aanzienlijk-nonchalante vrijmoedigheid dit eerste toostje pittoresk weten te maken, door in verband met het woordenboek te spreken van „een gewoon lid der burgermaatschappij." Waarlijk het woordenboek is ook geen koningskind onder de schepselen van den vaderlandschen geest. Nadat het woordenboek is te vrede gesteld, wordt, onder de soep over het worden en leven der taal even een glas Sherry op Hooft en Cats, met de behoorlijke citaten, gedronken (pag. 6 en 7). Maar dan begint het pas: een overvloed, een half anker château

Larose en Santenot Volnay ter eere van den woordkunstenaar, „dien" Nederland „noodig" heeft. Een heel aardig toostje wordt hieraan gewijd op de onderste helft van pag. 10. Alleen het gemis aan stijlkennis en eenige gemeenplaatsen beletten het goede literatuur te zijn. Maar „wat zoek ik" dien woordkunstenaar „te beschrijven", roept de tooster uit. En dan komt Vondel. Een fonkelend glas Nuits op Vondel: „karakteradel", „rijkdom van genie", „gloed", „liefelijkheid", „scherp vernuft", „degelijke kennis", „tooveren met de taal", „gevleugelde woorden", „frissche vormen", „natuur" en „leven".

Bravo, bravo, charmant, geachte spreker, veroorloof een lijntje, bis, allerliefst, uitstekend! Ik geloof gaarne, dat Vondels gevleugelde woorden u als gebraden lijsters in den mond zijn gevlogen.

Na op pag. 10 en 11 nog genoeg compos mentis te zijn geweest om negatief te erkennen, dat Nederland nu geen groot woordkunstenaar heeft, is de tooster op pag. 15 toch reeds in al te aangename stemming om zich daar a propos van Rubens niet in de adjektieven te verslikken, zelfs om Ledeganck, Conscience en nog zoo een paar in éen toostgalm te noemen met Rembrandt en Rubens. Op de Vlamingen en hun bekende „beweging" worden de pousse-café's gedronken, onder algemeen luid hoera. En daarmede dut de tooster in, met den wensch, dat de „taalmuziek" „onder het werk", „aan den huiselijken haard", „aan den disch", moge weerklinken. De heer Quack schijnt veel van voorlezen te houden.

De eenige enormiteit, het eenige triviaal-banale onder al het statiëus-banale, den spreker ontsnapt, zijn de woorden op pag. 11: „Het is den dichter niet voldoende, om enkele (enkel?) stemmingen wéer te geven; neen, hij heeft iets te zeggen, hij heeft gedachten, de hoogste gedachten, aan zijn volk mede te deelen." Maar, elegante,

aristokratische tooster, sinds een jaar of twee zegt al wat Nederland aan Letterkundig-middelmatigs, aan grofs en onontwikkelds heeft niets anders dan dat. Hebt gij u niet herinnerd, dat iedereen die woorden precies zóo zegt, van den minsten plattelands-journalist tot den besten leeraar van het middelbaar onderwijs!

Deze woorden van den spreker zijn de eenige, waarmeê hij notitie neemt van het werk onzer jongere dichters. Dat alleen heb ik op den toost aan te merken. Hij had, 't zij dan met afkeer, verontwaardiging of onverschilligheid, een woordje meer moeten zeggen over eenigen ten onzent, tot wier meeningen behoort, dat Vondel geen groot dichter is geweest, dat de Vlaamsche letterkunde bizonder weinig beteekent, dat zijn stemming zuiver te geven het hoogste werk is waartoe een dichter zich kan verheffen, en dat de congressen heel raar en niet serieus zijn. Het werk, door die eenigen nu reeds geleverd, had hem tot spreken over die meeningen en over dat werk moeten nopen. Dan had ik hem met meer berusting na de kirsch zijn tweede sigaar op zien steken en had ik hem als gracieus tooster nog kompleeter gevonden.

DE KEULSCHE DAME.

DE KEULSCHE DAME. [1])

Een van de grappigste aardigheden in den ouden bewegenden doolhof van Hollands letterkundig leven der laatste dertig jaar staat daar, tusschen den reus, Jan ten Brink, en den dwerg, Taco de Beer. Het is Lina Schneider, de Keulsche dame. Ieder die een vertooning van het spel heeft bijgewoond, moet haar gezien hebben. En was zij er niet bij, dan was het spel niet kompleet, want zij hoorde er in. Maar herinner u maar op kongressen, bij huldebetoogingen aan overleden dichters, en vooral ook aan de maaltijden der Fraaye Letteren, gij zult haar niet vaak gemist hebben. Hoordet gij te midden van Hollandsche en Vlaamsche heeren eens Hollandsch spreken, dat geen Hollandsch en geen Vlaamsch was en zaagt ge om, — dan was zij het, de Keulsche dame. Zaagt gij door den reus of den dwerg een kolossale figuur, eens zoo breed als de een, eens zoo lang als de ander, bij een standbeeld of op een katheder brengen en hoordet ge dan spreken van „Fondel", „Fondel", „reizend" en nog eens „Fondel", opgeluisterd door talloze, geestdriftige gelaatsvertrekkingen en armgebaren, — dan was

---

[1]) Geschichte der Niederländischen Literatur. Mit Benutzung der hinterlassenen Arbeit von Ferdinand von Hellwald verfasst und durch Proben veranschaulicht von L. Schneider, Ehrenmitglied der Maatschappij der Ned. Letterkunde. Leipzig, Wilhelm Friedrich, (1887). XVI en 868 blz.

zij het, de Keulsche dame. En hoordet ge dadelijk na de soep bizonder luidkeels lachen, vernaamt ge plotseling de erg-klinkende namen van allerlei gewone hollandsche en duitsche vorsten en vorstinnen, princen en princessen, die zonder dat ge er iets van wist de meest eerbiedwekkende menschen en de warmste letterkunde bevorderaars bleken te zijn, — dan was zij het, die daarvan vertelde, de Keulsche dame.

Voor mij heeft deze Keulsche dame iets tegen zich. Ik houd niet van die vreemdelingen, die zich met de kleine letterkunde van een klein land komen bemoeyen, omdat zij niet bekwaam genoeg zijn voor den dienst hunner eigene literatuur, en die dan door de kleine letterkundigen van het kleine land zeer gevierd worden. Ik houd niet van die onedele geestdrift voor alles en iedereen, zoo als bijna alle geringe duitsche schrijfsters die hebben. Ik houd niet van die praatjes-makende drukte en die schrijverij van ondegelijke dikke boeken over dingen daar je geen verstand van hebt.

Het boek, waarover ik hier liever geen detailleerende bespreking houd, is de samenvatting en het resultaat, het eind, de kroon, en alles wat ge maar wilt van het Hollandsch-litterarische leven der Keulsche dame. Het behelst de geschiedenis der nederlandsche letterkunde „van de vroegste tijden af", benevens een uit-een-zetting van den tegenwoordigen toestand. Nu is het bekend dat zekere heer W. J. A. Jonckbloet een der allersaaiste pieten is geweest onder de Hollanders van het midden der 19e eeuw. Multatuli, Huet en Van Vloten b. v. waren zeer ferme menschen, met zielen, maar W. J. A. Jonckbloet was een extra suf en kurkdroog schoolmeestertje. Stel u nu voor Jonckbloet, Jonckbloets schrijfmanier, Jonckbloets methode van historieschrijven, Jonckbloets opinies, en die dan nog verduitscht, en ge hebt zeven

achtste van het boek der Keulsche dame. Het laatste achtste behelst de komplimentjes, nijgingen, handdrukken, zoenhandjes, zakdoekwuivingen, eenige zoenen zelfs, van de Keulsche dame voor haar nederlandsche vrienden. Ik meen, dat het alleen Multatuli en de heer Netscher zijn, van wie zij ook iets niet volstrekt-prijzends te zeggen heeft. Van Multatuli zijn de „oft gar zu naturgetreue Apokopen und Elisionen dem fremden Leser recht hinderlich und auffällig bei der Lektüre." Ik geloof, onder ons, dat de dame Multatuli niet te best begrepen heeft. In „Koosje Bosser" van F. Netscher, vindt zij „Schlüpfrigkeit". Alle anderen zijn uitstekend. Een vreemdeling, die het boek leest, moet op staan kijken van de uitgebreide hoeveelheid rijke, edele, karakter-adelijke kunstenaars, die Holland op 't oogenblik hier gezegd wordt te bezitten.

Ik, die vind dat het Taine is die op 't oogenblik de beste manier heeft van literatuur-historie-schrijven, veracht dus natuurlijk dit boek. Jonckbloet kon er m. i. niets van. Want hij laat niet zien wat de nederlandsche literatuur nederlandsch maakt, wat haar van andere literaturen onderscheidt, hij doet haar aard niet kennen, hij ontleedt haar niet, zegt niet wat er schoons in is. Hij verklaart elk gedeelte der literatuur niet uit den tijd, waarin het ontstond. Hij bestudeert nergens de taal om haar te verklaren, wat eigenlijk het eenige was, dat hij te doen had. Of en in welk jaar er in Amsterdam of Dordrecht rederijkerskamers werden opgericht, dat kan mij op zich zelf niets schelen, maar neem een brok uit Vondel, ontleed het en zeg hoe dit nu het hoogste leven, de hoogste levensuiting der Hollandsche 17de-eeuw was. Het boek der Keulsche dame doet dit nergens, voldoet geen enkelen eisch, dien men mag stellen. Het geeft over den tegenwoordigen toestand ook een volstrekt averechtsche be-

schouwing, zegt o. a. dat de heeren van den „Nieuwen Gids hetzelfde bedoelen als, „hand aan hand" gaan met den duitschen Karl Bleibtreu, die over „Revolution der Literatur" schreef. Het tegendeel is waar, zij bedoelen iets heel anders.

Omdat het boek dus in geen een opzicht goed is, heeft niemant in ons land er iets aan, want alles wat er in staat weten wij al, en in Duitschland heeft ook niemant er iets aan, omdat het de nederl. literatuur niet in haar eigenaardigheid, in haar nederlandsch karakter, beschrijft.

Mevr. Lina Schneider had dit boek dus net zoo goed niet kunnen maken. Het eenige rezultaat is, dat zij nu bepaald van vergefelijk grappig, bizonder vervelend is geworden. De reus en de dwerg zouden haar dat ook eens te kennen moeten geven.

HET TIJDSCHRIFT „HOLLAND-VLAANDEREN".

HET TIJDSCHRIFT „HOLLAND-VLAANDEREN".

Zoû het eigenlijk goed zijn, dat alleen groote talenten, ras-schrijvers, dat alleen werkelijke kunstenaars met de taal, in het openbaar schreven? of bestaat het lezend publiek uit menschen-hoeveelheden van zoo verschillende ontwikkeling en daarmee korrespondeerenden letterkundigen smaak, dat er niet alleen ook minderen-rang-schrijvers noodzakelijk moeten wezen, maar dat die schrijvers ook werkelijk nuttig zijn en voortgeholpen dienen te worden? Een voor sociologen bestemde en moeilijk te beantwoorden vraag.

Wat echter ook het andwoord zijn zoû, het ongeluk blijft, dat middelmatige schrijvers steeds twee verkeerde dingen doen: ten eerste, nooit toegeven, dat zij middelmatige schrijvers zijn; ten tweede, zich niet bepalen tot het maken van gedichten, novellen, romans of tooneelstukken, maar ook meeningen uitspreken, kritizeeren, theoretizeeren, en dan dus, evenals zij on-kunst maken in hun gedichten enz., onjuistheden, onwaarheden zeggen over betere schrijvers, die zij, omdat zij middelmatig zijn, niet begrijpen en verkeerd beoordeelen. En dat kunnen de betere schrijvers niet velen, zij gaan tegen de middelmatigen schrijven en komen tot het besluit, dat het beter ware, indien de middelmatigen maar in 't geheel niet schreven.

Het voort-durend te-keer-gaan tegen „schoolmeesters", „rederijkers" enz. wordt echter ten langen laatste vervelend en men eindigt met te zwijgen.

* * *

1 Juli l.l. is de eerste aflevering van bovengenoemd tijdschrift verschenen. Het tijdschrift bevat geen literatuur, in den zin van met talent geschreven opstellen, novellen of gedichten, en is dus niet onder het bereik der literatuur-kritiek, wier taak het is talenten te karakterizeeren. Het tijdschrift, als altijd in zoo'n geval, is echter van meening, dat het wél literatuur is, verdedigt dus ook verkeerde meeningen, enz., als boven aangegeven. Maar het is nu zomer, het is te warm om boos te worden, en het tijdschrift zal waarschijnlijk spoedig ophouden te bestaan. Nu ik, na het verdwijnen van het „Nieuwe Weekblad" en van den „Kunstbode" een paar jaar geleden, ook pas weer succes heb gehad met den „Ooievaar", die ook al weer niet meer verschijnt, voel ik mij toch geprikkeld om over „Holland-Vlaanderen" iets te schrijven, al is het dan ook buiten de literatuur-kritiek om.

* * *

Over „Holland-Vlaanderen" zijn drie dingen te zeggen: ten eerste, wat er aardig van is; ten tweede, waarom het waarschijnlijk spoedig zal ophouden te bestaan; ten derde, op welke voorwaarden het wèl zoû kunnen blijven bestaan.

Er is aardig van, dat men er uit kan zien, hoe snel iemant of iets „school" kan „maken". Degene, die hier zoo snel „school" gemaakt heeft, is de „Nieuwe Gids". „Holland-Vlaanderen" toch is heel en al een talentloze nabootsing, een onbewuste parodie van den „Nieuwen Gids".

Zóo zelfs, dat men zou zeggen, dat de schrijvers van

„Holland-Vlaanderen" nooit iets anders gelezen hebben dan den „Nieuwen Gids". Het sprookje van Van Eeden, de verzen van Verwey, het proza van Verwey, de theoriën van Kloos, — van dat alles vindt men de nabootsing in „Holland-Vlaanderen", een min of meer onbeholpen nabootsing. Het zijn kinderen. die zich in de kleêren van papa en mama hebben gestoken en nu visite-maken met mekaâr spelen.

Na een sterke artistieke aktie, kan men veelal een enorm sterke reaktie van de mediokriteit bespeuren. Zoo had, onmiddellijk na den artiest Zola, de mediokriteit Ohnet veel succes. Op die wijze zou ook „Holland-Vlaanderen" kunnen blijven bestaan en succes hebben. Daarvoor is echter het succes van den „Nieuwen Gids" nog niet groot genoeg. Er zijn vele menschen, die het met „Holland-Vlaanderen" eens zijn, „dat de „Nieuwe Gids" te vér gaat". maar deze vinden den ouden „Gids" nog zoo kwaad niet. Er zijn niet veel menschen die noch met den ouden, noch met den nieuwen „Gids" te doen willen hebben. Daarom zal „Holland-Vlaanderen" bijna in 't geheel geen abonnés krijgen en ophouden te bestaan.

Het is duidelijk op welke voorwaarden „Holland-Vlaanderen" wèl zoû kunnen blijven bestaan. Ten eerste, de broederschap met Vlaamsch België flink aanhouden, veel bijdragen opnemen van Vlaamsche letterkundigen. Er is in België een groot aantal mediokere tijdschriften, en er is geen reden om dat aantal niet te vermeerderen. Ik ken mediokere Vlaamsche tijdschriften, waarop de Belgische regeering alleen reeds voor veertig ex. ingeteekend is. Als zoo iets met „Holland-Vlaanderen" geschiedde, dat zou al een heelen stap tot het succes zijn. Ten tweede moet het tijdschrift zijn polemieken en theoretische dingetjes ter zijde laten, niet voordurend van den „Nieuwen Gids" spreken, en zich niet gedragen als of het

een speciaal karakter had, als of het in iets verschilde van andere gewone tijdschriften zooals „Het Leeskabinet", enz.

Ten derde, moet het tijdschrift voorzichtig zijn met zijn medewerkers. Mej. Swarth, de Heer J. Winkler Prins, Dr. H. C. Muller zijn goede medewerkers voor het tijdschrift, maar de andere niet, die zijn te ouderwetsch en te violent tegelijk. Vooral moet het tijdschrift meer realistische en geschiedkundige novellen plaatsen, dat hebben de lezers liever dan al die gedichten.

Het tijdschrift ligt daar naast mij; ik lees nog eens de inhouds-opgave, denk aan den inhoud. Ik geloof dat het spoedig zal ophouden te bestaan, want het is ál te medioker.

REALISME.

REALISME.

Het wordt tijd om tot een duidelijk begrip te komen van dit woord. In de literatuurkritiek heeft het woord Realisme drie beteekenissen. De meest algemeene zin, waarin dit woord wordt gebruikt, is deze: Realisme is de soort literaire kunst, wier makers zoo nauwkeurig mogelijk gezegd hebben wat zij wilden zeggen. Er is geen objektieve waarheid, die sommige kunstenaars zouden zien en andere niet. Iedere kunstenaar heeft zijn eigen waarheid. Hij ziet zijn Gezicht, zijn Visie, hij voelt zijn gevoel, en als hij de daarmee korrespondeerende woordenklanken vindt en schrijft, dan maakt hij Realistische kunst. In dezen zin is Kunst dus synoniem met Realistische Kunst. Daarom heeft het gebruik van dit woord in dezen zin weinig waarde, om dat het hier ophoudt een soortnaam te zijn. Het is ook gevaarlijk dit woord in deze beteekenis te bezigen, want menschen die tegen Realisme in eene engere beteekenis zijn (waaronder zij ook de werken van Zola en het fransche Naturalisme verstaan), zeggen dan: gij onnoozele, wat vermeet gij u aan uwe kunst den bizonderen naam van Realisme te geven, uwe kunst is niet nieuw, van de oudste tijden af heeft de kunst nooit iets anders bedoeld dan de werkelijkheid, de realiteit, te bestudeeren en weêr te geven; alle kunst is Realisme. En op die wijze zou het woord Realisme als nuttige soortnaam verloren gaan.

Om den tweeden zin duidelijk te maken waarin deze term wordt aangewend, zoû men zóo kunnen definieeren: Realisme, in tegenstelling met Idealisme, is die Literatuur, welke geeft door allen gedane of gedaan kunnende worden waarnemingen in hetgeen men is overeengekomen de werkelijkheid te noemen. Als men over Realisme in dezen tweeden zin spreekt, bedoelt men de werken van Shakespeare en zijn tijdgenoten, Rabelais, Boccaccio, Molière, Diderot, Dickens, Zola, Breêroo, Wolff en Deken, Gerard Keller, enz. en de idealisten zijn dan Dante, Calderon, Victor Hugo, J. J. L. ten Kate, enz.

In den derden zin is het woord Realisme de naam van de zeer duidelijk begrensde literaire beweging die zich van 1840 tot 1860 in Frankrijk voltrok. De leiders waren Champfleury, Duranty, enz. Of nu het woord Realisme etymologiesch even zeer op het werk van andere soorten kunstenaars dan de hier bedoelde toepasselijk is, of m. a. w. de naam Realisme wel goed gekozen is ter aanduiding van het verschijnsel in quæstie alleen, doet niets ter zake. Deze literatuur van deze, kleine, periode, wordt Realisme genoemd, om haar te onderscheiden van Romantisme, Naturalisme, Symbolisme, Impressionisme. Nu hoort men wel eens zeggen: „och, ik vraag alleen maar of iets goeye, mooye kunst is of niet, met al die ismes heb ik niet te maken.'' Jawel ja, begrepen; maar de literatuurkritiek, wie het om onderscheiden tusschen de verschillende literatuur-bewegingen te doen is, heeft daar wèl meê te maken. Het is nuttig den N. Z. Voorburgwal haar naam te doen behouden, ook al vindt men hier zelfs noch burg noch wal, tot er een betere naam gevonden is. Zoo ook met de literatuur van Champfleury en Duranty.

II.

Het Realisme dan, in de laatst vermeldde beteekenis, was de voorganger van het Naturalisme, en sinds 1860 is het Naturalisme zulk eene enorme beweging geworden dat het Realisme er geheel door verpletterd is en er onder verloren is geraakt. Want het Realisme was slechts een smal, troebel, gebrekkig Naturalisme. Sinds hebben de talen der kunstenaars zich gezuiverd, de stijlen zich versterkt en verbreed, de Visie heeft zich ontzachlijk vergroot, en, naast, boven en over het Realisme, is het zware geboomte van het Naturalisme gegroeid.

III.

In 's Gravenhage is, onder datum 1 Januari 1888, het eerste nummer eener nieuwe periodieke uitgave verschenen, getiteld *De Ooievaar, Weekschrift voor Realistische Letterkunde en Critiek.*

Het is werkelijk merkwaardig zoo juist en gelukkig als deze titel gekozen is om boven een inhoud te staan als den hier aanwezigen. De opstellen der auteurs J. J. Estor en Plox zijn uitmuntende voorbeelden van de rezultaten in Holland van het Fransche Realisme. Er zijn nu nog vele denkende menschen monotheïst omdat hun vaders en zij vóór de filozofische bewegingen van het deïsme en van het materialisme zijn blijven staan zonder er in meê te gaan, evenals een reiziger die niet zwemmen kan, vóor de rivier blijft staan, waar hij aan kómt op zijn weg. Zoo zijn er literatoren die tot aan het Naturalisme gaan, maar er niet in, omdat hun begrip dáár ophoudt.

In 1840 schreef men in Frankrijk zoo als nu in Holland de Ooievaar zal worden geschreven. Behalve dat men in Frankrijk dezelfde literatuur betrekkelijk goed en krachtig

beoefende, welke hier verzwakt en verburgerlijkt wordt te-rug gevonden. En ik geloof niet, dat ik mij vergis. Er zijn onmiskenbare teekenen, die zich harmoniesch vóordoen. Het nieuwe weekschrift verschijnt onder auspicie of eerevoorzitterschap van A. J. Servaas van Rooyen, een naam, die bij kennissen en familieleden allicht een uitmuntenden klank heeft wegens vriendentrouw, dienstvaardigheid, gemoedelijkheid en ijver, maar die in de Literatuur nooit genoemd wordt, zelfs niet om er een grapje meê te maken. De twaalf regels, waarmede de heer v. Rooyen het weekschrift bij het publiek inleidt, geven eene cacografie te lezen van de ergste soort, zijn een toonbeeld van opperst-onzuiveren, bij uitstek onreeëlen stijl. Het is inderdaad een toppunt: men kán niet verder gaan. En was het nog maar om tot barstens toe te lachen, maar het is erger, het is eene erge onbeleefdheid, na al hetgeen er over taal en stijl geschreven is. Er staat:

„De Ooievaar brengt altijd en iedereen wat goeds. Dezen gezonde en opbouwende critiek; genen gekruide en smakelijke spijs; anderen wetenswaardige mededeelingen; allen voedsel voor verstand en hart".

De ooievaar, welke ooievaar? Het dier of het weekschrift? Het dier brengt heel zelden en aan maar zeer enkelen wat goeds. En het weekschrift begint pas te verschijnen en heeft nog nooit of aan niemant iets gebracht. Verder brengt deze ooievaar aan de eenen critiek, aan de anderen spijs, aan derden mededeelingen. Maar, wat drommel, welke ooievaar toch? Schrijf toch, voor den duivel! duidelijker. Brengt de vogel critiek? Brengt het tijdschrift spijs? Bestaat critiek uit iets anders dan uit „wetenswaardige mededeelingen"? Spreek toch je moers taal, en als je iets zeer gewoons te zeggen hebt, zeg het dan eenvoudig wech!

„De ooievaar kijkt door den schoorsteen en gluurt in den hof en heeft altijd wat nieuws te vertellen.... hij is legendarisch beroemd en weet van de oudheid mee te praten; hij zegt wat hij te zeggen heeft met humor..." enz. enz.

Maar heer in den hemel! het is toch het beest dat door den schoorsteen kijkt en niet het tijdschrift, en heeft het beest dan nieuws te vertellen? 't Is niet waar, u jokt, mijnheer van Rooyen, ooievaars kunnen niet spreken. Het tijdschrift is niet legendarisch beroemd en vogels zeggen niets, ook niet met humor.

De rest van het weekschrift komt volkomen overeen met de voorreden. Estor kan den eenvoudigsten dialoog, de meest simpele spreektaal, niet weêrgeven . . . : „de meesten *stelden het uit* tot morgen" zegt een porder tot zijn vrouw. 't Is niet waar, Estor, zulke imperfecta gebruikt een porder niet. „We zullen . . . . hopen dat dit jaar ons gunstig mag zijn" zegt de porder ook. 't Is niet waar, Estor, geen porder ter wereld kan men ooit zoo hooren spreken. „De vrouw van den porder vraagt of u nog iets *te belasten* heb", zegt een dienstbode. 't Is niet waar, Estor, gij kunt haar dat niet hebben hooren zeggen. „'t Is wel", zegt mevrouw van Dalen. 't Is niet waar, Estor, zij zegt: „'t is goed." „En het einde was natuurlijk weer klinkende munt tegenover even spoedig gedroogde als opgewelde tranen, ... jelui mannen laten *zich* daardoor . . . inpakken". 't Is niet waar! zoo wordt er niet gesproken. Enfin, zoo is het met alles. Het intrigetje van Estor is náar van sentimenteele banaliteit. Er is iets agaçants in die pretensie van precies de spreektaal te geven met „heeft-ié, „dat-ié, motten we" enz. zonder den eenvoudigsten gesproken zin te kunnen schrijven. Die heeren meenen, dat een soort van konventioneele familiariteit in de novellen en in de brieven, die zij elkaar schrijven, dat dat het „gezonde realisme" is, waar zij van spreken.

„Beste kerel,” schrijft Koos Kluiver aan den redakteur Bram van Dam, „wel allemachtig Bram, wat heb ik gehoord?” enz. Die heeren vinden zich zelf „flink”, „degelijk”, „kordaat”, „fiks”. „stevig”, denk ik. Zij schrijven zooals zij spreken. Dat is frisch, ferm, dat is geschikt, nationaal, enz. Zij vergeten echter, dat zij niet schrijven kunnen.

De meest elementaire vermogens tot beschrijving van het „dagelijksche leven” ontbreken b. v. ook aan Plox. Hij heeft niets geen eigen observatie, geen stijl en geen taal, zijn „Haagsche kleine rentenier” is een soort kleurloos causerietje, zooals dat in 1820 nog niet zeer gebruikelijk was. Bram van Dam schijnt de beste van het troepje te zijn. Maar hij schrijft toch ook leelijk, burgerlijk, onduidelijk, schoolmeesterachtig, rederijkerachtig. Het heele weekschrift is een duf boeltje, dat maar hoe eerder hoe beter weg moet.

IV.

Ik vind dat ik geen slechte daad doe met zoodra middelmatigheid en wankunst zich vertoonen, ze te signaleeren. Ik geloof niet, dat ik invloed genoeg heb op het publiek om een tijdschrift, zij 't ook een pas-beginnend, te doen vallen. Maar toch zijn, niet óm dat maar nà dat ik, er tegen geschreven had, reeds twee weekbladen gestorven, het *Nieuwe Weekblad*, in 1883 geloof ik, en de *Kunstbode*, die in de *Portefeuille* is weggegaan, — mijn tegenschrijven schijnt dus een slecht voorteeken te zijn.

MULTATULI-STUDIËN.

Eduard Douwes Dekker, Eene ziektegeschiedenis, door Dr. Swart Abrahamsz.
F. van der Goes, Dr. Swart Abrahamsz over Multatuli.

Het is al vier maanden geleden, dat de studie van Dr. Swart in eerste uitgave verscheen, en nóg kunnen anderen en ik er maar niet genoeg van krijgen. Mijn schrijflust ten minste kietelt deze zaak nog altijd, en ik heb net zoo lang gewikt en gewogen of ik er nu nog over schrijven zoû of niet, tot ik nu maar met mijn pen aan den gang ga en verlof kom vragen om een half uurtje hard-op over het vraagstuk te denken, ook om voor mij zelf nu eindelijk tot klaarheid en tot een besluit in deze te komen. Want ik heb wel gezegd dat de studie van Dr. Swart inferieur was [1]), ten eerste om dat de schrijver als „punt"-van-uitgang neemt iets, dat in 't geheel zoo maar niet met de beslistheid, waarmede men een punt neerzet, gesteld mag worden, ten tweede om dat de schrijver *niet* verklaart wat hij van plan was juist wél te verklaren; — maar een studie kan, van zeer uit de hoogte bezien, inferieur zijn en kan tóch vele verstandige opmerkingen en juiste redeneeringen bevatten. Ik meen tot nu toe de eenige er over schrijvende te

---

[1]) Nieuwe Gids.

zijn, die gevonden heeft dat de studie van Dr. Swart belangrijk was om de verstandige opmerkingen en juiste redeneeringen die er in voorkomen. Daarom óok móet ik er nog wat over zeggen, want als ik de studie herlees, dan denk ik: „maar wat drommel; de man héeft gelijk!" en, lees ik de studie van den Heer van der Goes, dan denk ik óok: „de man heeft gelijk." Toch bevat laatstgenoemd opstel de wêerlegging van het eerste. Hoor 'es, alle-maal goed-en-wel, maar ik wil nu weten, waaraan ik mij te houden heb.

I.

De voor mij voornaamste uitkomst van het schrijven der heeren Swart en v. d. Goes is, dat het nu in 't vervolg vrij-wel als volstrekt wáar mag aangemerkt worden, dat Multatuli *niet* is: een groot kunstenaar, *niet* is: een groot denker, dat Multatuli noch als kunstenaar, noch als denker tot de persoonlijkheden van den eersten rang behoort. Er is, in het leven, in het cerebrale leven van Multatuli éen groot alles-beheerschend wanbegrip, dat zijn gantsche wezen, het wezen zijner voortbrengselen, van zijn „optreden", kenmerkt, en hem, voor de rechtbank der opperste waardeering, veroordeelt. De heer Swart heeft dat begrepen, maar literair volkomen onontwikkeld zijnde, heeft hij zijn juist besef slechts zeer gebrekkig in woorden kunnen brengen, door te zeggen dat Multatuli iemant was met „een onevenredig ontwikkeld talent"! De heer v. d. Goes, literair ontwikkeld zijnde, heeft Multatulies wanbegrip volledig beschreven in de meest uitmuntende bladzijden zijner brochure (bladz. 8. 9 en hoofdstuk VII). „Hij (Multatuli) verwarde de beelden van zijn stemming met de handelingen van zijn eigen persoon". Juist, die verwarde hij, dat was

zijn groote wanbegrip. En dit is dan ook essentieël, hiermeê staat of valt iemant als kunstenaar. Laat iemant die verwarring iets verder voeren dan Multatuli deed en hij is aangeland in de volslagen krankzinnigheid. De krankzinnigen in de gestichten, die tot den bezoeker zeggen: „Ik ben God-de-Vader, kniel voor mij neder'' en daarbij gebiedend naar den vloer wijzen, zijn niet anders dan menschen, die de beelden hunner stemming verwarren met de handelingen van hun eigen persoon. Als iemant zich gaat verbeelden, dat hij opstijgt van den grond en over bergen en dalen zweeft, en hij blijft zich bewust, dat dit alleen in zijn verbeelding zoo is, dan is 't mogelijk, dat hij daarvan een mooi gedicht maakt, maar als zijn verbeelding zijn bewustzijn te sterk is en hij springt van een toren in de stellige verwachting van te zullen blijven zweven, dan maakt hij ten eerste het mooye gedicht niet en ten tweede valt hij dood. En zóo is 't ook met Multatuli gegaan: hij heeft het mooye gedicht niet gemaakt en is dood-gevallen. Hij was een kunstenaar, maar woû geen kunstenaar zijn, hij was geen staatsman en wilde een staatsman wezen. Hij was een man van de Gedachte en de Verbeelding en waande zich een man van de Daad. Nu is eenmaal de Kunst meedoogenloos in haar wraak. Dien zij lachend in de oogen wilde zien, en die dán zegt haar te verachten, dien schopt ze ook voor altijd in den afgrond, vlak naast den hoogen hemel, waar Zij troont. Die verachting van Multatuli voor de Kunst, voor het schrijver-schap was niet iets accidenteels, niet een zijner vele „paradoxen'' maar was een essentiëel bestand-deel van het groote wanbegrip, dat zijn leven deed mislukken. Hij verachtte zeer wezenlijk de kunst en het schrijven om-het-schrijven. Het was geen koketteeren, als hij zeide geen schrijver te willen zijn, als hij beweerde, dat het onderscheid tusschen goede en slechte verzen zoo groot

niet was, als hij zijn schouders ophaalde voor de „bespiegelende wijsbegeerte." Volstrekt niet koketteeren was dat, het was zijn meest hechte en innigste gedachte zelve. Hij had Napoleon-achtige begeerten met een Goethe-achtige dispozitie. Hij maakt zich voortdurend driftig tegen de huid, waarin hij steekt, een kunstenaarshuid. Hij was als een kind van een noord-Europeeschen vader en van een Indische moeder, dat zijn leven lang zit te beven en te schurken van drift tegen zijn donker vel, waarvan hij zich niet kan ontdoen. Hij was als een jongetje met een mooye groote neus, die van zijn neus denkt: hè, wat is dat toch naar, zoo'n leelijke groote neus te hebben! en die, zich zelf pijnigend, met een pennemesje in die neus kerft en snijdt, tot onkenbaar-wordens toe.

Multatuli was zich bewust van zijn superieure natuur, maar niet hiervan, dat zijn natuur er eene artistiek-superieure was. Vandaar dat hij geheel verwaarloosde ook artistieke bekwaamheid in zich te kweeken. De heer Swart zegt, dat Multatuli anders had kunnen worden, namelijk een goed kunstenaar had kunnen worden, als de omstandigheden anders geweest waren. De heer v. d. Goes zegt, dat men, behalve een artistieke natuur, ook artistieke bekwaamheid noodig heeft, en dat het in de aller-eerste plaats van de tijdsomstandigheden afhangt of men die krijgen zal (blz. 8—9). Hier bedoelen de beide schrijvers hetzelfde. De heer v. d. Goes zegt ook: „Multatuli is niet de uitsluitende of zelfs maar de voornaamste god onzer jeugd geweest".

Men mag dus konkludeeren, dat de overtuigingen van Multatulies tijdgenoten met die der tegenwoordige literatoren hierin over-een-stemmen, dat Multatuli niet is geweest wat men noemt een groot kunstenaar of een groot denker. Ook uit nog iets anders zou men deze konkluzie al kunnen maken. In geen van beide geschriften namelijk wordt

eigenlijk behandeld wat Multatuli aan kunst of gedachte geproduceerd heeft. De heer Swart zegt niet: „kijk'es, dat schrijft Multatuli, en dat nu is geen Kunst, en dat nu is geen Gedachte"; en de heer v. d. Goes zegt niet: „ja, dat is juist wel Kunst, dat is juist wel Gedachte". Beide schrijvers behandelen Multatuli eigenlijk geheel buiten kunst en gedachte om, als een zonderling mensch, wiens excentrieke manier van doen den heer Swart medelijden inboezemt en den heer v. d. Goes bewondering. Nu kan de quaestie of zekere daad van zeker iemand er een mooye dan wel een dwaze is, een zeer belangrijke quaestie zijn, maar de Literatuur is daar niet meer bij geïnteresseerd. De socialist.... Van Dijk, geloof ik, die bij het Amsterdamsche „Juli- oproer" met zijn roode vlag in de hand zich op de barikade liet doodschieten, deed toen iets minstens even „moois", een even „edele daad" als Multatuli deed, toen hij zijn ontslag nam in Indië. De wereldgeschiedenis, die niet zoo bijster vol is met Literatuur, is overvuld van zulke ,,edele" daden. Ieder land heeft er bij massaas op te noemen, ieder kerkgenootschap heeft zijn martelaren, iedere politieke partij zijn heiligen. Ik voor mij, ik persoonlijk, houd meer van heiligen dan b. v. van makelaars in krenten, maar meer dan van heiligen houd ik van die soort menschen, zoo als Multatuli er geen geweest is, en die men groote poëten of prozaïsten noemt.

II

Ja, dat vind ik het voornaamste, dat de vertegenwoordiger van het oudere en die van het jongere Holland het daarover eens zijn. Het is maar bij manier van spreken, dat de heer v. d. Goes Multatuli de tweede auteur van de 19e eeuw noemt. Hij weet zeer goed dat

de Duitsche „bespiegelende” wijsgeeren, de Fransche „praktische” wijsgeeren, de Fransche prozaïsten, de Engelsche dichters en de Engelsche staat-huis-houdkundigen, ja, dat al de éersten in hun vak, de éerste „specialiteiten”, in welk soort van superieur hersenwerk dan ook, der 19e eeuw, grootere auteurs zijn, dan Multatuli.

Ik vind dáarom het voornaamste, dat de beide schrijvers het hierover eens zijn, om dat 'et mij een teeken is, dat het verderflijk anti-specialiteiten drijven van Multatuli zonder werkelijk nadeeligen invloed is gebleven in Nederland. Ik verheug mij hier-in, dat het geslacht Nederlanders, wien de werken van Multatuli hun liefste jongelingslektuur waren, hem nu ontwassen zijn, dat zij de onwaarheid van Multatulies onophoudelijk beweren, als zoû een goed hart en een flink gezond verstand volstaan om iets groots te doen in de wereld, inzien. Want op zwakke geesten heeft Multatulies werk een zeer schadelijken invloed. Hij, die zelf zoo tegen het parlementarisme van de allemans-regeering was, heeft, door zijn anti-specialiteiten-schrijven, een allemans-auteur-schap veroorzaakt, een schare van muffe denkers en vale schrijvers in het leven geroepen, een huis-vol misselijke „origineele” lieden, een leger van groezelige genialen, een mieren-nest van heele kleine gedachte-helden, een paddestoelenvolte van edele harten.

Sinds het den Nederlandschen koffiehuis-kletsers door Multatuli gebleken is, dat men iets bizonders kan zijn ook zonder akademischen titel voor zijn naam, zonder ambtenaar of dominee te wezen, heeft ieder biljarter iets onbegrepen geniaals aan zich, munt elke bitteraar uit in geestige en gezonde uitvallen, en valt elke slok Löwenbräu in de maag van iemant, daar ontzettend veel „bij”-zit. En, dien-ten-gevolge wordt dan op zijn tijd de koffiehuis-, voor de schrijftafel of het spreekgestoelte verruild, en komen er geschriften en redevoeringen voor den dag

en in het oor van den stillen hoorder of lezer, die nog maar nauwelijks tegen het avondlicht en het klets-rumoer der koffiehuizen bestand moeten geweest zijn. En dat zal minder worden, ook naarmate Multatuli in de waardeering minder wordt.

Maar het verschijnsel, waarin ik mij verheug, is van veel algemeener aard en bepaalt zich niet bij de lotgevallen van Multatulies nagedachtenis. Een schrijver, die even na de opvoering van de Vorstenschool over Multatuli geschreven heeft, zekere E. Haighton, als ik mij wèl herinner, zegt in zijn vlugschrift, dat Multatulies ideeën in 't algemeen niet zoozeer van hem alleen waren, maar de ideeën waren van de meeste zijner „beschaafde" tijdgenoten. En daarin had die schrijver gelijk. Multatuli was de Nederlandsche golf in den grooten meeningenstroom van zijn tijdperk, aan welke rivier men geen beteren naam kan geven dan die van Realisme, „le réalisme, un épatement de bourgeois", zoo als de Goncourt zegt. En de brochure van den heer v. d. Goes is het beste bewijs, dat die meeningenstroom thans aan 't opdrogen is binnen het tijdperk, dat met die brochure voor-goed wordt gesloten. De realistische tijd in deze eeuw, die nu voorbij is, kenmerkt zich door het alleen huldigen van wat men gezond-verstand noemde. Dit zoo-genaamde gezond-verstand was een verstand van een vette boersche gezondheid. De kunst hoefde niet meer hoog, fijn, grootsch, teeder en woest te zijn; zij moest verstandig, aangenaam, bevallig, aardig, lief en fraai wezen. Zij moest begrijpelijk zijn, in dien zin, dat de gedichten, de romans, de novellen, de satiren, enz. dadelijk door elken snuiter, die zijn hoogste hoogere-burgerschool-klas achter den rug had, begrepen moesten kunnen worden. Verder waren de meeningen zóo: de metafyzika, de grieksche en latijnsche talen, alles wat niet leidde tot dadelijke avond-passeering, dat waren alle-

maal tierlantijntjes en wissewasjes, die maar naar de maan moesten geholpen worden. Het was de zuivere uiting van het intens-burgerlijke, het oppervlakkig-voldane, in de literatuur. Niets is ingewikkeld, zegt Multatuli, Rembrandt en Rafaël zijn prullen, goede en slechte verzen is het zelfde. En zijn kunst-ideeën in praktijk brengend, schreef hij zelf den „Max Havelaar", — een sentimenteele en filantropische redevoering, zich kenmerkend door een zelfde soort welsprekendheids-talent, als men kan waarnemen in de speechen van bankiers, die als eere-voorzitters vergaderingen van liefdadigheidsgenootschappen openen; schreef hij zelf „Woutertje" — een gering-artistieke en in haar causerievorm typiesch burgerlijke satire.

III.

Ik zou niet graâg doorgaan voor een verwaand iemant, die brutaal tegen Multatuli durft zijn. Ik vind bepaald, dat Multatuli veel meer beteekent, dan Van Lennep, Schaepman, Beets en Ten Kate samen in éen vigelant, ik heb trouwens al gezegd meer van heiligen dan van makelaars te houden, maar het meest houd ik van poëten en prozaïsten.

Nu is dit het aardige, dat in de Multatuliwaardeering der heeren Swart en v. d. Goes de uitersten elkaâr raken. Zóo komt het, dat de resultaten van beider beschouwing de zelfde zijn. De waardeering van den heer Swart kan Multatuli niet begrijpen, de waardeering van den heer v. d. Goes grijpt hooger nog dan Multatuli. De heer Swart heeft een soort van grove intuïtie, die hem heeft doen inzien, dat er aan die persoonlijkheid van Multatuli iets haperde, dat Multatuli in alle geval niet is een normaal groot schrijver, de heer v. d. Goes heeft de zelfde overtuiging

omtrent Multatuli, maar bij hem is die overtuiging uit een beredeneerd begrip van Multatulies abnormaliteit geboren. De waardeeringen der heeren Swart en v. d. Goes staan tot Multatuli, als de meeningen van een boer en van een heer tot een boerenzoon, die kellner is geworden. „Heere-me-teit! Gerrit!" zegt de boer, „wat hêi-je daar voor malle spulle ân je lijf, je ziet er waarentig uit as 'n heele meheer . . . hoe is het noû mit je? scheelt 'et je in je bovenste verdieping!" En de heer zegt: „ja, die man heeft wel stijf linnen en een zwarten rok aan, maar 't is toch geen heer, 't is een kellner." De heer Swart vertegenwoordigt de hollandsche literaire meening van 1840, die nog niet tot het admetteeren van talenten als Multatuli toe was, de heer v. d. Goes die van 1888, die daar al lang overheen is.

De heer v. d. Goes verzet zich niet tegen details in de verhandeling van den heer Swart, want hij vindt dat de heer Swart in al zijn mededeelingen en beweringen in detail gelijk heeft. De heer v. d. Goes vindt alleen, dat Swart „en gros" ongelijk heeft. Van zijn „standpunt" heeft de heer Swart gelijk, maar dat standpunt is een verkeerd standpunt. En nu zou het der literatuurkritiek nog maar matig belangrijk voorkomen, welk standpunt de medische wetenschap tegenover Multatuli wenscht in te nemen, ware het niet, dat haar vertegenwoordiger dr. Swart zijn standpunt aan de nederlandsche lezers als ook voor hen het ware aanwijst, en dáartegen komt de heer v. d. Goes op. Het is als stond daar een mooi meisje. Hoor nu den heer Swart: Ik zeg en ik houd vol, dus spreekt hij, dat dat niets anders is dan op een zekere manier samengezette beenderen, vel, zenuwen, bloed, tanden, haar, enz. en ik raad ieder, die verstandig wil wezen, aan, daar net zoo over te denken als ik. En ik zeg en houd vol, antwoordt de heer v. d. Goes, dat het

wél iets anders is, namelijk: een mooi meisje, en ik raad ieder, die verstandig wil wezen, aan, daar net zoo over te denken als ik, want het verstandigst voor iedereen is zich zoo gelukkig mogelijk te maken. Het geluk nu bestaat in het ondervinden van aangename aandoeningen. Daar staat nu dat mooye meisje. Denk ik nu: dat is niets dan beenderen, enz., dan krijg ik geen aangename aandoening, maar denk ik: wat is dat een mooi meisje, dan stel ik mij ontvankelijk voor een groot aantal aangename aandoeningen.

En nu vind ik toch ook dat in hoogste ressort de heer v. d. Goes alleen gelijk heeft. Dr. Swart heeft gelijk in alles wat hij beweert, behalve hierin, dat het goed zou zijn, die dingen te beweren. Wij hebben hier niet te doen met een waarheid en een illusie, maar met twee waarheden. Het is waar, dat het mooye meisje een samenstel is van beenderen enz., maar het is ook waar, dat het mooye meisje is: een mooi meisje. En nu is de laatste waarheid belangrijker voor het menschengeluk, dan de eerste. Om gelukkig te leven, heeft men duizendmaal meer noodig waarheden van de laatste, dan van de eerste kategorie. Indien de menschen zich tegenover hun medemenschen en tegenover het leven op het standpunt gingen plaatsen, dat de heer Swart als het verkieselijkste aanwijst, zou het laatste gevolg de totale absentie van eigenlijk léven zijn. Want niet alleen als men een gedicht zoû lezen, zoû men moeten denken: nu ja, dat is een product van een vreemd, ongewoon gegroeide hersenmassa, maar ook als een vrouw u een zoen geeft, zoudt ge u haar gevild moeten voorstellen met de mekaniek van het de zoen-beweging makende vleesch. Alle genot, dat gij van het gedicht en van de zoen kunt hebben, verbeurt ge op die manier. Gij léeft dus minder, want die het leven zoo veel mogelijk geniet, die leeft het meest. Een

pasteitje is iets meer dan de manier, waarop het wordt klaargemaakt, het leven is iets meer dan de geschiedenis van zijn wording. Laten wij het pleizierig vinden, dat de menschen vellen en fyzionomieën hebben en ons niet liever verbeelden, dat zij zonder vel rondloopen. Laten wij het leven niet villen, maar het liever erg bekijken.

HÉLÈNE SWARTH'S BLAUWE BLOEMEN.

Wie mag bewonderen is geen vreugdelooze.
Blauwe Bloemen, bladz. 40.

Op de „Eenzame bloemen" dezer dichteres zijn er nu „Blauwe" gevolgd. (Uitgave J. L. Beyers, Utrecht). Ik zeg maar, dat in de gaarde van het gemoed van die harer recensenten, welke toevallig menschen waren en er een ziel op na hielden, het perkjen voor Hélène Swarth afgezonderd, zich heerlijk vult met bloemgewassen, wier droevige gebroken kleuren zich in de teederste afwisseling samenrijen. Zij plant ons hartetuintjen vol. En al is het niet een heete zon van jubelende zegevierende liefdeliederen, die er om heen straalt, de regenvlagen van haar geween en haar zuchten maken er de aarde vruchtbaar; een blauw-zilveren maanglans schijnt er nu en dan, hel lichtend, tusschen door.

Zoo is de indruk die op mij de nieuwe vaerzen maken.

Mijn doel is echter niet hier op deze wijze voort te praten. Voor een uitgebreider ontboezeming dan waartoe deze kolommen de geschikte gelegenheid bieden, voor eene, waar fantazie en paradox beter op hun plaats schijnen en losbandiger het woord mogen nemen, zullen, hoop ik, zekere tijdschrift-bladen zich openstellen.

Maar toch is het heel moeilijk een korte, duidelijke,

beredeneerde en volledige kritiek van dezen dichtbundel te geven. Van gedichten uit het verleden is dit veel gemakkelijker te doen. Men overziet den tijd, waarin de dichter leefde, zijn opkomst, zijn verval, zijn bloei-periode. Men ziet de invloeden, die op hem gewerkt hebben; wat was zijn ideaal, wat zijn denkbeelden over schoonheid, welke was zijn wijsbegeerte, hoe zijn stijl? Dit alles te ontleden en te noteeren, kan voor den geoefende niet bezwaarlijk zijn. Doch hoe verandert de toestand, wanneer het een tijdgenoot geldt! Lees eens allerlei dingen, die gij-zelf ook gevoeld hebt of bemerkt te kunnen voelen, lees eens zaken, zaken van hart en ziel, van liefde en wanhoop, waarin de levensadem van heel een tegenwoordig geslacht tintelt, lees uitingen die het tegenwoordig gemoedsleven weêrgeven tot zijn opperste hoogte en fijnheid opgevoerd, in zijn weelderigsten beeldenrijkdom uitgestort, lees liederen en klachten, die u meer doen weenen en beven van weemoed en genoegen dan zij u dadelijk doen denken, en zeg dan eens iets anders dan: „zie, menschen ik ween, of zie, menschen, ik beef."

Hélène Swarth begint dezen jongsten bundel met „Een sprookje van den nachtegaal" (in proza). Zij noemt het „Inleiding". Wij worden er dus door op voorbereid op den aard der poëzie, welke den inhoud van het boek vormt. Eigenlijk geeft zij het denkbeeld weêr dat de dichteres in zich voelt van het begrip poëzie in het algemeen. Het is de heilige hooghartigheid des dichters, die er zich in uitspreekt. Boven, in een der hooge boomen van den hof, nestelde de nachtegaal en zong in de van sterren-stralen doorschoten duisternis zijn heerlijk kwijnend en schallend, juichend en fluisterend lied. En al de bloemen daar beneden waanden het gold hun, en twistten onderling wie hunner wel de uitverkorene van den koninklijken zanger wezen mocht. Toen de nachtegaal hun daarop ver-

haald had, dat zij het niet waren, wier aanblik hem zulke hemelsche tonen ontlokte, maar alleen de gouden en zilveren rozen en leliën daarboven, het fonkelend gestarnte hoog in het luchtruim, toen stak vol machtelooze woede de roos, aan wier boezem de uitgeputte zanger was neêrgezegen, haar nijdige doornen in des vogels borst, „in purperen stralen vlood zijn bloed op de bleekroode rozen, doch, de smart trotseerend, zong hij, gelijk een martelaar, zijn loflied aan de eeuwigzwijgende sterren".

Jacques Perk stootte „met een vaart de wereld weg in de eindeloosheid", terwijl „de godheid troonde diep in zijn trotsch gemoed". Het zelfde dus zegt hier de dichteres zeer vrouwelijk wat de dichter in forscher taal met minder zachte beeldenpraal zeer mannelijk verkondigde. Het is den dienst van eigen ideaal, in het rijk van droomen en illuziën, dat beiden zich hebben gewijd.

Gaf het vorige werk van Hélène Swarth meer éen machtigen èen-stemmigen eind-indruk, was het eenzelfde duizendvoudige kreet naar liefde en god, die van elke bladzijde omhoog steeg, was het éen nameloos hopen en verlangen, dat zich alom uitsprak en in de natuur millioenen echoos wakker riep — de „Blauwe bloemen" schijnen ons een verder gedeelte van den levensweg der dichteres bloot te leggen. Ten eerste mist men hier die eenheid in de verschillende gedichten, die de „Eenzame Bloemen" tot éen gouden waterval van klanken maakte, en spelen hier de golfjens en de waterstralen en schuimvlokken, meer links en meer rechts uit éen in talloze kleine opmerkingen, vergelijkingen en uitstortingen. Ten tweede is het in de „Eenzame Bloemen" nog niet tot bewust-zijn gekomen gevoel, dat er de kern van uitmaakte, hier tot een formule geworden:

„Natuur is God en God is Liefde!" zingt
heel de aarde, zwemmend in een zee van liefde...

luidt het in het sonnet „Lentekus" (blz. 14). Hiermede gaat, ten derde, gepaard, dat der jonkvrouw, die in de ,,Eenzame Bloemen" nog naar god en liefde wachtte, hier de laatste hoop aan 't ontvallen is, terwijl met de vertwijfeling aan de vervulling der smachtende maagdedroomen, ook het gevoel, dat een later stadium in het leven der vrouw kenmerkt, het moederlijke element, de liefde voor kinderen, meer aan het woord is gekomen. Heette het nog in de ,,Eenzame bloemen":

O, Liefde! ik kan niet leven zonder Liefde!
O, God! ik kan niet leven zonder God!

en (tot den verwachten idealen minnaar sprekend):

Gelijk de stormwind zult gij tot mij komen!
Straks worden zorg en pijn door u verjaagd! —

de „Blauwe Bloemen" zeggen wel:

Nog is het donker in mijn ziele.... Ik wacht!

maar dit is een der eerste gedichten naar tijdsorde. En op menige bladzij verder spreekt de wanhopige zielsovertuiging, dat liefde en god vruchteloos gezocht werd. Zie „Godenbeeld" (blz. 13). Het ideaal door de dichteres zich gedroomd, bleef een koud marmer beeld:

Ik sloot hem, bevend, in mijn smachtende armen
en zocht mijn kille schepping te bezielen....
De levenlooze liet zich niet verwarmen.

Haar bleef niets over dan in tranen „van smart waanzinnig" neêr te knielen. Zie ook „De pop" (blz. 60), een sonnet van zoo aangrijpende genialiteit, dat ik geloof, in welke literatuur ook, er nog zelden zoo aangetroffen te hebben. Bijna nooit was lach en traan zoo schrikwekkend vermengd, bijna nimmer de humor zoo verheven. Maar ik wilde nu alleen zeggen, dat ook hier weder uitgeroepen wordt:

„.... Wee mij! ik heb mijn ziel verspild!"

Een dergelijke getuigenis geeft ook „Grafbloem"; de droom, het ideaal zal niet worden verwezenlijkt:

> Zoo klemde ik lang aan 't hart mijn droom en schonk
> den lieven doode gaarn mijn levensvonk.
> Het mocht niet zijn.

„De schipbreuk" (blz. 61) zegt het laatste woord:

> Doch lang is 't leven en 't gelooven kort.
> Schier tot mijn lippen stijgt de golfslag al
> der grauwe zee, die mij verzwelgen zal.

Wat nu de liefde voor kinderen aangaat, die ik boven noemde als de „Blauwe bloemen" kenmerkende, hiervan getuigen b. v. „Een kinderhand" (blz. 15):

> Mijn hart schoot vol bij 't wonderlied der boomen;
> ik sprak geen woord. — Nog voel ik, in mijn droomen,
> de lieve warmte van die kinderhand.

Verder „Daisy" (blz. 16), „Verlaten tuin" (blz. 26), „De sluimerende" (blz. 29), „Avondbede" (blz. 36), „Slapen gaan" (blz. 39), „Bange droomen" (blz. 59), „Kinderkus" (blz. 92):

> Spring mij nogmaals op de knieën,
>   blonde kleine en kus mij lang!
> Lipjes, rein als rozeblaadjes,
>   koelt den koortsgloed van mijn wang!

Eindelijk „Bij 't wiegje" (blz. 130).

De bundel „Blauwe bloemen" geeft twee soorten poëzie, dezelfden, die in de „Eenzame bloemen" eveneens op te merken waren, daargelaten dat hier overal de vorm volmaakter en inniger de gedachten weêrgeeft dan daar, dat m. a. w. het talent der dichteres veel is vooruitgegaan.

De eene soort, de eerste, de hoogste, zoû ik die van het onbewuste effekt willen noemen. De dichteres aanschouwt iets, een lucht, een woud, een afgebrand huis, een maanlicht; zij voelt er iets bij en de inkt weent

over het papier, terwijl ze 't opschrijft. Van zelf klinken de sensaties zich in zilveren vorm. Het gedicht schijnt voltooid, vóor zij zelve wist, wat zij uitdrukken wilde. Ik zal geen aanhaling tot voorbeeld meer doen, maar eindigen met een der besten van de hier aanwezige gedichten. Meestal zijn 't allergewoonste motieven, welke op deze manier het heerlijkst tot onderwerp strekken. Zoo de herinnering aan een doode, zoo de blauwe lucht.

De andere soort, de meer tot het volk nederbuigende, de, zoo gij wilt, begrijpelijkere, is de meer „kunstige," die, waar het effekt werd gezocht en gevonden, die, waarvan men zegt: „hé, hoe aardig, hoe mooi, welk een fraaye vergelijking! hoe komt ze er op!" Deze soort biedt meestal allerliefste gedichten, werkelijk allerliefste, te lezen, gene echter grootsche. „Lentemorgen" (blz. 17) is heel mooi, niemant zal 't weerspreken, maar het motief in melodramatiesch: een schoon bekoorlijk meisjen van zestien jaar, dat sterft, terwijl de natuur zich rondom in verjongde pracht vertoont, is *per se* een aandoenlijk onderwerp. De „Verlaten tuin", waar de „bleeke moeder" bij het „ledige bedje" komt weenen, insgelijks. (Blz. 26). Dit is zoo zeer geen poëzie, want het feit zelf vraagt reeds tranen, en de poëzie verlangt er slechts om de *wijze waarop* het feit werd beschouwd, beweend, bezongen. Aldus schijnt mij ook de „Avondbede", (blz. 36) een te dankbaar sujet. Een kindjen, de vreugde der jonge vader en moeder, dat tusschen hun beiden in zijn avongebedtjen doet, zoû ook als krantenbericht met welgevallen worden ontvangen, wordt door een gewoon mensch ook lief gevonden. De dichter nu doet slechts ontdekkingen, wat in het oog van ons, stervelingen, vaal en grijs is, maakt hij hemelkleurig. Van het schijnbaar onverschillige en waardeloze schuift hij den bleeken sluyer wech, en toont ons de kleurenpracht, waarin het staat, wanneer het zich

in zijne ziel weêrspiegelt. Daarom is het bovengenoemde enz. eigenlijk geen poëzie.

De „Blauwe Bloemen" bestaan uit: 1^e^, *Sonnetten*, 2^e^, vaerzen in verschillende maten, onder den titel: *Zang en droom*, 3^e^, *Aquarellen*.

Ziethier, want ik wilde kort zijn, een der fraaiste Sonnetten:

LIEFDEDROOM.

O jeugdig beeld, verheerlijkt beeld eens dooden,
zoo vaak aanschouwd in zaalge weemoedsdroomen,
u blijf ik trouw, hoewel de jaren vloden,
de vluggewiekten, die niet wederkomen.

Nog voel 'k een tranenvloed mijn ziel doorstroomen,
wanneer ik peins aan u, en hoe de goden
u, ach, zoo vroeg, een koele wijkplaats boden
melodisch door den wiegezang der boomen.

Ik hoor uw stem in 't lied der nachtegalen,
ik zie, van milden zilverglans omgeven,
uw blonden kruin in blonde manestralen.

'k Zie aan den hemeltrans uwe oogen blauwen,
en 'k voel uw adem liefdevol omzweven
mijn handenpaar, aanbiddend saamgevouwen.

Is dat niet prachtig? De gedachte van het graf dat *melodisch* wordt door den „*wiegezang* der boomen" is al mooi, en de laatste zes regels zijn wonderlijk, wonderlijk vol van hetgeen iemant die een beetje voelt, de oogen vol tranen brengt. Gij moet dat zoo voor u zelf opzeggen, in de maat van het vaers: „Ik hoor uw stem" . . . enz. 't Is heerlijk! Dat Mejufvrouw Swarth voortga, dat zij vooral Sonnetten schrijve en zij weet niet hoe zeer haar naam eens in Nederland zal gezegend worden.

OVER MULTATULI.

Ik poper al zoo lang om te doen wat ik nu ga beginnen: Mutatuli te zeggen zoo als ik hem weet. Als er éen Hollander van vóor mijn geslacht is, dien ik voel te beminnen, dan is hij 'et. Toch heb ik hem pas laat gelezen, en ik heb nooit die soort vereering voor hem gehad, die de jeugdige letterenbeoefenaar, zoo tegen zijn achttiende, negentiende levensjaar, in den tijd dat de groote ideeën en passiën ontstaan, in zich voelt komen voor den schrijver, die hem zijn eerste mannentranen doet huilen en die hem voor het eerst van iets geschrevens doet denken: dat is gróot, o, kon ik ook eens zoo zijn.

* * *

Ik heb mijn bizondere bezigheid gemaakt van de schrijfkunst of literatuur. Daar was ik meê aan den gang, toen ieder-een me zeî, dat ik den Max Havelaar moest lezen. Ik las den Max Havelaar, maar daar ik druk in verkeer was met grootere schrijvers dan Multatuli, vond ik het boek vervelend en ouwerwetsch, de geschiedenis van Saïdja banaal sentimenteel, en besloot toen de rest van Multatuli maar verder niet te lezen, meenend dat ik daarover wel niet veel anders zoû kunnen denken dan ik over Max Havelaar dacht.

Toen ik gevoelde een mij bevredigende kennis en

waardeering van de wereldliteratuur in mij te hebben, toen ik wist wat ik van mij zelf woû en mijn vaste gevoelens over taal, stijl en kunst bezat, toen dacht ik dikwijls zoo in mijn eigen: verduiveld, laat ik oppassen, dat ik mijn stijl niet verschrijf, door onwillekeurig zachtjes-aan mijn Hollandsch en dat van mijn vrienden voor het éenige Hollandsch te gaan houden, laat ik mijn stijl niet stremmen tot een monotone herhaling van zelfde volzinnensoorten, hem niet verpappen tot een beperkte hoeveelheid zich telkens afwisselende woordenreeksen, laat ik, ja, laat ik in godsnaam wat Hollandsch lezen, van de beste vroegere auteurs, want zoo'n oefening is uitmuntend, men heeft voortdurend joelend en woelend taalleven in zich, men verrijkt zijn taal onophoudelijk en behoudt zijn stijl lenig en mul, zonder bevrorenheid of stolting. Nu heb ik de nare eigenschap, dat ik maar verschrikkelijk weinig lezen kán; ten zij dat ik ze wíl lezen om er een kritiek over te schrijven of om dat ik de kennis van hun werk noodig heb, om een voorstelling van de literatuur van vroeger in mij te kompleteeren, kánik het werk van mindere-rangs-auteurs bijna onmogelijk lezen.

Daar is een tijd, dat ieder-een, die later zijn leven zal doorbrengen met het maken van kunst, massaas allerhande schrijvers door mekaâr leest, om zich zoo doende een zekere eruditie te verschaffen, welke eruditie bij het schrijven over literatuur en bij het schrijven van eigen literatuur onontbeerlijk is. Natuurlijk; ik heb ook dien tijd gehad[1]). Voor leeraren en zoogenaamde

[1]) Ik acht veel studie en lektuur dikwijls nadeelig voor kunstproduktie, al blijf ik ook erkennen dat een laag studie bij het denken en kunsten noodig is, even noodig als steensoortenkennis voor den architekt. Maar de kennis maakt evenmin den kunstenaar als de schoenen den mensch, precies net zoo min. Integendeel, kennis maakt juist de gewone kennishebbers akelig, als zij gaan meenen, dat hun kop vol kennis evenveel waard kan zijn en nog meer zelfs dan de pinknagel van een klein kunstenaar.

letterkundigen blijft die tijd hun leven lang duren. Voor kunstenaars is die tijd zoo veel als een voorbereiding voor het eigenlijke leven en zij zijn blij als zij er door héen zijn en 'et gedaan is, zoo als een kalm en ordentelijk advokaat bij zijn vestiging blij is, dat het studeeren en sjouwen nu uit is en hij zich aan zijn beroep kan wijden. Ik wil maar zeggen, dat ik dien tijd ook heb gehad, maar dat ik, nu, alleen nog maar auteurs van zeer hoogen rang kan lezen of herlezen. Daar ik nu, om mijn stijl te onderhouden, de noodzakelijkheid heb ingezien om van tijd tot tijd nog eens wat Hollandsch te lezen, werd die zaak moeilijk, want naar mijn wel onbescheiden maar toch zeer ter goeder trouw bedoelde meening (een meening, die Busken Huet lang vóor mij gehad en uitgeschreven heeft) bezit Holland geen auteurs van den eersten rang. Ik ben met deze zelfde meening acht jaar geleden al voor den dag gekomen, haar toen krasser en verwaander formuleerende door te zeggen, dat de Hollandsche literatuur nauwelijks bezig is geboren te worden. Ik geloof dat nóg, juist als toen. Het komt er maar op aan wat men door literatuur verstaat, en ik gebruikte toen dat woord in zijn engste beteekenis. Wanneer een volk gedurende eenige eeuwen een hoeveelheid dicht- en prozastukken voortbrengt, en men wil dit dan de literatuur van dat volk noemen, goed, dan heeft Holland zeker zijn literatuur. Maar als ik zeg, dat 't er geen heeft, dan gebruik ik het woord literatuur in de beteekenis van het werk van schrijvers, die een nieuw kunstbegrip aanbrachten, die een nieuwe visie van het leven hadden, schrijvers in wien het gedachteleven of de kunst-idee van een geslacht, van een tijd zich het sterkst accentuëerde, sterker dan bij andere natiën. Zelfs al reken ik tot de auteurs van den eersten rang schrijvers als b. v. Molière, ofschoon bij dien

schrijver niet het zuivere groot-komische te vinden is, wat Boccaccio, Rabelais, Swift en Shakespeare tot eerstenrang-auteurs maakt, dan nog is in de Nederlandsche literatuur geen eerste-rang-auteur te vinden. Tot het beste, wat ik nu gebruiken kon, dacht mij Brederô, Hooft gedeeltelijk, verder Wolff en Deken, Kneppelhout en Multatuli te behooren.

Zoo ben ik Multatuli gaan lezen. Hij heeft me dikwijls kriegel gemaakt, want dat soort zoo in 't minst niet bonhomme, zoo zuur-burgerlijk sarkasme is tegen mijn aard, tegen mijn gezond gestel, het is net of 't voortkomt uit een duffe binnenkamer, van iemant die nooit in de zon loopt, van een genialen winkelbediende, van een wijsgeerigen kantoorklerk, het is de toon van iemant, die nu het verschrikkelijkste van wat er op de wereld gebeuren kan vindt, dat hij honger lijdt; en ik houd meer van iemant, die zwaar haat, die innig bemint; ik houd ook wel van ironie, ook wel van sarkasme, maar niet van dat eeuwigdurende sarkasme, van dat sarkasme, dat zich zelf van den ochtend tot den avond zoo sarkastiesch mogelijk tegengrijnst; ik houd er niet van, ik houd meer van iemant, die als hij honger lijdt met een mooye jas op straat gaat wandelen en zich dan verkneukelt van de pret van-binnen, omdat de menschen die hem tegenkomen zich zoo miserabel vergissen als ze hem voor een wel-gestelden meneer houden; of die, als die jas verkocht is, zich vermaakt met in zijn bed te blijven liggen en figuurtjes op zijn hemd te teekenen; of die, als het hemd en het bed beleend zijn, spier-nakend de horlepiep danst over zijn leege vloer; of die, als zijn huisbaas hem zóo op straat heeft gezet, in de gracht springt, met een lach onder water voor de suffe wereld, die hem niet heeft begrepen; of die in het Vondelpark gaat liggen sterven heerlijk het menschen-vergaan op zich zelf bestudeerend.

Het burgerlijk element in Multatulies eigenlijk onartistieke natuur blijkt ook hier uit, dat hij duëlleerde, groote artiesten duëlleeren niet; het eer-gevoel is een der hoogste elementen van maatschappelijke beschaving, groote artiesten lappen dat aan hun laars, zij zijn uit de maatschappij getreden om den hoogsten graad van menschelijkheid, het god-beestelijke, te hebben, zij hebben met de maatschappij niets van doen, schiet een maatschappelijk mensch hen dood, dan zijn ze onverschillig en spuwen voor 't laatst op het onmogelijke leven.

Hij heeft me dus dikwijls kriegel gemaakt, maar hij heeft me vooral dikwijls verveeld. Al die oude filosofische, ekonomische, politische, humanitaire, religieuse ideeën, die al lang door buitenlanders tot groote geheelen en stelsels waren gemaakt, lieve God, dat was misschien heel bizonder en aardig voor Nederland in 1860, maar voor een mensch van 1880 niet meer te lezen, neen, waarachtig niet; en behalve al dat paradoxale geleuter over God of geen God, over kunst of geen kunst, die liefde voor de paradox om de paradox, dat telkens als zoo iets vreeselijks gewichtigs vertellen, dat meneer niet aan God gelooft, dit als gewichtige nieuwe waarheden voordragen van allerlei oude begrippen uit Duitschers, Franschen en Engelschen samengehaald, en dan vooral dat voortdurend zaniken over zijn bizonder levensgeval, daar in Indië, en dat herdrukken, om ze voor het nageslacht te bewaren, van allerlei polemieken met kranten en met andere onmogelijk kleine schrijvertjes! Nee hoor, hij heeft me erg vaak verveeld. Die heele zaak van Indië en van den verdrukten Javaan, ja, nee, luister nou, dit is uitstekend, ik zeg, dat ik dat uitstekend vind. Maar als een zoon zijn vader uit een brand red, dat vind ik ook iets uitstekends, en Bismarck, die de duitsche eenheid stichtte en kloosterlingen op den St. Bernard,

die verkleumde reizigers verzorgen, zijn ook uitstekende menschen. Zoo is het ook iets uitstekends van Multatuli, dat hij zoo zichzelf, zijn eigen levensgenot opofferde om partij te trekken voor den Javaan, om tegelijk den Javaan wat op en voort te helpen èn, zooals hij dat dikwijls in den breede verklaart, de kolonie voor het vaderland te behouden, die, juist door het onmenschelijk behandelen van den Javaan, groot gevaar liep voor Nederland verloren te gaan. Multatuli had een groot rechtvaardigheidsgevoel, zijn ergernis was opgewekt door wat hij ondervonden en gezien had, en heel mooi, heel bewonderenswaardig, als een martelaar der menschenliefde, versmeet hij zijn toekomst, zijn geluk, gaf hij alles, wat een man en vader genieten kan, prijs, om zijn heilige zaak te dienen. Dat is een aandoenlijke zaak, misschien eenig in de geschiedenis van Nederland, en Multatuli mag gelijk gesteld worden met De Ruyter en de De Witten. Maar ik, die mij gegeven heb aan de Kunst en aan de Gedachte, ik wil en zal het schrijven, dat de Kunst en de Gedachte niets met dezen mensch hebben van doen, dat hij de grootste Nederlandsche mensch was van zijn tijd, maar vergaan zal in een latere eeuw omdat hij tot de Kunst en de Gedachte niet is kunnen stijgen.

Hij heeft me dus niet zelden kriegel gemaakt en verveeld; maar het derde, dat hij me gelapt heeft, dat is dat hij mij veel van hem heeft doen houden. Als ik een franschman was of een engelschman, die hollandsch kon lezen, dan zoû ik niet van Multatuli houden, om dat al mijn liefde voor individuën dan weg zoû gaan aan grooten alleen, aan Luther, Spinoza en Goethe, aan Shakespeare en Rembrand en Zola, aan Dante, Milton en Shelley, aan Pascal, Stendhal, en Baudelaire. Want zulke zijn groot boven Multatuli, en als ik de grooten omvatte in mijn liefde, wat gingen mij dan de minder

groote nog aan. Maar dat ben ik niet, ik ben een hollander. Holland is nu eenmaal mijn land en om dat 't mijn land is, heb ik 't lief meer dan andere landen, de hollandsche taal is mijn taal, al mijn vreugden en smarten heb ik in Holland gehad, de hollandsche huizen, de hollandsche luchten en velden, de hollandsche menschen en kleuren, die leven in mijn geheugen als het groote materiaal van mijn kunst. En daarom houd ik van Multatuli, als mensch in Holland, als opstandeling, als schrijver van een brutaal-mooye taal, mooi en levend tegen al de afschuwelijke zanik-schrijvers in; door zelf levende taal te schrijven, heeft hij voorbereid, dat levende taalkunst mogelijk is in Holland.

* * *

Een heerlijke gebeurtenis werkelijk in dat Holland van 1850—75, die komst, die groote komst van Multatuli, die uit het heete Oosten, uit het land van zwaar hemelblauw en zwaar woudengroen, een hevigen hartstocht bracht in het koude Noorden, en dien daar, als een regen van kokend water, uitgoot over de hoofden zijner drooge landgenooten.

O, ik zie hem zoo goed, ik breng hem mij zoo zeker te binnen, ik zie hem zoo machtig te beminnen, dien Mutatuli in zijn ellendig vaderland; ik zie hem zoo gebeuren, dien man, die bloeyend oprecht woû zijn en natuurlijk in dat land van dorre menschengroei, die man, wiens ziel dacht te leven in een mooi kleed van verstandigheid, rechtvaardigheid en liefde en die vergat dat hij zich opsloot in Nederland.

Heel Nederland was een stille boerenwoning, waar langs de open luiken het bleeke zonnetje der kalme banaalheid binnenscheen; menschen waren er niet in, er was niets overgebleven dan de wezenloze menschen-

vormen van hemden, borstrokken en onderbroeken, die op het grasveld lagen te bleeken. Multatuli zette op, en een dán schroeyend warme, dán snijdend koude wind ging over de boerenwoning en het bleekveld. Een paar luiken sloegen knersend heen en weêr, als wilden zij iets zeggen, enkele hemden en borstrokken woeyen half in de hoogte en bolden uit, als kwam er weêr een levend wezen in. Maar toen de wind was voorbijgegaan, bleven de luiken weêr beweegloos en hingen alleen een beetje scheef in hun schrenieren, en de nederlandsche menschen waren, als voorheen, niets dan platte hemden, borstrokken en onderbroeken.

* * *

Ik zeg dus, dat ik Multatuli op zichzelf niet een eerste in rang in de menschheid acht, omdat hij niets groots voor de Kunst en de Gedachte heeft gedaan. Ik heb op mij genomen, des noods tegen ieder-een in, voor de eenige souvereiniteit, voor het despotisme over al het bestaande van de Kunst en de Gedachte te vechten, en voor al het andere voortdurend een zekere min-achting te toonen. Ik kan mij, dunkt mij, bij de zoo-genaamde Multatulisten, voor zoo ver zij notitie nemen van wat ik schrijf, niet impopulairder maken dan door te zeggen, dat Multatuli geen eerste in rang is. Maar dit wil ik juist. Ik zoû graâg hebben, dat die menschen een hekel aan mij hadden, omdat ik ook zoo'n erge hekel aan hen heb. Niet de bewonderaars van Beets, ten Kate, enz. staan tegenover de Kunst, want dit zijn eigenlijk heel lieve menschen en ze tellen in het gehéel niet meê, maar de dweepers met Multatuli, de „moderne", „geavanceerde" menschen, de menschen van pantheisme, atheisme, „gezond verstand" en „menschenliefde (humaniteit)" dat zijn de menschen, die tegenover de kunst staan.

Ik beweer dat in het kristendom veel meer poëzie en kunst is, dan in de moderne theologie, en in het multatulianisme. En ik prefereer ver Dr. Kuyper, den donkeren, boven Dr. Hügenholtz, met zijn ròze beminnelijkheid of Dr. die-en-die met zijn groene flinkheid.

Nooit is, geloof ik, prettiger duidelijk geworden, hoe onzichtbaar klein Holland is en hoe groot Multatuli in dat Holland, dan door de menschen, die Multatuli naderden gedurende zijn leven, en door het volgende geslacht, dat der Multatulisten, in Multatulies laatste periode en na zijn dood. Gedurende Multatulies schrijversleven werd hij veracht door de publieke opinie, sommigen vergaven hem zijn brutaliteit en werden vriendschappelijk omdat zij meenden, dat hij een goede zaak vóorstond, en niemant vereerde hem als mooyen mensch vol goede taal, eenig in Holland. Maar in zijn laatste periode en na zijn dood werd het geval uiterst erger- en belachelijker. Toen toch daagden de Multatulisten op, allerlei jongelieden van „ontwikkeling" en met even goede als degelijke harten, die... als zoodanig natuurlijk uitmuntende menschen waren en als zoons, echtgenoten, broeders, neven, vrienden en vaders aangenamer exemplaren in het maatschappelijk verkeer dan jongelieden zonder ontwikkeling en van slechte en ondegelijke harten voorzien, maar die, o wee, nu gingen denken: juist, als je maar in spreektaal schrijft, dan schrijf je goed, en als je maar zegt van menschenliefde en gezond verstand en zoo'n beetje sarkastiesch lacht om wat je niet dadelijk begrijpt, nou, dan ben-je 'n ferme schrijver uit de school van Multatuli. Het intens burgerlijke van Multatulies sarkasme, als tegenovergesteld aan het artistieke, blijkt wel ten zeerste o. a. hieruit, dat er aanstonds een heele hoop schrijvers is gekomen, die allemaal dat sarkasme, met het „gevoelvolle" tegelijk, hebben overgenomen, welk sarkasme en welk gevoelvolle,

het sarkasme in kritiekartikelen en causeriën, het gevoelvolle in gedichten, novellen en tooneelstukken, nu volstrekt onverdragelijk werd, het sarkasme neetoorig vervelend, het gevoelvolle van een onnoemelijk duffe banaalheid, om de zeer begrijpelijke reden, dat wat mooi kon worden in Multatuli, gekleurd als het werd door den forschen hartstocht, die in hem was, natuurlijk abjekt werd toen kleine wezens zonder hartstocht dat gingen herhalen. [1])

Multatuli is een mooi heerlijk mensch geweest, maar hij moet alleen blijven, zonder omgeving.

---

[1]) Ik heb in 't geheel geen hekel aan de vele lezers en vereerders van Multatuli, aan al de menschen in wie hij zooveel goeds gesticht heeft door hun begrippen te verbeteren, en die hem nu hun bewonderenden dank wijden. Ik meen hier alleen de dwazen, die hem nà schrijven en zichzelf daarom voor gewichtig en knap houden.

A. ALETRINO.

Zuster Bertha, door A. Aletrino.

Sedert het verschijnen der eerste Nieuwe-Gids-aflevering, is de geheele Nederlandsche Literatuur veranderd. En het is nu eenvoudig een onontkenbaar feit, dat er geen enkel eenigszins degelijk boek meer komt, verzen of proza, waarin de invloed der theorieën en praktijk van het tijdschrift en zijn medewerkers niet te merken zoû zijn. En nu niet, omdat ik alleen degelijk zou noemen wat in den Nieuwe-Gids-geest is, maar geen enkel boek, dat de vijanden degelijk kunnen vinden.

Het eene oude tijdschrift („De Spectator") kan slechts mokken, het andere („De Gids") publiceert als zijn beste dingen prozawerken in een trant, dien het een paar jaar geleden nog afkeurde, en zijn periodieke letterkundige kritiek bestaat hoofdzakelijk uit aankondigingen van in den Nieuwe-Gids-geest geschreven werken.

Noch het Haagsche noch het Amsterdamsche tijdschrift kunnen tegenover de literatuur welke zij afkeuren, eenigszins belangrijke werken noemen, die, in hun schatting dan, daarmede zouden wedijveren.

Nauwelijks was „Noodlot" er, of „Zuster Bertha" kwam, de derde roman van den heer Couperus zal dezen winter in den „Gids" komen en de heer Netscher heeft ook een roman aangekondigd, voor al gauw.

Eerst nu toch voor de aardigheid eens iets over het wederzijds mekaâr prijzen van menschen, die in het zelfde tijdschrift schrijven. Hoe is dat? Men is vrienden en nu, nu bewondert en prijst men elkaârs werk. Juist, maar zoo is het niet. Het is (de, overigens heel gewone, gedachte is niet van mij, maar ik heb haar ergens gelezen): men bewondert elkaârs werk (of ideeën of dispositie) en wordt daardoor vrienden. De bewondering is niet gebazeerd op de vriendschap, maar de vriendschap is gebazeerd op de bewondering. Die zaak is heel zuiver.

Het komt door de Nederlandsche omstandigheden, dat Aletrino een der beste Nederlandsche schrijvers is en dat hij ook in het zelfde tijdschrift heeft geschreven waâr alléen ik hem in mijn beste taal mijn oprechtsten lof kan zeggen.

Ik ken dezen schrijver, — vriendelijke lezer, laat mij u rekenschap geven — persoonlijk trouwens nauwelijks; maar ik verzoek mijn vriendschap te mogen aanbieden aan hem, die Zuster Bertha heeft geschreven.

. . . .

„En de zon zakte. De weinige wolkjes, die onbewegelijk „dreven langs den kleurigen hemel, veranderden tot dichte „wollige vlokken, rosegrijs met oranjehelle randen; dichter „wasemde de spikkelige schemering op van beneden, de „boomen ompoederend tot in de lucht, waar lange gele „strepen een warreling van kleuren maakten in het diepe „blauw. Langzaam, ongemerkt loste de ronde koepel van „de kerk op in het blauw, de boomen en huizen aan de „overzij schemerden weg in de dichte, zwartende duisternis, „als achter een grijs doorzichtbaar gordijn. Hier en daar „begon een lantaarn geel op te spritsen in het zwart. Van „het vlot van een schuitjes-verhuurder klonk het neusgeluid „van een harmonica weemoedig over het water, telkens „overvaagd door het getrokken gegalm der schuitje-„varende menschen, de onzichtbaar voortgleden.

„In de blauw-groene plek die de opkomende maan over het „water neêrplaste kabbelden de golven rustig en kalm voort.

„En er waren avonden, dat Bertha bleef zitten in de „duistere stilte van den stijgenden nacht, met het vage „verlangen van vroeger terwijl zacht de tranen langs „haar wangen gleden."

(„Zuster Bertha", bl. 46).

„Maar in de duizelende weekheid die langzaam zijn „lichaam doortrilde was 't of zijn onmacht om zich te „verzetten zwaarder over hem heendrukte en met een „plotselinge afscheuring van zijn angstgevoel fluisterde hij „zijn verlangen naar haar heen, zijn woorden uitschreiend „in een weenende ontspanning.

„Als had een groote, juichende glans heengehelderd „door de duistere schemerstilte van het vrouwenverband, „den grauwen nevel opgolvend in klaar-kringende kleursels „uitlichtend in den rustigen nacht, zoo schrok ze ineen, „duizelend onder de heen-en-weêr schokking van haar „denken, een vage ziening voelend van een vloeiing der „lijnen om haar heen, de trappen uiteenvallend in een „golvende brokkeling, in buigend en zwikkend in lossen „stilstand, vaag indonkerend onder den kleinen glans van „de gasvlam die ver leek te flikkeren boven haar hoofd „met een weeke, omfloersde suizing.

„Ze was teruggeleund tegen den muur, met een bleeke „zwijging starend naar zijn gezicht dat naar haar heen „boog, in een verren nevel zijn woorden luisterend, die „ze luw voelde zweven om haar hoofd. En in de langzaam „duidelijkende terugheldering van haar gedachten, boog „ze haar armen om zijn hals, hem zacht neêrtrekkend naar „zich toe in een dichte, dringende omhelzing."

(„Zuster Bertha", blz. 166).

„Langzaam keek ze op naar den dokter die was gaan „zitten over haar aan de tafel, doelloos spelend met een

„boek, waarvan hij de bladen ritselend wegschoof onder „zijn hand.

„Een tijdlang wachtte zij of hij haar zou aanzien.

„Maar hij bleef voorover zitten, breed leunend onder „'t licht, starzoekend op de bladzijde voor zich.

„Ze ging zwijgend terug, achteruitwijkend uit den wijden „lichtkring, luisterend naar de matte stilte die ruischend „over haar neêrsuisde.

„Zachtjes ging ze de deur uit, droog starend naar de „langzame inkleining van de kamer, gedachteloos stuitend „tegen de hooge vlakte die voor haar opduisterde.

„En lichtloopend sloop ze naar boven langs de hooge „trappen die breed sluimerden onder de grijze koelte van „den hoogen corridor."

(„Zuster Bertha". blz. 214.)

Deze drie text-deelen lijken mij het meest emotioneel in het boek van Aletrino. Het eerste geeft de emotie dadelijk, in scherpen staat, stekend. Het tweede boldert daar zeer langs heen, zonder echter zich tot een top te punten. Het derde is ook gezwollen van emotie, niet zacht-akuut, maar het grootste van de drie.

Het werk van Aletrino is zoo voortreffelijk, zijnde hoog, zuiver en zich gelijk.

In den doezelenden weemoed der naderend en scheidend deinende misten, en der zacht stijgende en drijvende wolkingen, onder het vaalgrijze regenen en donkere-diepe wazige zonnelichten, tusschen den matten hoogstand van het klamme stadsgevelen, beweegt met fijne, teedere klaarheid, licht-kleurig doorzichtig metaal, het stemmingen-geneurie heen en weêr, zacht helder, vlottend rein.

Ik vind Aletrino door en door een artiest, en denk daarbij vooral aan zijn bekwaamheid, zijn bekwaamheid om volkomen zuiver te zijn.

Zijn boek is niet overal even goed, de heer Van Deventer, die in de „Wetenschappelijke Bladen" een voortreffelijk uitvoerig opstel over dit werk heeft gegeven, heeft met het juiste bijvoeglijk-naamwoord een klein deel gekenmerkt. Dat kleine deel noemt hij „ordinair". Hij spreekt alleen van den zinbouw, het adjektief is echter op alles in dat, elfde, hoofdstuk toepasselijk.

Daar nu zoowel de samenstelling in 't groot — op één zwakte na, die ik straks zal aanduiden — als al het bizondere ver-talen in dit werk, zoo zeer en zeldzaam zuiver is, is het erg jammer, dat de schrijver er dat stuk niet heeft uitgelaten.

Ofschoon, naar mijne meening, de beste eigenschappen van Aletrinoos vroeger gepubliceerde kortere novellen in Zuster Bertha nog overtroffen worden, en veel breeder en hooger opschijnen, is in dat elfde hoofdstuk hetzelfde gebrek dat reeds in die novellen te zien was, en sterker: het praten over den dood en de vrees voor den dood. Dat is niet een artistiek genoteerde stemming, daarin is zelfs geen psychologie, maar het is laagblijvend praten, in disharmonie met het schoonkunstig overige. En het verhaal over het gymnasium lijkt mij nog minder goed. De bizonderheid over het negeeren van den oudleeraar is zelfs — ik wil en moet oprecht zijn — komiek. De heer Van Deventer acht dit deel belangrijk, maar zonder literaire bekoring. Heel wel, men wordt echter verzocht niet belangrijk doch literair te wezen.

Dat Aletrino zulk een uitnemend zuiver en doordringend artiest is, merk ik voornamelijk aan het grootklare opleven van wat hij gezien-voeld heeft in mij, zoodra ik aan zijn boek ga denken, de innige beweging der kleurende herinnering, terwijl ik passief blijf.

En ik ontwaar, dat de kracht, waarmeê de zieningen in den herdenker weêrkomen, door de nauwkeurige zorgelijkheid veroorzaakt wordt, waarmeê de auteur elk woord in zich heeft doen opklinken voor hij het neêrschreef, met het geduld, dat den echten van den onechten schrijver onderscheidt, wachtend tot de opklinking, met haar innige warmte van waarlijkheid, gebeurde.

Want bij een schrijfkunst als deze, is dat, ook voor werkelijk goede schrijvers, het gevaar: dat zij, eenmaal in een staat van tamelijke gestemdheid zijnde, en het te zetten woord *vóor-gevoelende*, geneigd zullen zijn te doen als ware het niet nog alleen maar vóor-gevoeld maar heel en al *dóor-voeld*.

Biedt zich dan een nieuw zich vormend woord aan, dat doet als hield het, juist door zijn nieuwe samengevoegdheid, de verfijning van het gewone er op lijkende woord in, die de schrijver wilde hebben, — dan wordt de verleiding om het nu maar te aanvaarden heel sterk, en moet het artistiesch diagnose-vermogen, het subtile zich-zelf beluisteren, zelf tintelend fijn gefacetteerd zijn en in een rein bloeyende warme kunstliefde-groei leven, om den schrijver voor de zonde te behoeden.

Geen kasuïstiek, warriger zich vertakkend en uitsprietend in illusies en skrupules dan deze.

De kunst, de steeds fijnere, steeds diepere kunst is de Deugd van den kunstenaar en de weg tot haar volmaaktheid even smal als de weg tot den Hemel der Deugd.

Het geduld, dat ik roemde, de wijze ónder-drukking van vlijt en aktiefheids-zin en drift, de kalme lijdelijkheid, waarmede men, na dat de ziel zoo goed mogelijk gedisponeerd is, afwacht de werking in ons, als van buiten af in ons heen, van de Genade der emotie, — dat geduld is een eigenschap van dezen schrijver. Want, hoewel geen scherpe, hevige noch breed vervoerende, is er eene zekere

emotie in ál het zóo reine zien en in ál het zoo fijne hooren.

Met een geheele over-gave heeft de artiest zich opengesteld voor de in-werking van het leven; zonder eenige zwarte hakerige strubbeling, waaruit de beweging zijner perceptie zoû blijken, leeft het atmosferiesch lichten en donkeren, als een aan-houdend koncert van kleuring, in hem door; dat lichten en donkeren, met al de bekoorlijkheid der graduaties, wordt zich als door eigen kracht in hem bewust en zegt zich.

Als voorbeeld der fijne gehoorigheid van het hoofd van dezen kunstenaar, moet de notitie van het klokkenspel genoemd worden (blz. 95.) Daar brons-bommen zij, daar rikketikken zij, daar klik-klinken zij, daar plots-springranken zij hun goud-koperen liederingetjes in de wazige helderheid, als een plots inraggende fijn-gouden barstwebbe in het teêrblauwe porcelein van den hemel.

* * *

De eene fout in de compositie is, naar mijne meening, — van een andere zijde heb ik die zoo even al benaderd — dat het karakter van den dokter, die beschreven wordt, te bizonder is, de lezer gaat belangstellen in dien dokter, die niet is zoo als andere dokters, en die belangstelling is niet alleen eene zielebeweging van een orde zeer inferieur aan de zielebewegingen, die de kunst moet gaande maken en in dit boek dan ook overal elders zeer zeker gaande máakt, maar die belangstelling verstoort zelfs eenigszins het geleidelijk geheel van hooge genietingen, die de lezing van dit kunst-werk geeft; de nadeelige werking dier belangstelling dus is min of meer algemeen. Niet werkt zij nà op de kunst-bladzijden, die volgen, en vermindert daarvan de genietbaarheid, maar zij, de bizonderheid van den dokter, maakt een breuk in het werk, en verbreekt de zuivere eenheid der schoonheids-herinnering na de geheel volbrachte lezing.

Een pianist speelt eene symfonie en houdt in 't midden even op, om te zeggen dat hij hoofdpijn heeft. —

De tweede fout is er eene psychologische. Dit werk is van een edeler soort dan wat men gewoonlijk psychologische werken noemt, maar de psychologie, hoe zeer ook niet met haar pedant vernuft, met haar duffe, deftige, menschenkennis-volle, lage meesterlijkheid, ijdelheid en interessantheid, met haar klein-steedsche diepdenkendheid, zich om haar zelfs wille voordoende (wáardoor alléen zij, in vergelijking met artistiek werk, al de nare eigenschappen krijgt die ik daar noem), — is toch overal natuurlijk min of meer ónder. Zij is de turf in het vuur, waarvan ons alleen de vlammen worden getoond, zij is de mest, waarin de stemming-planten groeyen.

En nu is, in „Zuster Bertha'', psychologiesch onvolledig gedacht, en daarom, bij op-een-volging van impressiën, bij inelkaâring van stemmingen, onharmoniesch, te weinig na-drukkelijk, verhaald: hoe en wat er gebeurde, dat de liefde bij den dokter zoo in eens weg was. Er is hier in de samenstelling een val, een gat, een grijze opening.

Het verdwijnen der liefde bij den dokter had sterk en lang geschreven moeten worden, nu staat er bijna niets van.

Ik kan dit hier nu niet met esthetische argumenten bewijzen, ik zeg alleen, dat ik dat dadelijk met de zuiverheid der spontane impressie heb gemerkt.

Ook sommige afzonderlijke taal-deelen hebben mij bevreemd. De woorden „slapen'', „dommelen''. „sluimeren'', om in 't algemeen zekere rust van zekere dingen (huizen, zalen, trappen) uit te zeggen, en „vlekken'' als plastiek-motief, lijken mij te veel gebruikt reeds te zijn en dus (want in zich zelf zoû dat nog zoo erg niet zijn) noch individueele impressies van den kunstenaar *noch door fijne juistheid verrassende zeggingen* voor den lezer te wezen.

* * *

De visie is de aktie der ziening, het visioen is het door de ziening getransformeerde objekt der ziening. Wat de blik is voor een gewoon oog, is de visie voor de artisticiteit in een mensch. Die visie is te rubriceeren naar graden van grootte en van intensiteit.

De visie van den artiest Aletrino, in haar grootst vermogen, doet zich voor in, en moet gemeten worden naar, den inhoud der laatste van mijn aanhalingen. Die dit textdeel leest en bekwaam is om de aktie eener ziening waar te nemen, die, met andere woorden, den artistieken blik hier uit de konkreete voorstelling kan abstraheeren zoo als of men den blik van een gewoon oog als iets zintuigelijk waarneembaars en op zekere wijze begrensds zag, — die zal merken dat de visie hier *groot* is, dat er dus, — het mooye, lieve, fijne, teedere enz. daargelaten — in Aletrino iets *groots* is. De visie op die plaats is zuiver *tragiesch-groot*. Dit is nu wat men noemen kan *groot-gezien*.

De artistieke blik vertoont zich hier als een driehoekige gelig grijze mist, waarin de figuur van den „dokter" zit en die van „Bertha" staat, wankelend terug schuift en sluipend weg gaat. Hierin is zuiver het echt tragische: de illuzie warm botsend en gruizelend tegen het leven koud. Hier is een man, een goed man, maar de liefde is dood in hem, hij kan er niets aan doen, en de vrouw staat daar met de hare, die hoog levend is, en langzaam, langzaam achter-uit-loopend, gaat zij te terug. Want hare armen zouden in een koude leêgte tasten. Want er is hier niets meer waar zij naar toe zou kunnen gaan.

* * *

Resumeerend geef ik dus als mijn gevoelen, dat Aletrino een artiest is, uit-muntend door zuiverheid, doorzichtige

zuiverheid van waarneming, wiens kompositie-geheel, op een enkele groote fout na, zeer goed is, wiens taal in de bizondere woorden, hier en daar, niet wegens onnauwkeurigheid maar wegens on-nieuwheid, on-persoonlijkheid, verbetering behoeft, en die zich op éen plaats in staat heeft getoond om groot te zien.

Nu echter de heer Van Deventer, in zijn beoordeeling van „Zuster Bertha," dezen roman voortdurend „sensationeel" werk noemt en zijn opstel zelfs met eene dissertatie over „sensatie" in 't algemeen begint, als vond hij daartoe in dit boek de beste aanleiding, moet ik verklaren dat wat ik Sensatie noem in „Zuster Bertha" niet wordt gevonden.

Zuster Bertha is niet een sensatie-, maar een zuiver impressie-werk.

Heel even iets over Sensatie, een zaak en een woord, die mij zeer lief zijn.

Even als het woord „Realisme" gebruikt wordt in drie beteekenissen: ten eerste om in 't algemeen alle kunst en wijsbegeerte te noemen, die niet transcendentaal is, maar uit-gaat van het konkreete en zintuigelijk waarneembare, en tegenovergesteld is aan Idealisme; ten tweede om meer in 't bizonder het achttiende-negentiende-eeuwsche Denken en Gevoelen aan te duiden dat zoo doet; ten derde om de burgerlijk maatschappelijk-realistische school van Dickens enz., en nog specialer de letterkundigen-groep-Duranty-Champfleury in Frankrijk te beteekenen; — zoo wordt ook „Sensatie" in drieërlei zin genomen: ten eerste is het, b. v. in „Sensatie-roman," dat, wat schandaal maakt of een lage nieuwsgierigheid bevredigt; ten tweede is het een ander woord voor „gewaarwording": een kamer, waar de haard gestookt is,

zal u de sensatie geven, dat het daar warm is; een vertrek, waar gij binnenkomt, met een gezellig verlichten disch en gerechtgeuren, geeft u een sensatie van behagelijkheid, enz.; zoo direkt wordt het echter niet alleen gebruikt, men bezigt het woord, in zijn tweeden zin, in het gewone leven al om aan te duiden dat iets wat wij buiten ons waarnemen *een indruk en gemoedsaandoening veroorzaakt, die niet onmiddellijk door redeneering verklaarbaar lijkt.* Men zegt: *„ik weet niet hoe het komt*, maar het is net of ik vroeger hier al meer ben geweest" enz. Als wij een indruk in ons merken, die ons *zonderling, vreemd, bijna angstig* lijkt, juist om dat wij zijn verklaarbaarheid niet bespeuren, dan noemen wij dat eene Sensatie.

In de derde plaats wordt het woord Sensatie gebruikt in de terminologie der literatuurkritiek, om het uiterste verfijningsstadium van geëmotioneerde waarneming te noemen. Zeer weinig, dus toch een heel klein beetje, overeenkomst is er tusschen de laatst-vermeldde schakeering der tweede beteekenis en deze derde.

Als gij van een mijnheer schrijft, dat hij breede schouders, blauwe oogen, en een antieke horlogeketting aan heeft, dan funktioneert bij u (of heeft, om dat waar te nemen, gefunktioneerd): de meest simpele Observatie.

Schrijft gij dat die mijnheer, na dat hij iets guitigs gezegd had, altijd de boven-oogleden neêrdeed, uit bedremmeldheid tegenover de lachhulde, die hij verwachtte, dan is dat een meer aardige, maar toch niet anders dan, Observatie.

Schrijft gij dat de witte tafelvlak-voortplatting het zwarte lichaam van dien mijnheer doorsneed, en dat dat lichaam zelf hoog donker vlekte voor het roode behangsel, dan funktioneert bij u de Impressie.

En schrijft gij dat het u was, als stond plotseling die mijnheer op een hooge levensvloer, in een sprakeloze

veranderdheid van wezen en dat gij daardoor doods-bedroefd werd, dan funktioneert bij u de Sensatie.

De Sensatie is een moment, het hoogste leef-moment, „de breuk waarvoor alles stilstaat" zoo als een dichter mij haar voortreffelijk omschreef, de levens-sfeer der Sensatie, het uiterste zijnde, grenst aan dood en krankzinnigheid. (Vandaar het element van bijna-angstigheid in die andere, hier een heel klein beetje aan verwante, sensatiën van gewone-menschen. Bij deze hersenfunktie wordt vaag gemerkt, dat als het nog maar een ietsje verder ging, de grens zoû zijn overschreden en het leven in gevaar).

Iemant, die in de Sensatie werkt, zal men bijna gek vinden. Hij is ook werkelijk bijna gek. Maar dit is het mooiste en hoogste wat men zijn kan, niet waar? Dat is het bereiken der hoogste spanning zonder te breken.

DE OUDE GARDE EN DE JONGSTE SCHOOL.

De Oude Garde en de Jongste School
door Dr. Jan ten Brink.

Ik heb in het laatste jaar geen boek in mijn handen gehad, dat zoo smakelijk gedrukt was als „De Oude Garde en de Jongste school'' van den Heer Ten Brink. Dat is kunstig, weelderig, verrassend, smakelijk. Met een lekker gemak eten de oogen van den lezer dezen druk.

Deze typographie prikkelt en verveelt niet, zij is gezellig. gemoedelijk en rijk afwisselend, netjes en duidelijk; zij is zóó goed, dat men deze twee deeltjes, zonder zelfoverwinning, heel en al uitlezen kan.

De titel is samengesteld uit niet minder dan tien lettersoorten, en daardoor aangenaam levendig, een prettige en toch zachte drukte.

Eerst staat, in de grootste, slanke, elegante, en toch deftige, toch met een heimelijke bekoring van klassieke, akademische statig-heid saâmgetengerde letters, te gelijk kompres en savoureus duidelijk, het algemeen titeldeel, het relatief universeele opschrift.

Het staat er als gesproken door een heraut, die, uit hoogeren aanzienlijkheidszin, alleen causeur zou willen zijn, door een negentiende-eeuwsch soirée-diplomaat, die een zwaren en heftigen binnen-hartstocht voor dat geweldige poeëm dat men oorlog noemt, en waarin de hoog-fijnste werkingen der berekening, der Rede, har-

monieus samenkomen met de ontzachlijkste bewegingen van het gevoel: de Geestdrift, de Glorie, — samenkomen tot een drama van de grootst gemoevementeerde kleur- en klankrijke plastiek, — door een diplomaat, die zulk een hartstocht, met het echte, en door te weinigen begrepen, dandy-begrip, in zijn hoofd en gelaatsbewegingen verbeeldhouwd zoû hebben tot een ingetogen glimlachende en majestueus zuivere, ivorige, hard-donzen, kalmte, —: „De Oude Garde en de Jongste School".

De letters staan er met hun zwellingen en slinkingen als spinachtige zuiltjes, die te gelijk jonge lenteboompjes zouden zijn, uit wier schors gewei-vormige bloemetjes van bros paarlemoer opranken. Zij staan er als in vast en toch kwijnend orgelend praten, zoo als het in de hooge orde van overeenstemming behoort, alles en toch niets zeggend.

Zij zijn een vingerwijzing, met al het dramatische van een gebaar, met al het mystische van een wenk, met al het getemperd intentierijke van een symbool, met al het zwijgend-vriendelijk inlichtende van een kruiswegpaal. Zij zijn leuk als een uithangbord, betoogend als een vaandel en uitnoodigend als een portiek. Zij zijn het balustradetje van een koningskroon en het commercieël-heraldike naam-merk op een magazijnknechts-uniform-pet. Zij zijn een rij, een koor van Milo-Venussen, vrouwelijk en mannelijk, slank en krachtig, teêr en vast, zij zijn als hermafroditen in russische-prinsessen-rouwtoiletten over de te grootheid hunner eigen schoonheid, zij zijn reeën met de kuische en zwierige linkschheid van pas-beginnende buffet-jufvrouwen.

Zij zijn een laan van Lenôtre-populiertjes die zoo schalksch en zoo goedaardig door hun openingen een niet-te-zien zomerpaleis vermoeden doen.

Zij zijn als het gestyleerd gebit van eens kunstigen lachers mond. Zij zijn als de openmond-lach van een

kinderlijken grijsaard, die juist met Sint-Niklaas een suikeren miniatuur-kerkgebouwtje begon te kauwen. Zij zijn als een glimlach-vormige wolksliert in een blank-blauwe avondlucht.

Zij zijn een muur van harpen, een côtillon-figuur op een pages-bal, een reeks blinkend gepresenteerde geweren.

Zij zijn de vensteren-falanx van een zwaar arsenaal, van een reinen tempel, van een grootsch boudoir.

Zij zijn de lenige clowns op de estrade van een circus lichtend in den kermisnacht, zij zijn de stijlen der koningen-guillotine.

Zij zijn een burgemeesterlijke keten en de halssnoer van een zangeres. Zij zijn de vlootmasten, waaraan de oorlogszeilen blank en vol zich zullen spannen; zij zijn de grot-stalaktieten van bedwongen tranen. Zij zijn de tieten van een slang, de tentoonstelling der afgehouwen tepels van de moeder der nederlandsche letterkunde, zij zijn een stoet van kippenteenen.

Zij zijn niets van dat alles. Zij zijn het geslepen ornament van een tandarts-pinkring.

Op de woorden van het algemeen opschrift, volgt de nadere omschrijving van het werk als geheel: „Studiën over de letterkundige geschiedenis van den dag".

Hier moet de text dus navertellen wat met de eerste woorden eigenlijk bedoeld is. De titelbedoeling wordt duidelijker maar meteen verkleind. De letters zijn kleine en vele, en veel vertrouwelijker sámen dan de eerste groote, die nu iets stugs en koels krijgen. Zij zijn dicht in een, zij zijn een babbeling van kneuterige gezelligheid, zij zijn een dorp door een verrekijker gezien, zij zijn de fotografie van een bewegingsmoment eener schare dartelende pasgeboren geitjes, zij zijn het geprevel van een devies-achtige evangelie-fraze vóor de preek, zij zijn het blad met hors-

d'oeuvre: boter, garnalen, olijven, sardines, worst, tomaten, radijs — van een franschen maaltijd, eene bescheiden kitteling toeschijnend, ziltig bijna-geurend als essence van zeelucht, aptijtelijk als een flakon met strandwandeling-resultaten, zij zijn de heugelijke en opperste oester, die is als hief men de zee aan zijn lippen om in éen teug de reine bedwelming van haar gekoncentreerd aroma te drinken, zij zijn de beker van den zeegod, als hij 's nachts over de stranden dwaalt, bezingend in zijn sublieme toasten de witte gratie van 't ballet der meerminnen en najaden, of als hij smachtend tuurt naar de gulden scheepjes met gazen zeilen, waarin op divans van donzig licht-groen satijn de bevallige en sober afgerond mollige, de kokette luiheid der sirenen gevlijd licht, bleek zilver belicht.

Daarna het woordje „door". O, als de uitroep van een met liefdevollen schroom geüitten tantenaam, vaderlands-lievend oranje als een eihart, koen en recht en breed als een laatste voorwoord, als holtetjes van trompetten, als een horoskoop en als vier koffiekopjes, als een dubbele bril op een engelsch toeristen-gezicht, als een tunnelpaar, waardoor het geweldige straks zal komen, groot en alleen, als geschreven door de wonderhand in Belsazars paleis, staat daar dat enkele woord.

En dan....

Maar alle gekheid op een stokje als een vlaggetje vol fantasietjes dat wordt opgerold. Ik wilde alleen maar te kennen geven, dat het werkje van den heer Ten Brink zeer goed gedrukt is (te Nijmegen.)

VOSMEER DE SPIE.

26 September heb ik den roman Een Passie, door Vosmeer de Spie, gekregen. Ik heb hem toen in-eens heelemaal uit-gelezen, tot dat ik naar bed ging. En den volgenden ochtend, — waarachtig, toen had ik het, toen had ik haar, die zware, bloedige, hevige herinnering, toen had ik in mij, als een donkere stelling, zwart, rood, van levend zwart en bloed, levend als het leven, als een apart bewust geworden lichaamsleven in mij, den in-druk van dat werk.

„Een Passie" heeft zich diep, diep in mij gedrukt. Ik verklaar dat het een zwaar, krachtig, goed, mooi, innig werk is.

Ik was tegen den auteur wat voor-ingenomen. Hij was mij, als iemant, wiens penne-naam, zoo op het eerste gezicht, mij wrevelig maakte, zoo als je soms iemant in een koncert of koffiehuis een knip voor zijn neus zou willen geven, alleen om dat zijn gezicht je niet bevalt. Ik had een vage heugenis van jaren geleden, ik weet niet meer in welk onnoembaar letterkundig of ander blaadje dien penne-naam te hebben gezien, onder ik weet hoe of wat nare opstelletjes.

Maar de schrijver van „Een Passie" heeft mij gebluft, heeft geheel mijn tegen-zin verwonnen en mij een sterk sympathische hoog-achting voor hem gegeven.

„Doortje Vlas," „Een Verloving" enz. zijn niets, bij

dit werk. De schrijver van „Een Passie" is Iemant, een nieuwe naam, een nieuwe man, een mensch, zeer een mensch zelf, en iemant, die een heel zuiver gevoel van zijn kunst heeft en een merkwaardig vol-ledige bekwaamheid.

Ja, ik kán dat niet mis hebben. Als ik mij hierin vergis, dan kan ik wel voor goed in het ontbindings-graf der apathie gaan liggen. Want ik heb dat boek in mij, zoo diep en hoog, zoo diepgezonken en hooggezwollen, dán als een strak gespannen roode-bloed-ruimte, dán, zoo massaal en massief, als een stuk ijzer, dat ik zou hebben in-geslikt. Het zit mij tot aan mijn keel. Het heeft mij heelemaal zoo doordrongen. Ik hoor het nóg, ik voel het nog, ik tast het nog, ik hoor het nog in het ruischen van mijn ooren, in het donker-broeyig onder-grondsche pers-stommel-leven van mijn hart.

Het heeft mij den echten in-druk gegeven, den wezenlijken in-druk door het heele lichaam, een gestoltenheid van in-druk, donker en sterk, van zwart warm marmer.

„Een Passie" is een type-boek (in mijn groot plezier om te rubriceeren: naturalistiesch-impressionistiesch), zoo zuiver als het is van kunstsoort-gevoel en kompositie-bekwaamheid.

Goeie-God, wat is dat een knap en goed boek, goed van willen en knap van kunnen. O, ik voel 't zoo erg, was dat niet, is dat niet nog mijn liefde, mijn kracht, mijn zekere vaste zekerheid: zulke boeken van mij zelf te willen en in anderen immens te waardeeren.

In dit boek zijn niet de groote verrukkingen der Poëzie, noch de gestoltene golven van de kleurendroomenzee van onze poëeten en een of twee onzer prozaschrijvers, noch het subtiele webbe-geweef der uiterste zelf-ziele-spellen; maar een man zit naast mij en aan mij, met zijn warme krachtige handen om mijn handen, het is

zoo wezenlijk, die man die in dat boek is met zijn hartstocht, met zijn onverzoenelijk, onverzadigbaar, onweêrbaar, onstilbaar begeeren, met zijn meêdogenloze wanhoop, met zijn stâgen, regelmatigen, donkeren, vasten gang naar den dood.

Dit type-boek heeft, onmiddelijk fysiek, den type-in-druk van zijn kunstsoort in mij gemaakt.

Dit boek is zoo echt en onvermengd en zwaar-doorvoeld en diepgegeven als het maar kan.

Het heeft mij bizonder geraakt, het is tegen mij aan en in mij geslagen en gespiegeld als het leven zelf. Een groot stuk van mijn natuur voel ik verwant aan dit boek. Zoo, als ik weêrkeer van het buitenleven, van het indrukken-krijgen van buiten af, in mijn door mij zoo hoog beminde binnen-kooi van bespiegeling en herdenken, van het buitenleven waarin voor mij erge dingen zijn gebeurd, die ik voor mij gaaf heb weten te houden op de koude plaat mijner waarneming, en ik merk dan, als ik ze ga be-denken, de smartende warmte der dingen worstelend naar de emotie heen tegen de tragische koû der bewuste observatie, zoo als dan de dingen heviger in mij na-leven dan ik ze eerst buiten mij zag leven, en ik de ergheid zelve der indrukken als schelle zwarte schrikken zie óp-bewegen, — zoo doet mij dit boek aan.

Dit boek heeft mij gedwongen het te aanvaarden als een stuk van mijn eigen leven, dit boek heeft zijn hechte wezenlijkheid onweêrstaanbaar in mij op-gedrongen. Dit boek heeft in mij het type-rezultaat bereikt, dat deze kunstsoort wil.

Het is een nieuwe, zeer-levende persoonlijkheid, die zich heeft te kennen gegeven, het is vol-strekt het eigendom van den schrijver. Enkele, heel vluchtige, nauwelijks

merkbare, reminiscensies aan een paar andere schrijvers, doen des te duidelijker merken, dat het heele boek geleefd, gedacht-geschreven, gevoeld-gezegd, gezien-geüit is door het licht- en veel-geraakte en sterk-bewarende, gepassionneerde ziel-lichaam, het als-een-magneet-in-zijn-omgeving geest-lijf, van den schrijver.

Die zoo een passie be-grijpt, met zoo-veel sobere kunde een passie weet te voelen, éen passie van éen echten mán, weet te voelen en weet te zetten in taal, éen passie als een onder-grondsch vuur door de koele en effen waarneming en taal weet te doen worden, niet op-vlammend, maar donker, donker smeulend en brandend en verteerend en leêg-brandend, doodend en vernietigend als een lage zwarte vuurplant het leven, als een onbluschbare dikke zwarte stroom duistergloeyend goud, die zoo de passie weet te doen worden bij het begin van zijn boek, en haar dan maar door laat gaan, door, door, altijd maar door, altijd meer en erger, tot het geluk en het leven en alles is uit-gebrand uit den mensch, en de passie in dien mensch, midden-in het duistere binnenste van dien eenen mensch, die, van daar uit, met-een de menschen dicht bij hem, dicht bij zijn ziel, zijn moeder en zij die zijn meisje zijn zoû, verlamt en verschroeit bij haar laatste uitbarsting, bij haar dood-branding, — die zoo de al gauw bereikte intensiteit van ge-voel en ge-uit, zonder opening, zonder een enkelen val of verbrokkeling of mis-tasting of afleiding, weet te hebben en te houden, voort, voort, kalm-snel en gestadig, zoo dat de schrijver en het schrift, het beschreven leven en het levende geschrevene, door de passie zelve, waarvan de geschiedenis wordt verhaald, doorgloeid en doorvuurd is, ademloos en warm en heet, meer en meer, tot aan het onverbiddelijk einde, — zoo iemant is prachtig rijp voor de literatuur en met vertrouwen te begroeten.

Wat vind ik al niet mooi in dit boek, dat ik nu en dan voel alsof het uit het lichaam van mijn leven was gesneden:

De eenvoud, uitmuntend-begrepen: — kaal-naar gewoon-dagelijksche-levens-achtig, van een troepje heerlijk-vaal-grijze-ordinaire menschen, gewoon-erg van volkomen on-buiten-gewoonheid, menschelijke-levens-lichamen als uitgewischt van onbeduidendheid, in het kleurloze licht, in het te-onverschillig-om-droevig-te-zijn waterkleurige licht, in de naar-koele, in de naar-houterig-ondoorleefd-nieuw-achtige, van onbezonde-oneigenaardigheid, van wezenloze algemeenheid kaal-koele, leeg-als-leeg-gestolen, opene-wankele-houten-graven-koele, onbewust-, onwonende- bewoond, voor veel allemaal dezelfde menschenlevens afgedeelde, nieuwe-stad-herfst-huizen.

Het leven is hier dood, de menschen leven begraven in de troebele grafloodsen van het gebluschte leven.

De schrijver heeft, zoo goed, zoo erg goed, van de meest on-eigenaardige menschen-soorten de omgeving gemaakt, waar, in een van hen de passie zal slaan: kleine renteniers, burgerlijke bejaarde vrouwen, een leelijk jong-meisje, een kantoorbediende, allemaal zonder iets bizonders, maar al bijna-aandoenlijk door het echt gezien-zijn van hun melancholieke alledaagsche onverschillendheid. Het leelijke meisje zal daar heele-maal van binnen versaayen en van buiten verflensen in het zwart-lichte binnenkamer-geleef van die suf niet-levende oude-vrouwen.

Maar op haar hoofd bloeit toch zulk mooi haar. Ik weet niet welk een subtiel-schaduwachtige emotie dat mooye haar van dat leelijke meisje, zoo, als het eenige woning-mooye, als een verdwaald stuk blonde rijkheid door het begin van het boek warend, mij geeft.

Dat meisje is een jong-meisje, dus komt in haar hoofd, o zoo volstrekt niet bizonder, een bescheiden, zedige,

hoogst gewone liefde, en die is — charmant van doodeenvoudigheid — voor den jongen-man van boven. Die jonge-man is er, met zijn flink gezicht en mooye bruine snor, een uit de gelijk-vormige menigte der flinke, nette, zich-in-de-wereld-goed-en-fatsoenlijk-willende-houden stadsjonge-mannen: zijn kantoorwerk, zijn moeder, 's avondsergens-na-toe, tegen-twaalf-uur-naar-bed, den volgendendag-weêr-naar-zijn-kantoor,'sZondags-een-wandeling-of-zoo, later compagnon-op-'t-kantoor, een huisgezin-(met-wie-hijzal-trouwen-weet-hij-nu-nog-niet), en dan zoo tot dat hij zal ouder en oud worden en sterven aan eene korte ziekte, te vreden van altijd flink, net, eerlijk en fatsoenlijk geleefd te hebben.

Maar, hoe ook waarschijnlijk en te voorzien, zóo zoû het níet gebeuren. Ik vind, op zich zelf èn in-gevoegd in het kunst-begrip van het boek, als groot algemeen psychologiesch gegeven, als (zonder dat ergens ook maar heel even de aan-dacht op dat schitterend juiste wordt gebracht, dat, uitmuntend sober, onder al het andere materiaal is doorgewerkt,) zeldzaam-zuiver-waar ont-dekt thema, de heele geschiedenis van den jongen man met die rijpe tooneel-vrouw, die hem zal verwoesten, prachtig van uniek-treffende observatie.

Die jonge-man is ongerept mannelijk maagdelijk. Hij is „fatsoenlijk", hij idealizeert die fatsoenlijkheid wel zoo'n beetje, maar niet meer dan alle andere kantoorbedienden doen, die „fatsoenlijk" willen blijven. Hij is een enkele maal met vrienden in een bordeel gekomen, maar gaat vol walging telkens gauw weg.

Nu ziet hij in den schouwburg een tooneelspeelster, en de liefde-begeerte komt eens en voor goed en almachtig in zijn braake wezen, dat door zijn dunne slappe idealiseerinkjes bijna niet gestut en beschut was.

Dat vind ik nu zoo erg goed, dat hij nu in eens deze

vrouw gaat beminnen-begeeren tot krankzinnigwordens toe. In het boek is het precies en feilloos: de woede waarmee de wezenlijk kuisch-geblevenen en gewoon-ongodsdienstigen door de wèreldsche-bonte-zinnelijke-vrouwen-ten-toon-stelling en-verheerlijking van het Tooneel worden aangetast en zeker en volkomen van wezen veranderen.

Het Tooneel is de allerhoogste expressie van het bordeel, het is een ideaal-bordeel, een tempel-bordeel. De vrouwen zijn avond-mooi, volmaakt-zinnelijk-mooi zonder brutaalheid, zij kunnen niet genaderd worden, laten zich zien voor-lang-onbereikbaar-maar-daarna-niet-onbereikbaar. Zij zijn, in direkten in-druk, godinnen-op-een-afstand èn van gaslicht-dadelijk-zinnelijk-ideaal-aardsche-vrouwenvleesch. Daarom zijn de door het Tooneel ontstoken hartstochten éénig in hun soort, nergens elders wordt de laagste wellust zoo wanhopig-fel met liefde-verlangen door trokken.

Maar ik wil eenigszins artistiek boeken beschrijven en niet in inferieur-scherpzinnige, menschen-en wereld-kennis-volle, waardeeringen van het waarnemingsvermogen van schrijvers te recht komen om die in axiomale, maxime-achtige sierlijk-saâm-gekorte algemeene uitspraken neer te zetten; deze observatie van den schrijver vin ik dan ook alleen zoo waarde-vol als onzichtbaar blijvende brand-stof in het kunst-geheel.

Dit zijn de twee uitmuntende (en nieuwe) groote psychologische observaties in het verhaal: de hevigheid van den hartstocht voor een tooneel-vrouw in een kuischen, èn die van het geval, waarmede de betrekking tusschen die twee eindigt: als hij haar bijna geworgd heeft in jaloesie en zij denkt dat hij het gedaan heeft omdat hij haar meester wil zijn en zij, als 't blijkt dat-i 't alleen gedaan heeft, omdat-i zich-zelf niet meester was

en er zelf meer dan zij van is geschrokken, in bitteren spijt hem haar deur laat uitgooyen.

Dit zijn twee psychologische observaties van den eersten rang en nu wil ik den schrijver zoo erg prijzen, omdat hij die schitterende waarnemingen uit liefde voor zijn kunst heeft ondergehouden, in den egaal-artistieken stijl van 't verhaal en, in versmading van daardoor zoo makkelijk te verwerven komplimentjes, ze niet heeft doen uitsteken, ze niet met aanwijzingen heeft omgeven, zoodat alle onnoozele waardeerders ze dadelijk moesten zien.

Wij hebben dus nu al dadelijk het verhaal in zijn groote eenvoudige deelen te pakken: het jonge meisje met haar klein-maar-zoo-innig-en-zoo-eenvoudig-zelfopofferens-gezinde stille liefde, en den jongen-man met zijn ontzettende passie.

Verschrikkelijk goed al weêr, — hetzelfde sentiment gevend als het „o Klein" in Van Looys „De dood van mijn poes" (bij den lezer net zoo'n gevoel verwekkend, bedoel ik) — is de schuchtere en sprakeloze, in een teedere, bijna boven-natuurlijk sobere bescheidenheid, gedaan wordende liefdes-verklaring van het meisje. Die is: dat zij komt van de Bloem-markt en aan de moeder van den jongen man, een gebrekkige oude vrouw, bloemen brengt. Dat is alles: zij komt bloemen brengen en zoo vriendschap maken met haar bovenburen. Maar het leven van den jongen-man holt den anderen kant uit, het holt in den hoogwoedenden, zwart-lichtenden nacht van den hartstocht.

Zeer superieur-precies, met een nooit falende heldere, zorgelijk-en-kort-acheveerende kunst-wetenschap, is nu verder alles gedaan: een matige en rijke stijl, waarvan alle deelen samenpassen, ingelegd met een fraaye veelheid van koene, klare, klank-verkleuringen, nergens een verzuim, nergens een te-lang-heid.

Het is een historie van maar eenige weken. De jaloerschheid in den kuischen bezetene, de jaloerschheid over de tooneel-prostitutie van elken avond der met al de bloedwarmte van het heele lichaam meer dan het leven begeerde vrouw, de jaloerschheid jegens de koele courtisane maakt dat het al gauw tot de groote wending komt.

Ik ken geen boek waarin zoo precies het wezen van „een passie" is betrapt en begrepen en gegeven. Dat is geen verliefdheid, dat is geen eigenlijke wellust, dat is geen liefde ook, dat is een passie: een dronkenschap van ziel en zinnen, een waanzin van wellust-liefde, die opkomt met plotsen onweer-spoed en lichaam en ziel in al hun vezelen en sfeeren doorgloeit en neuriet als kokend theewater een dwaas liedje in het hoofd, nacht en dag door, dat maar niet zwijgen kàn en huilt in het hart, huilt en wordt als een dol wanhopig beest gevangen binnen de menschenwanden. En in zijn jaloerschheid vraagt hij haar, heel eerbiedig en lief, terwijl hij zit te vlammen op den onzichtbaren brandstapel zijner krankzinnige passie-verbijstering, vraagt hij haar kinderlijk en zoo ernstig, of zij niet meer naar 't Tooneel wil gaan. Het was zijn aller-liefste wensch, die hij nauwelijks uit dorst spreken. En zij schatert die vraag uit. Het is het moment der botsing van hun twee wezens. En hij ziet niets meer dan rood en stormt op en het eerst wat hij weer merkt is, dat hij haar geworgd heeft en ligt met zijn knie op haar borst.

En — om dat hij niet begrijpt, als zij weêr tot bewustzijn komt, hij met alleen zijn kinderlijkheid en zijn passie — hij wordt als een hond haar deur uitgejaagd.

Nu gaat het boek in 't zwart tot aan den dood. Die goeye, arme jongen, bewogen als een pop door de kracht die hij niet kent, zien wij maar gaan zoo doods-bleek

door de zwarte avonden en nachten. Hij gaat weêr naar haar toe, eens, twee maal, op, tegen haar trap op, hij kán 'et niet laten. Hij is maar de bleeke vleesch-mensch, die niet weet wat daar in hem is. Hij wordt weêr teruggegooid, hij zal zijne verrukking niet meer naderen. Het is afgescheurd, hij is af-gescheurd van waarin zijn leven zich had gekoncentreerd. Nu gaat hij dus dood. Dat kan niet anders, nu gaat hij loopen naar den dood.

Goed, goed, en zoo zeer mooi-nieuw zijn de gangen naar den zelf-moord van den jongen man. Ook dat is door den schrijver zoo uitmuntend doorleefd en in het schrift neêrgeleefd. Ik heb nog nooit een zoo wáre zelf-moord-geschiedenis gelezen. De verbeelding is zoo sterk juist en reëel, dat het is als een geleiding, eene introduktie tot zelf-moord, die het leven zelf aan den lezer zou geven, zoo door-en-door precies is het. De lezer denkt: juist, als ik mijn gedachten zóo laat gaan, dan zal ik het ook kunnen. Deze stijl heeft een merkwaardig vermogen op den lezer. Ook al de aarzelingen, het telkens mislukken en weêr op een andere manier op nieuw beginnen van den moord, dat die moord niet iets plotselings is maar het half waanzinnig spelend, half bedaard gewild, eigenlijk toevallig resultaat, gebeurend na een dagen-lang er-omheen-dolen, dat die moord eigenlijk al een halve week begint voor dat het tijdstip der uiterlijke gebeurtenis er is, dat vin ik allemaal zoo uitstekend goed. Nu ligt hij daar op zijn bed, de karkas van beenderen en vleesch, met het geel-goore gezicht, de glazige oogen, het zwarte gat in het hoofd, waaruit het donkere bloed, als de wijn van het dronkene leven uit zijn flesch-hals, vloeit, dik vloeit.

Wat is er gebeurd? Niets: Een vrouw van daarbuiten, van het levens-theater, is door die oogen onder dat voorhoofd gezien, gaslicht en verf hebben er veel van gedaan, het had een droom moeten zijn, maar hij heeft den droom

in zijn leven gelaten, en die gewone mensch, die zoo gewoon-goed-bedaard-gelukkig had kunnen zijn, nu ligt hij daar dood, gewoon dood, in de grauwe onbizondere kamers van het glazige, holle huis, nu gaat alles weêr zijn gewonen gang, maar zijn moeder en het leelijke meisje, die twee onbeduidende wezens, hebben er een verschrikkelijk ongeluk door gekregen.

Dit boek heeft mij een groot genoegen-genot gegeven, een dag van aangename beroering-volle aandachtspanning van mijn hoofd er op neer, waarvoor ik den schrijver bedank. Het is een goed geheel. Men moet het vooral in-éens lezen.

Hier-bij mijn aanteekeningen van fouten. Ofschoon de algemeene samenstelling en stijl voortreffelijk is, is de taal nu en dan, voor-al in de niet beschrijf-, maar meer verhaal-deelen, wat foutief. B.v.: blz. 20 regel 2: een door een ziekte aan haar stoel *gebonden* vrouw (als of het koorden waren); blz. 35, een oude vrouw spreekt: „—„Dàt is d'r man, officier van gezondheid en — een ander portretblad opslaande — da's me dochter weer met me twee kleinkinderen, *die ik — dit wordt met een hoestend zuchten gezegd — nog nooit heb gezien*" . . . (dit is wat theatraal, een goede aanwijzing in een tooneelspellibretto misschien, maar hier mis-plaatst en ten onrechte lachwekkend); blz. 39,: indrukken, die een verliefd meisje krijgt, als zij voor 't eerst in een kamer komt, waar de door haar geliefde huist: „ . . . haar zien glijdt daarbij over alle dingen in de kamer. . . . En het is haar of zij er de sporen van zijn kijken op terug vindt: *Kleine zonnige plekken, die dadelijk zijn gaan stralen toen hij er naar keek*". Dit is een goede fantasie, maar hier te direkt gezegd en daarom onjuist; blz. 47: de eerste

regels, zoo als dikwijls de mededeelingen ons meer algemeene of onverschillige dingen zeggen, te gemeenzaam, te veel in kranten-taal, regel 4: „hoewel Cornelis hekel aan de politiek heeft, *schaart* deze zich . . . *aan de andere zijde*" (konventioneele beeldspraak); blz. 48: over de mindere leden van Kiesvereeningingen: „ . . . *dat zij speelgoed zijn in de handen van enkele eerzuchtigen*" (zelfde aanmerking); blz. 51: „En waarom Verbruggen overlegt op welke wijze zij Cornelis het gemakkelijkst kan overhalen *zijn hart in het hare te ontlasten*" (doet te veel denken aan het tonnen-stelsel); blz. 56: „*Want van den eersten avond, dat, op het tooneel van het Eden-theater, hij haar gezien heeft: gevierd en toegejuicht door eene geestdriftige menigte, die zij doorgloeit met den uit-haar-vliedenden stroom van haar machtig-opbruisend talent, begreep hij dat dit de vrouw was, die hij, in zijn liefde-geluk-visioenen, met omsluierd gezicht eens in een zonnestralend lichaam gezien heeft; dat met haar menschwording zijn ideaal zich verstoffelijkt had en dat zijn leven nu voortaan haar gewijd zou zijn* (dit is veel te rhetoriesch, een krantenschrijver weer of een ouderwetsch novellist, die opgewonden komt vertellen hoe dat zaakje in zijn werk is gegaan, en het had moeten zijn: òf een direkte hevige ziening en beschrijving door den auteur, of in gemeenzame alle-daagsche woorden eene mijmering van den jongen-man uit den roman); blz. 61: indirekt-verhalend gedeelte, slechte taal, versleten uitdrukkingen van oude beeldspraak: het *bloesem-dragen* van het goede, *het loodschietende onkruid uit-te-roeien* (uit een ziel), enz. (Toen de opvoeding van den jongen man voltooid was), „*kwam . . . de Maatschappij . . . om hem . . . op te eischen*, en: „hij wist dat . . . *de Maatschappij hem rein van gemoed ontving*", dit is paedagogische-verhandelingen-taal: blz. 62, 63, 64, 65 en 66, worden, door den schrijver ernstig bedoeld, bepaald lachwekkend als deftige

beleefdheden die hij aan zijn romanfiguur debiteert. B.v.: *„Na met de gunstigste gevolgen voor de ontwikkeling zijner kennis de hoogere burgerschool bezocht te hebben"*, wat is dát nu! het lijkt wel een makelaar, die een aanbevelingsbrief voor zijn bediende schrijft. Het wordt bijna nog erger in de volgende zinnen: *„Hij had veel gelezen en veel nagedacht; zich eene pantheistische wereldbeschouwing gevormd, waarin hij de deugd als de ware godheid vereerde en haar lief had om haar zelfs wil. Hij droeg zich-zelf hoog in de borst en vroeg zich, voor levensvragen geplaatst, telkens af welk antwoord zijner waardig was"*. Dit is gewoon belachelijk. Hier klopt de schrijver als een dominee zijn romanfiguur bemoedigend op den schouder. Zoo zou de kantoorbediende zich zelf in een brief hebben beschreven, met een zeer gewoon deftige ijdelheid. Maar zulk een deftige en bespottelijk-gewichtige ernst kan niet zoo-maar in den roman-text. Met dat „zich zelf hoog in de borst dragen" wordt vermoedelijk een fotografie-kaartje van hem zelf bedoeld, dat hij in zijn vest-zak droeg. — „In de uiterlijke koelheid van zijn temperament geleek hij een dier granieten kolommen, die het gewicht van een huis kunnen dragen, maar springen door het gloeien van eenen brand en dan door haar worden verpletterd. *Wanneer mevrouw Verbrugge* DAARAAN *gedacht had*, zou zij minder gerust zijn geweest." Onverschoonbaar lachwekkend: indien de moeder bedacht had, dat haar zoon op een granieten kolom geleek, zou zij minder gerust zijn geweest. Dat geloof ik wèl, niet alleen zou zij ongerust zijn geweest, maar zij zoû dagelijks zich half doodgeschrokken hebben als hij binnenkwam. De moeder meende ook, „dat een meisje, ongevoelig voor zijne liefde Cornelis ook niet waard was en bepaald niet wist wat zij deed"; dit, blijkens de omgeving zonder de lichte ironie die er bij mogelijk is, is tegen de bedoeling, belachelijk van overdrijving; blz. 68: (Als de jonge-man

voor 't eerst de aktrice mag bezoeken en aan haar deur staat:) „Het schijnt hem op dat oogenblik toe, dat hij niet meer leeft, dat zijn bloed verstijfd is, zijne ademhaling stilstaat, zijn hart niet meer klopt.” Dit is, dunkt mij, een niet precize waarneming, maar een indirekte en te-sterke, dus onjuiste, aanduiding; blz. 72: *„In 't kort: een salon zooals een vrouw van smaak dat met eenen gezonden zin voor levendige kleuren in haar zenuwachtig-en-zinnelijk-weelderige leven kan opvullen met enkel snuisterijen, die in hare lijnen, kleuren en krullen samenvloeien tot een onrustig en toch behagelijk geheel.”* Dit is rhetorische oppervlakkig-algemeene lief-aardig-causerie-achtige feuilleton-praatjes-makerij. De volzin wordt door de zenuwachtig-en-zinnelijk-weelderige buien” niet gered Een „vrouw van smaak”, wat een gezegde! Het is buitendien onjuist, Hollandsche aktrices, met overigens zeer-juist-geziene, moeders als deze, zijn vrouwen natuurlijk zonder zin of begrip voor kamer-voorkomen. Was deze hier eene uitzondering. dan moest dat opzettelijk vermeld worden; blz. 73, reg. 10: „eene lichtende Verschijning”, niet direct genoeg, valsch, middelijke vergelijking, fantasie in plaats van observatie of impressie, en hier kon alleen een van deze twee laatsten; blz. 82: *„Ik weet niet* (zegt de jonge man) *of ik nu moed heb of niet, maar ik weet wèl, dat ik je zinneloos liefheb en dat ik 'n brandende begeerte gevoel om je te bezitten”,* dit gaat zoo niet, dit is een would-be-artistiek-stout-moedig stukje tooneel-dialoog, zoo gekonstrueerd wordt in zulke momenten niet gesproken en dat „bezitten” wordt nooit zoo gezegd; het volgende blz. 83, is geheel verkeerd en zelfs zeer storend door zijn belachlijkheid: *„nooit, nog nooit heeft 'n vrouw mij bijzonder aangetrokken, zóó aangetrokken als jij mij. Ik heb me-zelf weten te bedwingen en zie nu in, dat ik mij te kort heb gedaan, maar ik ben er blij om, want nu kan ik jou de volheid van me liefde geven,*

die nog door geen ander ontwijd is", dit is bespottelijk van letterkundige, toespraakachtige nette en volledige geformuleerdheid; blz. 110—111: „Hij bewondert in eene hem overheerschende verrukking de sierlijke lijnronding van haar lichaam, dat zijn oog door de plooien van haar kleed heen naakt ziet", — niet geleefd, deze aanduiding, ómschreven, niet het gebeurende-zelf geschreven; blz. 146: *„niet: liefhebben en vergeten, maar liefhebben en leven of, indien 't dan het noodlot is van de liefde, dat zij na het genot sterft, liefhebben en sterven"*, — eenige keeren geeft de auteur, zoo verkeerd, een kompendium-formule van wat er in zijn figuur omgaat, dit disharmonïeert; ook blz. 147: *„Het (geluk van den jongen man) verhief zich hoog en hooger en zou, daarvan had hij zekerheid, blijven stijgen tot de hoogte waarop het menschelijk geluk eindigt en het goddelijk geluk begint, àls er eene afscheiding is tusschen menschelijk en goddelijk geluk:* laag-lyrische-wereldbeschouwing-achtig-wijsgeerig mis-schrift; blz. 163: „Hij neemt hare handen in de zijne en drukt er eenige kussen op, *waarin hij de volle kracht zijner passie neêrlegt"*, dit is onduidelijk, hoe doet hij dat?; blz. 168: „hij ziet haar zoo *betooverend"*: het woord tooveren is alleen in de dadelijke beteekenis te gebruiken; blz. 188: dit zeer moeilijke stuk (de zins-verbijstering bij het worgen) is wat mat, als door half matglas gezien; blz. 194: „Hij heeft haar durven aangrijpen, niet uit een zelfbewust gevoel van kracht om haar te beheerschen, maar om dat-ie redeloos handelde als 'n dier, om dat-ie zichzelf niet beheerschen kon: zwakker dan ooit toen zij dacht dat-ie sterk was; kleiner dan ooit toen ze dacht dat-ie groot was; laffer dan ooit, toen ze 'm moedig waande; meer haar slaaf dan ooit, toen ze dacht in hem haar gebieder gevonden te hebben!" Dit is weêr: niet, in de brokkelige gewaarwordingen-taal der hooge halve-

onbewustheid, het gevoel der gebeurtenis, maar dit is zich den toestand koud-heelemaal bewust gemaakt, beredeneerd en dan in leelijk-sierlijke formuleering en oude beeldspraak zoo-wat opgewarmd; blz. 196 wordt geschreven van een „levend monument", dat nog „hoog boven" iemant „staat", „hoewel hij 't vernield heeft": dat kan niet, het staat er nog of 't is vernield, een van tweeën; de scène met den hoed, op de zelfde blz., raakt, wat niet moet, de grens van het komieke; blz. 197 voelt iemant (die leven blijft) dat zijn hart doodbloedt, dat gaat zoo-maar niet; blz. 228: „mevrouw Verbruggen *voelt zich verteren* van ongerustheid", expressie, die niet dadelijk-duidelijk genoeg is; blz. 252: „Haar huis-bleek gezicht is met een krieuweling van diepe rimpels doorgroefd, *waaruit de droefheid, de angst, de schrik* SPREKEN"; op blz. 253 is het onwaarschijnlijk dat de moeder zoo gauw aan zelf-moord-plannen zal denken; blz. 283 gaat de jongeman met een gewone publieke-vrouw meê. „Hij wil zoo van zich-zelf walgen, dat 't onmogelijk is langer te leven en daarom gaat hij met die vrouw meê". Dit is te buiten-sporig.

Groote fouten zijn er niet in het boek. De meeste kleine fouten zijn van taal. In 't algemeen moet de schrijver zijn taal nog wat beter verzorgen.

AKËDYSSÉRIL.

PROZA VAN VILLIERS DE L'ISLE ADAM VERTAALD. [1])

„Elk ding bestaat alleen uit zijn leêgte."
Hindoesche Boeken.

De heilige stad verscheen, violet, diep in de gouden nevelen: het was een avond der oude tijden; de dood van de ster Soêrja, fenix der wereld, ontrukte myriaden juweelen aan de koepeldaken van Benares.

Op de hoogten, in het Oosten, bewogen lange wouden palmier-palmen de gulden blauwingen hunner schaduwen over de valeyen van Habad: — op de hellingen van d'overkant stonden in de vlammen der schemering geheimzinnige paleizen, gescheiden door rozenplantingen, wier duizenden bloemkronen golfden onder den smoorheeten wind. Daar, in die tuinen, stortten fonteinen op, wier stralen te-rugvielen in druppels vuurkleurige sneeuw.

Midden in de voorstad Sikróli stond de tempel van Wiesjnoe den Eeuwige met zijn kolossale kolonnaden hoog boven de stad uit: Zijn hoofddeuren, ruim met goud ingelegd, kaatsten de hemelglansen weêr en, zich

---

[1]) Prof. Kern was zoo goed inlichtingen te geven omtrent de „Hollandsche" en „Internationale" spelling der eigen-namen. Ik gebruikte de „Hollandsche"

uit-breidend in de rondte, dompelden de honderd zes en negentig heiligdommen der Déwa's de witheden hunner marmeren grondvesten in de glinsterende wateren van de Ganges en spoelden er de treden hunner voorpleinen in af; de opengewerkte smeedwerken van hun transen drongen tot in het purper der voor-bij zwevende, langzame wolken.

In stralende rust was het water aan de gewijdde kaden: van afstand tot afstand hingen door lichtsidderingen bewogen zeilen over de pracht van den stroom; en de ontzachlijke rivierstad deed zich open in een oostersche wanorde, met haar diepe lanen, met haar talloze wit bekoepelde huizen, haar gedenkteekenen, tot aan de wijken der Parsi's, waar de obelisk van den lienggam van Sjiwa, de vurige Wissikhor, scheen te branden in de azuren luchtvlammen.

In de diepste verten waren de ring-laan der Putten, de eindeloze militairen-woningen, de bazaren van de wijk van den Wissel, en de onder de regeering van Wiesjwamitra gebouwde vesting-torens, die smolten in opaaltinten, zoo zuiver, dat er reeds sterre-glansen in fonkelden. En, in de hemelen zelf, hellend over die grenzen van den horizon, zetelden, hun knieën uitbreidend in de onmetelijkheid, ontzachlijke figuren van goddelijke wezens, gebeeldhouwd in de rotsige toppen der bergen van Habad: het waren spitsen gehouwen in den vorm van goden; de meesten dier gestalten hielden aan het uit-einde van een duizelingwekkenden arm, in de oneindigheid een steenen lotus geheven; — en de onbewegelijkheid dier tegenwoordigheden verontrustte de ruimte, verschrikte het leven.

In-tusschen verwonderde der gewone stilte van den avond-val, bij den ondergang van dezen dag, een roem- en feestrumoer in Benares. — De menigte vervulde met een ernstige vreugde de straten, de pleinen, de lanen,

de kruis-punten, en de zandige glooyingen der twee oevers, want de wachters der Heilige-Torens hadden met hun bronzen hamers hun gongen aan-gestooten, waarin plots als de donder gezongen had. Dat sein, dat alleen in sublime uren weêr-klonk, kondigde den te-rugkeer aan van Akëdysséril, van de jonge overwinnares der twee koningen van Agra, — van de tengere weduwe met den paarlentint en de schitterende oogen — van de Soevereine, die, rouwend in haar goudgeweven kleed, zich be-roemd had bij de bestorming van Elefánta door heldenmoedige daden, die in hare omgeving duizenden tot moed hadden aangevuurd.

Gelijk eene mededingster van Semiramis-de-Onoverwinnelijke, kwam zij wéêr, midden-in hare legers, van verre tochten, — van een vooral, bij de Indo-Scythen, — en van de Arachosische bergen, waar zij de inboorlingen onderworpen had. Op haren, niet geheel veiligen, te-rugweg, had het gezicht alleen van haar wezen, met zijn ongekende bekoringen, voldaan om de tegen haar veroveraars-rechten oproerige volkeren met hare verschijning te doen dwepen en onder hare wetten te-rug te brengen.

Akëdysséril was de dochter van een herder, Gwalior.

Op zekeren dag hadden de goed-gunstige Déwa's, in een herfstig middaguur, den wolvenjager Sinjab op zijn avontuurlijken tocht in een diepe vallei van Benares' omstreken gebracht, aan de oevers van een beek, waar de jonge maagd hare voeten baadde. Hij was de Koninklijke Erfgenaam, zoon van Seür- den Barmhartige, die toen heerschte over de ontzachlijke streek van Habad. En, in den oogen-blik zelf, had de bekoorlijkheid van het voorbestemde kind in het geheele wezen van den jongen prins een goddelijke liefde gewekt. De gedachte haar wéêr te zien, verhitte weldra zoo hevig het gemoed van Sinjab

dat hij met een vervoerd hart haar uit-verkoor tot zijne eenige gemalin, — en zoo kwam het dat het kind van den leids-man der kudden leids-vrouw van volkeren geworden was.

En, ziet: korten tijd na de wondere vereeniging, was de prins, — dien ook zij voor eeuwig had bemind, — gestorven. En op den ouden Koning had de wanhoop zoo fel de schaduwen doen vallen, waarin men ten-onder-gaat, dat allen in Benares tot twee keeren toe de blaffing hoorden der donkere honden van Yama, den roependen God, — en de volken hadden haastig een dubbel graf moeten oprichten.

Was het thands niet aan den jongen broeder van Sinjab, aan Sedjnoer, den prins nog bijna kind, dat de koninklijke nalatenschap van Seür's throon, onder de doorluchtige voogdij van Akëdysséril, moest worden over-gedragen?

Misschien: — geen zal de rechtvaardigheid van eenig recht bij de stervelingen bepalen.

Gedurende de snelle dagen van haar stijgende fortuin, — tijdens het leven van Sinjab dan — had Gwaliors dochter, reeds bewogen door geheime verwachtingen en door haar altijd met de toekomst bezig hart, — zich gedragen als hoog-prachtig spottend met alle rechten behalve met die alleen, welke geheiligd zijn door de kracht, den moed en de liefde. — O, wat had zij zich, door goed berekende vrijgevigheid met waardigheden en goud, aan het hof van Seür, in het leger, in de hoofdstad, in den Raad der Vizieren, in den Staat, in de wingewesten, bij de Brahmanen, eene partij weten te vormen, die de tijd van uur tot uur krachtiger had gemaakt! . . . Toen, in haar angst voor de gevolgen eener nieuwe regeering, wier aard zelfs haar onbekend was — want Seür had gewenscht dat Sedjnoer ver weg werd opgeleid, bij de wijzen van Nepáal — besloot Akëdysséril, dadelijk na dat de terugroeping van den jongen prins door den Raad was gelast — zich van te

voren te vrijwaren voor de tegenspoeden, die de grillen van den nieuwen meester haar konden bezorgen. Minachtend alle gewoon geldende plichten, maakte zij het plan zich de Koninklijke Macht toe te eigenen.

Gedurende den nacht van den oppersten rouw, had dan zij die niet sliep, troepen Sowárie's aan Sedjnoer te gemoet gezonden, aan wier belang en geloof in haar zaak, in haar en in de buitensporigheden van haar fortuin, niet getwijfeld kon worden. De prins werd gevangen genomen, plotseling, met zijn geleide, — zoo ook de dochter des Konings van Sogdiana, prinses Yelka, zijne verloofde, die hem, met een klein gevolg, te gemoet was gesneld.

En het gebeurde in den oogen-blik, dat beiden elkaâr voor het eerst verschenen, op den weg, in de nachtelijke helderheden.

Sedert dat uur, — gevangenen van Akëdysséril, leefden de jongelieden vervallen van den throon, van elkaâr afgezonderd in twee paleizen, die de breede Ganges scheidde, en voort-durend bewaakt door een strenge wacht.

Die dubbele afzondering werd verklaard door een staatkundige reden: als het éen hunner gelukte te ontvluchten, zoude de andere in gijzeling blijven — en, de in het oude Indië aan de verloofden toegezegde voor-beschiktheidswet verwezenlijkend — waren zij, ofschoon zij elkaâr toch slechts éen maal verschenen, elkaârs gedachte geworden en beminden elkander met eeuwige liefde.

Toen zij bijna een jaar lang geregeerd had zag de heerscheres de macht in haar handen bevestigd. Trouw aan den weemoed van haar weduwschap en wellicht alleen begeerend beroemd, schoon en almachtig te sterven, onderhandelde zij, met voortdurende bedreigingen, als eene waagzieke veroveraarster, met de hindoesche koningen. — Had haar heldere geest den voorspoed harer staten niet

weten te vermeerderen! De Dewa's begunstigden het lot harer wapenen. Het geheele land bewonderde haar, met liefde ondergaande de betoovering van den blik dezer krijgsvrouw, zoo heerlijk, dat door haar gedood te worden een gunst werd, waar zij niet kwistig meê was.

En dan, had er zich ook een glorieuze legende verspreid over haar vreemde dapperheid in de gevechten: dikwijls hadden de hindoesche legioenen haar, te midden der hevigst strijdenden zich zien richten, geheel stralend en koen, bebloesemd met bloeddroppen, op den van edelgesteenten zwaren zetel van haar oorlogsolifant en, zorgloos, onder de regens van werpspiezen en pijlen, met een trotsche sabel-vlamming, ter overwinning zien wijzen.

Daarom is het, dat de te-rugkeer van Akëdysséril in hare hoofdstad, na een krijgvoerende ballingschap van verscheiden maangetijden, ontvangen werd door de verrukking van haar volk.

Koerieren hadden de stad gewaarschuwd, toen de Koningin er nog slechts zeer weinige uren van verwijderd was. Nu, onderscheidde men in de verte reeds de voorhoede-benden met hun roode tulbanden en troepen met ijzeren sandalen, die van de heuvelen daalden: de Koningin zoû, zonder twijfel, over den weg van Soeráte komen: zij zou door de hoofdpoort der vestingen binnenkomen, hare legers in kamp latend in de dorpen van den omtrek.

Reeds bewogen snel, in Benares, diep in de Prijámwada-laan toortsen onder de terpentijnboomen; de konings-slaven verlichtten in haast met lampen het ontzachlijke paleis van Séür. De bevolking plukte overwinnings-takken en de vrouwen behingen met breede bloemenslingers de laan van het paleis, kruisend met den Rsjie's-weg — die op het Kama-plein uitkwam: — overal bukte de menigte meermalen, beluisterend het sidderen

van den grond onder de nadering der oorlogs-wagenen, der schrijdende legerscharen en der drommen paardenvolk.

Plotseling hoorde men het doffe gesuis der bekkens, vermengd met het gekletter van wapenen en ketenen — en, gebroken door de sonore schokken der cymbalen, de zangwijzen der koperen fluiten.

En daar kwamen, van alle kanten, de voorpostentroepen de stad binnen, de vaandels hooggeheven, in wanorde de door hun sowárie's uitgekreten bevelen volvoerend.

Op het Kama-plein, was de vlakte bij de Soerátepoort bedekt met die wild-kleurige tapijten van Irmensul — en de uitheemsche stoffen van Ipsamboel — dof-veelkleurige weefsels, ingevoerd door de jaarlijksche Karavanen der Toeranische kooplieden, die ze ruilden voor eunuken.

— Tusschen de takken der pinang-boomen, der palmier-palmen, der wortelboomen en der vijgeboomen, langs de Ganges-laan, golfden rijke stoffen van Bagdad, ten teeken van geluk. Onder de throonhemels van de Wester poort, aan de twee hoeken van het ontzachlijke vesting-gewelf, wachtte een glansrijke stoet hovelingen in lange geborduurde gewaden, brahmanen, paleis-adjudanten, om den vizier-goeverneur heen, bij wien de drie gaikowar-vizieren van Habad gezeten waren. Er zouden volksfeesten gegeven worden, de buit van Elefánta zou onder het volk worden verdeeld, — stofgoud, ook — en, vooral, zouden er, in de schijnsels van een eenzame toorts, in de wijde ruimte van den circus, van die nachtelijke rhinoceros-gevechten geleverd worden, die de Hindoes zoo heerlijk vonden. De bewoners vreesden alleen dat de schoonheid der Koningin gekwetst mocht zijn: zij ondervroegen de hijgende voorloopers en werden met groote moeite gerust-gesteld.

In een opengelaten ruimte, tusschen hoog-opgerichte en zware bronzen drievoeten waaruit blauwige wierook-

dampen opstegen, draaiden in slingerrijen, in schitterende gazen sluyers gekleedde danseressen: zij stoeiden met paarlenketenen, zij lieten dolk-wrongen spiegelen, zij speelden wellust-gebaren, — bootsten twisten ook na om hun gelaatstrekken te verlevendigen; — het was bij den ingang van de Rsjie's-laan, op den paleis-weg.

Aan het andere uit-einde van het Kama-plein, was de ingang van de altijd dood-stille langste der dreven. Van die daar, wendde men, sinds eeuwen, den blik af. Zij strekte zich uit, in haar verlatenheid, over haar diepen verwaarloosden weg de gewelven van haar zwarte gebladerten neêr-somberend. Voor den ingang deed een lange rij slangenbezweerders, omgordeld met grijzige voorschoten, slangen recht op de punt van hun staart dansen, op de klanken eener scherpe muziek.

Het was de laan, die voerde naar den tempel van Sjíwa. Geen Hiendóe zou zich gewaagd hebben onder haar dichte verschrikkelijke bladering.

De kinderen waren gewend er nooit over te spreken — ook niet zachtjes. En daar heden de vreugde de harten vervulde, bleef de laan geheel buiten den aandacht. Men zoû gezegd hebben, dat zij níet daar wijd-open haar donkerten af-rondde, als was zij een droom.

Naar eene zeer oude overlevering, zweette er, in zekere nachten, een bloeddruppel uit elk harer bladeren, en die bui van roode tranen viel, droeviglijk, op de aarde, drenkend den grond van de treurige laan, die zoo geheel doordrongen was met Sjíwa's schaduw zelve.

Alle oogen onderzochten den gezichteinder. — Zoû zij komen eer de nacht stijge? En aller ongeduld was ingetogen en toch vol vreugde. In-tusschen werd de schemer van azuur; de gulden vlammen doofden en, in de bleekheid des hemels, reeds — sterren...

In den oogen-blik dat de hemelbol wankelde op den rand der ruimte, om langzaam onder te gaan, ijlden lange vuurbeken, golvend, over de westelijke nevelen — en ziet, in deze zelfde minuut, verschenen, bij de uitgangen van die rijen verre heuvelen, waar-tusschen de weg van Soeráte zich heen vlakte, in de glinsteringen van dichte stof-dampen, wolken van ruiters, toen duizenden lansen, wagenen, — en, van alle kanten, bekronend de hoogten, daagden de voorste gelederen van keurbenden in gebruinde kaftans, met rossige sandalen, met koperen kniestukken, waar doodelijke middenpunten uitstaken: een stekelbos van speren, wier toppen, bijna alle dragende afgehouwen hoofden, die tegen elkaar deden schokken in woeste kussen, bij elken stap. Daarna, de rollende belegerings-werktuigen begeleidend, — en de talloze teenen sleden, bespannen met forsche woudezels, waar, op bedden van bladeren, de gewonden neêrlagen; — andere troepen te voet, de werpsperen of de groote steenslingers aan den gordel dragend; — eindelijk de karren met mondvoorraad. Dat was bijna de geheele voorhoede: — zij daalden haastig de glooyingen der voetpaden af, naar de stad, in de rondte er indringend door alle poorten.

Even later beändwoordden de schetteringen der nog onzichtbare koninklijke trompetten, daar ginds, de heilige gongen, die over Benares gromden.

Wel-dra kwamen de vooruitgezonden officieren in draf aan, den weg vrij makend, hier en daar bevelen roepende, — en gevolgd door een sleep zware sleden, overvuld met trofeeën en een overvloedigen buit van rijkdommen, — tusschen twee legioenen gevangenen, die met gebogen hoofd gingen, kettingen schuddend, en voorafgegaan door de twee koningen van Agra, op hun massive, getijgerde paarden. Dezen bracht de Koningin zegevierend in hare hoofdstad, hoewel met groote eer-betooning.

Achter hen kwamen oorlogswagenen, met schitterende voorpaneelen, bestegen door jonge maagden in ros-gouden wapenrustingen, eenige bloedend aan slechts door lijnwaden verbonden wonden, een grooten boog schuin op de schouders, gekruisd met pijlen-bundels; het waren de oorlogzuchtige volgsters van de vreeslijke meesteres.

Eindelijk, zich verheffend boven die glinsterende wanorde, in het midden van den halven kring der drie en zestig oorlogsolifanten, die sowárie's en uitgelezen krijgers droegen — die van alle kanten, daar ginds, daar overal, door het ontzachlijk visioen eener ontwikkeling van legerscharen gevolgd werd — verscheen de zwarte olifant met vergulde slagtanden van Akëdysséril.

Bij dat gezicht, ontboezemde de geheele stad, tot dan toe stom en door hoogmoed en ontsteltenis bevangen, haar schier benauwende vervoering in een donderende juichkreet; duizenden wuivende palmen werden geheven; het was een geestdriftige woede van vreugd.

Reeds onderscheidde men, in het hooge schijnsel der lucht, de gestalte der Koningin van Habad, die, staande tusschen de vier speren van haar throonhemel, geheimzinnig, wit in haar gouden kleed, uitkwam voor de zonneschijf. Men ontwaarde, aan haar hoog-gerichte gestalte, den bestèrden gordel, waaraan haar sabel was vastgehaakt.

Zij bewoog zelve, tusschen de vingers harer linker hand, het kettinkje van haar ontzachlijk rijdier. Naar het voorbeeld der in de verte in de spitsen der Habadbergen gebeeldhouwde Déwa's, hield zij, in haar rechter hand, de scepterbloem van Indië geheven, een gouden lotus met een dauw van robijnen bevochtigd.

De avond, die haar verlichtte, spreidde zijn purperingen over alles rondom haar.

Tusschen de beenen der olifanten, duidelijk uitkomend

voor het heldere rood van de ruimte, hingen de langzaam bengelende snuiten, — en, hooger, zijdelings, de wijd uithangende ooren als palmbladen. De hemel deed als roode bliksemstralen op de ivoren punten dalen, op de kostbare steenen der tulbanden, op het ijzer der bijlen.

En de gronden weêrklonken dof onder die naderingen.

En, steeds tusschen de stappen van die kolossen, — wier ontzettende halve cirkel de ruimte verborg, — scheen al-door van de horizon-lijn een monsterlijke zwarte, bewegende damp op te stijgen, van alle kanten in de rondte te gelijk en voort-durend aangroeyend; het was het leger dat achter hen aan kwam, daar-ginds, met zijn machtige liniën de een na de andere, waartusschen duizenden drommedarissen gingen. De stad stelde zich gerust, bedenkend, dat de kampementen toebereid waren in de voorsteden.

Toen de Koningin van Habad van den Zuider Ingang niet verder dan een pijlschot verwijderd was, schreden de stoeten hovelingen en grootwaardigheidbekleeders voorwaards op den weg, om haar te ontvangen. En allen herkenden weldra het sublime gelaat van Akëdysséril.

Deze sneeuwige dochter van het zonne-ras was verheven van gestalte. Het, met lange diamanten doorstoken, mauve purver van een in de veldslagen verflensten hoofdband omsloot, met de hooge gouden punten er tusschen, de bleekheid van haar hoofd. De vloeying heurer haren, langs haar slanken en gespierden rug, vermengde hun blauwige schaduwen, op het gouden weefsel van haar kleed, met de koorden van haar diadeem. De drukkende bekoorlijkheid harer trekken wekte in 't eerst meer onrust dan liefde; toch kwijnden in Habad talloze kinderen in stilte, van haar te hebben gezien.

Een bleek-amberen schijnsel, waarmede haar huid als

doortrokken was, verlevendigde de omtrekken haars lichaams, gelijk aan die doorschijnendheden waarmede de dageraad, verborgen achter de Himalaya-toppen, hun blankheden als inwendig doordringt.

Onder de horizontale onbeweeglijkheid der lange wenkbrauwen, spreidden twee somber-blauwe klaarheden, in kwijnende Hiendoe-oogleden, — twee heerlijke oogen, overladen met droomen, om haar heen een tooverij, die alle dingen der aarde en van den hemel schooner deed schijnen. Zij drenkten met onbegrijpelijke bekoringen de onherroepelijke vreemdheid van dat gelaat, met zijn onvergetelijke schoonheid.

En de sterk uitkomende trotsche slapen, het teêr ovaal der wangen, de wreede, losse neusvleugels, die trilden in den wind der gevaren, de met bloedschijnsel getintte mond, die kin als van een zwijgend-wreede plunderaarster, die altijd ernstige glimlach waarin pantertanden vonkelden, al dit, zoo, omsluyerd door dampige verten, werd magnetiesch vervoerend voor hem, die de straling harer sterreoogen had ondergaan.

Een onbereikbare geheimenis was verborgen in hare bovenaardsche gratie. Als, wel 's avonds, zij, speelsch met hare krijgsvrouwen, in de tent of in de tuinen harer paleizen was, en er eene, met een bekoorlijk woord, zich verwonderde over de oneindige verlangens, die de heldin van Habad verwekte waar zij ging, — dan lachte Akēdysséril met haar geheimvollen lach.

O, ingewijd te zijn in den hoog vreemden en vlijmend zachten weemoed dezer vrouw, dien te drinken als een heiligen wijn en den goudklank van haar lach, — in samen-kussen met den mond te grissen en hoog-heerlijk te drukken, op die lippen, de droomen van dat hart, — stom-stil te omhelzen de weeke en golvende volheden van dat verrukkelijk lichaam, er de zoete hardheid van

in te ademen, — er in op te gaan — in den afgrond van haar oogen, vooral!... Gedachten om de zinnen te doen breken, waarvan een zielezwijmeling opkwam, die uit haar eerwaarde weduwoogen-blikken, met hun onverbiddelijke kuischheid, niet zoû weêrschijnen.

Haar wezen, waar die bedroevende zekerheid van uitging, gaf, bij de hevigste gevechten en legerbotsingen, aan de jeugdige strijders harer legioenen verlangens naar verwondingen ontvangen dáar, onder haar oogappels.

En dan, kwam er uit den bloeyenden bloemkelk harer borst, uit haar geheele wezen, een fijne, onverhoopte, dronkenmakende geur op — zoo zeer . . . dat, — in de hitte der worstelingen vooral, — om haar heen eene bekoring folterde! die haar verstomde verdedigers ophitste tot de naamloze begeerte van in haar schaduw om te komen . . . . eene opoffering, die zij, soms, aanmoedigde met een bovenmenschelijken blik, zoo waanzinnig, als gaf zij zich zelve daarin.

Dat waren in den stralennevel harer overwinningen, herinneringen, waarvan zíj alleen wist, en die opkwamen in haar slaapuren.

Zoo dus verscheen Akëdyssëril, nu aan den ingang der vesting. Een oogenblik luisterde zij, misschien, naar de woorden van verwelkoming en liefde, waarmede de Edelen haar begroetten; toen doorvóeren, op een onmerkbaar teeken, de wagens harer krijgsvrouwen de gewelven en schoten op het Kamaplein uit. De vreugdekreten van haar volk riepen haar; haar zwarten olifant dus stuwend onder de Soeráte-poort en over de uitgespreidde tapijten, kwam de vorstin van Habad Benares binnen.

Plots vielen haar blikken op de beruchte laan, waar diep in de verte de aloude, overgroote afgestompte gevel van den tempel van Sjíwa te bespeuren was.

Opspringend, — door een herinnering, zeker, — liet zij haar rijdier stilstaan, riep een bevel tot haar olifantsdrijvers, die de treden der háuda op de zijden van het beest ontvouwden.

Zij steeg af, licht en vlug. — En op eens kwamen als uit de aarde voor haar op, als door haar wensch opgeroepen wezens, drie faudzj-e's, met zwarte tulbanden en tunieken, — vertrouwbare en slimme spionnen — die zeker gedurende haar afwezigheid met eene zeer geheime zending belast waren geweest.

Op een wensch harer oogen, weken te-rug, die rondom haar stonden. Toen prevelden de faudzj-e's, om haar heen neêrgebogen, de een na den ander, al-door maar, heel zachte woorden, die geen kon verstaan, maar wier uitwerking op de Koningin zoo vreeselijk scheen en grooter, naarmate zij langer toeluisterde, dat haar verbleekend gelaat plotseling verlicht werd met een afschuwelijken dreigenden weêrschijn.

Zij wendde zich af en riep toen met eene driftige stem die trilde door de stilte van het stil-zwijgende plein:

— Een wagen!

Haar gunstelinge, die het dichtst bij haar was, sprong op den grond en bood haar de twee zijden, met koperdraad doorvlochten, teugels aan.

Snel de verlaten plaats innemend, sprak zij nog:

— Dat geen mij volge!

— En, met strakke oogen, beschouwde zij de verlaten laan. Onverschillig voor de verbazing van haar volk, voor de siddering die zij over de ontstelde stad bracht, sloeg Akëdysséril, haar paarden voortdrijvend met vonkenvuur over den grond, de doodelijk verschrikte slangen-bezweerders om-ver-rijdend, slangen vermorzelend onder de fonkelende wielen, geheel alleen, als een lichtende pijl, den weg onder de zwarte schaduwingen van Sjíwa in,

wier verschrikkelijke eenzaamheid zich uitstrekte tot aan den noodlottigen tempel.

Men zag haar weldra slinken, in de verte, een lichtschijnsel worden, — dan, als de flikkering eener ster . . .

Eindelijk zagen allen haar nog even, maar onduidelijk, toen zij was aangekomen aan de zuidelijke opene plaats in het bosch en haar paarden deed stilstaan voor de zwart marmeren treden, geenzijds van welke, op de hoogte, de voorpleinen en diepe kolonnaden van het heiligdom waren.

Met de eene hand de vouw van haar gouden kleed te-rughoudend, betrad zij thands, daar ginds, de gevreesde treden.

Aan den hoofdingang gekomen, stootte zij er de bronzen deuren van aan met het gevest van haar sabel, en met drie zoo vreeselijke slagen, dat de te-rugslag, als een galmende klacht, door den afstand verzwakt, tot het Kama-plein dóordrong.

Bij de derde oproeping, openden zich de geheimzinnige deuren zonder eenig geluid. Akëdysséril schreed voorwaards, binnen-in het gebouw, als een visioen.

Toen zij verdwenen was, sloten de hooge metalen kaken zich weder, die op haar eisch van een waren gegaan, bewogen door de onzichtbare armen der Djaina's, bedienaren der woning van den god.

Gwalior's dochter, versmadend om ook maar één blik naar achteren te slaan, waagde zich onder de verlengingen der rampzalige zalen, door de tusschenruimten der zuilen gevormd, — en de koude der steenen vermenigvuldigde den weêrklank van haar tred.

De laatste weêrschijnsels van den zonnedood verlichtten, door de alleen aan den West-kant, in het dichtst der hooge muren uitgehouwen, keldergaten heen, haar eenzamen gang. Haar trillende oogappels peilden de schemering der ruimte. Haar oorlogs-sandalen, bloedig

nog van het laatste gevecht (doch dit kon niet mishagen aan den God, dien zij tartte) klonken luid op in de stilte. Rooderige schijnsels, schuins gevallen uit de luchtgaten, verlengden op het plaveidsel de schaduwen der goden. Zij schreed over die bewegende schaduwen, ze lichtelijk aan-rákend met haar gouden kleed.

In de diepte, op samengestapelde rood-porfiersteenen blokken, rees een ontzachlijk steenen visioen, nachtkleurig.

De kolossus was daar breed neêrgezeten, met de beenen verwijderd van elkaâr, ver-beeldend een voorkomen van Sjíwa, den voor-wereldlijken vijand van het Al-Bestaan. Zijn afmetingen waren zoo groot, dat alleen de romp te voorschijn kwam. Het onbegrijpelijk gelaat ging, als in de gedachte, te loor onder den nacht der gewelven. Het godsbeeld kruiste zijn acht armen op zijn somberen schoot, — en zijn knieën, die zich heenstrekten door de ruimte, raakten, aan beide kanten de muren van het heiligdom. Op de verhooging van drie treden, vielen wijde purperen voorhangen opgehouden tusschen de zuilen. Zij verborgen eene middenholte, uitgehouwen in het vervaarlijke voetstuk van den Sjíwa.

Daar, achter de ondoordringbare plooyen, was, in glooyende houding naar de welfgangen, de Offersteen gelegen.

Sedert Indië's overoude tijden, stroomden, bij de nadering van alle middernachten, op het dreunen van den oproepings-gong, de Sjiwaíetische Brahmanen uit hun onderaardsche schuilplaatsen, en sleepten een menschelijk-wezen in het heiligdom, — waarbij er waren die uit zich zelf zich kwamen aanbieden, vervoerd van levensverachting. Alleen bij het rondom verspreidde licht der gloeyende kolen van het altaar, want er brandde geen enkele lamp in de woning van Sjíwa, strekten de priesters dat, naakte en aan de armen en beenen met koperen kluisters vastgesnoerde, slachtoffer op den Steen uit.

Weldra, vlamden de toortsen der Djaina's op, de ingetogen Brahmanen in de rondte verlichtend. Op een teeken van den Hooge-Priester, trad de Offeraar van Sjíwa, na elken tred even stil-staand, toe . . . . dan, opende hij, zich langzaam bukkend naar den Steen, met een enkelen slag van zijn breeden degenkling stilzwijgend de borst van het brandoffer.

Daarna verliet de Hooge-Priester het altaar en kwam naderbij, in blinde devotie tot de godheid der verwoesting, de hemelen vervloekend. En, zijn tintelende handen in dat opengesnedene dompelend en het tegelijk met geweld verwijdend, doorwroette hij er eerst de afschuwelijkheid van. Dan, trok hij er zijn armen uit terug en strekte ze zoo hoog mogelijk uit, aan de goddelijke Wedervoortbrenging het op den tast uitgerukte hart, waarvan de bloedende vezelen tusschen zijn volgens de priesterlijke riten uitgebreide vingers gleden, offerend.

Het eentonige gebrom der Brahmanen, die door eene vervoering werden aangegrepen, reutelde om hem heen de oude lofzang van Sjíwa (de groote Vervloeking tegen het Licht), die hún alleen bekend was. Bij het einde van den zang, liet de Hooge-Priester zijne stuiptrekkende offerande op het heilige vuur te-rugvallen, dat er de uiterste trillingen van verteerde: en de warme damp steeg zoo, boetend voor het leven, langs den bevredigden buik van den god.

Deze plechtigheid, altijd geheim, was zoo kort van duur, dat in de tempelgewelven nooit meer dan éen enkele groote kreet weerklonk.

Dien avond stond op de drie-dubbele trede, geenzijds van welke, dus dicht-gesluyerd, de Offersteen zich uitstrekte, de eenige zichtbare bewoner der eenzaamheden van den tempel: — en het aanzien van dien man was even zoo ijzingwekkend als het aanzien van zijn god.

De reuzige naaktheid van dien zeer oude, met zijn met een donkere lap omgordde lendenen, — en waarvan het ontvleesde gebeente, broos staand in een wittige huid van ruischende rimpelgroeven, hem vreemd scheen te zijn geworden, — kwam scherp uit voor den zwaren bloedkleurigen voorhangen-val.

Angstwekkend was de onbewegelijkheid van dat gelaat, met zijn machtigen onthaarden schedel en de baardelooze kaken, nu juist op een slape-glooying geraakt door het vuur van een zonnevlek. In de diepten dier oogholten, onder hun kale wenkbrauwbogen, waakten twee weêrlichtschijnsels, die alleen het Onzichtbare schenen te kunnen ontwaren.

Tusschen die oogen, sprong een groote arendsnavel naar voren boven een mond gelijk aan een'ouden wond, verbleekt door bloedgebrek — en die geheimzinnig den vierkanten kinnebak afsloot. Een wíl alleen brandde in die afzichtelijke magerheid, die door den dood niet meer bizonder veranderbaar was, want het geheel van wat de Mensch het Leven noemt, behalve de bezieling, scheen in dezen spookachtigen asceet vernietigd te zijn.

Deze levende doode, honderden jaren oud, was de Hooge-Priester van Sjíwa, de priester met de afgrijselijke handen, — de Anachoreet met zijn door hem zelf vergeten naam.

Nu, tot hém was het, dat de vertoornde Akëdysséril kwam: het was wel die man, wiens aanblik haar vervoerde tot een woede, die haar boezem deed golven, haar neusvleugels samentrekken en hare lippen trillen deed.

Eindelijk voor hem aangekomen, stond de Koningin stil, beschouwde hem gedurende een oogenblik zwijgend: en sprak toen, — met eene stem die krachtig, jong, doordringend weêrklonk in de verschikkelijke afzondering van het mateloze graf:

— „Brahmaan, ik weet dat gij u bevrijd hebt van onze vreugden, van onze begeerten, van onze smarten en dat uwe blikken geworden zijn zwaar als de eeuwen. Gij gaat, omgeven door de nevelen eener goddelijke legende. Een herder, kordofaansche kooplieden, lynxjagers en wilde-ossen-jagers hebben u gezien, des nachts op de voetpaden der bergen, dompelend uw voorhoofd in de ontzachelijke helderheden van het onweder en, geheel verlicht door bliksems wier brandkracht op u geen vat had, doof voor het geweld der hemelen, bleeft gij, vreedzaam, in de diepte uwer oogappels het door u gedragen godsgezicht beschouwen. Min-achtend de woedende elementen onzer afgronden, wierpt gij u uit, in den geest, naar het heilige Niets uwer oude verwachting.

„Hoe dus u te bedriegen, ongenaakbaar gelaat! Mijne beulen zouden te vergeefs op uw levend overblijfsel hun oude wetenschap uitputten en mijn schoonste maagden hun bekoorlijkheid. Uw ongevoeligheid evenaart mijne macht. En daarom wil ik mij beklagen aan uw God."

Zij zette haar voet op den eersten vloersteen van het heiligdom, dan, haar blikken naar het groote schaduwgelaat, dat te loor ging in de hooge duisternissen des tempels, opheffend, riep zij:

— „Sjíwa! God wiens onzichtbare vlucht tot het zonnelicht toe met verschrikking omfloerst, — God die voor het Ongeopenbaarde u oprichtet, afkeurend en verdoemend deze leugen van het heelal . . . die gij zult weten te vernietigen! — als ik ooit, om mij heen, in de gevechten, uw verdelgende tegenwoordigheid heb gevoeld, zult gij luisteren, o God der noodlottige Wijsheid, naar het vergankelijk menschenkind, die de stilte uwer woning durft verstoren door uw priester bij u te beschuldigen.

„Gedenk mijner, daar het toch een kenmerk der Goden is, dat zij zich zoo vreemd gelegen laten zijn aan de

menschen-klachten! Weinig ochtenden nog hadden mijne regeering beglansd, Sjíwa, toen ik, gedwongen met mijne legers de Jaxartes en de Oxus te overschrijden, als overwinnares in de brandende steden van Sogdiana moest binnengaan, — waar de Koning zijn eenige dochter, mijne gevangene Yelka, opeischte. — Ik wist dat er volken van Nepáal, hier, partij zouden trekken van dien verwijderden oorlog om als Koning van Habad uit te roepen hem ... dien ik niet besluiten kon te doen ombrengen, Sedjnoer dan, hun vorst, den broeder, helaas! van Sinjab, mijn onvergetelijken gemaal.

Was ik dan ook al een machtige veroveraarster, — Sedjnoer stamde uit het ras van Ebbáhar, den oudsten der Koningen.

„Ik overwon, in Sogdiana! En op mijn te-rugweg moest ik de oproerlingen onderwerpen, die mij, sedert, in duurzame opschriften, voor dapper en grootmoedig hebben verklaard.

Het was toen, dat de Raad mijner Staatsvizieren, in Benares, om nieuwe oproeren en andere oorlogen te voorkomen, vast-stelde dat hij, die zelf de reden dier troebelen was, zou worden omgebracht in naam van aller welzijn. Het doodvonnis werd dus uitgesproken over Sedjnoer en over mijne gevangene, zijne verloofde, — en Indië bezwoer mij er de uitvoering van te verhaasten, om eindelijk de bestendigheid van mijn throon en van den vrede te verzekeren.

Nu ik voor deze keuze stond, weigerde mijn trillende hoogmoed zich te verkleinen door de wroegingen van zulk een misdaad te trotseeren. Ik berustte er met droefheid in, — o God der wanhopige overwegingen! — dat zij mijn gevangenen waren .... maar dat zij mijn slachtoffers zouden worden? ... Dat zoude laaghartige ondankbaarheid geweest zijn, en de herinnering daaraan alleen

zoude voor-goed de fierheid mijner ziel hebben geschonden! — En, o God der overwinningen! ik ben ook niet wreed, als de dochters der rijke Parsi's wier verveling er behagen in vindt te zien sterven; de groote stoutmoedige vrouwen, goed beproefd in de gevechten, zijn een en al zachtmoedigheid.

In-tusschen, was het bestaan dier kinderen een voortdurend gevaar. Er moest gekozen worden tusschen hun dood en al het bloed der grootmoedigen, dat, zonder twijfel, voor hunne zaak nog vergoten zoû worden. Had ik het recht hen te laten leven, ik, de Koningin?

„O! ik besloot ten minste hen éen-maal te zien met mijn oogen, — om te oordeelen of zij den angst waardig waren, die mijne ziel kwelde. — Op zekeren dag kleedde ik mij, bij de eerste stralen van den dageraad, in mijn kleederen van voorheen, van toen ik, in onze valleyen, de wacht had bij de kudden van mijn vader Gwalior. En ik waagde mij, als onbekende vrouw, in hun tusschen de rozenvelden, op de twee verschillende Ganges-oevers, verscholen woningen.

„O Sjíwa! verrukt keerde ik weder des avonds!... En, toen ik mij weêr alleen bevond, in die zaal van Seür's paleis waar ik weduwe werd en blijf, werd ik overstelpt door de droefheid van te leven: ik gevoelde mij meer bewogen dan ik kon denken, dat mogelijk was.

„O die twee reine liefelijke wezens die verwonderd waren maar mij niet haatten! Hun bestaan werd slechts door éene hoop bezield: hun liefdesvereeniging!... in vrijheid of gevangenschap!... ware 't zelfs in ballingschap!... O, die Koninklijke jonkman, met zijn helderen oogopslag, en wiens gelaatstrekken mij aan die van Sinjab herinnerden! O, dat kuische en zoo innig liefhebbende meisje, zoo mooi!... hun van elkaar verwijderde, maar niet gescheiden zielen, riepen elkaar en wisten dat

zij elkander toebehoorden! Zóo is het ook immers dat ons ras, sedert de oudste tijden, in ons sublime Indië, de liefde begrijpt en gevoelt! Trouw in onsterfelijkheid!

Zij, een gevaar, Sjíwa?.... Maar, Sedjnoer, door de wijzen groot gebracht, dankte het Lot, dat hij zich ontheven zag van de bekommeringen der Koningen! Hij beklaagde mij, glimlachend, dat ik mij daar zoo hartstochtelijk veel moeite voor gaf! Hij is een prins zonder eenig verlangen naar roem en minacht de ideale lauweren wier glans alleen mij doet verbleeken!.... Elkaâr lief te hebben! Dat was — evenals voor Yelka zijne beminde — het eenige Koninkrijk! En zij waren, naar zij zeiden, verzekerd dat ik hen spoedig vereenigen zoude, — daar ik toch ook eens werd bemind en trouwe was!..."

Akëdysséril verborg een oogen-blik haar weduwgelaat achter hare glansrijke handen, en vervolgde toen:

„ — Die kinderen te beandwoorden door hun beulen te zenden? Neen. Nooit. — Maar toch, wat te besluiten? Nu de dood alleen een onherroepelijk einde kan maken aan de halsstarrige volharding der aanhangers van een vorst — en Indië mij om den vrede vroeg?... Reeds dreigden andere opstanden: ik moest mij nog wapenen tegen Indo-Scythië... — Plotseling, lichtte er een vreemde gedachte in mij op! Het was de vooravond van den dag waarop ik zoû uittrekken tegen de volken der Arachosische bergen. Aan u alleen was het dat ik dacht, Sjíwa! In den nacht mijn paleis verlatend, snelde ik hier heen, alleen: — herinner u maar, o droeve godheid! En ik kwam hulp vragen, voor uw heiligdom, aan uw donkeren hoogepriester.

„Ik zeide hem: Brahmaan, ik weet dat noch mijn throon, wier blankheid door zooveel juweelen wordt verlicht, noch de legers, noch de bewondering der volkeren, noch de schatten, noch de macht van deze ongeschonden

lotusbloem, — neen, niets in vreugde kan wedijveren met de eerste heerlijkheden der Liefde en hare wellustfolteringen. Als men kon sterven van de verrukking der bruiden, zoû mijn hart niet meer kloppen sinds het uur, waarin ik bleek en stralend door Sinjab onder zijn kussen als onder ketenen gevangen werd voor al tijd.

Maar toch, als het, door eene of andere tooverij, mogelijk was, — dat die veroordeelde kinderen *stierven van een vreugde zoo hevig, zoo doordringend en zoo volkomen onondervonden, dat die dood hun begeerlijker scheen dan het leven?*... Ja, indien gij, door eene dier vreemde betooveringen, die ons als schaduwen doen verdwijnen, hun liefde zelve kondt vermeerderen, — die door eenige Sjiwaietische kracht tot verrukking brengen, — met een opvlamming van begeerten... dan zoude misschien het vuur hunner eerste vervoeringen volstaan om de banden hunner zinnen te verteeren in een doodelijke bezwijming! — O, als zoo een hemelsche dood te verwezenlijken was, zoû die dan niet alles goed maken, daar zij dien zich zelf zouden aandoen? Deze dood alleen scheen mij hunner lieflijkheid en schoonheid waardig.

„Het was bij deze woorden, dat die donkere mond, uw goddelijke belofte verpandend, mij rustig antwoordde:

„— Koningin, ik zal uw verlangen vervullen."

„Na die verzekering van uw priester, werd hem, op mijn bevelen, vrijen toegang gegeven tot de paleizen mijner gevangenen. — Van te voren getroost door de schoonheid van mijn misdaad, vertrok ik, bij den volgenden dageraad, naar Arachosië, — vanwaar ik dezen avond weder als overwinnares te-rugkeer, Sjiwa, dank zij uwer beschermende schaduw en mijn' krijgslieden.

„Nu, zoo even, bij het doorschrijden der vestingen, peinsde ik over het noodlottig wonder, dat zeker gedurende mijn afwezigheid volbracht was. Ik dacht reeds over

gewijdde offeranden en beschouwde uit de verte dezen tempel, toen mijn spionnen, die verschenen, mij de valschheid van dezen zeer ouden man jegens mij geopenbaard hebben.''

De souvereine weduwe zag den fakir aan: nauwelijks verried het lichte trillen harer stem haar onderdrukte woede. Zij ging voort:

„— Logenstraf mij! — zeg ons met welke genietingen gij voor die hoog-edele jonge-menschen de helling naar den beloofden dood hebt willen tooyen? Met de tranen van welke begeestering gij hun verrukte oogen wist te besluyeren? In welke ongekende liefdebévingen gij hun zinnen zich liet bewegen tot die doodelijke kwijning toe, waarin ik hoopte dat hun twee wezens zouden uitsterven! Neen! Zwijg.

„Mijn spionnen, die te luisteren stonden tusschen de muren, sloegen U gade — en ik heb reden om hun helderziendheid voor onbedriegelijk te houden... O, gij kunt uw oogen naar mij opslaan! den blik, van die mij wil bedwingen, druk ik neêr met den mijnen, daar ik niet behoor tot haar, die betooveringen ondergaan!...

„— O reine prins, Sedjnoer, zuivere geest, — en gij, bleeke Yelka, zachte maagd! — Kinderen, kinderen!... hier is hij, die man der folteringen, dien gij moet aanklagen daar, waar gij zijt, voor de godheden zonder ontferming die niet hebben bemind.

„Ik wil weten waarom die zoon eener vergeten vrouw voor mij dien haat verborgen hield, dien hij zeker koesterde tegen eenen vorst van het ras, waaruit zij stamden, en welke wraak hij ontwierp te nemen op die onschuldige nakomelingschap!... Want hoe anders uw daden te verklaren, Brahmaan? tenzij uw aangeboren instinkt van wreedheid ten langen laatste uw dorren ouderdom verdwaasd hebbe en gij in onbewustheid gehandeld hebt...

maar hoe dàt te gelooven tegenover de volmaaktheid hunner dubbele marteling?

„Dus, was het alleen met woorden, nietwaar? *met niets dan woorden?* dat gij hun zielen een geheimzinnigen doodstrijd liet ondergaan. totdat eindelijk die vrijwillige dood, waarin gij hen overredet hun kwellingen te ontvluchten, hen verlossen kwam . . . uit de ellende, waarin uw woorden hen hadden gebracht?

„O ja, priester, ik raad het spitsvondige samenstel van dezen misdaad geheel en al: — en het is uit verachting, weet het wèl, dat ik niet op dit zelfde oogen-blik uw hoofd laat neêrploffen en opspringen op die door uw meineed ontheiligde vloersteenen."

Akëdysséril, die met vonkelende oogen gesproken had, hernam op bitteren toon:

„Zoodra de strenge eerwaardigheid van uw voorkomen het vertrouwen dier heldere zielen voor u had gewonnen, begont gij dit vervloekte werk. En het was allereerst den eenvoud hunner wederzijdsche teederheid, die gij u voornaamt te verwoesten. Op den adem van wèlke duistere ingevingen gij de liefdekracht in die jonge stengels deed uitdroogen, die, verbleekend, van toen af tot uw blijdschap begonnen te kwijnen, — ik zal het u zeggen.

„Gij vond noodig, oude, dat ieder hunner zich heel eenzaam gevoelde! Nu, *moest,* — naar gij hun te verstaan gaaft, — *ieder hunner den ander niet overleven, en ingevolge mijn verlangen, in verre landen regeeren — aan de zijden van een Koninklijken en liefdevollen echtgenoot, wien nu reeds de voorkeur werd gegeven?*

— Hoe is het u mogelijk geweest hen te overtuigen? — Maar gij wist er duizend bewijzen voor te geven! . . En konden die kinderen in hun afzondering dien éenen blik wisselen, die den donkeren rook uwer wraakneming als een zonnestraal zou hebben doorboord? Neen! Neen.

Gij triomfeerdet — en aanstonds zal ik u duidelijk maken, zeg ik u, door welke geduchte kunstgrepen! En het kuische vuur hunner aderen, voort-durend aangestookt door de verwoestingen der jaloezie, door den weemoed der verlatenheid, — daarvan wist gij de begeerten te prikkelen tot zij waanzinnig zinnelijk werden — ten gevolge van het door u in hun harten gestortte geloof aan de onmogelijkheid hunner vereeniging. Iederen dag tusschen hun woningen den Ganges overgaande, maaktet gij u, op de heilige wateren, tot iets als een verschrikkelijken boodschapper van tranen, angst, gedoode illusiën en afscheidsgroeten.

„O! wèl gaan de ontdekkingen mijner spionnen diep: zij hebben mij ingelicht omtrent zekere verfoeilijke macht, waarover gij beschikt! Zij hebben gezworen bij de Déwa's der eeuwige Boetedoeningen, dat geen wapen zoo geducht is als het gebruik dat uw donker vernuft van de levende menschentaal weet te maken. Zij bevestigen dat, naar uw believen, zich op uw tong bedriegelijker, verblindender en doodelijker bliksems kruisen dan die, welke. in de gevechten, aan onze zwaayende sabels ontspringen. En, als een kwade-geest zijn toorts achter uw plannen beweegt, lost die kunst, of liever dat vermogen, zich ten eerste op, in . . . . ."

Hier scheen de Koningin, haar oogleden ten halve sluitend, met een schijnsel, tusschen haar oogharen, in de onbestemde duisternissen des tempels, een ontzichtbaren, te loor gaanden, zwevenden draad te volgen: en dus de ontleding waaraan hare gedachten zich waagden symboliseerend, streek zij met twee harer fijne en bleeke vingers het uiteinde van een harer wenkbrauwen glad, de andere hand uit-strekkend naar den Brahmaan:

„... — in ... ver-gezochte veronderstellingen, en die spitsvondig uit-gelegd, en dan een tijd van afschuwelijke

stilzwijgendheid... Dan, — wekken zeer zonderlinge buigingen uwer stem.. vreemde angsten op — wier om de voorhoofden gaande schaduw gij, zonder ophouden, bespiedt. Dan, — en dit zal altijd wel het grootste geheim blijven voor het menschelijk verstand! — zijn zekere wonderlijke *over-een-stemmingen van klanken*, ja, die bijna zonder beteekenis zijn, — en wier magische geheimen u gemeenzaam zijn, — u voldoende om onze geesten aan te raken met onbegrijpelijke en ijsselijke onrust! met zulke verwarde vermoedens dat een ongekende benauwdheid weldra juist hen neerdrukt, wier ontwakend wantrouwen u scherp begon aan te zien. Het is te laat. Het woord uwer lippen bekleedt zich dan met de blauwe en koude weerschijnsels der zwaarden, der schildpadden, der edelsteenen. Het omstrengelt, betoovert, verscheurt, verblindt, vergiftigt, verstikt... en het heeft vleugelen! Zijn heimelijke beten laten de liefde ongeneeselijk bloeden. Gij verstaat de kunst van de opperste verwachtingen op te wekken, om die altijd te leur te stellen! Nauwelijks veronderstelt gij iets... of gij overtuigt reeds meer dan indien gij het bevestigt. Indien gij veinst iemant gerust te stellen, doet uw dringende bezorgdheid hem verbleeken. En met opzet prijst de doodelijke arglistigheid, die uw huilende gedachte bezielt, nooit iets dan om de schuine pijlen van het voorbehoud, dat ge maakt, en waarop het alleen aankomt, te bewimpelen, — gij weet dat wel, want gij zijt als een boosaardige doode. Met een gemeene en koele arglist weet gij er de aanvallen van in verhouding te brengen tot dengene, die u aanhoort. Eindelijk, laat gij, als gij zelf verdwenen zijt, in den geest die gij u voorgesteld had zoo met een vloeyend vergif te doordringen, de kiem eener invretende droefheid achter, die de tijd verergert, die zelfs door den slaap onderhouden wordt en

die weldra zoo zwaar, zoo wrang en zoo donker wordt — dat te leven alle zoetheid verliest, dat het voorhoofd gedrukt, zich voorover buigt, dat het blauw des hemels besmeurd lijkt, dat het hart voor altijd beklemd wordt — en dat eenvoudige wezens er van kunnen sterven. Het is dus door de kracht van die doodelijke taal — een voorrecht, Brahmaan! waarover gij alleen beschikt! — dat gij er behagen in vondt en er u verwoed op toelegdet dag aan dag — als tusschen de beenderen uwer handen — de dubbele bloemkelk dier jonge zuivere zielen te kneuzen!

„En toen hun lippen stom waren geworden, hun oogen star en zonder tranen, hun glimlach goed gedoofd; toen het gewicht van hun angst zwaarder was dan hun harten konden verdragen zonder stil te staan, toen zij zelfs opgehouden hadden mij en de heilige goden te vervloeken, wist gij in ieder hunner plotseling te vermeerderen die dorst om tot de herinnering aan hun eigen wezen toe te verliezen, om te ontkomen aan de marteling van te bestaan zonder trouw, zonder geloof en zonder hoop, ten prooi aan de voort-durende foltering van hun al te onverzadigbaar verlangen van den een naar den ander. — En dezen nacht, dezen nacht hebt gij hen zich in den wijden stroom doen storten, — u zelf diets makend, wellicht, dat gij mij wel van de gedachte aan hun dood zoudt weten af te brengen."

Er was een oogenblik van groote stilte in den tempel, op dat woord.

„— Priester, hernam nog Akëdysséril, ik hechtte aan mijn droombeeld, dat gij, vrijelijk, op u naamt te verwezenlijken. Gij waart, hier, de heiligschennende tolk van uw god, wiens eeuwige onschendbaarheid gij door uw verraad hebt verdacht gemaakt, want elke meineed vermindert, naar de mate der verbroken

belofte, het wezen zelf van die hem volbracht of ingaf. Ik wil dus weten waarom gij mij getart hebt: om welke reden deze langdurige aanslag uw volharding niet heeft vermoeid!... Gij zult mij beantwoorden." Zij wendde zich af, als een hoog gouden schijnsel, naar de in donkerte begraven diepten. En hare stem, die onmiddellijk barsch werd, deed als met geweld, in springende ploffingen, de echoën der ontzachlijke zalen om haar heen ontwaken: „— En nu, gesluyerde fakirs, schimmen dwalend tusschen de zuilen dezer woning, en die, uw wreede handen verbergend, bij tusschenpoozen verschijnt, — kenbaar, alleen, aan de snelle schaduw die gij op de muren werpt, — hoort naar de dreigende stem eener vrouw die, — gisteren nog de gehoorzame dienares, van hen — die de symbolen verstaan en bij wie het woord der goden berust, — dezen avond u toespreekt als gebiedster, want hare woorden zijn niet ijdel: ik heb er, koelbloedig, de onvoorzichtigheid van overwogen — en het is niet aan mij om te beven.

„Indien, nu op 't oogenblik, deze stilzwijgende asceet, uw opperheer, zich aan mijn vraag onttrekt met onnauwkeurige andwoorden, — zullen wij, binnen een uur, ik zweer het, Akëdysséril! — mijne krijgsmaagden meêvoerend, staande vooraan op onze gulden wagens, al lachend komen, in den rook, den brand onzer vurige toortsen verspreidend in de diepten der zwarte gebladerten van uw aloude toegangslaan! Mijn machtig leger, nog dronken van triomfen, en dat aan de poorten van Benares is, zal op mijn roep de stad binnen komen. Het zal dit van nu af aan door zijn god verlaten gebouw omsingelen! En dezen nacht, den geheelen nacht door, zal ik er de steenen, de deuren, de kolonnaden van te brokkel gooyen, onder de niet aflatende slagen mijner bronzen stormrammen! Ik zweer dat het vóór den dageraad zal in-een-

storten en ik zal vermorzelen, het gevaarlijke leêge graf, waarin, eeuwen lang, de geest zelf van Sjíwa leefde! Mijn strijdbaren, wier aantal verschrikkelijk is, zullen, met hun zware koperen knotsen, ze door elkaâr verpletterd hebben, die rotsige blokken, voor dat de zon van morgen — als ten minste een lichtende morgen ons wacht — het hoogst des hemels hebbe bereikt! En in den avond, als de wind van mijn verre bergen gekomen — bergen waar alle andere der aarde klein bij zijn — geheel die groote wolk van ijdel stof zal hebben weggewaaid over de vlakten, de valleyen en wouden van Habad, zal ik, de wreekster, terugkomen, met mijn krijgsvrouwen op onze zwarte olifanten, om den grond te vertrappen waarop de oude tempel stond! . . . Gekroond met frissche lotusbloemen en rozen, zullen wij, zij en ik, op zijn bouwvallen onze gouden bekers doen samenklinken, in zangen van overwinning en liefde tot de steenen de namen roepend der twee gewroken dooden! En dat, terwijl mijn beulen, van de hoogten der puinhopen die van de verwoestè voorpleinen zullen overgebleven zijn, een voor een uw hoofden en uw zielen in dat Oorspronkelijk-Niet zullen doen rollen, waarvan uwe verwachting altijd heeft gedroomd! . . . Ik heb gezegd."

De Koningin Akēdysséril, met kloppende borst, met trillende lippen, de oogleden neêrdoend over haar groote blauwe geheel vlammende oogen, zweeg stil.

Toen andwoordde haar de Dienaar van Sjíwa, zijn bestorven granietkleurig gelaat tot haar keerend, met toonloze stem:

„— Jonge Koningin, meent gij voor óns de dood een bedreiging te doen zijn, wetend welk gebruik wij van het leven maken? Gij zond ons goudschatten toe — die, met minachting, door onze djaina's op de trappen van den tempel zijn gestrooid! Gij spreekt er van deze heilige

woning te verwoesten? Een mooi tijdverdrijf — en uwer bestemming waardig — gedachtelooze soldaten ijdele steenen te laten vergruizen! De Geest, die deze steenen bezielt en doordringt, is de eenige tempel dien zij voorstellen: als die eenmaal is herroepen, bestaat de tempel in werkelijkheid niet meer. Gij vergeet dat hij het alleen is, die Heilige Geest, die u zelf bekleedt met het gezach, waarvan uw wapenen de zichtbare uiting zijn. En dat gij aan hem zelf alleen het vermogen zoudt verschuldigd zijn van sluyers te vernietigen, waarin hij zich hier verstoffelijkt heeft. Wanneer toch bereikte de heiligschennis een anderen god.... dan het wezen zelf van hem die ongelukkig genoeg was haar te begaan?

„Gij kwaamt tot mij, denkende dat de Wijsheid der Déwa's meer bizonderlijk in hen daalt die, als wij, door vasten, bloedige offeranden en gebeden, de helderziendheid hunner eigen rede beletten of te hangen van de rookwolken van een drank, een spijs, een schrik of een begeerte. Ik aanvaardde uw wenschen daar zij schoon en somber waren, zelfs in hun vrouwelijke wuftheid, — mij verbindend ze te verwezenlijken — uit ontzach voor het bloed dat u dekt. — En waarlijk, nauwelijks zijt gij te-ruggekeerd of uw verlichte geest gaat op het verstand van spionnen af — die ik mij zelfs niet verwaardigd heb te zien — om te oordeelen, te beschuldigen en mijn werk te vloeken, liever dan u eenvoudig allereerst tot mij te wenden om er iets van te weten.

„Gij ziet, uw tong heeft wel te vergeefs de klanken gemaakt, die de echoën van dezen bouw nog doen trillen, — en behaagde het mij al om tot het einde toe uw welluidende en reeds zoo vergeten beleedigingen aan te hooren, dan is dat wijl — ware hij zonder grond en zonder oorzaak — de toorn der jeugdige krijgsvrouwen

wier oogen vol van glorie, vuur en droomen zijn, altijd aangenaam aan Sjíwa is.

„Dus, Koningin Akëdysséril, — gij hebt eene begeerte — en weet niet hoe zij verwezenlijkt worde! Gij hebt een doel voor oogen en bekommert u niet om het eenige middel waardoor het te bereiken is. — Gij vroegt of het in de macht der Goddelijke Wetenschap was om twee wezens in dien hartstochtelijken zielestaat te brengen, waar een plotseling geweld der liefde, in het schijnsel van een zelfden oogen-blik, de levenskrachten in hen zoude verwoesten?.... Waarlijk, welke andere tooverijen dan eene geheel natuurlijke overdenking moest ik in werking stellen om dit plan der verbeelding te verwezenlijken? — luister: en verwaardig u u te herinneren.

„Toen gij de bloem van u zelve verleendet aan den jongen gemaal, toen Sinjab u plukte in de stralende omhelzingen, had, riept gij, nooit eene maagd van vuriger vreugden gebeefd, en gij waart, naar gij verzekerdet, er zoo over verwonderd, die diepe verrukking te hebben overleefd.

„Dat was, — herinner u maar, — omdat het, — reeds met een scepter begunstigd als gij waart, uw geest verstoord door eerzuchtige mijmeringen, uw ziel verstrooid in duizend bekommeringen om de toekomst, — niet meer in uw macht was u geheel te geven. Alle die dingen hielden, diep in uw geheugen, elk een weinig van uw wezen terug en, daar gij u zelve niet meer geheel toebehoordet, greept gij in de duistere onbewustheid in weêrwil van u zelve — tot in de geluksuren der echtelijke omhelzing toe — naar de verlokkingen dier aan de Liefde vreemde dingen.

„Waarom u dan te verwonderen, Akëdysséril, dat gij een door u niet geloopen gevaar overleeft?

„Reeds kendet gij ook, van de boorden dier kelk

waarin de dronkenschap der hemelen gist, wier ideaal uwe lippen had geraakt, kussengeuren die als voorboden zijn, de toekomstige goddelijke gewaarwording verstompend. Beschouw uw weduwschap, o schoone weduwe der liefde, die uw smart zoo gemakkelijk weet te overleven! Hoe zoude het bezit u gedood hebben van een wezen — wiens verlies u leven ziet?

„Het is, jonge vrouw, wijl uw huwelijksnacht slechts versierd met sterren was. De bliksem van Kamadéwa, de Heer der liefde, sloeg er slechts door heen met een wel lichtenden, maar vluchtigen witten glans! En het is niet in zulke zachte nachten dat de menschenharten den schok van zijn machtigen bliksem kunnen ondergaan.

Neen! . . . Het is alleen in de zwarte nachten van wanhoop en droefenis, die naar den dood doen verlangen, waarin geen enkel verdriet over verloren dingen, geen enkele begeerte naar vroeger verhoopte, meer in de ziel beweegt, behalve de liefde alleen; — het is alleen in zulke nachten, dat een zoo roode bliksem kan schitteren, de ruimte doorstralen en vernietigen die hij slaat! Het is alleen in die leêgte, dan, dat de Liefde vrijelijk de harten en de zinnen en de gedachten kan doordringen zoo zeer, dat zij ze in zich oplost door een enkelen en doodelijken schok! Want een wet der goden heeft gewild dat de diepte eener vreugde gemeten worde naar de grootte der wanhoop voor haar ondergaan: dan alleen maakt die vreugde zich op eens van de geheele ziel meester, doet haar ontbranden, verteert haar en kan haar verlossen!

Daarom is het, dat ik veel nacht in het wezen dier twee kinderen heb samengebracht: ik maakte dien zelfs dieper en woester dan de spionnen hebben kunnen zeggen! . . . . En, Koningin, wat nu aangaat de toovermiddelen waarover de aloude brahmanen beschikken, veronderstelt gij dat uw zoo helderziende verklikkers kennen

bij voorbeeld het inwendige dier groote rotsen van wier toppen uw jonge veroordeelden zich, gisteravond, in de Ganges wilden storten?"

Thans trok Akëdysséril uit de schede haar sabel, die gelijk eene voortzetting van het schijnsel harer oogen was, en riep, buiten zich zelve van woede:

„ — Zinneloze barbaar! Terwijl gij al die ijdele wijsheid uitspreekt die mijn dierbare slachtoffers heeft gedood, wentelt de stroom onder de sterren, tusschen de rozenstruiken heen, hun onschuldige lichamen! . . . . Nu, het Nierwána roept u. Wees dus vernietigd!"

Haar wapen beschreef een boog van glans door de duisternis. Een oogenblik nog, en de asceet, aan de lendenen doorgehouwen door den forschen stoot van den jongen arm, — ware niet meer. Maar plotseling wierp zij haar wapen ver van zich af, en het weergalmend geluid van het vallen deed de schaduwen van den tempel nog opspringen.

Het was omdat — zelfs zonder de oogleden naar de beschuldigster op te heffen — de donkere hoogepriester, zonder verachting, zonder ontsteltenis en zonder hoogmoed, gepreveld had dit enkele woord: — „zie toe".

Op dit woord waren de zware sluyers voor het altaar van Sjíwa van-een-gegaan, ont-dekkend het inwendige van den spelonk in het voetstuk onder den god uitgehouwen.

Twee asceten, met naar de priesterlijke riten neërgeslagen oogleden, hielden aan de zijdelingsche uiteinden van het heiligdom, de ruime bloedkleurige plooyen op.

In de diepte van die afgrijselijke plaats, waren de drievoeten ontstoken als op de uren der offeranden. Daar de Geest van Sjíwa in de symbolen, zich verzet tegen de vrije verheffing hunner vlammen, werden die groote vlammen neërgebogen door de krommingen van hooge gouden haardplaten, die angstige heldere schijnsels terug-

kaatsen op den offersteen. Aan het hoofdeinde van dezen steen stonden twee Djaina's, onbewegelijk en met neêrgeslagen oogen, de toorts hoog in de hand.

En dáar, op dat bed van zwart marmer, waren twee liefelijke jonge wezens gelegen, bleek van hemelbleekheid. De sneeuwplooyen hunner doorzichtige huwelijkstunieken lieten de heilige lijnen hunner lichamen doorschemeren; in het licht van hun glimlach straalde de opgang van een dageraad ontloken in de onzichtbare en guldene ruimten der ziel: en dat geheime ochtendblank verheerlijkte hun onbewegelijkheid tot een eenige vervoering.

Eene verrukking van goddelijk geluk, dat de gewaarwordingskrachten door de goden aan de menschen toebedeeld te boven gaat, had hen zeker verlost van het leven, want de bliksem des Doods had er den duidelijken weêrschijn van op hun gelaatstrekken gegrifd. Ja, alle twee droegen zij den indruk der ideale blijdschap, wier onverwachtheid hen had verpletterd.

En daar, op dat huwelijksbed waar Sjíwa's Brahmanen hen hadden gelegd, behielden zij de houding nog, waarin de Dood — dien zij, zekerlijk, niet hadden opgemerkt — hen was komen verrassen, met zijne schaduw hun wezens aan-rakend. Zij waren bezwijmd, verloren gegaan in den dood, de tweevoudigheid hunner samensmeltende essentiën was ondergegaan in dat eenige oogenblik eener liefde — dat geen twee andere levenden ooit zullen hebben gekend.

In deze twee mystieke beelden was aldus verlichamelijkt een alleen voor onsterfelijke harten bereikbare liefdedroom.

De jeugdige schoonheid van Sedjnoer scheen in haar stralende blankheid, de duisternissen te tarten. Hij hield in zijn armen gebogen het wezen van zijn wezen, de ziel van zijn verlangen; — en deze, wier blanke hoofd gelegen was op haar om den hals des geliefden geslagen

arm, scheen ingeslapen in een verstomde verrukking. Yelkaas doorluchtige hand viel terug op het voorhoofd van Sedjnoer; haar schoone bruinende haren, ontrolden over haar en over hem hun zwarte baren, en haar lippen, naar de zijne half geopend, boden hem, in een eerste kus, de reinheid van haar laatste zucht. — Zij had, zeker, met een zachte poging, den mond van haar minnaar tot de bloem harer lippen willen aantrekken, hem zoodoende te gelijk de fijne en edele geur van haar maagdelijken boezem, dien zij nog tegen die aanbeden borst drukte, biedend! . . . En het was in den oogen-blik zelf, dat alle wanhoop en alle zielekwellingen ter nauwer nood uitgewischt werden onder de wederzijdsche vervoering hunner plotselinge vereeniging! . . .

Ja, de al te dadelijke bedwelming van zooveel onverhoopte en reine dronkenschap, de terug-slag dier betooverende uitbarsting, de innige schok van dien weêrlichtenden kus, dien beiden voor altijd onmogelijk hielden, had hen, met een enkelen vleugelslag, buiten dit leven gevoerd in den hemel van hun eigen droom. En, zeker, zou het een marteling voor hen geweest zijn dit onvergelijkelijk oogenblik te overleven!

Akëdysséril aanschouwde, in stilte, het wondere werk van Sjíwa's Hooge-Priester.

— Denkt gij dat, indien de Déwa's u de macht verleenden hen te doen ontwaken, deze verlosten zich zouden verwaardigen het leven nog te aanvaarden? zeide de ondoorgrondelijke fakir, met een zweem van triomfantelijken strengen spot: — zie, Koningin, nu benijdt gij hen!

Zij antwoordde niet: een sublime ontroering befloerste haar oogen. De handen samengeslagen op haar schouder, bewonderde zij de vervulling van haar ongehoorden droom.

Plotseling deden zich van buiten den tempel een ontzachlijk gemompel, de brullende onstuimigheid eener

menigte en het voortdurend kletteren van wapenen hooren, en stoorden hare aanschouwing, — de hoofddeuren rolden zwaar open over de vloersteenen van binnen.

Op de voorpleinen flikkerden toortsen: duizenden bijlen en lansen, schitterden er hoog! En men gevoelde aan het grommelend rumoer rondom de gebouwen, dat een deel van Akëdysséril's leger er de toegangen en uitgangen van omsingelde.

Op den drempel, — niet durvende binnenkomen toen zij de Koningin van Benares opmerkten, die in de diepte van den tempel stond, nog verlicht door de vlammen van het heiligdom, waarvan zij zich had afgekeerd, — zagen de drie vizieren haar aan, neêrgebogen, met hun wapenen in de hand, moorddadig.

Achter hen, stonden de krijgsvrouwen met hun jeugdige hoofden als dreigende Apsarásen, met hun oogen onrustig lichtend bij de gedachten wat er met hun meesteres gebeurd zoû zijn: nauwelijks konden zij zich zelf er van terughouden de woning van den god te overmeesteren.

Ver om hen heen, het leger, in den nacht.

Toen deed al die te-rugroeping tot het leven, en de weemoed van haar macht, en de plicht om de schoonheid der droomen te vergeten en zelfs het afscheid van de verloren liefde, — heel de slavernij van den Roem, in één woord, een diepe zucht rijzen in den boezem van Akëdysséril: en de twee eerste tranen, ook de laatste! van haar leven, fonkelden, in dauwdruppels, op de leliën harer goddelijke wangen.

Maar — weldra — was het alsof een god voorbij was gegaan! — Haar hooge gestalte oprichtend op de hoogste trede van het altaar, riep zij met die in de gevechten bekende stem, die weêrklonk door alle kolonnaden van den donkeren bouw: — Onder-Koningen, vizieren en

sowárie's van Habad, gij hebt een prins, sedert den dood van mijn Koninklijken gemaal Sinjab erfgenaam van Séür's troon, ter dood veroordeeld: gij hebt het doodvonnis uitgesproken over Sedjnoer en, ook, over zijn verloofde Yelka, prinsesse van die rijke streek, die nu eindelijk door onze wapenen is onderworpen! — Ziet, hier zijn zij! . . . Bid dan het gebed voor de grootmoedige schimmen, die, in de onmetelijke ruimten van den Geest, naar den goddelijken Swarga streven. — Zingt voor hen, krijgsvrouwen, en ook gij, geliefde krijgslieden! het loflied van den Jadzjoer — Wéda, het woord des Geluks! Dat Indië, onder mijn regeering, helaas! tot dezen prijs tot vrede gebracht, herbloeye, naar het beeld van haar lotus, de eeuwige Bloem! . . . Maar dat ook de harten krimpen van hen wier ziel zonder wuftheid is: want een grootheid van Azië is bezwijmd op dezen steen! . . . Het sublime ras van Ebbáhar is bezweken.

APOKALYPS.

PROZA-GEDICHT IN TIEN ZANGEN.

EERSTE ZANG.

. . . .

Plots merkte hij, dat hij zijn leven had veranderd. Hij merkte zich hier, op zijn kamer, dat is: waar hij daarzóo nog niet was. Hij was in on-bewustheid de trappen op-gekomen. Hij had den over-gang niet bijgewoond.

Vreemd klonken nu de zoo-even-stemmen van het huiskamer-gesprek met vader-en-moeder in zijn geheugen, naar-duidelijk. Hij had ze af-gesneden met een wind-ruk van vertrek.

In een drie-hoekigen scheut zag hij de huiskamer, en vader en moeder aan de tafel, zoo klein nu in zijn verbeelding.

Naar het venster gaande, had hij het koele even-weemoedje van de scheiding .... De innigheid, de troebele en donkere, maar de innigheid, die nergens, nergens zoo was .... Hij stond alleen, als een af-gerond lichaam, dat angstig aan niets vast was, in de huishoogte, in de wereld, die het leven was .... Een heele wijdte was aan alle kanten, met huizenstraten, dan vlakten, en zoo dorpen en vlakten en steden en bergen en dorpen en hoogten en laagten, overal ónder de lucht, die blauw

was, die wit was, en 's nachts, dan had-je de sterren.... Er was een groote grijze ruimte als een wandenloos gas-reservoir, en daarin krioelden als gouden spijkerkoppen de sterren, ja....

Maar, beneden, daar alléen, nergens anders maar alleen dáar, niet ook nog op één andere plek, was dat innige,: leelijke vale hoofden op donkere lijven, met oogen precies als van andere menschen.... Dáar alleen was het.

Zij waren met hun tweeën, die menschen, één heer en één dame.... Bespottelijk!: een héer en een dáme! Zij zouden dood gaan, weg, er niet meer zijn.... Overal de gronden leêg: leêge kamervloeren, leêge stedenstraten, leêge wegen en leêge velden-vlakten, en dan weêr verder dorpen en steden, stevige afgeschaafde samenhoogingen tusschen de bergen en op de vlakten, en overal de leêge, de effen gezichten van de menschen, de menschen, hahaha, heeren en dames, mannen en vrouwen, en dan, die-zoû-je-haast-vergeten, ook nog de Koningen en de Wilden.... die zijn zwart, die zijn bruin.... Blanken en bruinen, ze hebben een rechtstaand vlaktetje en dat is het voor-hoofd, daar is het haar boven en achter, maar van-voren verder een stompje, dat is een neus, twee glazige balletjes in als kleine witte ei-helftjes; aan iederen kant een recht-staand slap vlaktetje, en een roode sneê er onder, daar zijn hun tanden achter....

.... Als je in de kelen kijkt, is het wezenloos; een roode vrucht-van-binnen, met akelige hol-zwarte poortgaatjes met een lebberend kolommetje er tusschen, rood en nat, verschrikkelijk, het inwendige als een bloedpaleis zonder ridders en zonder wachters, daar waar het ledig is, in de hallen met zolderingen als zee-eb, de warme hallen, de bloed-gangen, de bloed-trappen, de natte donkerroode bloed-torens; en de diepe kelders van zwart, donker

zwart rood bloed, waar de zwarte walmen dampen uit de leêgte zonder geluid....

Maar die vale donkere twee, die twee beneden, die hadden toch iets bizonders, er was een glans-wasen over hun gezichten....

Hij ging weg van de kamer en naar de avondstraat toe, stil en alleen in het wijde vreemd-duistere....

.... Hij moest bíj hen blijven, niet weg-gaan, niet van hen af gaan, niet zijn lichaam ver ver-wijderd van de hunne, gescheiden door muren en deuren en steenen huizen en straten vol vreemden, waar toch díe blikken niet waren, nergens, nergens. Ook niet zoo als zijn vriend hem zoû aanzien, hem in zijn gezicht zoû zien, of zijn broêr of later: een vrouw, een bruid, een meisje dat verliefd op hem zoû zijn. Een meisje verliefd op hem een meisje?, nooit, neen, niet, niet verliefd op hem een meisje, die kijken zoû, met de oogen zoo, en dan iets warms van haar borst op hem toe,... de liefde,... een meisje, een dame-meisje, die verliefd zoû zijn op hem, ... nooit, nooit zoû dat zijn, zoo iets met een ándere....

De voordeur open, sloeg het straatleven tegen de gestalte aan, en het denken werd te-ruggestooten, zonk donker terug onder de schuine last van het blauw-wit-schemerige licht, die er tegen-aan schoof.

TWEEDE ZANG.

Op-straat liepen de menschen gaauw, boven-op den grond en laag ónder de lucht, als in verlangens naar groote heerlijkheden.

Achter hen, naast hen, waren de grijze en donker-paarsche koeliessen van het onbewegelijk-ommestaande,

die hen lieten stil maar begaan, waarvoor héen zij hun leven speelden.

De beenen stapten, de armen slingerden en roeiden de rompschepen door het ruimte-water.

En het licht, de dartele, krullerige schemer, speelde tegen hun kanten, op de schouders, om de hoofden, met zijn eigen wit-blauw-grijzingen, als winden met haren doen. De donzen schemer-matras plonsde om hun hoofden en borsten met joedelende vlokken, met ruige sarringen aan hun ooren, met wiekende pluimen op de hoofden.

De gezichten, de bleeke koele koude, de effene, de ernstige, de maskers van die vleezen beelden, en de handen, de vogel-vluchtige handen.

Zwaar lag de hemel, een dak, het zolder-dak, het hooge einde-dak, laag en mollig donker.

De menschen liepen in den schemer. In ieder lijf was een droom, die door de oogen er niet uit kon komen en daar was, fosforesceerend. De oogen gloeiden in de zwarte schemermaskers, de oogen waren geel-rood-brandend vuurmetaal in die donkere, roet-zwarte poppen, die in den steen-mijn liepen.

Tusschen de hooge steenen graftomben door, gingen zij in een zwarten slaap, die motterde en sluyerend zweefde om de hoofden en schouders.

De gezichten waren stom en strak en vreemd. Zij droegen allen, iedere af-geronde, ontzettend groote, verschrikkelijke geheimen.

Zij wisten allen, dat hij de Verdoemde was, daarom waren de gezichten somber en strak en stom.

Zij wisten dat hij liep over de ronde aarde, die van zwarte platen was, en dat eens, al gaauw, de platen splijten zouden en hij zou vallen, vallen met voor het

lijf samengedrukte armen en beenen in den onmetelijken en oneindigen haard van bergen rood-gloed en steden van knetterende goudbruischende goud-vuur-klompen. Hij zoû vallen als een roofvogel valt, en zíj, zij wisten. Zij wisten, dat er boven, achter-boven al de sterren, die wij 's avonds kunnen zien, een wolk-omwandde zaal was, van paarschig grijs, een kamer-zaal, waarin vriendelijke menschen waren, dames-vrouwen in donkere japonnen van stof, die onsterfelijk waren, maar je kon het niet aan hen zien. En dat waren de menschen, de menschen, die het dichtst om hem heen waren geweest en die hem hadden gezien als zijnde een Vréémde, en die hem, met een heilige onverschilligheid, want het ging buiten de liefden van hun hart, waarin zij alle zekerheid hadden, om, tot de Verdoemenis hadden gevonnisd, zoo kalm en eenvoudig, want het ging buiten hun gevoeligheden om, onherroepelijk daar buiten om, zoo gewoon, zoo goed en braaf en plicht-vol.

Hij had niets kunnen doen om zich kenbaar te maken, want hij was de Vréémde.

Die dames-menschen bleven op die plaats daar-boven, waar zij al tijd thee dronken, al tijd en al tijd thee. Zij waren gelukkig, in het groot en ononderbroken effen gelukkige, om dat zij hadden het Groote Geheim. Zij hadden het elkaâr niet verteld, zij hadden het van-zelf, dat wat hij nooit weten zoû.

De straten werden smaller en donkerder. De menschen traden door de baden van de grijze vloerenwemeling, traden door de straten al sneller en sneller. Zij werden bang om te zien wat er den Vreemdeling gebeuren zoû. Zij wendden hun gezichten af, trokken de schouders aan den kant van den Vreemde op, en grijnsden hem toe met de ruige wezenloosheid hunner achterhoofden, die zij tegen den hoog-op-getrokken schouder schuins hielden,

om zich tegen den krijtenden, golvenden storm te verweeren, die naar het groen-bleeke hoofd af-dreigde.

Al de schuine zwarte schouderhompen gingen bezijden langs de straten en liepen zich schuw en angstig te bespiegelen in de zwart laayende, duister-blauw weêrlichtende winkelramen.

Dat hij dáar was, had het straat-midden leêg-gehageld.

Grijze windbuyen vielen in den straat-kelder bij wijde schuine afscheutingen, tot voor de voeten neêr van hem, die de vale leêgte doorgíng. De zwarte winkelkasten met hun glimmingen kwamen als spiegelende paardenoogkleppen schichtig sarren aan zijn zijden.

De grijze zee, de zwarte zee was boven de straat, waarin de winden woedden.

DERDE ZANG.

Maar hij had toch een, die wel niet híj was, die wel een ánder, iets gescheidens, iets van het hém-alléén eigene gescheidens was, maar die toch was als zacht, als was er vergeving mogelijk.

Achter zijn achter-hoofd was het. Maar hij kon nooit, nooit, nooit van-achteren zien. Achter zijn achter-hoofd waar-van de schedel nu open-brak in een hoogere wezenlijkheid, en stomperig open-stond, hoog daar-achter, hooger boven de windende grijs-zwarte zee, scheurde de lucht, en het reuze-groote, licht-doortrokken geele gelaat van een vrouw strekte zich daar uit boven de wolken, effen en vlak. De donkere wimpers, de oogleden neêrgedaan over den donkeren oogenschijn, verbergend dat in die oogen het hem eigene te zien zoû zijn.

De sterren losten zich op in haar effene wangen.

Kwam uit de gronden en dampte als langs vochtige houten, de rook op naar het gelaat, de gevels verduisterend.

VIERDE ZANG.

Hij schreed en schreed voorwaards. Zij, die het geheim wisten, waren nu allen weggegaan, voort, tot groote afstanden. Enkele nog kwamen er voor-bij, snellend door den rook, die opsteeg uit de dichte grijze gronden, zwarte mannen met bleeke gezichten. Als door de winden scheefgewaaide boomen, stonden hun hoofden, strak-stijf afgekeerd van hèm en naar de huizen toe.

De grijs-zwarte afstraling van den storm, die af-stond van de grauwe boven-zee, drukte ze zoo op-zij en af, dat de wangen en neuzen afgeplet werden aan zíjn kant.

Het werd nu grauwer, en met doffe scheele lichten joegen zich wolken van warme broeyerig doffe aschbuyen in zijn gezicht, met flauwe, linksch gniepige mikkingen op de oogen. Een grauw-blauwe mist stortte in wasemdraden neêr in de heele ruimte. Valsche, zware wolkengrillen ploften weêr op van de gronden en botsten worstelend en stoeiden als haren van vechtende wijven. Rauwe schrille gillen zwiepten hun krijtingen door de woedende ruige duisternis. Zij kwamen van oneindige verten, kwamen zij geschoten door den eindelozen nacht, tusschen de zwarte sterbollen door, van een grijze verte, waar niemant was, van een verdere zwarte verte, waar niemant was. Zij ijlden, van zoo ver heen, als ijzeren zeepbellen tegen het groene gezicht van hem die ging, en braken tegen zijn ooren als een laayende, sarrende lach.

Alle menschen, net-zoo in kleêren en die zulke hoofden hadden, kwamen in de donkerte liggen op de daken. Daar waren de jongetjes van vroeger en de dame-meisjes, wier blikken in de zijne waren geweest, eens, met van een liefdebegin den blik die breekt.

En de donkere menschen van zijn huis, die twee, lagen

met hun oude lijven schurend op de daken geslagen, en zij wenkten in worstelende gebaren en gilden en riepen, riepen de scheel-grauwe, riepen de duisterbruine hoogte door, maar het geluid was er niet meer. Zij schreeuwden zich heesch in de stomme lucht. Zij schreeuwden met de koppen geplet tegen de muren van donkerte en als zwarte aangezichtsslagen sloegen hun stemmen te-rug tegen hun hoofden en omsnoerden die als duister-zwarte slangen.

Hij schreed, zonder verte meer, door de zwarte stad, die rond stond op den zwarten aarbol, die rond was.

Onder de loeyingen van de woelende boven-zee ging hij, door de knetterende en roode vonken spattende dampen. Als vlammende geele worpen striemden fluitingen rond, met grauw-geele kogels, die butsten op den schedel.

Hij ging en ging, zijn beenen dropen van een looden zweet, aan de strengen van zijn armen droeg hij zwart vuur in de brandende handen, en zijn mond rammelde als vol ijzeren keten.

Toen kwam een wind van vlammen zwart en rood als een hooge helle-lach en tilde de gestalte van de gronden, waar de duistere grijs-blauwe donkerte zich grom-bruischend onder sloot. De woedende helle-lachwind droeg hem op tot een hoogte, waar hij aan alle kanten de eindeloze verten van grauwende duisternis zag, en de twee vale ouden van zijn huis, die met opengesperde oogen en stijf-staande haren staarden.

En de winden droegen hem langzaam weêr neêr en hij zonk tegen de gronden.

De oogen tegen de gronden, nu de winden reden en trappelden over het hoofd en den rug, nu de gloriënde duisternis hollend juichte om zijn leden, nu de hooge donkerte-karavanen breed stoetend schreden boven hem

heen, — nu bloeide het roode leed plots op tusschen zijn ribben, de bloembol van het hart sloeg harde slagen en zwol, dat de beenderenwanden zich spanden en barstte de huid. Door de ooren en door de neusgaten en uit de oogleden straalden vlijmend langzaam en drupten als spijkertikken de zachte zware roode bloed-tranen.

En hij schreide, schreide tegen het steenen gezicht van den grond.

Hij schrompelde opwaards, in natte roode kleêren, zwaar en geknakt en gebogen als een, die heel oud is. En hij kroop en sloop zoo rood, met grijs-grauw haar, door den bulderenden nacht.

De oogen, uit het hoofd geschreid, stonden als een bril naast den neus. En terwijl een bliksem door het hoofd zwenkte, en de hersens smeulden, begon hij met een hooge helle stem een liedje van héel vroeger te zingen. Bessen bloed biggelden uit den brokkelenden mond naar den grond.

De aarde was rond en hij was bij het Zuiden, waar hij vallen zoû in de oneindige diepte. Het weêrlicht holde hel door de grauwte van alle kanten en als brekende steden brokkelden de nachtklompen en botsten hun onomvadembare bonkingen samen. Scherp wit en geel licht flitste en bleef waren in de hooge ruimten.

En als grond-dreuningen onder het zware naderen van duizenden wagenen en paardenbenden, kwam een ongehoord en groot-wijd dondergegrom van de verten, waar de zwarte sterbollen hun vaart bewogen.

En hij zág met oogen, zoo groot als huizen-hooge spiegels, zag hij de buiten-aardsche streken.

VIJFDE ZANG.

Al wat zij die wisten in de tijden voor schoons hadden gedaan, kaatste te-rug in die ontzachlijke verten.

In het Oosten kwamen blauwe oasen, waar, in tijdenlange stoeten, de doode Koningen en Koninginnen, en hun vaders, voor-vaders en zonen en kindskinderen, in blinkende goud- en purpergewaden waren op de gulden wagens, bespannen met sneeuwwitte olifanten, die roode oogen hadden en vergoudde tanden.

En zij kwamen met hunne vrouwen en gunstelingen in roode en groene, blauwe, violette en goud-bruine zijde en satijn, met de pauw-veêren waayers, en de groote edelsteenkroonen gespannen om de hoofden.

Zij kwamen met hun witte priesters en zwarte slaven en oorlogslegers aan.

En allen baden de groote gebeden.

De Koningen en de Koninginnen stonden strak opgericht op de wagenen, met gestrekte aanbiddende armen.

Zij lieten gouden en witte bloemen opbloeyen uit de velden en wierpen poederen van diamant in de lucht.

Hun zweringen en gezangen en het gegalm der gouden klokken zwierf in een aan-houdende hel doorklonken dondering voort.

In het Noorden, op de witte zeeën, op de verre blauwe wateren voor de witte hemelen, zeilden de eenzame schepen, met de blanke zeilen, met de bleeke zeilen varend voort op de stomme vlakten der effen wateren, en veel zeilen hingen slap neêr met diepe schaduw-rimpels, als reuzegroote verdorrende gelaatshuiden.

De schippers en vischers waren niet aan het werk,

maar midden-in de geluidloze donkere stilten lagen zij geknield op de geele scheepsvloeren, star en stom, in de wrongen van hun wanhoop en doods-angstig gebed.

Hun armen waren als getrokken naar boven, als staven zoo stijf en zoo recht. Als kogels uit de witte hoogte in hun hoofden geschoten, stonden de oogen blauw en bruin, als uit dooden-lijven roerloos gericht naar omhoog.

En de vrouwen en kinderen, samengekropen, als bevroren in gestold leven, met tegen elkander gekrompen armen en aan-een-geklonken handen, vermagerende handen, ademden hun stomme smeekingen, want woorden hadden zij niet.

In het Westen, verbleekten de groene steppen en de blauwe en gouden velden tot asch-grauwe en doodgele vlakten, en de oude wouden dorden, de wijde gebladerten grijsden en al de takken vielen slap neêr en hingen als versleten mouwen. De bruine menschen vluchtten in joelende kudden uit de bosschen en holden met duizenden en duizenden in onafzienbare dravingen in wijde kringen, als steigerende paarden knikkend met hoofden en zich teekenen brandend in de huiden en neêrvallend op de bruine ruggen, met de armen zwaayend naar boven, geelgroen schuim op de breede monden, en oogen, waarin alleen het wit nog was.

ZESDE ZANG.

Maar de hoog-gehevene bloed-man viel neêr en werd voortgeschuifeld door het walmende slijk van de gronden, in de vuur-heete klotsend zwarte donkerte, en aschgele gloeyingen deinden en schokten aan de wanden van het hoofd. Een machine van ijzeren kracht was vastgestangd door den romp, de armen en de beenen. Alsof duizend

paarden hun kracht verzameld hadden in dat eene neêrgeplette wezen, zoo plat als dringend in de aarde, zoo hield hij zich terug en wilde niet vooruit.

De wil ijlde bliksemend door de strengen der armen en der beenen, dat de nagels aan de voeten en handen groeiden tot metalen haken, waarmeê hij zich vast-spijkerde om niet verder te gaan. En de tanden werden lange beesten-tanden, de lippen scheurden, en met een vasten beet, beet hij zich stikkend vast in den grond.

Maar alsof tien duizend paarden hun kracht verzameld hadden, alsof heete ijzeren balken van honderden meters aan alle zijden hem klemden en duwden, werd hij langzaam en langzaam voort-geschoven onder de hoog-wijde nat-klakkende wapperingen van de rood-zwarte winden.

De aard-bol was rond en plots stond hij recht en stond aan den afgrond van het Zuiden.

En van alle ontzettende hoogten, van de sterren hoog, door den damp-nacht van het ruim, lichtten roode, wereld-groote rook-gewolkten, als een brand van het Heelal. Zij kwamen aangeäsemd van boven en van beneden en van alle kanten wijd en zijd. En zij stonden onbeweeglijk als één muur en één blok van helle rood-mist.

En de ribben van den staander werden van plechtig roode en gouden biezen en tralies en bogen zich naar buiten om, met de krullen en bloementakken van een goddelijk beeldhouwwerk; en komend uit de wijde verten, uit de tijden-verten, uit de tijden die waren voor het wereld-begin was, en komend door het merg der gebeenten van de volken die begraven lagen, overgedragen van de geslachten op de geslachten, klonk uit den romp de hooge, oneindig luide woorden-loze lied-galm van den Oppersten Angst.

En de wereld-groote rood-looden misten, staand van den

Melkweg tot de Maan en van de Maan tot de Zon, weken van onderen als gordijnen, door den Al-storm gelicht. De oogen, als groote schelpen in de ontzetting gerekt, zagen met buiten-aardschen en onstoffelijken blik in de peilloze verten van het diepe beneden.

Daar waren de steden van vaste roode vlammen gebouwd, de honderden steden; daar waren de huizen van geel vonkelend vuur gemaakt, de duizenden en millioenen huizen; en over de pleinen en door de straten van blank gloeyend ijzer schreden, en uit de vensterkozijnen van rood-blinkend vuur hingen gebogen de zwart-roode, de glimmend rood-zwarte volken van geraamten.

En al de hoofden richtten zich waggelend en krakend opwaards en uit de millioenen oogholten keken de glinsterende wormen samen met den éenen alom-blik van den rooden dood.

En tegen het Hooge-Lied uit de borst-kas daar-boven, dat in gouden paarlen-draden opsteeg en in de wanhoops-verstijvingen der ijl-klare klanken aan-een-geregen in statige slingers, als snoeren om de borst van het ijzige ruim, zich in de goddelijke kermingen hing van de eene ster tot de andere, — krijschte de doffe galm van verlangen der roode dooden hol kreetend op.

Hoog in het zwarte Achter, stegen duistere kasteelen en donkere spitse kerken en bouwden zich in de wijdheid van plek tot plek op, in de matelooze wolken der ruimte.

En de jongetjes, die hem wel hadden gekend, en de groote-menschen, die hem hadden gezien, en de meisjes met hun haren, zwart en blond, kwamen op uit de diepten en lagen voor de kerken, plat uit op hun gezichten, de hooge kerkdeuren openden zich onaangeroerd en blauwe wierookwolken ploften er uit en stegen statig op en alle klokken in de onzichtbare torens

luidden en klonken en bonsden galmend door den Grooten Nacht.

En uit de hooge vensters van de burchten stonden witte maagden schuin naar boven, en van de rillingen uit, die over hun lijven voeren, zongen zij scheurend hel naar den hooge.

En de staander waggelde op den rand van de diepte. De knieën knikten en de oogen werden geslagen met vuur. De schrik was geslagen in de oogen en de schelp-oogen vlamden met geel-blauwe vlammen.

Hij zoû vallen, vallen, als een zwarte glorie zoû hij vallen in den eeuwigen vuurnacht. Hij zoû vallen als een bal door de sissende en vuurspuwende ruimte. Als een dronken zwarte vogel zoû hij vallen in de vlammenstad.

En alle oogen van alle volken en alle oogen van alle sterren zouden hem zien smijten door de winden en zien dragen door de zwarte vlagen tot hij plofte in het vuur.

Maar een nieuwe klank klonk als het fluiten van den storm uit het hart van den rooden hartvogel, die onbewegelijk met gerekte hals stond tusschen de opene gouden ribben.

Het was de drift van den geest, het was de adem van God, het was de onsterfelijke stem van de Liefde, die in den bloedman had gegloeid en nu schreide.

En een bazuingeschal, waarin honderd donders zongen, een plots losbarstende muziek als al-om-gedaver van kanonnen, brandde uit en brak los in de purperen ruimten, die zich verguldden, doortrokken met zonnen.

— — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — —

al de tranen, die hij had geweend, kwamen aan uit het verleden en tooiden hem met een glinsterend kleed van leven;

al de groote gedachten, die hij had gedacht, omkransden zijn pijnende leden met rozen van licht, innig lichter, hel gouder dan het licht van het guldene Boven;

en al de ontzachlijke verlangens en de schoone wil-daden zwierden aan in een goddelijken juich-lach en om-stonden hem als een gloeyende schitter-nis.

Maar in de hoogste sterrenvelden bleef het duister en rooddonker. Maar sterren daalden in vluchten neêr, die hem omzweefden en omsternden in een flonkerend gezwerm.

En zijn gouden bloeyende armen hieven zich en smeekten om erbarmen. De handen brandden van verlangen, en de palmen, de wit-vlammende bladen van den boom des Eeuwigen Levens, hadden in hun helle harten de lid-teekenen purperrood van den strijd gestreden om de wonderen, die hij had gedaan.

ZEVENDE ZANG.

Nu voeren de stormen op door al de wouden van de planeten. De onmetelijke gouden en purperen misten, de grijze en blauwe misten, die in ontzettende wolk-gordijnen sleepten en deinden en rolden en vloden, en botsten zoo, dat scharlaken en violette breede weêrlichten in licht-bronnen ontsprongen, — hadden opgevangen de statig-gillende angstgezangen uit den Verdoemden mond, en ze over-gedragen van wereldbol tot wereldbol, waar zij in de diepten tot mijnen werden van een brandend, geel

brandend vast vuur, en door de zwarte aardlagen stegen zij als aderen en rezen tot de boomenwortels der wouden, waar zij vloeiden in het merg.

En als sappen van dronkenschap schuifelden zij op in de boomen, de groote hooge boomen, die gromden en kermden, en de donker zwarte oude wouden zwaaiden van wee en de duistere gebladerten druischten en rilden en strekten de zwarte armen naakt in de roode hoogte.

En de zangen van den arme hielden als heete reuzeslangen het Heelal omvangen

En de volkeren der planeten, de millioenen gestalten stonden allen op, die lagen of zaten, en stonden stil, die gingen.

En de hooge liederen in een al over-klinkend en druischend geluid, ontgloeid uit de purper-roode hartediepte van den brandenden zanger, waren opgeborreld uit de warme gronden en rezen in de leden van die allen die stonden in een loodkokend goud vocht.

Zij slopen door de beenen, zij golfden door de rompen, zij schuifelden door de armen, zij braken uit de monden, zij spoten uit de oogen; en de leden versteven als doorstoken met stangen, onweêrstaanbare machtstangen; en al de haren vonkten, zij waren als goudenregens; — de volken werden wouden, geklonken aan de gronden.

En al die millioenen gestalten op de duizenden donkere werelden in het ontzettende ruim zongen uit de opene orgelkelen, met de wanhoops-oogen naar boven, des Verdoemden erbarmingslied.

En jaren-ver, in de onbereikbare verten, waar de

eeuwen-hooge rotsmuren der tijden stonden, stormden de al-klanken in vallen van roode en gouden stroomen af.

Maar over de zwarte huizensteden met al hun zwarte vlaggen, en over de zwaayende rouw-wouden, en over de goud-zingende roerloze volken, zoo als zij stonden en zongen op de zwalkende en warende donkere wereldbollen, en over den afgrond der dooden, waar de geraamten staarden, en door de vlammende misten die woeyen en deinden, tot aan de eeuwen-hooge grijze rotsmuren, trilde plots een alom-licht, helderder schel dan de wit-gouden vlammen.

En de wouden en de volkeren en de steden en de werelden sloegen in éen al-vervlammenden matelozen brand.

De gebladerten en de haren en de vlaggen, die brandden in groene, in zwarte en in geele vlammen. En de huizen en de stammen en de lijven verkoolden in het vuur.

De vlammen sloegen uit de gronden der duizenden wereldbollen, en de mijnen ontploften en braakten daverend uit roode muilen de vuurklompen uit.

En de geraamten der verkoolde volken, als reuzegroote zwarte spinnen dansten in de heet-geele vlammen, in de vlammenbergen met hun wapperende toppen, die tot plotse ontzachlijke vuurbruggen werden, en dan weêr terugweken boven de roode leêgten.

En bij al de wereldbollen, die als onmetelijke luchtballons vlammend dreven, kwamen andere op uit de diepte, meer, altijd meer, met volken van mensch-poppen, dansende dwazen in geele kleederen, vercierde vrouwdieren en dartelende kinder-apen, die allen, allen werden gevat door de vlammen en verteerd door het vuur.

Op de vlammen-zee van het brandend Heelal, op de

zee van de bulderende zingende vlammen, dreef hij zoo schoon.

Al het vleesch was verteerd, het gebeente was verheerlijkt en de harte-vogel zong in een kooi van diamant.

En de handen, die het groote hadden gegrepen in het leven, waren geheiligd en geheven en gevouwen op de marmer koele borst met hun paarlemoeren vingers, met zilver doordraad.

En de oogen, die dwaas hadden gezien in het leven, bloeiden, zoete bloemen van liefde, op onder het licht van den zalig-verblindenden Gods-schrik, waartegen de oogleden wapperden, als door een fellen wind bewogen.

ACHTSTE ZANG.

Aan de vier schel wit-lichtende hoeken van het Heelal, waarnaar licht-groene ruk-winden wézen, klonken de Hemelsche gongen in donderende dreuningen, en een nooit geziene klaarheid, een licht bedwelmend helder, vlijmend zacht schijnend, pijnend van ondenkbare zoetheid, de Godsliefde zelve geworden tot licht, welfde een zoldering in de onmetelijke hoogte.

En het schoot in de oogen en verguldde de beenderen, en als in een veelstemmig koor zongen uit het schitterende hoofd de zieleliederen uit boven de loeyende vlammengezangen.

Onder de vuur-roode hemel-hooge stormen, waarin de brandende werelden opwaards sloegen en afdreven als ballen in den wind, in den donker-rooden al-storm, waarin de ontzachlijke vlakten der vlagen als wankelende muren elkaâr naderden en te-rugdeinden, op de reuze-dansende vlammen van het vuur-zee-gebergte, op het vlammen-

gebergte met zijn toppen hooger dan honderd aardbollen, met zijn deinende dalen, donkergoud, en zijn ziedende glooyingen, hel, tusschen de schitterende schuiming van de oneindige vlakten van vlammengolven, — dreef het scheepje van zilver gebeente.

En de hoog-roode stormen, de stormen als beukende bloed-roode rotsen, sloegen hun verschrikkings-wapperingen uit als dreigende zwermen nacht-zwarte vogels, en de vlammende al-zee grijnsde met millioenen heet-geele gezichten, die de haat van de werelden spogen naar het verheerlijkste schip, met de zingende, onsterfelijke ziel.

En de zangen, zoo zacht, klonken oneindig luid door den ontzachelijk woedenden rood-gouden nacht.

De brandende stormen doken neêr, de vlammenvlagen weken, geraakt en verlamd door de goddelijke kracht van het lied; en op de zacht-gouden vlakte in het oneindige landschap, waar tot hooge gouden kimgebergten de stormen en vlammen zich stolden, beschenen door het hooge, goddelijk blanke licht en de licht-groen doorzichtige schaduwen van boven, — lag de zilveren doode, de van menschen ongekende, die in het duister-nauwe smart-hol van het aardsche leven het eeuwige verlangd had en het eeuwige gedaan.

In het leven had hij het geraakt met de oogen en beroerd met de vingers, — nu zoû hij op-gaan in de heerlijkheid des Eeuwigen Levens.

In de oneindige verten, in de hooge verschieten, op de bleek-gouden gebergten, op het dreunende roepen der donderende gongen, bestegen de schimmen van geslachten en volkeren met hun gazen wagens en diafane paarden de blinkend heuvelende hoogten, en hun paarlig schemerende duizenden volten bleven in onbeweeglijke licht-beelden,

met bloote hoofden, waarvan de haren als bossen herfstdraden waren, met geslagen oogen, waaruit de paarlentranen al-door vloeiden en vloeiden, staan staren en luisteren naar de ziel, die daar zong uit het zilveren schip op de al-wijde zee.

Nu bloeiden uit de handen van het gulden gebeente, uit de handen wier spieren zoo groot hadden gestreden, de wonder-roode rozen der eeuwige vreugde.

Nu wolkten uit het hoofd de schoon gedachte droomen, die de wezenlijkheden werden in het hemel-leven.

Het hoofd en het hart zongen de glorieuze dagen van het verleden leven.

NEGENDE ZANG.

„Had hij den Gods-stijl niet gebouwd in de zilveren tempelen op aarde, dat van hun daken groot-glimlachend lichtte en van hun zuilen in weendruppels vloeiden, dat in hun hallen in echoos weêrklonken, de blijdschappen over hun eigen schoon!

Had hij de aardsche steden en de luchten niet doorgloeid met zijn schoonheid dat zij in blauw-gouden verheerlijking zich tooiden voor God! Had hij de boomen en de diermenschen niet dooraderd met zijn geest-drift dat zij in juichende licht-vervoering op-groeiden en zich bewogen in den hemel op aarde.

Had hij de wolken niet gevangen in baldakijnen van witte leliën en smaragden edelsteenen en van het Noorden tot het Zuiden de luchten er meê behangen; had hij zijn liefde niet geperst in de beuken dat zij rood opzuilden in hun wouden en hun gebladerten vervoerden tot roode rozenbosschen, waaruit de gouden vogels vlogen, die van zijn liefde zongen!

Had hij de sterren niet geweven tot een schitter-kleed om zijn lijfs-wanden, om het vleesch te vergeten in het flonkerend dansen, verheerlijkt bedronken door den adem van God!

Had hij de Gods-gedachte niet gedacht in de groote aarde-dagen, als het weêrlicht der eeuwigheid sneed door zijn wezen en het verpletterd neêrzonk in de stamelende gebeden!

Had hij de dagen niet doorleefd in het Goddelijk Verlangen, had hij de nachten niet doorwaakt dat het vleesch trilde en kromp en verbleekte onder den wil van de ziel! Had hij de ochtenden niet gemaakt tot blanke strijd-burchten, waarin de drift van den geest om het lijf een harnas had gesmeed van goddelijken dwang! Had hij de heete avonden niet doorstreden in het bruischende Willen-naar-God!

Had hij door sneeuw en ijs en door den zonnebrand zijn wezen niet bewogen tot het hooge godsleven!

Had hij de gedachten der Schoonheid niet gedacht en zijne ziel gemarteld tot zij zich richtte naar omhoog!

Had hij de wereld niet geschuwd en de menschen niet gemeden om te vinden de goddelijke heerlijkheden!

Had hij het groote wereld-leed en de helle oogenblikken der lage menschheid niet door-leden door al zijne gloeyende smartende leden!

Had hij zijne ziel niet doen gloeyen door al zijn harde beenderen, dat die bewogen naar den wil van 't onsterfelijk leven!

Had hij de doornen-kronen niet gedragen of het rozenkronen waren, met den glimlach op de lippen voor het schokkend gebit!

Had hij zijn hart niet doen vuren en zijn hoofd niet doen vlammen tot geurende offeranden die brandden tot God!

Stonden in de luchten niet de wrongen zijner wanhoopshanden, lagen in de wegen niet de sporen van zijn krimpend schuifelen, lichtten niet de luchten van zijn groot-angstig staren, trilden niet de steden van zijn hoogste kreten!

Had hij niet, als een levend kruis, met de armen gestrekt staan wachten of de koude winden hem den schoonen dood niet brachten!

Had hij het schoonste van alle volkeren niet genomen, om er de poëemen der Eeuwige Schoonheid in te droomen; had hij het leed van alle heilige lijders niet geleden om in liefde te komen tot den Goddelijken Vrede!

TIENDE EN LAATSTE ZANG.

Lange smeekten de zangen, opkrinkelend in den gouden rook van verlangen, opgevangen door de stomme eeuwigheids-wanden.

Nu zweefden de blikken der oogen, waarin hij in de wereld liefde had gespeurd, als wolkige deiningen in de schitter-witte hoogte, ontzachlijk zachte klanken juichten duizend-stemmig in zoete weeningen daarboven.

Eén duizend-voudig daverende kreet klonk, éen plots ontzettend geluid, dat de oneindige gouden stilte verscheurde van boven tot beneden; en de millioenen schimmen-gestalten op de gouden gebergten knielden en bedekten het gelaat met de handen.

Een zuil van weêrlicht viel neêr om het hoofd van den doode als een snijdende schroeiring om het borstgebeente, het hoofd werd doorkorven met bliksemslagen, de oogen zagen in schel trillenden wervelwind het Gods-Gelaat breken door de hemelen, en uit het hoofd, dat groot gezongen had, steeg de ziel als een goud-witte kus door de gloeyende stilte der alwijde ruimte naar God.

MARCELLUS EMANTS, VAN ZOLA TOT MAETERLINCK.

Marcellus Emants, Een Nagelaten Bekentenis. — Van Zola tot Maeterlinck (naar aanleiding van „Lourdes" en „Alladine et Palomides").

Een ernstig, studieus boek, zoo zeer van goeden huize, is „Een Nagelaten Bekentenis", door Marcellus Emants. Zonder twijfel overtreft dit vèr al het vroegere prozawerk van dezen uitmuntenden schrijver. Het waren voor mij uren van heuglijke lektuur, toen ik mocht merken hoe krachtig hier de tweede-jeugd van een in-degelijk en gaaf talent in bloei staat. Want hier hebben wij niet alleen gedegenheid en rijpheid, maar te gelijk vernieuwing. Van het ook-de-uiterlijkheden-om-hun-mooi-gezienheids-wil beschrijvende, het pikturale, is Emants nu eens overgegaan tot het koele, auto-analytische, nevro-psychologische.

Dit boek is zoo koud en zoo duidelijk onvermurwbaar als een heldere kelder van ijs, het is een koele vaal-grijze hel, ónder, ónder den warmen geluksgrond van het Leven. Het komt niet tot wanhoop, want wanhoop is te levend, te belangrijk voor den wanhopige zelf, houdt te veel voldoening weêr in.

Maar juist om dat in dit boek het Geluk zoo hoop- en wanhopeloos, zoo koud en dood en zonder sier begraven ligt, komen wij in de zwarte stilte er boven de neder-

gebogene kooren te hooren, waarin het leven fluisterend klaagt er om heen.

O, wij Hollanders, wat hebben wij mooi de nevelen gegeven, die wij als sluyers van zeer teêre schemering zien zweven en deinen om onze levens, zacht paarlemoer-grijs, en die onze zinnen en gevoel doortrokken dat de uren onzer zielen bewogen als een lichtende en donkerende stemmingen-mist. Thijs Maris, die de misten transfigureerde tot reëel-ideale wolkengangen, waardoor hij inging tot diepere ziele-wezenlijkheden, los van de gewone natuur, scheidend het lichaam van de ziel, —

Aletrino, die het heele leven van elken intiemen kamerdag zag wazen en heen-loomen en voort-droeven met de nevel-gestalten der menschen daarin, — de bewegingen der groote landatmosfeer door de zinnen heen drenkend de gemoeds-golvingen zoo dat die in zich koncentreerden en de ziel werden van het wijd atmosferiesch leven daarbuiten, — in woningen van matzilveren dooidamp, met maar een enkele maal de roode gloeivonk van een zonneflits er door heen of de zachte blijheid van een groen plekje maneschijn, —

en Gorters Verzen ook, de edelsteen-klare, de sneeuwwitte, bloem-roode, kool-zwarte en vuur-goudene, hij heeft ze als kristallen droomen gevonden onder in den nevelslaap van het zinnen-leven, waartoe hij zich moest buigen om den helderen kern der wazige impressiën te ont-dekken.

Maar naast dat mooye leven in nevelen, leven door nevelen héen, is in de schrifturen het scherpe, straf omlijnde, koel-massive gekomen, — het een op enormen afstand van het ander maar met de gemeenschappelijke negatieve eigenschap van het nevelloze, — hier, bij

voorbeeld, het vast en staand gekleurde van Prins' werk, laatste periode, alles zacht-heftige afbeelding, bij het ontstaan nu al onvergankelijk in zijn edele pracht van oud brokaat en ivoor, — dáar, bij voorbeeld, het spitse, ragachtige, niet op kleurigheid aangelegde, maar, als een wel-geslaagd geometriesch schema van het tot een fysieke funktie herleide ziele-leven, toegenegen aandacht waardig, werk van psychologische konstateerders als Emants.

De steeds het lezershoofd naar zich toe trekkende belangrijkheid van Emants' verhandeling heeft tot wezenlijken grondslag dat zij is de trouwe en in onwankelbaar gelijk-moedigen voort-gang geboekte diagnose van een zeker gemoedsleven, dat, daar het zich in onze eeuw heeft voor-gedaan in een groep van de verstandelijk en gevoelig fijnst bezielde menschen, de oorzaak is geweest van de disharmonie tusschen Individu en Gemeenschap in de hoogste levens-sfeeren.

Het boek-geheel lijkt intusschen doortrokken met dit misverstand: dat de mensch, die er zichzelf in ten toon stelt, voort-durend te kennen geeft een mensch zonder eenige fijnere ontwikkeling te zijn, — en ook dáarom dus zonder eenige levens-voldoening — terwijl hij juist dóor zijn vermogen van zich-bewust-making en zelf-ziening bewijst hoe wèl een fijne ontwikkeling en de daaraan inhaerente levens-voldoening hem eigen zijn. Hij zoû alleen zoo ongelukkig zijn als hij voorgeeft te wezen als hij naauwlijks een vaag benul in plaats van een volkomen helder besef van zijn toestand had. Het is immers geheel onjuist, indien iemant, die een letterkundig werk schrijft als dit, mededeelt niet het geringste „letterkundige werk" te kunnen maken.

Daarentegen vermeerdert het strenge voorkomen, het zoo fraai absoluut-niet-opzichtig-interessante van het verhaal juist door het feit van het gewoon-menschelijke, niet artiesterige, des verhalers.

Het is dus: de fantasie van een superieur mensch, fingeerend de, onbestaanbare, samen-stelling van een bekrompen abnormale mèt de vermogens van zeldzaam zelf-inzicht en zelf-noteering. Het is de schitterende ster der zelf-bewustheid, gestoken in een automaten-hoofd.

En voor de bewoners der hoogere levens-sfeeren, die ook dit menschje in zich hebben, is het een heerlijke vernedering zich in dezen hun ongewonen spiegel te zien, die van hen alleen dit menschje weêrkaatst.

Het algemeen goede van dit boek is het fataal vergeefsch pogen dezer Don-Quichottiesch magere ziel om zich in het normale leven in te werken. Hij poogt en spartelt en wendt en glijdt om te komen in den „algemeenen levensstroom", maar deze golft hem kalm en vroolijk voorbij, en zijn essentiëele struktuur zelf maakt voor hem het voortbewegen onmogelijk en de stroom onbereikbaar. —

Het verhaal verliest iets van de aanzienlijke echtheid van zijn gang, waar de gewichtige bijfiguren van den gewezen predikant „De Kantere" en van „Carolien" er worden binnengeleid. Maar ofschoon het beste deel het eerste is, waar de (fiktieve) schrijver alleen over zich zelf spreekt en er andere personen alleen in zijn herinnering verschijnen, blijft het boek toch tot het einde toe superieur werk en is zelfs het geval van het vermoorden zijner vrouw door den schrijver, ofschoon niet alleen beredeneerd maar ook eenigszins beschréven, zoo mooi winterig droogkoud gehouden, dat deze allerhevigste daad van vijandschap tegen de Menschheid niet schokt tégen, maar juist past in, het effen verslag van 't gewone dagleven.

In dit boek zijn, eigenlijk zonder dat 't 't zelf weet, de vreeselijkste levensdiepten geraakt en ontbloot. De schrijver is niet de Díchter zoo als Mallarmé zich dien voorstelde, in afzondering, buiten de Menschheid, zijn

eigen graf beeldhouwend. — maar heeft, zoo maar stil voor zich heen, de oogen naar den grond gericht en zonder eenig gebaar buiten 't strikt voor 't werk noodige, met een geluid tusschen de lippen dat minder nog dan neuriën was, dit diepe grafje gravend, gaten gestooten tot de zwartste duisternissen van 't menschenleven.

En er is maar weinig herleiding toe noodig om den moord op de vrouw, die opperste voltrekking van het karakter des moordenaars en die hier is de Daad van vernieling der Menschheid, door dezen zich-bewuste en zich-analyseerende en zich-dekomponeerende en die dáárom niet met de Menschheid meê kon, — geprojekteerd te zien als een reuzig symbool in de schemering van dezen levenstijd, van de Zelf-Vernietiging, waarnaar een met de Reformatie begonnen ziele-levens-beweging heen gaat en die, tusschen de vele vertakkingen waarin hij uit- en dood-loopt, ook de dunne en fletse, maar echt starre en taai waarachtige auto-psychografie heeft, waartoe dit werk van Emants behoort.

* * *

Het is al bijna vier jaar geleden, dat ik schreef over den Dood van het Naturalisme [1]) Zoo als wel te verwachten was, maar toch tot mijn spijt, is de Heer Zola voortgegaan met jaarlijks een boek in zijn oude manier uit te geven, maar zeer zeker hebben die met het geestelijk leven van onzen tijd niets meer te maken.

In La Débâcle is nog een enkele bladzij bijna even goed als de op één soort na beste boek-gedeelten van zijn midden-periode. Ik herinner mij vooral die plaats, in den slag bij Sedan, waar de soldaten voorover op den

[1]) Nieuwe Gids, 1 April 1891.

grond liggen en de kogels over hun lichamen gaan. Daarin was nog iets van de oude glorie van het plein-air. Maar toch, het was alles onfrisch en gaf nauwelijks meer dan 't Pleizier dat een ordinair panorama geeft. En „Le Docteur Pascal", neen maar, dat heb ik eenvoudig abominabel gevonden . . . .

Nu zij er twee: voor-eerst dus zijn de laatste werken van Zola al minder en minder geworden, ten tweede heb ik sedert een jaar of vijf lang niet meer die volkomen overgave van bewondering voor zijn beste werken, zooals ik die jaren geleden had.

Maar daarom heb ik er geen spijt van. Die weet dat de bewondering dicht-bij de liefde is en de geleidster er heen, en de liefde het betere-leven, zal de voldoening over het voormalig bezit eener bewondering al tijd behouden en al tijd eene dankbaarheid jegens het vroeger bewonderde, hoe kil nu ook in zijn alleenheid, buiten de schitter-kleuring van den geestdrift, als een doode in het geheugen.

De ware levens-houding is in twee deelen te splitsen: het stand-vastige èn het veranderende. Beiden moeten te gelijk leven en telkens tot een nieuwe samen-stemming komen. Die alleen standvastig is, verdort, die alleen veranderend is, verwaait. En van jeugd in zijn ouderdom kan alleen híj spreken, die zijn eigen veranderingen mèt die van het leven om hem heen gewaar wordt als de bevrediging van in zijn individueele wezenlijkheid vroeger reeds stamelende voorgevoelens.

Van Zola tot Maeterlinck is even min een sprong, over duisteren chaos, als Maeterlinck een reaktie tegen Zola is.

Van Zola tot Maeterlinck is eene ontwikkeling, al lijkt de tweede ook even weinig op den eersten als de witte appelbloesem op den ruigen grauwen wortel van den boom.

En dit ís het juist, dit behoort voor mij op 't oogenblik tot het meest belang-rijke in de wereld: het resultaat van Maeterlincks werk in ons, in de essentie onzer impressie abstraheerend, zullen wij zien dat dit, dit meest eígenlijke van het werk dus, gestegen is langs wegen, die aan den anderen kant uitkomen in het soort negentiende-eeuwsche observatie, dat in werking was bij het ontstaan van romans als die van Zola.

Om den wille der lieve duidelijkheid dus: zonder indenking overwogen, schijnt bij de felle tegenstelling tusschen „Pelléas et Mélisande" en „Au Bonheur des Dames", tusschen Ruysbroeck en „La bête humaine" elke verbinding een onmogelijkheid. En toch is de lijn ononderbroken uit het denkvoel-leven van Stendhal-Balzac-Zola [1]), uit de midden-19e-eeuwsche waarneemwijze voor-uit-gaand naar Maeterlinck, en, eenmaal tot deze hoogte gekomen, ombuigend en te-rug, over de eeuwen van Protestantisme en Grieksch-Romeinsche Renaissance heen, zich aan Ruysbroeck verbindend.

Dit is niet een lijn zoo als er tusschen alles wat bestaat wel een te vinden is, want tusschen Voltaire en Maeterlinck bestaat zij zeer zeker níet.

Indien de hier bepleitte verwantschap niet bestond, zou ook b. v. Couperus — natuurlijk kom ik hier overigens in geenerlei vergelijking — niet de man kunnen zijn van „Eline Vere" en „Extaze" te gelijk.

De stadia dezer stijging, — dezer stijging van Stendhal-

---

[1]) Zola is eigenlijk niet, in kern en fijnheid, de meest zuivere vertegenwoordiger van dit 19e-eeuwsche denkvoelleven, maar ik noem hem omdat hij het zwaarst en duidelijkst is en voor iedereen zichtbaar kolossaal er in heeft gewerkt.

Balzac-Zola tot Maeterlinck en Ruysbroeck zijn: Observatie — — Impressie — — Sensatie — — Extaze.

De Sensatie is het centrale ontmoetings- en verbindingsstadium.

Klimmend en aktief is de gang tot aan de Sensatie, die is als het luchtpaleis, waarvan de vloeren door aarde- en het dak door hemel-krachten is gebouwd. En van daar uit is de gang zwevend en passief in de wolken der Extaze.

De Sensatie verschilt voor het eerst in wezen van de Observatie. Zij kenmerkt zich door de verschuiving der wanden en het verschieten der kleuren van het zintuigelijk waarneembare leven en voert *experimenteel*, *positief* en *materiëel* in het ándere-leven.

Daarom, om het *experimenteele*, *positieve* en *materiëele* is de Sensatie het essentiëele van het leven van dezen tijd, omdat zij, over het pad, wáarop alleen wij negentiende-eeuwers mogen gaan, ons in de realiteit van het hoogere-leven voert, dat ons zoo lang alleen eene verbeeldings-voorstelling had geleken.

De Sensatie is het *psycho-chemische bewijs* van de *realiteit* van het hoogere-leven.

En daarom heeft hij, die het eerst van Sensatie heeft gesproken, — ach, zonder het te weten maar met hoopbevende stem — de lichte gelukspoorten open-gezet voor de duistere menschheid dezer tijden.

OVER LOUIS COUPERUS.

(Eline Vere. Noodlot.) Een illuzie. Extaze. Majesteit. Reis-impressies.

> Quant à la nature et au mode de cette union, je ne saurais les faire comprendre.
>
> Bouix. *Œuvres de Ste. Thérèse,* I. 214.
>
> Je dirai donc que la Divinité est comme un diamant d'une transparence souverainement limpide et beaucoup plus grand que le monde....
>
> Ibid., 608.
>
> En effet on peut aimer selon l'esprit ou selon la chair....
>
> ....l'amour spirituel exclut l'amour charnel...
>
> De Ponlevoy. *Contemplatio ad amorem.*

Naar mijne meening is het werk „Extaze" zeer superieur aan de vorige werken van den Heer Couperus, „Eline Vere" en „Noodlot". Telkens wendt en wendt zich zijne konceptie en schriftuur en nooit kan men zeggen wat er den volgenden keer komen zal. Want wat ook na „Nootlot", dat minder goed was dan „Eline Vere", te verwachten ware, — zéker niet, dat de schrijver van de Observatie met éen ruk tot de Sensatie stijgen en van charmant zoû worden subliem.

In „Noodlot" waren nog wel eenige goede deelen, vooral het onbewust, gedwongen tooneelspelen, de dubbelzieligheid van „Bertie", zijn kunstmatige aanwending der werkelijk in hem zijnde wanhoop om het doel te bereiken van „Frank" verdacht te maken bij „Eve". Maar toch

was dit niet anders dan, min of meer fijne, psychologische observatie. Het geheele werk was, verder, tamelijk zwak van voelen en schrijven, zuiver naturalistiesch van algemeen plan, meer verwant, zelfs, aan het Noorsch-Russische dan aan het Fransche, dat zekere mysterieus-fatalistische er in is een zeer inferieur literair motief, want het was er niet sensitief maar als een rhetorische dekoratie. Het werk minderde, minderde op vele plaatsen tot een geschiedenisroman, een intrigeroman, natuurlijk wel niet in de ergste beteekenis, maar toch was het vol eenigszins oppervlakkige observatie en lagere psychologie, slap in zijn dialogen, min door de behagelijke wereldschheid zijner on-eenheid-van-plaats. Het had nergens de lentegeurige zien-frischheid van het Haagsche gedeelte van „Eline Vere" en kwam in krizis-momenten, bij name den moord van Frank op Bertie, in 't geheel niet tot de hoogte der machtige bladzijden van Elines afscheidsbrief-nacht. Daar, in die nachtstilte van Eline, gebeurde de aanraking van den lezer met de, zwaar-leêge, Fataliteit, om dat de auteur de aanwezigheid dier Fataliteit niet beschreef maar het gevoel er van ongemerkt verwekte; in „Noodlot" heeft die aanraking niet plaats om dat, — in den vorm van een fantasietje van Eve, die op zekeren dag in Noorwegen een donkere lucht heeft gezien en meende, dat dit voor haar onheil beduidde, en die nu en dan de zonderlinge gewaarwording heeft van een niet bestaand onweêr te hooren — de Fataliteit als een dor spooksel van onwezenlijkheid voor den lezer heen schemerdanst. — Maar nu dan is, in een lichtende vaart, van „Noodlot" op, ver boven „Eline Vere", de schrijver gestegen tot „Extaze".

Ik vond eerst náar dat „Extaze", een mij in de fysiologiesch-sensitieve beteekenis sympathetiesch boek, in een algemeen-tijdschrift heeft gestaan, door alle menschen

kan gelezen worden en door velen wordt mooi gevonden. Maar nu niet meer; neen, ik vind het nu uitmuntend, dat zeer velen het gelezen hebben en velen het mooi noemen. Ik vind het nu uitmuntend en het vermeerdert mijn groot genoegen, om dat die allen er toch zoo goed als niets van begrijpen. Het is bepaald een qualiteit van „Extaze", dat oningewijden het lezen kunnen zonder er zelfs iets vreemds in te ontmoeten, meenen kunnen, dat gewoon-hollandsche boek heelemaal goed verstaan en begrepen te hebben, het kunnen bewonderen, — en toch eigenlijk zijn wezen als blinden hebben gezien en als dooven gehoord. Zoo verschaft de „Schuttersmaaltijd" een verrukkelijk mijmeruurtje aan een gulzigen restauratie-abonné.

Dít éene pleizier van mij in „Extaze" werd wel op zijn sterkst, toen ik er een stukje over las van eene derde-rangs-ambacht-schrijfster, vertegenwoordigster der oude burgerlijk-idealistische romanschrijverij, die partij koos voor „Extaze" tegen een recensent wien het minder goed bevallen was. Dit was een top, bijna een overdrijving, en voor mij een onverhoopt krachtig vermaak: eene van het Oud-Idealisme de teedere dupe van een Sensitivist, een truffel, door een drop-liefhebster een heerlijk stukje drop geprezen.

Ieder werkt in een bepaalde visie, komponeert in zekeren stijl, schrijft naar eene methode, behoort tot een school. De namen der scholen van vroeger zijn meest ontstaan lang na den dood dier scholen en gemaakt door de Kritiek, die de school, dat is de groep kunstenaars en kunstwerken, die tot éen algemeene soort behooren, waarnam als een duidelijk afgeperkt stuk verleden, stuk Historie. Schrijvers van vroeger zouden allicht zelf niet beweerd hebben tot eene school te behooren, en dat ten eerste wijl zij de Geschiedenis niet zoo kenden als wij

dat doen en de hoogste menschheidsuitingen niet zoo rubriceerden, ten tweede wijl zij, onzen graad van bewustheid niet bereikt hebbende, toch dat stelsel van rubriceering niet op het toen tegenwoordige hadden kunnen toepassen. Nú ontstaat een schoolnaam bijna al vóor dat de werken er zijn die hij heeft aan te duiden. De dommen bespotten dat, maar eenigen der verstandigen zien er een prachtige meerderheid in. Want schoolnaam bewijst bewustheid of streven-naar-bewustheid bij het werk en hoe meer bewust het werk ons is, dat is: hoe meer wij ons van het werk kunnen losmaken en het buiten ons, op zich zelf, objektief waarnemen, hoe minder moeilijk het wordt fijner, beter soort werk te geven dan het door ons zoo goed overziene vorige.

In het telkens van methode veranderen vind ik een wijze van trachten naar volmaaktheid, zoo buitengewoon goed als geen tijd met den onzen gemeen heeft.

„Eline Vere" en „Noodlot", hoe zeer ook verschillend in bizonderheden, behooren in 't algemeen tot één soort, „Extaze" tot een andere. De Heer Couperus is met zulk een overweldigende duidelijkheid en volledigheid van methode veranderd, dat de minst verstandigen dát toch hebben gemerkt.

De Heer Couperus, zonder blijk te geven de „Impressie" te hebben aangedaan, is gekomen tot: de „Sensatie". Eens op-een-goeden-dag moet hij een psychische (nerveus-cerebrale) beweging in zich hebben waargenomen, zoo fijn als hij tot dan toe niet had gekend. Dat moet een enorme dag voor hem zijn geweest. Het is mij soms of hij eenigszins dat moment in zijn eigen leven beschrijft, in „Extaze", daar, waar hij de eerste Sensatie van „Cecile" aanteekent [1]). Men heeft maar te vergelijken b. v. deze

[1]) Blz. 15—16.

bladzijde met blz. 81 van „Noodlot", waar een vage poging wordt gedaan om zekere bizondere gemoeds-ondervinding van „Eve" te beschrijven, om dáar àlles dof en onontdekt te vinden en in „Extaze" de floersen weggeschoven van de goudbrandbloei van het innigst zieleleven en het vermoedde: bedwelmende werkelijkheid geworden.

De Heer Couperus kan voor mijn part ophoepelen, met den Heer Couperus heb ik heelemaal niets te maken. Ik bedoel hiermeê maar, dat wat ik nu zeggen ga volstrekt niet iets als een openbaar voorstel van mij aan den Heer Couperus is om sympathie met mij te sluiten. Het is alleen een fantasietje, waarmeê ik mij amuseer, uitsluitend voor eigen-gebruik. En wel: ik voel mij met en jegens dat boek „Extaze", openlijk er meê samen zijnde, zoo als „Cecile" en „Quaerts" zich voelden aan dat diner, waar zij vrijelijk over de zonderlingste dingen konden spreken en verstaan worden door hun buren, zonder dat iemant begreep wát hun gesprek eigenlijk beduidde.

Wat is „Extaze", wat vind ik nu van „Extaze"? Eerst het voornaamste. Het voornaamste is, dat de Heer Couperus bewezen heeft het verschijnsel Sensatie experimenteel te hebben leeren kennen, dat der „Sensatie" en dat der sensitivistische „Extaze". Om dat deze tot de aller-fijnste, aller-hoogste in de menschheid van nu gebeurende behooren, is dit èn om Holland èn om den Heer Couperus het voornaamste te achten. Deze toch zijn de wegen, waar langs veel van het hoogste geestelijke in de toekomst gaan zal.

Nu: de totaal-impressie. Ofschoon ik veel voel van wat eenigen mijner vrienden er tégen hebben, zie ik toch vóor alles het boek-geheel als zeer mooi. Ik kán niet anders zeggen: vóor alles raakt het mij met een, zoo geheel aan mij weggegeven, genereus-in-éens toegezwaaide,

rijke, geur van sympathie, en dan, dan met een doordringende verheuging.

Mijn impressie houdt „Extaze" in zich gevangen tusschen glas-gouden opgaande lijnen. Op van het hoofd van den piano-speler, aan het begin, van het hoofd met de verwarde haren en de oogen vol weg-zijn-in-muziek, neêr aan het eind, bij het bezoek van den pianospeler, die komt beteekenen het eind van het Geheel, het Afscheid der in samenheid Opgenomen-geweest-zijnden. Het is schoon van Geheel-heid, zoo hoog-goed het samen-brengen der Twee, door de muziekziel van dien derden. In dien eersten avond, in en als door dat geluid van melodie, staat stil het tijdelijke en uiterlijk-werkelijke en begint in die eene de gang in het Hoogere-Leven.

Dáar begínt het, het langzaam naderen naar het Oneindige Leven, dat is: het leven zonder ruimte en zonder duur, onttogen aan de aandoenbaarheid door in lagere zintuigenwerking waarneembare verschijnselen.

Maar dáar is het nog maar een eerste aanduiding, een huivering ritselend door de dunne schermen der gewone werkelijkheid, die verschieten van kleur in den schaduwwind der komende heerlijkheid, die ze te niet zal waayen.

In dien twéeden avond gaat het verder. „Perspectieven gaan open . . . van licht heldere oneindigheid, vèr zilver licht . . ." O dan, dan is het er nu al, het ís er al. Dit is het eerste kimgelicht, nu het Dag wordt in de Ziel. Het eerste ontbottend kiempje van de lichtbloem van binnen, die al gauw de geheele, toch zoo schoon geschenen hebbende uiterlijke werkelijkheid zal overgroeyen en tot nacht maken onder haar schittering.

In den dérden avond begint met vreemde zoetheid het naderen van de eene ziel tot de andere, door de woorden hunner lichaamsmonden, die zijn als edelsteenen wonderkelken, waaruit, heel zacht, de eerste klanken geuren, de eerste teêre melodie der stil sámenklinkende zielen.

Dit is zoo teêr, zoo teêr. Dit wordt ontwijd misschien door de feitelijkheid van het woord alleen al. Kon ik hierover fluisterend schrijven, kon ik hierover schrijven in fluisterende muziek.

Na den dérden avond de vrouw, zich nu bewust van de in haar geboren liefde:

„Mysterie! het was in eens, daar op die trap, voor haar opengestraald in hare ziel, als een groote bloem van licht, mystieke roos met glanzende bladen, die zij nu, in het gouden hart zag . . . .
. . . .

Dat was het Licht, brekende uit de Duisternis, dat was de hemel, ontsloten boven de aarde! En dat bestond, dat was realiteit en geen sprookje! Want dat was geheel en al in haar; eene plotselinge onloochenbare, bliksemsnel uitgeschoten, Waarheid, *een Feit van Voelen, zoo reëel in zijn etherische lichaamloosheid*, dat het haar toescheen, of zij, vóor dit oogenblik, nooit had geweten, had gedacht, had gevoeld. . . .

. . . ." [1])

Nu zal de herboren ziel hare reis doen door de onstoflijke gouden landschappen naar het Doel. De twee zielen zullen reizen en rijzen tot het Doel hunner Vereeniging, door ongekende streeken van heerlijkheid, langs horizonten van telkens andere verrukkings-vondsten.

---

[1]) *Ik* heb hier onderstreept.

In wonderlijk diepe sublimiteit zijn nu de bewegingen van het heilige geilen der twee zielen. Hoe hij haar hoogstelt en zij zich laag, hoe hij zich laag stelt en zij hem hoog, hoe zij zich hoog stelt in schijn op dat zijn illuzie zoû kunnen voortbestaan, en hoe daardoor, niet door haar voorzíen, zijn illuzie realiteit wordt, hoe zij wórdt zoo als hij haar gezien had nu zij de heerlijke pijn doorproefd heeft van de opofferingsmarteling harer aardsche vrouwelijkheid.

Het buigen en rijzen, het óp-zien en néêrzien, de met straffe wendingen veranderende houdingen der zielen zijn als het doen van een paar engelen-vogels, helder en sterk in hoogere wezenlijkheid midden in de wolk van het stoffelijke.

En zoo wordt het Doel der tot aktief leven gekomen zielen ingegaan. De muziekziel van den derden, van den verbinder hunner tweeën, heeft het vóor-gevoeld. Door zijne vingers vond zich in verklanking wat daarna op hen neêr zoû dalen, terwijl zij zwijgend in Afwachting samen waren en het Donker werd Licht.

Die bladzijden der verrukking, bladzijden van den hoogsten vrede, die van het toeven in het Doel, die bladzijden waar het nacht was en de nacht werd van Licht, — zij behooren tot het zéér weinige, aller-hoogst-gelegene, méést sublime wat ik in boeken van den laatsten tijd heb gevonden. —

* * *

Meermalen als ik denk om dit „Extaze", zoo zijnde midden tusschen andere boeken van Couperus, en ik denk aan het goddelijke in „Extaze" midden tusschen het minder mooye er in, — mijmer ik: jongen, je hebt dat boek zeker geschreven zonder 't zelf te kunnen helpen, het

heeft zichzelf door jou heen zoo gemaakt. Het is een vergissing, met deze hoogere-levens-strooming, dit opperste Zijn van het Ziele-leven, dat natuurlijk is in de middeneeuwsche kasteelen en paleizen van Maeterlinck maar in jouw negentiende-eeuwsche boudoirs en Scheveningsche boschjes zoo vreemd, — zoo vreemd als een heilige monnik in den rook-salon van het Grand-Hôtel. —

Maar, deze mijmering verwijdert zich bij het vaststellen dat, — zonder uit te maken welke van deze twee, die hier zijn samengekomen: het dandysme en het mysticisme, aktief en wèlke passief is geweest, — of het dandysme gestegen is tot deze hoogste aandoeningen in de tegenwoordige menschheid, dan of die baan in den ziele-ether afgebogen is tot een mensch van dandysme — het feit der hooge genade hier als zeker staat.

* * *

Het boek is te beschouwen als een daad van dandysme, ongetwijfeld. Dat wil zeggen, dat de heele geschiedenis voor den schrijver heel best niet meer dan een modegril geweest kan zijn. Maar dát vind ik er nu dikwijls juist het heel mooye, het aan-biddelijk superieure van.

Het verschil in waardeering van dit boek tusschen mij en eenige mijner vrienden, is: zij zien in den Heer Couperus iemant, die er op uit is te schrijven in de manier en over de onderwerpen die juist in de mode zijn, dus een „mondaine causeur", onder wiens behandeling zaken te vinden, die aan „serieuze kunstenaars" zóo heilig zijn als het in „Extaze" behandelde, voor die serieuze kunstenaars een ergernis moet zijn. Zij zien hem, als dandy, ónder zijn sujet, als het niet begrijpende, en het dus profaneerende door er luchtigjes over te spreken en het over een jaar weêr vergeten te zijn.

Maar ík zie hem, als dandy, boven zijn sujet, dat is: ik zie hem met één zwierig zwaaitje, en koel blijvend, *het zelfde* doen, waarover de serieuze kunstenaars zich doodelijk aftobben en er vuile vingers en zweetende hoofden van krijgen.

De lagere dandy is minder dan de serieuze kunstenaar, maar de hóogere meer dan die. Als *het rezultaat, het gedane, het zelfde* is, dan is het toch superieur, sterker, beter, dat de maker er kalm en koel bij staat, missend de beminnelijke innigheid, en den opgewonden ijver van den serieuzen kunstenaar. Want de beminnelijke innigheid en opgewonden ijver zijn prostitutie van de ziel, het is zich bloot geven, en de hoogere dandy, waardig en decent, houdt zijn innige zelfheid al tijd bedekt. Hij geeft het schoonste van zich uit, met een glimlach, als een goddelijken gril, zonder bezwaarlijkheid en zonder aandoenlijkheid.

* * *

In dit boek is waar te nemen de verbinding tusschen „Sensatie" en „Extaze". De „Extaze" wordt geboren uit de „Sensatie". De „Extaze" is de wondere woning, waarvan de „Sensatie" de deur is. De „Sensatie" is de schrik, waardoor de ziel van zich zelve bewust wordt, van haar afzonderlijk bestaan, en daardoor reisvaardig om opgenomen te worden in de „Extaze".

Sensatie is akute, aktive transcendentie.
Extaze is latente passive ascendentie.

In het boek — dat dáárom ook als Kompozitie sublieme eigenschappen heeft —, vinden wij de „Sensatie" het eerst in het uur, dat de eerste samenheid gebeurt tusschen de twee opgenomen-worden-zullenden.

Zij is zoo in den tekst: [1])

„Zij zaten een beetje verspreid om het groote vuur in den open haard, de piano dicht bij hen in een hoek .... en Jules zat er achter, de jongste, zoo verloren in zijn spel [2]), *terwijl hij Rubinsteins romance in es speelde,* dat hij niet had gehoord, hoe zijn tante was binnengekomen.

— Jules ... riep Dolf.

— Laat hem maar! zei Cecile.

De jongen antwoordde niet en speelde door en Cecile zag, over de piano, zijn verwarde haren en zijne oogen vol weg-zijn in muziek. (Hier begint het ontstaan der ontvankelijkheid voor „Sensatie". v. D.:) Een weekheid van melancholie rees zachtjes in haar op, als een last ..... en zij gevoelde eene stemming van raadselachtigheid om haar heen weven als met vage mazen ... (Hier gebeurt de „Sensatie". v. D.:) Er smolt iets in hare hersenen, als eene momenteele verweeking. Haar hoofd zonk wat naar omlaag en, zonder goed te hooren, *scheen het haar als had zij die romance, zoo, precies zoo gespeeld, als Jules ze speelde, nog éens gehoord, heel lang geleden, in haar zielebestaan van vroeger, van eeuwen her, zoo, precies zoo, in dien kring van menschen, daar voor dat vuur* ... De tongen van het vuur rekten zich met de zelfde kronkelingen uit als dat vuur van eeuwen her en Suzette knipte eens met hare oogen, evenals zij het toen gedaan had, vroeger ..."

Dit is de eerste aanraking, waarmede de Extaze zich aankondigt. Langzaam en gradueel wordt nu de ziel tot de Extaze voorbereid. Zij is tusschen de twee Sensatiën als tusschen twee eerepoorten; vóor de eerste poort was er niets, niets bewusts, niets dan de onbewuste uitverkoren-

---

[1]) Blz. 14. [2]) De taal is hier en daar slecht.

heid; tusschen de eerste en de tweede poort wemelt het van schoone voorboden, een weelde van durende, zoete ondervindingen als geurende rookwolken en van kortere observatietjes-in-de-ziel, als gestrooide bloemeblaadjes, vult er den weg, waar, als tusschen gebladerte, de stralen van het Doel, door de tweede poort heen, — lichten. De tweede poort leidt on-middelijk tot het Doel binnen.

Juist vóor de Extaze herhaalt zich de Sensatie:

„Zij wandelden den tuin in, langs de arabesken der paden; de jasmijnen sterrelden wit langs hen heen. In een andere villa speelde men piano, de klanken dwaalden over: *het was Rubinsteins romance in es.*

— Hoor! zeide Cecile, opschrikkend. Wat is dat?

— Wat? vroeg hij.

— Wat daar gespeeld wordt?

— Rubinstein, geloof ik! sprak hij.

— Rubinstein....? herhaalde zij vaag. Ja....

En zij smolt weg in de weelde der herinnering [1]) van.... wat? *Nog éens, zoo, langs die zelfde paden had zij gewandeld, langs zulke jasmijnen, nog eens, heel lang, zoo lang geleden, gewandeld met hem, hem....* Waarom? Keerde dan het zelfde terug, na eeuwen...?"

Hier-na, on-middellijk, volgt de Extaze. Deze zou ik heelemaal óverschrijven willen. Maar ik durf niet, om dat.... om dat ik báng ben, báng, dat er misschien ... iets... heel weinig, maar tòch... iets zou afbrokkelen in mijn denken van de vaste schoonheid, waarin deze bladzijden bij mij staan.

Het overschrijven is een gevaarlijk toetsmiddel. Het is of men dán pas zeer wezenlijk het geschrevene tusschen de vingers krijgt en het doorvoelen kan. En een akelige gewaarwording voor den Kritiekschrijver is het als hij

---

[1]) Niet op de taal letten.

met citeeren diamanten tusschen goud meent te vatten en hij merkt al doende dat hij goud tusschen diamanten aan 't zetten is.

Ik bedoel niet dat de taal, waarin de Extaze op zich zelve aangegeven wordt, slecht van rhythme of woordschikking zoû zijn, maar dat de kleine bizonderheden van het materiëele leven, die er telkens tusschen door komen, iets als stugge vlekjes maken, iets . . . profaneerends, iets dat denken doet: o ware het niet slechts een hooger dandy-avontuur, o werd hier niet slechts gesnóept van het sublime . . . Het bewonderde dandy-like komt men híer te minachten. Naarmate, in dit verband, deze bladzijden méer *superieur* zijn, zijn zij mínder *sympathiek*. En híer is het sympathieke te verkiezen boven het superieure. De fout is dus niet in het dandy-like maar hiérin, dat ten onrechte op déze plaats (ik denk in 't bizonder aan het geval met Ceciles hoed en handschoenen, blz. 163) de schrijver zijn dandyschap onderstreept. De passage van den hoed en de handschoenen is een door exces van eigen-houding-aangeving disgracieuze stijlbeweging.

Ook is het niet belangrijk dat de schrijver Couperus een Extaze mooi in woorden gebracht zoû hebben, maar het belangrijke is, dat van het Gulden Heelal, dat de Extaze is in de geschiedenis der Menschheid-ziel, èchte sprankels gevallen zijn in het boek van dezen „zeer verdienstelijken 19e-eeuwschen nederlandschen schrijver."

* * *

De grootste glimlach, die in de Menschheid lichten kan, is wanneer de binnen-zon der individueele ziele-Extaze, door naar buiten te breken ondergaat, en hare laatste stralen door het gelaat van den mensch weg schijnt naar de ándere menschen.

Dit is het hoogste, dit is de hoogste buiging van de schoonheidslijn, dit is de Essentie der Gratie, dit is het opperste rhythme-bereiken: zich God-voor-zich-zelf te ontzeggen om God te geven aan de menschen. [1])

* * *

En daarom is de roman „Majesteit" *niets*, een werk zonder eenige waarde. Het is nagenoeg ónleesbaar. Hoe dit kán, -- want ik geloof niet dat de schrijver met opzet hier zoo ver beneden „Eline Vere", beneden „Noodlot" zelfs, is gebleven — hoe dit zeer verbazende mogelijk is, wil ik nu niet nagaan. Ik bepaal mij tot het vast-stellen van het feit.

Het is een laffe samenstelling van verslagjes der gebeurtenissen aan Europeesche hoven. Geen enkele bladzijde heeft eenige bekoring. Van het lieve en frissche in de beschrijvingen van „Eline Vere" geen spoor meer.

Een ellendiger parodie, een verfoeilijker ontheiliging van den zoo even aangeduiden Glimlach dan het lammenadige „gevoel voor zijn volk" dat de kroonprins van „Majesteit" in zich gewaar wordt, is moeilijk te bedenken.

Wáár dandysme, vol-bloed-aristokratie, zuivere distinktie, is in „Majesteit" niet te vinden. Het is een manier van zien en zeggen, van genieten en beschrijven van luxe, — als het gemoedsleven van een idealizeerenden winkelier in ameublementen.

De roman „Majesteit" is een paleis van mahoniehout, bewoond door levens-groote borst-plaat-beelden.

In zijne Reis-Impressies spreekt de Heer Couperus van een „onmacht, die tragisch is en dieper roert" dan zekere „gladde perfectie".

---

[1]) Het woord „God" beteekent hier: Doel, Doel der hoogste Ziele-staten, Top-Einde der emotioneele strevingen.

Nu vraag ik u: waar werd een heller voorbeeld dezer onduldbare gladde perfectie gegeven dan de roman „Majesteit"? Dat minachtend spreken over gladde perfektie is dan ook een, in zijn onbewustheid voltrokken, wending van den schrijver, die soms ontmoet wordt, wanneer auteurs de bij den lezer mogelijk rijzende aanmerking op hun werk willen voorkomen of te niet doen door de zelfde aan-merking op het werk van ánderen te maken.

Reeds in mijn beoordeeling van Eline Vere wees ik er op, dat het boek minder wordt zoo dra de schrijver andere dan de hem langdurig en innig bekende Haagsche zaken behandelt, — zoo dra Eline op reis ging, ging het schrijven mis. Het leven in „Majesteit" was vermoedelijk den Heer Couperus nog veel minder gemeenzaam dan het reisleven van Eline, — van dáar de ten hemel, ten meübel-winkel-ledikant-hemel, schreyende oppervlakkigheid van dit allernaarste boek.

Het is niet te veronderstellen, dat de Hr. C., toen hij „Majesteit" ging schrijven, zich rekenschap zoû hebben gegeven, van de universeele geestelijke beteekenis, die zich diep uitstrekt onder den overgang van zijn vorig werk („Extaze") tot dit.

Maar tòch ís het eigenlijke feit van „Majesteit" dat wij hier ook, — op déze belabberde schaal — aan het einde dezer eeuw zien mislukken: de poging om van de in het individueele, geïsoleerde, ziele-leven bereikte toppen harmonieus over te gaan tot de gemeenschap met de Menschheid.

Een bevrediging van het alom klagende Verlangen naar Vereeniging is alleen als de Menschheid bereikt wordt *langs de voor ons eigen gevonden hoogste wegen.* Maar een abdikatie als van „Extaze" tot „Majesteit" is niets dan een platte vergissing.

* * *

De „Reis-Impressies", even als het werkje „Een Illuzie", zijn, in de werkenreeks van den Heer Couperus, als de aardige eskapades van een koninkje, tusschen zijn regeeringsdaden in. De „Reis-Impressies" zijn uitmuntend als behagelijke spoorweglektuur. Baedeker wint het in nuttigheid natuurlijk van dit werkje, maar dit is weêr hooger aangenaam dan Baedeker om dat de opgaven er in zoo vaak als met goud-poeder overstrooid zijn met lieve opmerkingen in komfortable, vleyende taal.

Een Idee is er niet in, een groote persoonlijkheid is er niet achter, het geeft noch een eigen bouw van Italië op diepe historische grondslagen (als bij Taine), noch superieure verbindingen tusschen kultuur-beschouwing en eigen ethische ontwikkeling (als bij Barrès), noch machtig-kleurrijke direkt-teruggeleefde weêrspiegeling van het geziene (als in de reisverhalen van Van Looy), noch van die koud-kernige, een zeer echt eigen observatieleven blijken doende regels (als bij Stendhal).

Maar het is gracelijk-gezellig, vol bonhommie van goeden huize, een vriendelijke druk van een wèl-verzorgde hand, de lektuur is de ontmoeting met een ontwikkeld, hedendaagsch, bereisd en belezen mensch, gevoelig voor kunst, en die aardig 't een en ander opmerkt, wel eens toch wat héel dunnetjes... Goed is dit b. v., over een schilderij van Maria-boodschap:

Toen de Engel daalde, heeft zijn glans alles overstraald en goud gemaakt. Want één gouden licht heeft de architectuur van de maagdelijke kamer overschitterd, en de atmosfeer is er geworden als een atmosfeer van goud, zichtbaar stofgoud, *of de trillingen van de lucht zichtbaar zijn geworden en goud.* Goud, maar etherisch goud, en niet goud van metaal, maar goud van engelglans, ronden zich nu de drie bogen der kamer.

Zoo zijn er enkele niet onaardige kleinigheden, die een beminnelijke ontvankelijkheid voor juiste indrukken bewijzen.

Een der meest aandachtwaardige eigenschappen der „Reis-Impressies", en waaruit ik zoo even reeds een gevolg-trekking maakte, is dat hier voor het eerst de persoonlijkheid van den schrijver van zelf meer onmiddellijk met den lezer in ontmoeting komt dan waar die verborgen blijft achter de romanverhalen. En nu blijkt, dat bij den schrijver het werk bóven den persoon staat. Immers is het lichaam, het levende menschbeeld, tot de grootste dooden kunnen gaan, die hun ziel in effen gekleurde en rondend gehouwene beelden het durend onbewegelijk hooger-leven hebben gegeven, — zonder dat de daarvan meldende hand woorden uit te schrijven vond die langs de gevoelende bewondering of langs het begrijpende verstand eenige werkelijke relatie doen blijken.

Die op reis gaat tusschen de nagebleven uiterlijke verschijningen van gestorven groote levenstijden, kan maar in twee hoogste gedragingen zijn: òf, als hij zelf het ontwerp in zich draagt voor den tijd, dien hij wil scheppen, beschouwt hij den bouw der vergane periode stéeds en alléen in relatie tot zijn eigen begrip, alleen als drenking voor den hoogeren bloei der zijne; — òf, als hij in een levens-seizoen van enkel-passiefheid is, geeft hij zich geheel óver, als een kind op het kerkhof aan de herinnering aan de liefheid zijner moeder.

Hij zal beginnen met geen individueel, gedistingeerd en impressionabel, staand en loopend, de dingen buiten zich ziend, toerist te zijn; maar Italië zal hem de graftempel wezen, met het goud- en blaauw lichte koepeldak van haar hemel, waarin de zon is als het oog der eeuwigheid, durend belichtend de schoone bouwsels, waaronder een groote menschheid zich ten grave legde. En onder die stralende zoldering, als een verrukking van massief licht gespannen boven hun leven, een aan-houdende zegening, waartoe de menschenaangezichten maar hadden óp te

zien om er door te begrijpen dat in hún zielen de sublimeerende echoën der door de lichamen ingedronken levensheerlijkheid wel klinken móésten — zal de hoog te leven wenschende zich láten gáan van den zilveren ochtend in den gouden middag en den purperen avond in, gestuwd van de eene deining zijner overgave tot de andere, door de weemoedmatte pracht van het stom en schoon achtergebleven, verleden leven.

Het zal hem zijn als een óntvangst hem sinds lange tijden toebereid en niet alleen als herkende hij de béelden, maar vooral ook als herkenden de béelden hèm. En zijne ziel zal menig fluisterend gesprek met die lieve vrienden voeren, waarin hun voor haar alleen zichtbare glimlach zal vallen als een ster van hoop-op-eígen-Leven in het heden, dat daartoe nog maar zoo weinig is gekomen en nauwelijks zijn bijna eenige bezigheid, het begraven van het levende Leven van vroeger, in schoonheid en eere te volbrengen weet.

* * *

En om nu over Louis Couperus te resumeeren; hoewel niet tot de eersten van het geschreven Woord in eene periode behoorende en in zijn goede werk (een groot deel van „Eline Vere", een klein deel van „Noodlot") — al wint hij het in lieve frischheid en elegantie — beneden ernstige kracht als van Frans Netscher („Een Incident" en „Egoïsme") steeds blijvende, — heeft hij, hij het eerst, met zijn stralende „Extaze" een levenssfeer bereikt, waar de zelfde vreemde koelte waait als die onze voorhoofden omvangt op de toppen der lyriek en in de grotten van het drama.

En al zoû hij nu nog deelen vol schrijven met okkultistische anekdoten en flauwe dagboek-fragmenten als „Een Illuzie", met romans van valsche, suikere, monu-

mentaalheid, als „Majesteit", met keurige, fleurige, soms wat lijzig kokette, toeristen-aanteekeningen als de „Reis-Impressies", — zijn „Extaze" zal hem blijven redden als een ondoofbare vonk en ik kan geen levensstadium voorzien, waarin mij de glans niet meer heugen zoû, die hij met dat boek in mijne ziel heeft geworpen.

'92 en Jan. '95.

TOEVOEGSEL.

Over de wijze van boeking der Sensatie.

In mijn geschrift „Over Literatuur" is de „Sensatie" theoretiesch aangeduid. Zij is daarna geboekt door Gorter („Verzen") en door mij.

Vóor de Engelsche vertaling van „Noodlot", „Footsteps of Fate", heeft de heer Edmund W. Gosse een Inleiding geschreven, getiteld „Dutch Sensitivists". Daarin word gezegd, dat ik het woord „Sensitivisme" heb aangegeven om daarmede een zekere fijngevoeligheid te benoemen, die allen toenmaligen Nieuwe-Gids-literatoren, hoe verschillend ook van bedoeling en werk, eigen zoû zijn. Dit is geheel onjuist. Want de toenmalige N.G.-schrijvers, essentiëel verschillend in geestelijke genealogie en konstitutie, hadden alleen het negatieve gemeen: de ontkenning der voorafgaande literatuur.

Met het woord „Sensatie" heb ik bedoeld: een zeer bepaald, psychiesch-fyziesch fenomeen, karakterizeerend den moments-staat, waarin, zóo, dat hij het fyziek gewaar wordt, dus: met een zelfde *soort zekerheid* het gewaar wordt als waarmeê hij de lamp op de tafel ziet staan, — de mensch zijne ziel voelt leven, het ontijdige, bovenzintuigelijke in hem bewust voelt worden.

De Sensatie komt op twee wijzen tot des menschen ervaring. Of hij is ergens, — bij muziek of in ander bizonder opgewekt zieleleven, — en het gebéúrt hem eenvoudig; òf: hij gaat zitten schrijven en nu, — evenals de herinnering hem óbservaties kan aanvoeren, die hij vroeger gedaan heeft zonder het te weten — exalteert hij zich tot een retrospektief beleven der Sensatie: hij brengt zich het verleden leven te binnen en leeft het dan, niet in staat-van-Observatie, maar in staat-van-Sensatie.

Niet dus herinnert hij zich het verleden leven *door middel van Sensatie;* noch herinnert hij zich *vroeger in hem gebeurde Sensatiën;* — máár: hij herinnert zich dat leven met zulk een kracht van innigheid dat hij het óverleeft in dieper wezensstaat dat het hem eertijds gewoon-reëel gebeurd is, hij herinnert het zich áls had hij het geheel in toestand-van-Sensatie doorgebracht.

Met het woord „Sensitivisme" heb ik bedoeld: een stelsel, dat in toepassing wordt gebracht door schrijvers wier werk verwoording is van het retrospektief beleven der Sensatie.

Nu is het onderscheid tusschen de wijze waarop door Couperus en die waarop door een lyriesch dichter b.v. de Sensatie in woorden wordt gezet, dat Couperus een vrouw beschrijft, wie de Sensatie weêrvaart *als zoodanig* en in 't algemeen, — want het denk-voelen: „het nu tegenwoordige is mij precies zoo vroeger eens overkomen" is *altijd* een inhaerent bestand-deel van den staat-van-Sensatie, of eigenlijk: het is de meest dichtbije, hoewel niet diep-naauwkeurige, gedachte om aan te duiden wat men gewaar-wordt; dat Couperus dus den *staat-van-Sensatie beschrijft, beschrijft hoe die staat is;* en dat de lyrische dichter aan dien staat, aan zijn ziel-geest-in-staat van-Sensatie een inhoud of objekt geeft, onafhankelijk van het wezen van den staat.

Aanteekeningen bij het lezen van Extaze.

Een fout is, dat van den vorigen stijl nog iets is overgebleven. Dit is echter bijna alleen heel in 't begin, de beschrijving van Cecile's intérieur, het haardje „van nickel en verguld" [1]), enz.

De schrijver gebruikt op een onaangename wijze woorden als „Sensitivisme", „Nirwana", enz. Hij spreekt van het sensitivisme eener fijn-voelend bezielde vrouw, waar hij blijkbaar bedoelt: sensitiviteit. Sensitivisme is niet een naam voor een zekere fijngevoeligheid, maar voor een levens-begrijping en daarmeê over-een-komend letterkundig stelsel.

En Nirwana! Goede-God! De hemel tot een jargon-bibelot in een salon-causerie gemaakt! Ik geloof niet dat de schrijver het wezen van de Nirwana diep heeft doorschouwd.

Aan het diner bij mevrouw Hoze, spreken Quaertz en Cecile met elkaâr over „cirkels van sympathie". Dergelijke uitdrukkingen zouden ons, — *waarvoor wij vooral moeten oppassen* — doen verdwalen in den minderen tegenkant dezer gevoels-sfeer, die tot de Magie of de Theosofie behoort.

Deze „cirkels" zijn ook een fout van algemeenen stijl, om dat Quaertz er min of meer meê te kennen geeft de geestelijke anatomie van hun zijns-staat te kennen, en dit schendt het oppervlak van stijl-geheel.

Een fout ook in het oppervlak van stijl-geheel zijn in dezen volzin: „Het was de droomerij van eene, wie geene obsessie van wat ook *op de hersens* ligt", de laatste woorden, daar zij, heel leelijk, voorstellingen van scalpeeren en trepaneeren verwekken.

---

[1]) Blz. 2.

Het is opmerkelijk hoe de schrijver de *voort-durendheid* in het gevoel van wát geschreven moet worden, en wát niet, mist. Er is bijv. sprake van een kinder-tijdschrift van Ceciles zoontjes. Hier is het door lafheid detoneerende zindeeltje bij-gevoegd: „waarop Cecile voor hen geabonneerd was".[1]) En zoo is het telkens en dit is belangrijk om dat wij langs deze opmerkingen tot den zuiveren aard van het voel-schrijvende talent doordringen.

Al lezende, meermalen, heb ik bij de volgende mooye en leelijke dingetjes strepen gezet:

Cecile zegt tot Quaertz bij zijn eerste bezoek: „U was zoo *beleefd* me een kaartje te brengen.".[2]) Het woord „beleefd" op deze wijze gebruikt, is er een van dezelfde kategorie als het woord „heer" dat ik in Eline Vere te misprijzen had. Het is een woord voor kappers, parvenus, bazige en doceerende filantropische deftige kooplieden-vrouwen, enz. Maar goede-toon is het niét.

Bizonder leelijk is eene geheele bladzijde van dames-toilet-beschrijving. [3]) Dit is weêr een hier ten onrechte te pas gebracht stuk Eline Vere-stijl, zonder de in dien stijl in Eline Vere verkregen bekoorlijkheid.

Héel mooi is bladzijde 79, het tweede deel van het eerste groote stadium van elkaâr-nadering der twee, door de moeilijk uitbrekende woorden:

„Zij zagen elkander aan en beiden, hoewel ze het anders dachten, dachten zij hetzelfde: namelijk, dat zij voorzichtig met hunne woorden moesten zijn, want dat ze over iets zeer fijns en teeders spraken, iets broos als een zeepbel, dat breken kon als zij er te hard over spraken, alleen reeds door adem van woorden".

Op de volgende bladzijde echter staat dit vaal bulderende zinnetje, als een akteur in een melodrama:

„Een magnetisme ketende (! v. D.) haren blik aan den zijnen".

---

1) Blz. 43. 2) Blz. 46. 3) Blz. 71.

Weêr een beetje later iets als uit den eersten den slechtsten roman overgenomen:

Zij zag hem aan, diep in zijne oogen".

Zulke uitdrukkingen zijn eenvoudig ongeöorloofd.

Lief is dit:

„ . . . . . te bedenken hoe gauw, als een geur, die niet te grijpen is, alles vervliegt, dat lief is . . . . ."

Het begin der ontdekking door Cecile van de liefde, die ontstaan is in haar zelve, is wel goed maar toch niet zoo heel erg mooi [1]). Maar allermóoist is IV van hoofdstuk II, waarin de aard dezer liefde wordt aangegeven, op de zelfde hoogte als de lichtschaduwen in VIII van hoofdstuk I.

Het is nu al langer dan twee jaar, dat ik in dit boek blader en lees en al-tijd komt nog onverwelkend die doordringende, die vlijmend zoet mij aandoende geur van symphatie er uit naar mij op.

Ook een der laatste alineaas:

„Zij wendde zich van den spiegel af en zonk neer op de bank, als was zij vermoeid van heel veel ruimte, die zij doordwaald had, en zij sloot de oogen, als was zij verblind door heel veel licht. Hare handen vouwden zich als om te bidden; heur gelaat straalde in zijne moeheid, van glimlach op glimlach".

Ik ben dankbaar, o vooral ook voor deze laatste woorden. Hoe proef ik ze! En nu, vaarwel, Extaze, boek van een tijd- en landgenoot van mij. De teêre en massieve herinnering aan den goud-lichten gelukslach, waarmede gij door mijn leven zijt gegaan, zal onvergetelijk voor mij zijn.

---

[1]) Blz. 86—90.

EN ROUTE.

Twee dingen zijn het voornaamste in het boek van Huysmans.

Ten eerste, dat zijn goedheid in zijn simpele zielenaaktheid is, in dit, dat zonder veel rompslomp van versiering een schrijver in 't openbaar zijn vroeger leven komt verfoeyen

En dat, ten tweede, het tóch eigenlijk een boek zonder ziel is.

Een tot wat men Literatuur noemt te rekenen boek kan hoofdzakelijk op drie wijzen waarde hebben: poëtische of melodieus-en visionair-emotioneele waarde, psychologische waarde en methodische waarde. Al mist een boek dus de hoogste, eerst-genoemde waarde, dan kan het toch nog uitmunten door zijn psychologie of door geheel of gedeeltelijk te inaugureeren een waarneem- en schriftmethode.

Het boek, dat hier nu overwogen wordt, mist de (hoogere) waarde op alle drie de manieren.

Ik vertrouw des te meer op mijn eigen inzicht in deze, ten eerste omdat Huysmans' werken tot mijn vrienden onder de boeken behooren; ten tweede omdat het onderwerp van dit boek mij symphathiek is.

Maar ik moet zeggen, dat noch poëtiesch noch psychologiesch, noch methodiesch, het tot de hoogte van het tegenwoordig denk- en voelleven komt.

Het boek is, zoû men kunnen zeggen, belangrijk, voor menschen, die zich bezighouden met de overweging der zaken, die er in behandeld worden. Maar tóch niet. Het is voor zulke menschen een aangename, spannende lektuur, maar gij zult merken dat het ook in zijn resultaat oppervlakkig blijft. Zijn verdienste zoû dan in zijn eenvoud kunnen bestaan. En dit dacht ik ook eerst even. Maar dit is niet zoo. Want eenvoud is in Literatuur alleen verdienstelijk als zij tot poëzie wordt.

Zijn wij dus ingenomen met een tooneelstuk van Maeterlinck omdat het de drie waarden prachtig vereenigt, beminnen wij teederlijk een gedicht van Verlaine omdat daarin de eenvoud tot poëzie werd, — het boek van Huysmans kan door geen deur de literatuur-kerk worden binnengebracht.

Dit heeft alleen negatieve hoedanigheden: het is niet leugenachtig maar nauwkeurig en voort-durend oprecht, het is zonder rhetorische emfaze maar sober en innig. Het eenige wat er aan hapert, is dat het ledig en onbeduidend is.

Er is, wel veel materie tot, maar geen gerealiseerde, poëzie in. De beste stukken, die, ofschoon Huysmans meent het „naturalisme" reeds lang vergeten te hebben, naturalistische beschrijvingen zijn, — een monnik die in den maneschijn in zijn witte kleed het klooster binnen gaat, de monniken zooals zij tot de Heilige-Tafel naderen en daarvan terugkeeren — zijn zeer mooi in het geheugen van den lezer, — maar zie de taal en gij zult merken dat het uw sympathie voor het monnikwezen en de negatief-mooie (dat is heldere, niet valsch versierde) beschrijving is, die ze u zoo aangenaam doet zijn.

Huysmans is van huis uit en van nature twee dingen: naturalistiesch romanschrijver en kunstkritikus. Het naturalistiesch-romanschrijverschap, waarachter en waar-

door-heen bij Zola een groote liefde voor het hedendaagsche leven, realistiesch gezien, was, en een voortdurende objektiveering van dat leven, — was bij Huysmans doormengd met afschuw tegen dat leven, èn : iets subjektiefs; en veranderde langzamerhand in, tegen de wereld steeds bittere, causerieën over zijn eigen leven.

Uit deze twee elementen bestaat, in hoofdzaak, het boek „En Route''. Kunstkritiek en causerieën over eigen leven. De causerieën over eigen leven hebben de bedoeling psychologie te zijn.

Huysmans' verdienste als kunstkritikus bestaat voornamelijk hierin, dat hij een der eersten is geweest die, met hedendaagsche gevoeligheid, de schilderijen der Primitieven heeft begrepen en de schoonheid der biddeneeuwsche letterkunde. Dit onderwerp was er een hooger dan de door de Goncourts behandelde onderwerpen, Huysmans heeft er de van Goncourt afkomstige zien- en voelmanier op toegepast, maar die bij hem lang zoo fijn niet is als bij haar vaders.

De Kunstkritiek in „En route'' had beter behooren te zijn dan in de vroegere afzonderlijke opstellen van den schrijver, want hier werd zij zoo hoog en fijn, dat zij bijna ophield kunstkritiek te zijn: hier moest zij aangeven met welke fijne en diepe bewegingen de middeneeuwsche muziek langs den weg van het zintuig van het oor en gesterkt door schemaas van verbeeldings-voorstellingen en embryoos van gedachten, de Ziel langzaam-aan doordauwde met Geloof.

Dit is in „En Route'' niet geschied. Op de bekende manier en heelemaal zonder een verrassend woord, zet de schrijver de orgelklanken, die hij hoort, om in visueele analogiën en geeft zoo zijn indruk weêr. Kerkmuziek wordt beschreven met hetzelfde procédé als b. v. Zolaas bekende Kazen-geuren-symfonie in den „Ventre de Paris.'' Bepaald

beter dan dit van Huysmans is b. v. Taines muziekbeschrijving in „M. Graindorge."

Het kunst-kritische gedeelte dus is niet voortreffelijk. Al wat de schrijver zegt van de middeneeuwsche architectuur, muziek, schilderkunst, is niet veel meer dan gemeenplaats. Van de mystische auteurs geeft hij eigenlijk alleen de namen hunner werken, met de mededeeling, dat deze hem te hoog gaat en gene hem te lauw is.

En nu het andere gedeelte: de causerieën over eigen leven die bedoelen psychologie te zijn.

Tweeërlei goede psychologie — zoo is het te zien — kan geschreven worden: vermelding van buitengewone zielebewegingen èn indieping der gewone.

Die geen buitengewoon zieleleven heeft te beschrijven, kan de diepten onder het gewone open leggen.

Door Huysmans is geen van beide gedaan. De beschrijving van wat hij denkt over zijn geloovig-wording, en van de purgatorische ziele-staten, welke hij in het klooster doorleeft, zijn reminiscencies uit zijn lektuur, toegepast op eigen leven.

Niet doorleeft hij zóo zeer staten van gelijken aard, als die door zijn beminde auteurs zijn geboekt, dat die nieuwe beelden in hem doen worden, welke kleurig verschijnen in de wanhopig snikkende en helder jubelende taal, waarin zijn ontwaakte ziel hare geschiedenis verhale; — maar doordrenkt met de beelden zijner voorgangers als hij is, meent hij in het kleine bewegen zijner aandoeningen gelijkenis te bespeuren met de innerlijke toestanden, die door de heilige-schrijvers in beelden zijn omgezet, en gebruikt dan hún beeld om zijn staat aan te duiden.

Is hij wanhopig, donker gestemd, — dan denkt hij: ziedaar thans in mij de „Zwarte Nacht" waarvan de H. Johannes-van-het-Kruis spreekt en noemt zijn ziele-staat „volkomen nacht."

In het beste gedeelte van het boek, dat, waarin waarlijk eenigszins de Mystiek aanwezig is, van bladzijde 344 tot bladzijde 380, waar de wisseling der ziele-landschappen in krachtig volgehouden zelf-beschouwing beschreven wordt, — is dat voortdurend te merken.

Want er gáat uit deze bladzijden, — zoo als het zoû moeten — geen ontroering in den lezer, die met haar plechtig straffe onweêrstaanbaarheid hem al zijn vroegere ontroeringen van het uitwendige leven en het oppervlakkige ziele-leven als hol en klein doe kennen. Gij denkt: het is interessant, ook denkt gij: hoe beminnelijk van vlekkelooze oprechtheid blijft het hier!; maar gij zóudt niet moeten dénken, gij zoudt van verschrikkelijke verbazing stom u aan u ontdekte met zonden-roet besmeurde gulden ziel tegenover u moeten aanschouwen en een zwarten angstafgrond onder de wankelende voeten van uw blinde leven.

Het boek van Huysmans is interessant, het behoort, laat ons zeggen tot de vijf interessantste boeken die in de laatste drie, vier jaar verschenen zijn. Daar praten wij niet over. Maar de zware tragische eigenschap er van is, dat de negentiende-eeuwer, een der diepst levenden, die zich hier zoo geheel gegeven heeft, met lichaam en ziel, met alle blikken zijner oogen, met alle woorden van zijn mond en met zijn gedachten allen in naaktheid onverborgen, — niets dan een muzeum van ziele-antiquiteiten blijkt gegeven te hebben.

TOT EEN LEVENSLEER.

I.

Inleiding.

O, zie aan, mij arme gelukkige, zie mij tusschen twee zonnen staan. De zilver-strakke binnen-zon van het Inwendig Leven is in mij opgegaan, en als een gouden licht-stort-bloem hangt de buitenzon over mij te bloeyen.

Als ik tot een strakken toren mij voel worden, in eenzaamheid zich bouwend naar omhoog, dan wéet ik dat de glimlach de brekende scheur is, die het bouwsel verzwakt, dat de melodie de heilige stilte verstoort. Maar o komt, mijn lieve levensgenoten, ik wil u zien en tot u lachen den liefde-lach waarmeê ik me u geef.

De binnen-zon zal mij nooit weer verlaten en werd tot een vast zilveren harnas om mijn hart. Kom, buiten-zon, met uw straal-vingers, als van de ridders-vrouw, het raken, teeken uw gouden bloemen er op. Wees gij den schrijn van het heilig en onzichtbaar juweel.

II.

Overdenking.

Gezeten te zijn in een zacht gekleurde kamer, waar ook boeken staan, in een herfst van wonder-lieve pracht, en die toch juist gelijkt op schoone herfsten van voor twee duizend jaar; stil te wonen midden-in het land van diepe schoonheid en dan helder te denken aan het leven van 's lands ziel in de menschen...

Zijn leven te richten naar een overtuiging is wel mooi: te gaan in een vast stelsel, leidend en voor-op, met, achter, in de licht-projektie van uw wezen, de door u aan-gedane meêwillenden; maar is het niet wonderlijk stillend en gelukkig-makend, te bedenken, dat een even hooge levenshoogte als die in aktief overtuiging-doen, als die in straffen geestdrift, wordt opgesneld, ook langs de zoete bochten der loutere aanschouwing word bereikt?

Wij leven zoo menig leven, in éen mensch bewegen er zoo vele. Wil het u dan niet moeilijk maken. Wil, als de buiten-zon, die zoo lief tegen uw oogen doet, u laat wonen in goudlicht en zijige kleuren, hem niet betwisten zijn gelijkwaardigheid met de binnenzon, die opscheen in het donker der ziel.
De ziel èn de zinnen. Het heeft mij zoo zeer behaagd, en daarom raad ik u: aanvaard met blijde verwelkoming, als de seizoenen van uw wezensleven, de Inwendige en de Uitwendige getijden.

Toen het Naturalisme naar zijn einde boog, en de groote wensch naar weêr een levensleer en levensdoel door de menschheid ging, zijn zij gaan zoeken in het betere leven van lang geleden tijden. En hebben zij

gestreefd hun eigen leven aan dat als beter erkende vroegere gelijk te maken.

Hier-uit zijn bizonder mooye werken voort-gekomen. Maar zoowel het Indo-Ægyptische als het Midden-eeuwsche in ons hedene leven is eene Restauratie en behoort in 't algemeen meer tot het geestes- dan tot het zieleleven van onzen tijd.

Slechts in zeer enkele werken is langs waarlijk diepe gevoelswegen het kontakt gevonden tusschen de hedene ziel en die der Middeneeuwen, maar dan toch niet zoo al-omvattend en monumentaal, dat er van een herstichting der Eenheid der Levens, van een encyclopediesch aktief wereldbewegen, sprake zoû kunnen zijn.

De meeste dezer werken echter, hoe belangrijk en onmisbaar ook door modern-gevoelige eruditie en werkelijk tot kunst geworden archæologie, zijn de voortbrengselen van schoone geestesspelingen, maar onze ziel raken zij niet aan.

Indien dus gevraagd wordt welke, na den voorbijgang der naturalistische, de overtuiging thans is, luidt het andwoord: geene.

Deze staat zal geen verslagenheid kunnen te weeg brengen, als wij ons inprenten dat een open leven van blijde aanschouwing dezelfde hoogten bereiken mag als dat der verhevene zekerheid en der aktie in éen richting.

Wellicht zal een latere levenstijd, — de geboorte van den volgenden mensch in ons — een, buiten ons geobjektiveerde, Eenheid, een overtuiging, een geestdrift brengen; — thands voldoe ons het besef, dat gratie des levens en smaak van gevoelen, schijnbaar van nature kleinere elementen, kunnen zwellen tot zachte machten wier rondingen en horizontale lijnen in wijde schoonheid evenaren wat de pyramidale ópstand der overtuiging hun vóor is in straffe kracht.

Deze levenstijd heeft trouwens ook hare Eenheid. En het is er niet eene van stelsel streng, hoog-opgaande in klare volledigheid, het is er niet eene als van architektuur; maar het is er eene van rijk en teêr gevoel, diepingaande en zich spreidend als een verre levende beek, het is er eene als van muziek.

Het is wel gelukkig in eene beschouwing en een stelsel zoo te zijn ingeleefd, zoo vast daarin te zijn, zoo zeker daarmeê samen, dat gij haar als de éénige Waarheid kent en de andere als dwalingen daarnaast.

Maar heerlijk is díe Waarheid in zich te gevoelen, de Waarheid in dién graad, de Waarheid in díen Staat, dat in het beste van alle stelsels en beschouwingen iets van hare materie wordt teruggevonden.

Is dit niet het schoone in zijn rijke geheelheid bezitten, indien gij als een klinkend wezen zijt, dat de verschillende schoonheidsuitingen raken en doen andwoorden met telkens andere klanken, die toch alle úw klanken zijn.

Wanneer gij in een avond loopt te treuren om de ontbinding van ons leven, over uw losheid van alle stelsel, uw overtuigingloosheid, dan kan het u gebeuren op te kijken en van den bleek-purperen nacht, van den vreemd roerlozen landschapsnacht eene aandoening te ontvangen, die uw wezen zacht opvoert, in-eenen, tot de hoogste genoegzaamheid, feilloos en stil.

Gij gevoelt u op een plek, anders slechts na bevende spanning aller krachten bereikt, waar alle storing heeft opgehouden, waar niets u kan naderen of het wordt licht en goed omdát het u nadert, hervormd door de atmosfeer om u heen. Het leelijke, als onzichtbaar, verdwijnt; het schoone beweegt zonder scherpte, harmoniesch in uw, zachte, licht. O, wat gij u zelve dan stellig verzekeren kunt, dat uw stille levenshouding van nu om geen betere zoû kunnen worden gegeven... —

„De kunst der primitieven is er een betere dan die der Impressionisten". — Het is mogelijk dat men dit zoo zeggen kan, maar een goede Impressionist is beter dan een slechte Primitieve. De beste Impressionisten en de beste Primitieven hebben een gemeenschappelijk element in hun kunst. Er is iets bij de eenen, wat ook is bij de anderen. Er is iets in den indruk, dien het Parthenon geeft, dat ook is in dien van de Notre-Dame. In voort-durenden omgang met dát te leven, is een hoogste levensweg.

Er kán niet, — er behoeft althands niet, te worden beslist tusschen het innige en het groote.

In een kunstwerk zijn twee bestanddeelen: het eeuwige en dat van zijn tijd. In den Primitieve zien wij het eeuwige en dat van een grooten tijd. In den Impressionist zien wij het eeuwige en dat van een, laat ons veronderstellen, kleineren tijd. Maar die als kleiner veronderstelde tijd, is onvermijdelijk, is zonder dat wij ons er buiten kunnen stellen ónze tijd, is ons dus, gedeeltelijk, líever dan die groote tijd, even als ons eigen leven ons liever is dan dat van een groot man.

Daarom komt de Impressionist ons dikwijls nader bij en vinden wij in hem het Innige, zoo al het Groote in den Primitieve. Tusschen het Groote en het Innige is niet te kiezen, niet tusschen een weidsch berglandschap en den handdruk van een ouden vriend.

Wij zouden nu wel zeer geneigd zijn te vinden dat Schumann en Schubert vernietigd zijn onder onze, zoo late, bewondering voor het Te Deum laudamus en het Salve Regina; maar een enkel tenger melodietje van die tijdgenoten kan soms zoo diep zoetjes boren in onzen dagedroom, . . . een enkel gebaar van gratie kan wel ons méer zijn dan een stad vol schoone gebouwen.

Om deze overwegingen ben ik dus verheugd nu te weten en te kunnen mededeelen, dat ook het leven buiten overtuiging, buiten vaste stelsellijnen, kan voeren in den hoogen staat, die de sanktifikatie inhoudt van, die de keur van het opperste drukt op de levenswijze waar langs hij wordt bereikt.

Zoû dus iemant, een jongere mensch, zoû dus, bij lief voorbeeld, die diepst beminde vriend, dien ik alleen in mijn op-een-volgende tijden in mijn droomen heb ontmoet, met wien ik in die diepe liefde geweest ben, die uit de samenkomst der zielewoorden de Waarheid mag ontspringen doen, zoo als de Grieksche Wijsgeer het bedoelde, — zoû die dan mij vragen, voor zijn zoekende gedachte, naar een leer van het leven, —

ik zeide hem: ik beschik alleen over wat ik nú denk en ik raad u, zonder nadruk, want de nadruk is mij vreemd,: wees vóor alles een wezen van gratie, een mensch van zuiver liefdelijk bewegen. De gratie is onaantastbaar, want zij is de onschendbaar makende Genade. Zij is de genade, niet in strakken lichtval, maar daarná, als haar licht zich als een zijden waas gevlijd heeft om de omtrekken van uw wezen.

Uw leven zij gratieus en melodieus. Weiger vast aan u zelf de melodie voor even maar te laten buiten uw leven. De glimlach is de melodie van het gelaat, het stil te vrede kijken is de melodieuze rust van de ziel.

Wees stil. Wil steeds dat het stil zij binnen in u. De plechtige schoonheid van het melodieuze dansen uwer levensbewegingen kan niet worden beroerd. Zij gebeurt op de plek uwer gemeenschap met dat wat boven alles uit is en geen duur kent.

En wees dán gezeten, beschouwend met het zoele zielezonnelicht uwer oogen de kleurige stelsel-webben, die de menschen weven voor u uit. . . .

In den roes onzer onmiddellijke kontakten met de op-het-eerste-gezicht waarneembare natuur, de ontledingen onzer zinnen-bewerktuiging, der onderzoeking van de vervoervermogens, die de indrukken der zinnen overbrachten naar de ziel en terug zonder dat zij eigenlijk binnen ín de ziel waren geweest, — in den roes ook der aan de oppervlakte stormende lyriek van blijdschap over de ontdekte vrije levensvlakte, — hadden wij de twee grootste bestanddeelen der menschheid verwaarloosd, vergeten: het leven der ziel en de monumentale visie van het Leven.

In vroeger tijden — in den Indischen, den Ægyptischen, den Middeneeuwschen tijd — hebben wij toen den hoogen bouw van dat leven teruggezien, waar wij nauwelijks in ons meer bouwval-sporen van bespeurden.

Maar nu zeg ik u, gij vreemde luisteraar, geef u, — o, in de haast, in het verlangen om te herstellen, om te herwinnen — niet over aan het Indo-Ægyptische, aan het Middeneeuwsche. *Geef u niet over.*

Verkeer met uwe ziel, leef in uwe ziel, in onuitsprekelijk geluk van haar te hebben gevonden, streef, van daar uit, — zij, die ook den blik uwer oogen van zelve verandere — maar de monumentale visie van het Leven, leer van de Ouden, van de Middeneeuwers hoe zij het deden, maar ga niet midden in het oude, al-omvattende stelsel, om het op nieuw over de wereld op te richten.

O, het is mooi, het is bijna onweêrstaanbaar bekorend, na een leven als van een eenzaam wild landschap zijn leven te maken als tot dat van een plechtig gebouw-in-de-stad. Eindelijk, eindelijk, na al 't alleene ommedwalen, een te wezen met de velen, de verbeelding te maken tot werkelijkheid, den vasten stijl te geven aan zijn woeste natuur, de boomen te maken tot zuilen, de lucht tot een dakgewelf, de zonneplekken tot roode en gulden

vensters, en al het vogelgekweel, het bladeren-ruischen, het winde-geween en donder-getoorn tot vaste rythmiesch bewegende muziek.

Het is zoo eene sterk medevoerende gedachte den nek te buigen en de knieën te buigen en méde te doen, met het lichaam bewegend naar het bewegen der ziel, met wat de menschheid als haar beste samenzijn heeft gevonden.

Niet te knielen in verbeelding, de oude handeling der werkelijkheid geëtherizeerd tot eene voorstelling der fantazie, maar, als te-rugslag daarop, te knielen in werkelijkheid, de voorstelling der fantazie verheven tot eene tweede, eene ideaal-zintuigelijke werkelijkheid.

Een deel te zijn, een lid te zijn, in het Geheel der Menschheid en in de u naast-bije groep. Het in schoone lichaamsbewegingen zich ver-beeldende zieleleven te wezen dat uw vaderen in u voorzagen . . .

Daar waar de theologie, dat is de gevoelswetenschap van het hoogste wezen des levens, de filosofie, dat is de verstandswetenschap daarvan, de architektuur, de beeldhouw- en schilderkunst, de poëzie en de muziek samen waren in eene vast gestelde orde, en iedere zielmensch, in verschillende schakeering, eene kleine weêrspiegeling dier opwaarts strevende Eenheid, daar was de samenbrengende, al-omvattende, stijgende Waarheid.

Wat gij nu in de wereld ziet zijn de stervenstrekken dier Waarheid schoon.

Daar weder binnen te gaan, zich geheel te geven, in deemoed zich te wijden aan de poging tot herstel . . .

Niet meer als weetgierig reiziger een kerk te betreden als deed gij een spelletje op het graf van uw moeder . .

Ach, dat die Waarheid ook in u sterven moest!

Geef u niet over voor gij de wegen tusschen uw rust-

streek van Aanschouwing èn de Overtuiging in 't verschiet zeer helder ziet te begaan. Naar het eenige weten, waarover gij thands beschikt, zijn de hoogten gelijk.

Verbind uw zieleleven aan dat der Middeneeuwen, voor de werkingen ervan, maar wacht met die te verbeelden en te benoemen tot de nieuwe beelden dagen aan den horizon van uw rustig verlangen.

Niet uit de absolute Restauratie, maar uit de verbinding van het beste van vroeger met het eígenlijke van heden, zal, wellicht, de overtuiging ontstaan.

Ik raad u, naar de oude leer, u gracelijk vriendelijk te gevoelen in de richting der menschen; maar de menschheid meer te betrachten dan hare afzonderlijke leden; de menschheid schoon te zien en te willen maken.... schooner.

Het is niet veel, wat ik u nu gegeven heb, maar het is het beste door mij — van den avond, als het landschap tot een staat van teêrder waarheid komt, ontvangt onze ziel wel eens in-eenen háar waarheid voor jaren — nu in een avondlandschap gevonden.

III.

Nalezing.

De bedoeling mijner woorden is niet: te waarschuwen tegen de liefde voor het middeneeuwsche leven en de vergemeenzaming er mee; daar, in-tegendeel, ik ook heb mogen inzien dat het laatste en dus ons meest verwante hoog-leven der menschheid, waar wij dus in de leer behooren te gaan, dat van dien tijd is, hoog-leven der ziel en der als naar de ziel ingebogen zintuigen; daar

voords, de tegenwoordige Restauratie-beweging in Nederland met toegenegenheid en bewondering door mij gevolgd wordt.

Mijn bedoeling beweegt zich in de samenstelling van ons denkleven en is alleen: iets op te merken over de streek, gelegen tusschen Bewustzijn en Overtuiging. Het is alleen iets ten dienste van ieders intieme levensstand-bepeinzing. Het kan zoo samengevat worden: moge er zelden slechter, meer profaneerend gesproken zijn dan door den Franschman, die zeide, dat wij ons maar wat met Mystiek moesten gaan bezighouden, wijl niets beter paste bij onze ontzachlijke vermoeyenis, — een uiting, die de neiging tot de Middeneeuwen tot een verschijnsel van Décadence in plaats van tot een van Renaissance zoû stempelen —; zoo ben ik toch van meening, dat de hooger levende mensch, die thands zegt, de middeneeuwsche overtuiging te hebben, een geestes-wandeling aanziet voor een ziele-vervoering.

Noch het wijsgeerig inzicht, noch de gemoedsaandoening door de kunsten, noch zelfs het zielebewegen, dat zoude over-een-komen met het door de theologia mystica geboekte, kan ons de Overtuiging geven.

Verplaatsen wij ons in de Overtuiging als met een sprong, zonder te letten of ze vast is aan ons Bewustzijn, dat is aan het diepste, in ons latente, waarheidsgevoel, dat wij kennen, dan zullen wij steeds de bazis missen, waaruit de Overtuiging haar levenskracht moet trekken.

De Overtuiging is iets dat niet van ons kan uitgaan, maar dat door het buiten-ons in ons gestort moet worden, een wezen-verandering van het bewustzijn.

Daarom moeten wij het Doel naderen achter de Overtuiging om en — in onderbroken verstands-vreugde leven van dat te kúnnen.

Want dit is het geluk en de vaste veiligheid, die zóó-maar neêrdaalt op de zoekens-moewen. Tot wie trouw

naar een kerk heeft gezocht en lang bedrukt gezeten, zal Onze-Lieve-Heer komen in het landschap om zijn pad.

Het is de hoogste daad der Goedheid, dat de blikken zelve zich vergoddelijken van hem die lang naar God heeft uitgezien.

Het is als het wonder van den wever, die in slechte tijden rusteloos en zonder uitkomst wevend om wat goud voor de zijnen, op een goeden dag in eenen al zijn gereedschap en getouw in goud veranderen ziet.

Van den zékeren vrede der Aanschouwing uit, dus, — ons Bewustzijn als een teeder lichte hemel boven het leven gebogen, zullen wij de parken van óns leven zien groeyen en wisselen van kleur en zich verrijken met nieuwe kleine bloemen en met eeuwenoude boomen, — zullen wij onze persoonlijkheid steeds volkomener doen worden, langs de wegen van de ziel en langs die der zinnen; met hetgeen wij vermogen ons toe te eigenen uit de bloeitijden in het Verleden.

Maar zacht, meest passief, aan de moederlijke Onbewustheid overlatende te ageeren en ons te vormen met het beste dat zij weet.

Het diepste plan van het Wezen der Gratie is dat elk onzer bewegingen zich voordoe als een, wel noodzakelijk zwárte, dienende streep of danspas voor den achtergrond der gouden Oneindigheid, maar van zwart hier en daar uitgewischt door het goud-stof der Oneindigheid er over heen.

IV

Verbinding.

....boven de werkingen van het Intellect...
S. Dionysius Areopagiticus.

De verrukking, de bereiking van het Doel, bevindt

zich echter in den toestand der Aanschouwing als zoodanig, niet alleen buiten verband met de Objekten der Aanschouwing, maar *in het feit van het los-zijn van alle objekt*, in het feit van de gebrokenheid der verbanden.

De hoogste staat is als hij alleen is in zich zelve, zonder objekt in zicht. De daar onder komende, door welke zeer uit de verte beïnvloed de „Overdenking" werd geschreven, kenmerkt zich hierdoor, dat het kleurloze, lichtste, licht, dat het wezen van den hoogsten staat is, zilveren licht wordt, hetwelk dus ook het kleurloze licht nog tot bestand-deel heeft.

Onder dit zilveren licht, in den tweeden staat, komen, als in een lage verte, de Objekten. Maar buiten kontakt nog, dat is buiten kontakt van warmte-relatie. Het licht beschijnt hen koud, *als zonder stralen*. In de lichtvlakte boven hen zijn echter dus plekken van het lichtste licht.

Zoodra er stralen komen en warmte-relatie, heeft er daling plaats, een derden staat wordt ingegaan, het geluk vermindert.

De ervaring, waarvan deze bladzijden de uitdrukking en toepassing zijn, de zachte vervoering naar den beteren (gradueel hoogeren) wezens-staat in het landschap, de verlichting van het wezen, verreind van het zwarte beweeg van overweging en strijd, de projektie daar-uit der konkreete houding van het dagelijksche gedachteleven, en daaraan volgende proeve van stelsel-matige mededeeling, — was eene korrespondentie op het lagere plan der praktijk — praktijk = het samenleven der ziel met de door de omgeving aangedane zinnen — eene korrespondentie met de, hoogste, ervaring der Transportatie van de Ziel, als deze, — de zinnen buiten werking zijnde — alleen is met hare drie machten: de Gedachte, de Verbeelding en de Wil, en zich daarvan scheidt, die

wordende haar Objekten, objekten gezien zonder verband, eindelijk niet meer gezien, de ziel blijvende alleen met zich zelve, dat is geabstraheerd tot haar essentie van deel van God (= het Onkenbare).

De eene ervaring was dus als de experimenteele theorie, waarvan de andere de praktijk was. Het verband der twee de synthetiseerende transcendentie. De daling van het goddelijk-alleene in het menschelijk-volledige. De linie gevonden, waar langs het Goddelijke kan uitstralen tot in het kleinste-menschelijke.

„WERELDVREDE".

Hè, dat stijve, gebaleineerde tailor-made fluweel.
COUPERUS, *Wereldvrede*.

You cowardly rascal, ... a tailor made thee.
SHAKESP., *Lear*. II, 2.

Ik word een verbazende diepte gewaar, nu ik, van deze Levensleer-overwegingen af, mij zal gaan bezighouden met het laatste werk van den Heer Couperus, *Wereldvrede* [1]). Zúlk eene daling naar het meer konkreete is wel wat hinderlijk.

Eene voorstelling van den gedachtengang langs welken deze schrijver van zijn goede romans *Eline Vere*, *Noodlot* en *Extaze* tot zijne slechte *Majesteit* en *Wereldvrede*, minder of meer bewust, gekomen moet zijn, is zoo gemakkelijk te verkrijgen.

In den aardigen salon van zijn denken is ook een geurig tochtje doorgedrongen van de windstrooming in het gedachteleven dezer tijden, die terugwoei van de fijne toppen der prettige uitbeelding van het in glinsterende mijmerdraden door u opgevangen omgeving-leven en van het individueele ziele-beweging-bespieden naar de wijde vlakte van het algemeen wereldleven en der groote gemeenschapsideeën.

Ik wil, heeft hij gedacht, nu eens meer in het breede

---

[1]) Het bevindt zich in den *Gids* van Augustus en September 1895.

gaan werken. Ik wil een roman schrijven, waarin, als vertegenwoordiger der Menschheid, een geheel volk, een geheel landbestaan, in de typen zijner bestanddeelen: de Koning of Keizer, de Aristokratie, èn de menigte, voorkomt. Ik wil een roman schrijven, waaraan eene Idee, eene algemeene, de geheele menschheid rakende Gedachte, ten grondslag ligt. Het groote sociaal-politieke vraagstuk van dezen tijd zal ik in een roman afbeelden. Ik kies niet partij, — dat doet een kunstenaar niet — maar ik beeld de groote ideeën af, zoo als zij plastiesch worden in het leven der wereld.

Zoo maakte hij eerst *Majesteit*, waarin men het eigenlijke denken en doen der Staatshoofden beschreven vond, hoe de verhouding is van een autoritair Vorst tot zijn Volk, hoe die van een liberaal.

De liberale Vorst was in *Majesteit* echter nog maar Kroon-prins, zijn aktie bepaalde zich tot wenschen en voornemens. Buitendien was in *Majesteit* de Idee nog niet na-drukkelijk genoeg ingewerkt en was de volledige voorstelling der hofzeden, van het, ook huishoudelijke, hofleven, nog te veel hoofdzaak. Daarom wilde de schrijver aan *Majesteit*, *Wereldvrede* toevoegen, waarin de Idee albeheerschend zoû wezen en waarin getoond zoude worden wat er in werkelijkheid worden kon van de goede bedoelingen van den liberalen Vorst.

Feitelijk is er in *Majesteit* niet een duidelijke, pleitende, voorstelling van de autoritaire Idee, zoo als die wel, van de liberale Idee, voorkomt in *Wereldvrede*. In *Majesteit* vinden wij slechts het *karakter* van Keizer Oscar en de, instinktieve, gehechtheid van generaal Ducardi aan de afstammelingen van het oude vorstenhuis, die het autoritaire vertegenwoordigen. Niemant, die het autoritaire mooi gevoelt, die er eene luide meening over heeft.

Wereldvrede is dus niet in balanceerend kontrast met

Majesteit en zonder het te willen, — zoo als blijkt uit de Voorrede van *Wereldvrede* — heeft de auteur partij gekozen. Na de lezing houdt men dit kort vertoog uit de verhalen over: Het autoritaire is verkeerd, het liberale is goed; als een der eerste bewerkingen van de liberale Idee moet de *Wereldvrede* komen, en daartoe de Ontwapening; het is echter jammer dat van de ontwapening vooreerst niet komen kan, want wie denken moge over het uitroeyen van den buitenlandschen oorlog wordt weldra overvallen door den binnenlandschen. Zoo is er altijd strijd.... en zoo voort.

De roman *Wereldvrede* is verdeeld in een Proloog, twee Hoofdstukken, waar tusschen een Intermezzo, en een Epiloog; en wordt voorafgegaan door een Voorrede.

Och, die Voorrede reeds aanstonds. Zoo als sommige plekken in de *Reis-Impressies* reeds deden vermoeden, gelijkt deze schrijver als hij persoonlijk het woord voert, — zijne goede werken in aanmerking genomen — op een concertzanger, die men de fraaiste liederen heeft hooren zingen, maar die in het gewone leven een ordinair en onaanhoorbaar gespreksmensch is, op den zanger, ja waarlijk, uit *Eline Vere.*

Een Congres-toast van minder gehalte zal zelden gehouden zijn.

De roman *Wereldvrede* is, in der daad, slechter nog dan *Majesteit.* Dezen keer is gedaald tot benéden het middelmatige. Had de zelfde auteur maar niet die vele mooye hoofdstukken in *Eline Vere* geschreven, ware hij maar niet tot het sublime gestegen in *Extaze,* men kon *Wereldvrede* ongemoeid laten, het een onderhoudende novelle vinden, het iemand meêgeven in den spoortrein, ... om den tijd te korten....

Nú kleurt daar steeds uit *Eline Vere,* nu straalt daar

nog altijd uit *Extaze* zoo veel na, en dan is het zoo zeer jammer dat het hiertoe moest komen.

Een enkel ietsje als in *Eline Vere* wordt in *Wereldvrede* nog gegeven: zoo'n aardig gebeurtenisje van stoeyende jongen man en vrouw, eindelijk zij op haar kousjes de groote plantbladeren aan 't punten en hij haar steunend, — maar neen, de bekoring is gebroken, het eigenlijke is er af, nu is het niets meer. het is leêg, het is duf.

Ook is er nog sprake van „muziek der sferen", maar het staat er als een enkel koud woord, een dood gedwaald stukje uit *Extaze.*

Een werk moet geschreven worden in een zekere warmtespanning van het wezen, eene zekere sterkere helderheid van het hoofd, een meerder leven van de ziel. En nu is het opmerkelijk, dat *Wereldvrede,* zonder éene gelukkige vergissing, daar buiten om daar onder, geschreven is. Het werk is niet door het gevoel van den auteur heen gegaan en heeft dus niet zijn zekeren gevoels-stijl aangenomen.

Onder de wijzigingen, welke het gedachteleven in de laatste jaren hebben bewogen, onder de kleinere en grootere vertakkingen, die úit haar zijn voort- en de groeyingen, die náast haar zijn óp-gekomen, — zal de oorspronkelijke Nieuwe-Gids-theorie steeds geldend blijven, welke het essentiëel imperatieve der stijl-noodzakelijkheid heeft gesteld, den stijl door haar gereduceerd tot zijn etherische ziele-wezenlijkheid: het geluid.

Of gij schrijft een gedicht waarin verkondigd wordt, dat de wereld een ellendige zaak is en gij de door die wereld miskende godheid, dat alleen gij, individu, in aanmerking komt, en vloekwaardig zijn God, Vaderland en Familie, zijnde deze de groepeeringen, waarin het individu zich afbuigt om menschheid-deel te worden;

dan of gij er een maakt waarin gij u zelf klein noemt en in eerbied verzonken voor den Algemeenen God, Koning-Vaderland en Familie; of gij geeft een vóoral múziekalen sonnettencyclus dan een vóoral pikturaal mysteriespel, of gij een impressionistischen roman hebt of een neo-realistischen idee-roman, — behalve al de andere kritiek-middelen, de filosofische, de historische, tot de linguistische toe, — zal al tijd de toets van den stijl, gereduceerd tot dien van het geluid of van een der aequivalenten, van kracht blijven om een werk zeer gewichtig tot in den kern te doorgronden en zijn deugdelijkheid te proeven.

Het is in die zekere warmte-spanning van het wezen, die sterkere helderheid van het hoofd, dat tot werking komt het geluid, het vermogen van den stijl. Die goed schrijven wil, moet zich van zijn dagelijkschen-levens-staat opstijlen tot zijn hoogere-natuur-staat.

Die stijl nu, dat geluid, dat de gemeene ziel van alle waarlijke en blijvende schrifturen is, die als een laag in den aether van de menschheidsziel is, waartoe alleen de schoonen stijgen en elkaar als zoodanig daarin herkennen, die het geheimzinnige eigenlijke leven der woordenhechtingen áchter hun uiterlijke uitgedruktheid is, — ontbreekt in een werk als *Wereldvrede* geheel, of, nauwkeuriger, hij is alleen eenigszins aanwezig op twee eerste bladzijden.

Twee maal is de schrijver met een waardig gebaar van taal begonnen: den Proloog in zijn eerste paragraafje, en het Tweede Hoofdstuk in het zijne. Maar de tweede maal was het al niet meer te vergelijken met de eerste.

De eerste:

„Heilig kalm over de wijdte der zee, die als een immense beker vol blauw was tusschen de wegwazende wanden der bergen, steeg de zon in den wordenden dag.

Wijd lag daar de wereld uit: de azuren golf van Thracyna, de oeverranden harmonisch gebogen als door een kunstenaar, zich voortslingerende, in, het van licht schemerende, verschiet met de lenige gratie van parelsnoeren, die de zee zouden omzoomen".

. . . .

„Zee en bergen trilden in het transparante lichtwaas van den helder en helderder wordenden dag. Hooger welfde de boog van den hemel en telkens wijder, als met telkens wijder sferen, met hemelkringen, die zichtbaar werden. Telkens wijder ook werd de wereld, als breidde zij zich uit met eene oneindigheid van horizonnen van zilveren zee en zilveren licht.

Castel Xaveria, lag hoog, als een blank paleis, in de lucht. . . . . Het kroonde als een blanke diadeem het wijde lichtlandschap. . . . ."

Dit stukje, eindigend met het lieve:

„Zacht glimlachend leidde hij aan zijn hand het kind, dat vroolijk, met een helder stemmetje tot hem sprak, en als een kleine klok zijn kindergeluid heen en weer galmde door de ijle ruimte van het lichtlandschap. Vreemd helder klonk het door den wijden morgen heen, als was er niets in de wereld dan de klank van die kinderstem".

Hoe hooren wij in deze fraaye Introduktie de dadelijke verbeelding van het Wereldvrede-gevoel, door den schrijver ondervonden.

Deze en de mindere, maar nog aannemelijke, aan-

vang van het Tweede Hoofdstuk, zijn de fraai beschilderde en misleidende schermen, waarachter het ordinaire schouwspel begint, de welluidende klaroen-tonen inleidend den armzaligen optocht.

In den Proloog — op Castel Xaveria — vernemen wij verder, dat Keizer Othomar van Liparië persoonlijk en werkdadig tot den Wereldvrede wil helpen komen, door zelf het aanstaande Vredes-Kongres in zijne hoofdstad Lipara te openen. Hij is vervuld van goede bedoelingen maar toch niet zonder melancholie er over.

De inhoud van den Proloog is de beschrijving van het bezoek door Wlenzci, President van het Kongres, aan den Keizer gemaakt. Twee van de slechte elementen, waaruit het werk is samengesteld, vertoonen zich hier reeds duidelijk: vale oppervlakkige aanduiding van het uiterlijk gebeurende en zeer geringe vaag lyrische rhetoriek.

Het is in het vierde paragraafje van den Proloog dat sprake is van de muziek der sferen. De Keizer van Liparië schrijft in zijn Dagboek, dat toen hij tot zijne vrouw was gekomen en hij voor het eerst illuzies in zich voelde „ontwaken", het was

„.... een lente van bloesems in [zijne] ziel. Het was een ontwaken in een rozengloor van onbegrijpelijke dageraden, die in eens opklaarden aan den wijden hemel over [zijn] land! Het was een muziek der sferen, het was een hemelvaart der ziel, en in licht van witte zonnen zag [hij zijne] roeping wenken, die [hij] nog nooit had begrepen!"

Treurig voor een schrijver, die de muziek der sferen en de hemelvaart der ziel in waarheid zoo nabij is geweest

(in *Extaze*), nu met die woorden te spelen als met holle glazige knikkers. Treurig voor een Keizer als hij aan ernstige gedenkschriften bezig meent te zijn en het blijkt dat hij heeft uitgeslagen de taal van een opgewonden schoolknaap, die een dichterlijk opstelletje maakt. —

Het is te vermoeden, dat zulk een Keizer den wereldvrede geheel in de war zal sturen.

Het Eerste Hoofdstuk schetst de beschrijving van het Kongres te Lipara.

Bij de genoemde slechte elementen komen zich thands andere voegen. De roman wordt hier al spoedig even banaal van gemeubel al de kamers van Quaertz op het Plein in *Extaze* geweest moeten zijn.

In 't begin nog een enkel, — zij 't dan ook in een zeer licht soort reporter-stijl — aardig stipje —: „de stad met haar uithangborden en reclameplaten als één reusachtig prentenboek" .... „de muziekbladen (lees: balken. v. D.) der telefonen" .... Maar dán de geheel verkeerde episode der prinses Zanti.

Het verhaal, dat de inwendige éenheid geheel mist, waarin geen spoor van psychologie aanwezig is, noch van die der menigte noch van die der individuën, dat dus ook niet aandoet het spel der samenkomende en botsende en op elkander reageerende karakters, die met hun veelheid van bewegingen toch in éen eenheid van groep besloten zijn, welke het leven der geheele menschheid weêrspiegelt, — bestaat uit deze drie losse deelen:

Ten eerste: de Keizer met zijn vredesplannen, en het oproerige volk;

Ten tweede: Prinses Zanti met haar anarchistischen voormaligen echtgenoot Melena en haar minnaar, Prins Edzard van Karlskrona;

Ten derde: de tooneelspeelster Estelle Deveaux, die

gehuwd is geweest met den vroegeren geliefde der Keizerin.

Met het gebabbel over de lotgevalletjes, de kamers en de kleêren van Prinses Zanti, wordt ook de schijn van literatuur verlaten. Nauwelijks schemert hier en daar eene gemeenzaamheid met een soort salon-realisme-jargon door, met een enkel woord.

En, o narigheid, de Haagsche dandy van *Eline Vere*, frisch en bekoorlijk, een lieve bloem van de Hollandsche samenleving, die in *Noodlot* bleek ook het hoogere dandysme genaderd te zijn, spreekt hier vele malen de taal van zijn kleedermaker. De streeling waarmede blauw peluche mantels, vosse-bont, gaze-de-lys en ijs-beerenvellen worden behandeld, is de grof familiare liefkozing van een winkelier; een lage verlekkering op kostbare manufakturen, — zonder smaak, zonder distinctie van gezicht er op.

De Muze van den schrijver was hier een modiste van den tweeden rang.

Tot den Prins haren minnaar zegt Prinses Zanti bij het begin van een „flirt" dit ontzachlijke naaistertjes-woord.

„Neen, niet in de Turksche Kamer. Uwe Hoogheid heeft zich verleden niet netjes gedragen in de Turksche Kamer."

„Niet netjes gedragen"! Zeer zonderling zijn dergelijke kleine ontsnapte wendinkjes, zoo als ik er vroeger bij dezen auteur reeds een enkele releveerde. Iets als een valsch-klankje in zijn goeden-toon,... zoû het op een torntje van verburgerlijking in de Hollandsche society duiden?

Bedenkelijk is ook de geestigheid waarmede Lipara een echt vrouwelijk rezidentie genoemd wordt omdat het Oktober-klimaat er „verraderlijk" is!

Het Eerste Hoofdstuk eindigt met nieuwe lyrische konfidenties van den Keizer aan zijn dagboek, waarvan de auteur hem zelf, met eene uitdrukking, die niet tot het Hollandsche taal-eigen behoort, zeggen laat: „Ik verlies mij in vragen...."

Het Intermezzo begint met lyrische peinzerijen van den schrijver zelf die hij inderdaad, — uit onbewusten eerbied, — van nòg minder gehalte heeft laten zijn dan de ontboezemingen des Keizers.

Volgt de geschiedenis van Estelle Deveaux. Steeds mindert en mindert de roman, het wordt een bezinksel der chroniques van Parijsche dagbladen.

„Zoo was Estelle naar Liparië gegaan, geleid door haar impressario, omgeven door een kleine hofhouding van noodige en onnoodige trawanten, die de beroemdheid der aktrice fataal medesleepte in den gouden stroom, dien zij met hare tooverstem ontspringen deed."

Het is niet mogelijk nòg vulgairder te schrijven. Merkt op de lichte ironie in het „noodige *en onnoodige*", den gouden stroom en de tooverstem.

Op de volgende bladzijde vinden wij:

„Toen voelde zij, dat de roem niet altijd een diadeem is maar soms een keten wordt" . . . .

Het Tweede Hoofdstuk behelst de voorstelling van het oproer. De roman wordt iets beter, — maar blijft beneden het middelmatige. De beschrijving der onbedaarde avonturen van Prinses Zanti, — het is gevoelloze verdunning van goede bladzijden uit *Eline Vere*. Tot het plastiesch herleven doen van de bewegingen der menigten, opstandelingen en soldaten, is de auteur onmachtig gebleken. Het onderwerp was te groot en paste niet in den aard van den schrijver.

In den Epiloog maakt de Keizer een reis door het land om zijne populariteit te bevestigen en wordt er begonnen met den herbouw der verbrandde paleizen.

De Keizer is droevig gestemd en schrijft in zijn dagboek. Het is gevoelige, volstrekt geen dorre of kantoor-brievenkout, maar het blijft zeer gering.

Wat de schrijver zoû hebben móeten doen is: geven de groote ziel van een Keizer van dezen tijd, in welke, als in de personifikatie er van, de strijdende levensrichtingen die de menscheid bewegen, samenkwamen en botsten en uitvloeiden in een eindelijke, luide, harmonie van aktie, of in een gelatenheidsharmonie van weemoed;

den Keizer-wijsgeer, den Keizer-dichter, een ziel en een gestalte van groote gebaren; hoe hij zich staan ziet boven het volk zijner landen, hij de vertegenwoordiger Gods, de Tresaurier van den hoogsten Levenswil, die de natie zal beeldhouwen tot zijn verwezenlijkte Gedachte; —

Hij is de opperste mensch, hij kan de Verbeelding brengen in het Leven en zijn kunstwerk maken met het materiaal van de levende menschenwereld;

hoe hij nu hoort, alleen in den nacht, die met de majesteit harer stilten hem omgeeft, de oude Idee hem spreken met de stemmen zijner vaderen, hoe die den oorlog prijzen als de daad bij uitnemendheid in het vorstenleven, tot handhaving en vergrooting van het zoo glorievol door hen gestichtte Rijk; een Keizer moet de leden van zijn volk niet enkelvoudig beschouwen maar de gesamenlijkheid van het volk zien als het massale Gevolg van zijn Persoon; sterven er velen in de donderende muziek van den veldslag, — de overwinning zal het doode leven van zoo vele anderen tot een levende blijdschap maken; te sterven voor het Vaderland, de oude leuze, het is te verdedigen tot den dood het land dat Uw vader heeft omgeven, de boomen en de huizen, de paadjes en de oude kerken, die de menschen, in wier oogen gij verwantschap en vertrouwen hebt gelezen, hebben bewoond en bemind; als aan zijn volk den geestdrift voor den schoonen dood is ingegeven, zal hij het dan elders beter kunnen leiden dan ten oorlog? . . . .

maar hoe hij hoort en voelt plotseling in het bonte gelicht zijner rijke, luide dagen, een vreemde leêge stilte, die boven dat alles opkomt en waarin hij zijn Persoon zelf ziet verkwijnen tot een klein, klein menschje als een van die velen; waarin hij ziet dood de oude Idee, de vermenging tot éene menschheid in de plaats gekomen der afzonderlijke grootheden van volk en volk, de glorie van zíjn Huis en zíjn Rijk geslonken tot niets meer dan een oude herinnering, een fraaye antiquiteit in het bewustzijn der geestelijk edelen zijner natie;

hoe hij bemerkt dat ook déze gedachte tot het meest wezenlijke van zijn bewustzijn behoort en hoe hij zich dan in wanhoop ziet als een koud en nutteloos pronkstuk in de groote huishouding van het volk;

hoe hij dán langzaam-aan het ontwerp in zich laat worden, om de oude en de nieuwe Idee te vereenigen en beseft wat de waarachtige verrichting van den Keizer van dezen tijd moet wezen. Door de kracht van het Verleden en van het Feit is hij Keizer, in het wezen van het Tegenwoordige en van de Gedachte is hij het niet meer. Nu zal hij een nieuw begrip van het Keizerschap stichten. Híj alleen heeft de mácht de tegen hem gerichte gedáchte werkelijkheid te doen worden. Nu zal hij zijn Persoonlijkheid haar wezenlijkheid in den nieuwen vorm doen bereiken, door haar te verplaatsen van den top naar het hart van het volk, niet hen drenkende met zíjne Idee, maar zijne macht gevende aan de húnne, en zoo in waarheid verpersoonlijkend de souvereine wil van het volksleven.

Dit had de schrijver willen geven. Of dan komen tot de konkluzie van den blanken weemoed, om dat het karakter van den Keizer zwak is, hij, de nakomeling van een oud, oud geslacht, zwak bij zijn schoonen geest. Hoe dus zijn ontwerp schipbreuk lijdt tegen de rotsen der

vast-gegroeide overleveringen zijner omgeving, en hoe hij staat, in den oproer-nacht, hoog boven de rosse en zwarte woelingen der menigte, in de verte van het elektriesch licht zijner witte zaal, als een bestoven afgodsbeeld, een onbeweeglijke kleine pop, terwijl van tengere onmacht in hem sterft de bloem van het zelfde gevoel, dat ook in ruige struiken daar wild bewogen huivert en druischt in het volk in de diepte.

Dit had de schrijver moeten en willen geven, en er is niets van gebeurd. De roman *Wereldvrede* bewijst dus op nieuw hoe gevaarlijk het is zijn eigenlijk gevoelsleven en kunstvermogen te verkrachten om een werk te doen, dat uw verstand u superieur doet vinden aan het tot nu toe goed door u gemaakte. Want nu mislukt dát niet alleen, maar eenmaal zonder warmte bezig, ontvangt gij die ook niet weder bij het schrijven dier gedeelten in het nieuwe, die van eenzelfde soort als uw vroegere goede werk zijn.

Hoe veel beter is een schoone stilte van onthouding dan dit toonloos en hol geraffel en gepreludeer.

CAMILLE LEMONNIER.

La Faute de Madame Charvet.

Het verschil tusschen boeken als deze en zoo-genaamde naturalistische, is wat aangaat de filosofiesch-theoretische thezis, die er uit af te leiden zoude zijn, dat in de naturalistische de zintuigelijk waar te nemen wereld *het eigenlijke* is, terwijl in deze *het eigenlijke* elders is en de zintuigelijk waar te nemen wereld, van dat eigenlijke de *vreemde*, dat is de *met angstige verwondering* aan-doende, verschijningsvorm.

Komt de naturalistische letterkunde dus over-een met de leer van lagere-wijsbegeerte dat de ziel het voortbrengsel is van het lichaam, de idee van het gestel, de theorie van de praktijk, — in déze zijn de verhoudingen ómgekeerd en zijn de lichamen de *in het ons omgevende donker* juist nog even bespeurbare, manifestatiën van het, onzichtbare, zieleleven.

Deze thezis en deze overeenkomst blijken natuurlijk niet leerstellig in de letterkundige werken, maar zijn te trekken uit den globalen indruk, dien zij maken.

De indruk is de diffuse gevoel-begrips-voorstelling, welke na het lezen in den lezer blijkt. Niet dus de herinnering van het verhaal, maar de weerkaatsing van het, zij 't hèm onbewuste, algemeene levens-begrip-gevoel van den schrijver.

Zoo na een naturalistiesch werk: de vreugde van het zoo (prachtig, enz.) *helder massief* zien der lichaam-menschen, met de duidelijke boomen, wolken, enz. (waar alleen een „kunstenaar" zoo op letten kan).

Zoo na een impressionistiesch werk: de vreugde over het ontmoeten der subjectieve kunstenaars-verrukking, als ruischende licht-wolken over de lichaam-menschen, bosschen enz. gespreid.

Bij impressionisme beteekent het woord „ziel": lyrische zinnen-verukking. De zielekracht besteedt zich aan de veredeling der zinnenwerking.

Zoo na een psychiesch werk, als dit: de (gevoel-belangrijke) verwondering over de *geheimzinnigheid* der menschelijke verschijningen.

Indien het proces der „Sensatie" een steil pad is waarlangs fijn, *ononderbroken,* van het zinnelijke in het achter- (boven-) zinnelijke wordt gegaan, *tot waar het licht is* — dan is psychiesch werk als dit de donkere wolken, die de laagste laag van het achter-zinnelijke zijn, welke aangekomen zijn en heennevelen over het zinnelijke.

Met het gezicht op de menschen, is dat op de omgeving veranderd. Zijn de menschen geen temperamenten meer, maar zielen, die als duistere, alleen in de blikken der oogen zich wel eens als verstoffelijkende krachten, onzichtbaar in de kast van het lichaam bewegen — de binnen- en buitenkamersche omgeving bestaat niet meer om haar zelf of als *dekoratief* milieu van het individu, doch alleen als plastische weêrspiegeling van den zielestaat en als symbool van het inwendige gebeuren.

Beschrijving-zonder-meer, dat is beschrijving die alleen bedoelt de uiterlijke gezichtsvoorstelling in de verbeelding des lezers te verlevendigen, is zeldzaam. Zin-

nen als: „Une gaîté de soleil entra par la fenêtre ouverte" of „Jusqu'aux approches du midi l'ombre des façades, de l'autre côté de la rue, estompait leurs fenêtres, le soleil ensuite glissait dans la couleé des toits et à plomb rasait les vitres" — behooren tot het oppervlakkige deel van het boek, maar blijven er in passen daar zijn eigenaardigheid bestaat in de vermenging van het oud-naturalistische met het realistiesch-psychische, waardoor de vergemeenzaming met de nieuwe visie geleidelijk geschiedt, doch tevens de hoogere zuiverheid en intensiefheid van het werk aanmerkelijk lijdt.

Plastische weêrspiegeling van een zielestaat is: „leur pauvre ménage brisé que les meubles, les cadres au mur, l'air même des chambres lui reprochaient."

Symbool van het inwendig gebeuren: „Elle sentit revenir la sécurité dans les cercles toujours plus larges de la clarté, l'embrasement irradié de la bonne nuit autour de la petite spirale dansante comme la vivante et clare atmosphère d'une concience en paix."

Dit boek van Lemonnier is zeer goed werk. Het is natuurlijk waar, dat dergelijke motieven als de beste hiervan [1]) bij Maeterlinck zuiverder en fijner, meer als

---

[1]) Bij voor-beeld: „Deze laatste woorden werden bijna geheimzinnig uitgesproken. *Zij vielen als steenen in de put van stilte* van de kamer om hen heen" (blz. 131). Behoorende tot een volkomen andere visie wordt dit beeld door een kleine omzetting: „als steenen in een put, vielen hun woorden in de stilte van de kamer". Het laatste zou (ongevoeld) naturalisme zijn, het eerste is (gevoelde) symboliek.

Ook dit is een sterk voorbeeld:

„Elle" s'était jetée dans un fauteuil, la tête dans ses mains, continuant à regarder fixement une petite chemise du premier âge de Fanfan tombée d'un tiroir. Au bout d'un instant, elle avança les doigts; ils restèrent suspendus, comme raidis d'ankylose, par-dessus la forme puérile qu'avait conservée ce vêtement. Elle ne put les abaisser ni les remuer, bien qu'elle crût faire un effort

het gekondenseerd aroom van dezelfde visie, waarin Lemonnier nu gewerkt heeft, aangetroffen worden; maar het blijft uiterst veel genoegen doen dat deze voormalige uitmuntende naturalistische werker zich in deze andere levensvoeling zoo door en door heeft weten in te dringen.

En deze inplanting van psychische symboliek in bazis van dagelijksche-levens-realisme, met de gemeenzame inleidingen en verbindingen der stukjes gewone beschrijving, houdt een overgegeven aandacht gaande.

---

immense de volonté. Alors son esprit s'hallucina, il lui parut que la petite blancheur du linge devenait une grande clarté et se reculait vertigineusement. Elle ne pensait plus, la regardait s'enfoncer à travers les planchers, souterainement. De profonds et lents soupirs soulevaient ses seins; elle pouvait avancer le cou, tendait la tête vers le trou immense, mais les mains demeuraient immobiles; et elle avait les yeux éclatés comme des caïeux, sans larmes . . . . et elle ne se souvenait de rien de précis; elle tenait dans les mains la petite chemise dépliée (Blz. 270).

Dit is, omgeven van (aangelengd met) fysiologische (naturalistische) verklaringen, eenzelfde motief als de door den vader geziene gedaanteverwisseling van de meid in l'*Intruse*.

OVER BISMARCK.

„Het is te waardeeren, dat u ook aan menschen, die door velen geacht zullen worden geen verstand van politiek te hebben, dichters en wijsgeeren, hun meening over een politieke figuur heeft gevraagd.

De dichters en wijsgeeren immers hebben van álles zeker niet het meeste, maar wel het béste verstand.

Een fantasie, zelfs een niet met de werkelijkheid overeenkomende fantasie, van een dichter over een machine bij voorbeeld, is iets beters dan de verklaring dier machine door een werktuigkundige.

Objektief gezien komt het mij voor dat Bismarck's grootheid hierin gelegen is, dat hij de algemeen-harmonische, monumentale uiting heeft weten te vinden voor zijn individueele konceptie.

Zijn persoonlijk ontwerp heeft hij gerealiseerd tot iets algemeens, dat het geheele ras, de geheele Duitsche menschheid, omvat.

Monumentaal en harmoniesch is zijn werk, — dat wil zeggen: hij heeft het eeuwige weten te grijpen en te doen passen in de vormen van het tijdelijke, — door te stichten een oud-modelsch klassiek Keizerrijk en dat in evenwicht gehouden wordt door de nieuwe maatschappelijke krachten van den Algemeenen Dienstplicht en het Algemeen Stemrecht.

Bismarck is de schepper van de grootste politieke synthezis dezer eeuw.

Geeft ons hart soms aan Napoleon I nog de voorkeur, wiens verlangens zooveel grooter en onstuimiger waren, — ach, wat blijft er over van diens werk, dat als een jammerlijke ruïne in onze herinnering is, naast de levende realiteit van Bismarck's kalme schepping!

Subjektief gesproken, — heb ik Bismarck aan te bieden het geschenk mijner dankbaarheid voor een heel mooi oogenblik.

Ik had eenigen tijd door Duitschland gereisd, — een herstellingsreisje, als de lente van een nieuw leven, dat u alles even heerlijk doet vinden, — ik leefde geheel in oude Duitsche architektuur, in nieuwe Duitsche muziek toen ik, door de wijnbergen van Rüdesheim, opsteeg naar het *National Denkmal*, het groote gedenkteeken ter eere der overwinningen van '70 en der stichting van het Rijk.

Ik bekeek lang al wat er op stond afgebeeld en geschreven, en den grooten regel:

„Lieb Vaterland magst ruhig sein:"

Het monument is leelijk, maar dat wilde ik toen niet zien.

Ik wendde mij af en bezag de omgeving: het wijde, historische landschap aan den beminden Rhijn.

En toen werd ik zonderling bevangen.

Het was mij of ik voor het eerst de historische ontroering onderging; of de geest van het Duitschland van vroeger, zoo als ik dien had leeren kennen uit de poëzie, de architektuur en de schilderkunst, of de geest van het Duitschland van heden, in de filosofie, in de muziek, op deze plek symboliesch leefden in het boven de Duitsche landschappen hoog verheven gedenk-gesteente, dat het teeken is van het tot eenheid, tot natie, gemaakte ras.

Ik gevoelde in de ontzachlijke ruimte de grootheid van het land.

Toen ik weêr beneden gekomen, aan den Rhijnoever den gulden Rüdesheimer hief in den groenen roemer, toen beefde de wijn in mijn hand:

„Lieb Vaterland, magst ruhig sein."

Dezen mooyen middag heb ik aan Vorst Von Bismarck te danken.

ZONDAG-OCHTEND.

Aliquid dulce surgit...

Zeer langzaam.

In het klare en onzware, dat van zelf naar boven komt, zacht bewogen in blauwe ziele-lente als een tengere boog-tak witte wilde-rozen, — daarin is de blijde schoonheid van het leven.

Ik ben blijde. Mijn ziel is zoel en zacht gulden als een plek voorjaarszon tusschen jong groene boschjes.

Daar beweegt zoo veel wits, rank en met bevende knoppen, dat ik wel héel voorzichtig mag zijn om het ongeschokt te laten gedijen.

En daar onder is zacht gezang, uit een verte van warm gebladerte.

Ik woû u heel zacht iets zeggen, mijne liefste, even, als een luwte van mijn levenszee aan de fijne schelp van uw oor, als een even in zonnewindje opdansend rozeblad;.... maar laat de wachtende stilte het niet hooren,.... het mocht een brekend regenboogje zijn, als ik het uitspan tusschen mij en het leven.

Daarom, andwoord mij niet met woorden; zie mij maar aan en laten wij diep in onze oogen eindeloos vroolijk zijn nu wij het allebeî stil weten.

Ik woû u anders niet zeggen dan de adem zelve van

mijn ziel, die geurig is van over de zóo vele licht gekleurde bloesemtakken in den zomerochtend in mij te hebben bewogen.

Dit heb ik van u ontvangen. Door de gouden middenvonk uwer violette oogen heeft uwe ziel mij zoo vele tijden beschenen, tot heel het leven gulden klaar geworden is in de mijne.

Gij hebt de witte lent in mij gebracht, de wijde puurheid der blank gebarende goede dagen.

Nu zal ik niet meer lachen, wel met den sprakelozen glimlach, die de stille samenkomst van twee blijdschappen beteekent, de golving van geluk op het diepe, diepe water der trouwe verstand-houding. Maar hard lachen zal ik niet meer. Als een bleeke schim verdwijnt de leelijke Ironie.

Gij hebt mij in de lichte lente geleid. Uit u schijnt de blije lente, die al tijd duurt.

O, mijn blijdschap, die lacht wat, lacht wat om zware kracht. Die is niet onoverwinnelijk, neen, die kan niet eens worden geráakt.

Weet gij het wel, als wij samen zijn in de stilte, zoo helder en hoog om ons tweeën, dat naar verleden en toekomst wijd en zijd zacht pralend uitligt de blauw en lichte Oneindigheid....

Laten wij heel voorzichtig door dit leven gaan, met zijn zon van fijne kleurtjes, die overal kijkt.

Ik heb u niets te beduyen, want het licht is niet in de verte maar om onze wangen heen. Spiegel u in mijn gezicht, ik doe het mij in het uwe. Ziet gij wel dat wij niet meer te zoeken hebben...

Hoe is deze zachte klaarheid om ons gekomen. Blijf gaan, blijf deinend gaan voor mijn ontsloten oogen.

Hoe versterft hier alle gerucht, hoe schoon en licht zijn alle onze daden. Boven onze hoofden bloeit de stilte in witte doorschijnendheid. Het is niet vreemd, niet waar, het is boven het vreemde heen. Het is alleen góed.

O, de woorden, die opkwamen, zouden die niet als wind verstoren de lichte luchtbloemen die onbewegelijk om ons zijn.

Schijnen dalen van u af en komen tot mij die zoo roerloos toevend ben.

Geen lied, geen woord, onze adem als de blanke fluisterschaduw van de stilte.

Dat ik van uit de donkere diepte u heb bereiken mogen.

Aanzie mijn oogen zachte goud.
Zij zijn de bloemen van mijn ziel die naar u bloeyen.

Zij zijn ontloken onder uw schijn.

En branden naar u hun lichten schijn.

Straalloos in 't licht waarin wij zijn.

Dec. '95.

CAMILLE MAUCLAIR.

Couronne de Clarté.

Doffe, zwarte, paarsche en witte reuze-rozen op een zwart meer van stilte.

Doffe, roode, geele, blauwe, groene lampen in een langen, lagen nacht.

Een boekje, niet dadelijk emotioneerend mooi, maar knapmooi toch, van dof-kleurige, bleeke schoonheid.

Geen gevoelsverstand, maar verstandsgevoel.

Niet werk der ziel noch des harten, maar werk des geestes.

Al kunnen wij nog geen afdoende, ons wijsgeerig gevoel bevredigende, onderscheidende en samenbrengende, aanduiding geven van ziel, hart en geest — wij merken bij benadering zeer wel wat wij er mee bedoelen.

Het is een boekje van koelen weemoed. De weemoed zijn de portalen in ons zielehuis, waar het licht heel stil is en vol langzame schaduwbeweging, herfst-middaglicht.

Ik kan erkennen alleen als te bestreven de groote vreugde en het stille geluk.

De vreugde is als de zon en het geluk is als de zonneschijn.

Maar op weg naar vreugde en geluk zij het ons goed te toeven in de schemering van den weemoed.

In mijn huis zou ik in de kamer van den verstandelijken weemoed tot behangsel willen hebben de tafereelen van dit boekje om daarheen soms te liggen turen met een strak open en zacht befloersd oog en mijn mijmering te laten zeilen met de dwalende schepen in de schemering dier zee vol wisselende duisters.

Het (esoteriesch) axioma van dat alle ding „slechts" bestaat uit zijn leêgte is de uitkomst van de anatomische beschouwing der zielestaten en wèl hem die het zoo ver van zich af houdt dat het niet tot experiment in hem worden kan.

Het reizen in de wellust, de kennis, de kunst, beurtelings, als in afzonderlijke werelden, zoo als de schrijver doet, zal altijd eene, met het hoogste te vergelijken, ondergeschikte bezigheid zijn. Het trekken door deze provinciën geschiedt, met middelmatig geluk, buiten de hoofdstad om, waarin het eenvoudige rijzen tot en dalen van den hemel af gebeurt.

PHOCIUS.

Een Kalverliefde, de Verloren Zoon,
de Vreemde Plant.

In de *Kalverliefde* is wel iets aardigs, maar nog veel vaals; de *Verloren Zoon* is minder, wel niet valsch, — valsch, ziek van toon, er onder, er boven of er naast, is deze auteur van nature níet — maar zwakjes, erg zoo-zoo; voortreffelijk echter is de *Vreemde Plant.*

In de *Kalverliefde* is hier en daar de bekoorlijke oplettendheid voor de aardige plekjes aan den gevel van het leven, die, intieme heerlijkheidjes als glinsterende dauwdropjes in heester-spelonkjes, als rustende vlinders, wazige vruchtjes, nonchalante bloemetjes aan de behangselen van een prettig zien-leven overal hangen, vragend om zich te geven aan de plukkende hand.

Zoo, de goedige onbewustheid van een schooljongenshals, een plek als een nooit in den spiegel geziene diertjesrug, met de opstaande kraag er om heen.

Zoo, heel dat aardig voor-zich-uitte, onoplettend-losse en lief-linksche gedoe van een uit zijn kleêren groeyenden grooten jongen. En die een smart kan hebben, de eerste droeve tonen van een jeugdige viool, en daarmeê loopen langs de stadsgrachten, onder het klemmende banale hoedje, met tranen-blikken tegen het zwaar, zwaar

steenen leven, en avondregen druppelt in zwarte klinkerplassen en van het zwartgroene geboomte waait langs de helle vlammetongetjes huivering tegen zijn nog-onwetend lijf in de onbeduidende en innige kleêren.

In den *Verloren Zoon* is nog het beste het stoeipartijtje van den vader en den zoon toen hij nog een klein jongetje was, en dat eindigt met hun beider verlegenheid en droeve stilheid toen de vijandige moeder hen zoo met haar killen lach was komen verrassen. De toen verfonfaaide baard van den vader is de rosse ruiker van liefheid, even, als een glans, in het sombere huis-leven. Overigens is de *Verloren Zoon* flink dunnetjes. Het karakter der moeder is veel te nadrukkelijk aangegeven. Zij is een houten stok van dwarsheid en bitsheid met een japon aan. Het geval van den schouwburgbrand is een allerordinairst motief. Waar zinken wij heen?....

Maar nu komt het mooye: De *Vreemde Plant*. Dit is het goede. Hiervan zou men kunnen zeggen, wat de auteur zegt van de liefde van den jongen-man voor het jonge-meisje: „Zijn gevoel was niet bizonder gedistingeerd, niet gecompliceerd, niet exotisch, hij was er trouwens de man niet naar geweest zich daarvan rekenschap te geven."

Maar gevoel en schrift zijn zuiver, van een tengeren eenvoud, een boschje bleek-zilverige berkjes bescheiden geurend onder een weemoedigen witten hemel.

In den voorhof ontmoeten wij het zinnebeeld, dat is het beeld of de figuur verzinnelijkend het essentiëele gevoel dat ademt door het verhaal; een groote witte bloem in een maneschijn-tuin.

De witte bloem in een luifel van klimop overhuift het gebeuren der droeve menschenlevens in de sombere binnenkamers.

De witte bloem is dat edelere vrouwengemoed opgegroeid uit het stede-graf des dooden gewoonte-levens. Zij was te fijn, de kleine, dof-blonde vrouw-in-het-zwart, en strekte machteloos haar ranken, die niet passen konden aan den levensgroei om haar heen.

Toen zij met haar vader niet in gemoedsbetrekking had kunnen komen, — zij de sensitive, die leefde in gemoedsgeuren en dag-kleuren, — en ook niet met haar man tot wien zij, de door het ruwe leven opgejaagde, uit noodzaak gevlucht was als in de eerste woning de beste, — viel haar voelen van lang geleden, dat onder alles heen was blijven bestaan, uit op haar zoon, alles, alles.

En toen zij, door hem van zijn bruid te scheiden, dien zoon ongelukkig had gemaakt, naar zij zoo zeker geweten had om zijn bestwil, maar later moest gaan twijfelen of het werkelijk goed was geweest, — liet zij zich jammerlijk in het donkergroene water glijden, — als een zinkende lelie.

Héel mooi is die dood. In het stads-avond-donker ging de kleine blanke en dof-blonde vrouw-in-het-zwart over de smalle gracht naar het op water uitloopende steegje, waar aan 't eind de lantaarn geel het weeke duister vloeyende bescheen.

Daar ging zij zitten zingen zacht een kinderliedje en liet zich glijden zonder plomp.

Het is stil weemoedig, met zuivere aandoening.

Onze letteren tellen weder een talent meer.

DE LETTERKUNDIGE.

(STEFAN GEORGE.)

In 't laatst van Maart heeft de Duitsche dichter Stefan George ons land bezocht.

De voornaamste der vele redenen waarom een ontmoeting met dezen man een uitwendige verkeers-gebeurtenis eerste klasse was, is de bizonderheid dat hij een in twijfel verkeerende omtrent de hooge verdedigbaarheid der situatie van den letterkundige, als zoodanig, in de menschen-samenleving, weder vastheid van inzicht en een schoon vertrouwen zoû geven.

Want zoude men al eens meenen, dat de hoofdzakelijk met zijn hooger geestelijke vermogens levende mensch eigenlijk maar twee wegen kan opgaan, te weten: zich afzonderen van de wereld om te leven in abstraktie en aanschouwing, óf: zich gehéel geven aan de wereld, dat is: zich invoegend in de mozaïeken, waartoe het menschheidsleven is samengegroeid, als leeraar en leider (god-prediker en staatsman): — en dus meenen, dat *de letterkundige* een, zij 't kuriëuze, zij 't fraaye, monsterlijke uitwas der moderne tijden zij; — een bekijking van George verandert het embryo van zulk een denk-beeld en doet het, in tegen over-gestelde richting, groeyen tot het inzicht van hier een levenscentrum in plaats van een uitwas,

een harmonieuze eenheid in plaats van een monstrum voor zich te zien; — tot het inzicht dus, dat *de letterkundige* aan kompleetheid en centraalheid wint wat hij aan hoogte van levensbewegingen bij den contemplator en wat hij aan warmte van mededeeling bij den leeraar moge ten achter staan.

De letterkundige, dat is: de dichter, hier niet gezien als de in zware orgelmuziek vizioenen-gever, maar als de schoonziener des levens en haar schoon-zegger in hooge of fijne bevalligheid, is de sobere dandy, die de in de eenzaamheid zijner mijmering gevonden aandoening stelt tot een beeld midden tusschen de menschen, in de statigheid en zwier zijner in door de menigte onvermoedde en door hem zelf vergeten zelfbeheersching gevonden bewegingen, en in het als uit een verre streek aanklinkend geluid zijner stem.

Zij, wier woord tot de lagere kringen der menschheid gaat, zullen hem beschouwen en van het door hem gegeven schoone verhalen en leeraren tot de hunnen, op dat die eene verheuging ontvangen en hun leven verbeteren naar zijn beeld.

Hem is de taak der overbrenging van het in hooge eenzaamheid gevondene tot den kleinsten menschenkring, wiens werk het dan is het op de volgende te doen overgaan en zoo verder tot het de laagste kringen der menschheid bereikt.

Hij kwam wel tot hooger, voor zich alleen stijgend in het alleenig gevondene; fijnere lucht nog zoû hem omvangen, maar hij miste dan de warmte van den blik en den handdruk van den eersten begrijper.

Zoo als een worp in het water valt en maakt een kleinen kring om zich heen, die omringd wordt door grootere en al grootere tot de heele vlakte des waters in beweging is gezet, — zoo zal dalen zijn woord naar de omstanders

van zijn wezen, die het in steeds wijdere uitbreiding zullen over doen gaan.

* * *

Iets zeer schoons is de letterkundige. Nobeler dan de adel van voorkomen bij sommige afstammelingen van oude geslachten, is, ook om uiterlijk te zien, deze verwante aan den oudsten geestelijken wereldadel, deze naneef der prinsen en helden van het gevoelend denken.

Het móét wel, dat voor den aandachtigen beschouwer niet alleen het geluid van den grauwen leeuwerik meer is in edele innigheid dan de bonte pronk van den rijkkleurigen pauw; maar ook de verrukte rijzing van den eenvoudigen vogel een schoonere beweging dan de plompe deftigheid der pooten, die de pauwe-weelde dragen.

* * *

Het mooiste is om onder het hoofd, dat van verre de afschijnsels zijner ongemeenheid zendt in de blikken van den kijker en van dicht-bij samengesteld blijkt uit plannetjes en vakjes, die ieder afzonderlijk mooi zijn van bizonderheid als deel van de eenheid van het gelaat, — in het lichaam den stengel te mogen zien, die er mede samen doet, met de wendingen van borst en rug, de reik-gebaren der armen en tred-gebaren der beenen, als zoovele bewegingen van blad- en bloemtwijgen, naar het gemoedsleven van binnen die ze deed groeyen en de aanraking met het leven van buiten, het zien der dingen, het hooren der woorden van anderen, dat ze aandeed met licht en met wind.

* * *

Vergelijk den echten dandy (Wilde en de prins van Wales zijn er vermoedelijk tamelijk grove, maar neem

Brummel, gekend uit het boekje van Barbey d'Aurevilly) met den dichter-artiest, dat is den doortrokkene met ingehouden glijdenden zwier, en gij zult een onderscheid zien als tusschen een luisterrijke koets en een beeldje oud en fijn. De kleêren en nagels van den een zullen een geheel van hooge uiterlijke levenskunst vormen, meer het soortelijk volmaakte nabij dan die van den ander, maar bij den ander in wiens woord het edeler innerlijk leven spreekt, zal een geheel van uiterlijk bewegen zijn, van een dieper schoon in zijn eenvoud, een wuiven en treden en als een slanke plant neigen op de wisselende maten van het leven, dat allen dag door diep in hem zingt.

Hij is de bode der gratie, die van ver ónder het oppervlak komt.

Gunnen wij dan aan de lieve leêge rijke kinderen der aarde hun blinkende speelgoed van satijnen liverei, en zijn wij blij, met een licht schertsend lachje naar hun zijde, met het inniger en fijnere spel dat voor óns appart werd gehouden.

JAC. VAN LOOY.

....la sublime confrérie....
M. Bashkirtseff.

Ik ga een soort van lofrede schrijven op Van Looy, als bijschrift bij zijn portret.

Ik zoû ook misschien wel aanmerkingen op zijn werk weten te maken. Maar dit bij een andere gelegenheid dan. Want het schrijven van lofredenen, met de karakteristiek alleen in het goede, is iets heel aardigs. Het is nu feest. Van Looy is de gevierde. Mijn stuk een proeve van toost.

Er is heel wat veranderd sedert dien tijd, de intellektueele toestand van Nederland is volkomen gewijzigd, wíj zijn, kale en grijze, welwillende Heeren geworden; maar drommels, wij, jongens van '80, wij waren toch wel een nobele bende!

Het is mij als een ver verleden, het heugt mij als uit een ander leven, want er is in dien tijd zóo véel gebeurd, — maar hoe roemrijk is de herinnering! Hoe hebben wij hoog den beker des levens geheven, waar, in den gouden wijn, weêrspiegelden de droomen onzer oogen, en het witte schuim, als de bloesem der jeugd, op onze hoofden en handen víel.

Hoe heerlijk was dat eerste gevoel, toen uwe boeken nog niet waren aan de wanden der kamers waar men

liefst eens een uurtje alleen is, toen wij het best beminde onzer nagedachte nog niet van ons weg hadden gegeven, maar toen wij wisten, wij allen heel alleen van elkander wisten, dat er daar een was, die iets wilde zooals wij zelf, en daar nog een en nog een, — hoe onvergetelijk is het gevoel dier broederschap.

Wij verschilden allen zeer van elkander, wij hadden alleen het negatieve, het verzet, gemeen. Dat was de reden van onze kracht. Want de achterzijde van ons verzet was het gemeenschappelijk besef van het echte schoone, dat in ons land nagenoeg geheel verloren was gegaan. Hoe wij ook gingen, de een dien kant uit en de ander genen, toch waren er al tijd kruispunten waar wij elkaâr bleven ontmoeten.

De vraag was (en is, en blijve zoo!) in de eerste plaats of men „echt" was, niet wàt men wilde maar hóe men het wilde, dit beduidt: of men, voor-eerst, een eigen schoonheid, dat zekere eigen gevoel, waaraan wij elkaâr herkenden, in zich had, en of men, ten tweede, voor niets ter wereld hoe weinig ook zoû afwijken van de zuivere uiting dier ware eigen schoonheid.

Waaraan herkenden wij elkander al niet! Wij wisten het immers dadelijk, ons binnenste kon bijna ruiken of er in een gezelschap een „echte" was. Aan den blik van een oog, aan den toon der stem, aan een half-woord, een gebaar, aan sommige stílten vooral, — aan den door zijn onbewustheid gemaakten stijl van den mensch, in één woord, even subtiel om waar te nemen en even onherroepelijk van zekerheid als het stijlwezen van een geschrift.

De vraag, wat er meer op aan komt: het hóe of het wát, zal ik nu niet beproeven op te lossen; maar wel

lijkt het mij bijna onweersprekelijk, dat indien bijvoorbeeld Christus is de ware Godsgezant en Mohammed de onware, aan Christus de waarachtige Mohammedaan welgevalliger moet zijn dan de valsche Christen.

Gij weet wel, Van Looy, dat ik thans niet meer zoo geheel in uw nabijheid ben als ik het eenigen jaren geleden, toen ik over uw *Proza* sprak, mocht wezen; dat ik gegaan ben ook in de richting der verschieten, waarin gij, naar het IVe uwer *Feesten* te oordeelen, weinig anders ziet dan bordpapieren zonnen met dikke proestgezichten, schunnige manen met magere laugeneuzen, en sterren als knipoogjes van luimige verstandhouding.

Maar toch is er groote gemeenschap tusschen ons gebleven, de gemeenschap die voortkomt uit mijn dankbaarheid voor wat gij mij met uw werken hebt gegeven.

Want dat ik nu ook al kom uit een ander land, zou mij dat doen dralen om mijn hoofd te ontblooten waar ik u ontmoet binnen de zône onzer aristokratie, — beiden toch vrij-metselaars, al bouwt ieder aan een huis in anderen trant —?

* * *

Ik heb al het werk van Van Looy nog eens herlezen, al dat gave, dat trouwe, dat rijke, in gestadige aangroeying tot diep levende rijpheid.

Eerst de *Proza*-bundel, waarin het „Stierengevecht", de „Nachtcactus", de „Dood van mijn Poes" en de „Tango" wel de sterkste of meest ontroerende verhalen zijn, en de „Hengelaar" het meest zuivere en geacheveerde, van mindere edele deelen meest vrije.

Het visueele motief van den „Nacht-cactus", het wondere spel van het licht in den donker, de bloei van het ontastbare licht in de welige en groeizame duisternis, met

zijn rosse loovers en purperen nachtplanten, als wier hart en als de kern van de reinheid van het duister, de symbolieke bloem daar leeft in de eenzame majesteit harer volmaakte witheid, de mysterieuze bloem, die maar heel zelden bloeit en alleen voor zich zelve, die dus de zon niet wil en niet zijn wil een weldoend kleurtje voor het menschenoog (en dus misschien den Zebedeus van het IVe der *„Feesten"* niet zoo zeer zoû behagen), — het visueele motief, dat zich, in den droom over het rosse en roode volks-feest voortzet, — keert, in gedegener pracht, in meer stellige rijkheid uit-gewerkt, te-rug in *Feesten* II, het vuurwerk in den edellieden-tuin, waar met nog meer doordringendheid en aanhoudendheid van gezicht het vreemde, helle en roode, opleven, van het statiëuze zware boomenduister is bespied.

Het gemoedsmotief van den „Nacht-cactus", de gevoelsmeening, waarvan die het zinnebeeld is, het galmen en rommelen van het „wij gaan niet dood" door de feestende stad, de donder van het „wij gaan niet dood", wij in wie zoo een verborgen schat als die versteven-weêrlicht-witte bloem heeft geleefd, — zal nog hoorbaar zijn in de *„Gekken"*, in „Johan" 's toren tegen zijn vriends bewering, dat Holland heeft afgedaan, — en zal overgaan tot de superbe verheerlijking van het gewonnen, volkomen leven in *Feesten* IV, 25^{e} avond.

Het „Stierengevecht" blijft ook een goed stuk. Levendiger dan het dartelen der veelkleurige stierbevechters, levendiger ook dan b. v. de dansbewegingen zelve in een „Tango", heugt ons de beschrijving van het doffe en woeste krachtleven van de voornaamste figuur, den roodbruinen stier, in de arena.

„Plots, de lucht scheurend, schetterde het sein, de lange en de korte toon, die uitgalmden als een moord-

kreet. De deur der Toril sloeg open, men zag een man zich verschansen achter de deur, hem die snel weêr sluiten en een roodbruin beest, een harig gehoornd monster kwam binnendonderen door de schutting, een machtige, hooggeschofte stier, die al aanstormend den kop heen en weêr sloeg, met een links en rechts bliksemen van het wit der oogen.

Onder de wilde vlagen van bravokreten, als versuft door het gloeiende licht der Plaza, was het beest in het midden blijven staan, rillend in al zijn spieren, met toornig stampen en schoppen der achterpooten, stukken nat zand smijtend langs zijn flanken. Toen rekte hij den rimpeligen nek, en zijn neusgaten zwollen onder den uitstroomenden adem, en men zag den bek opengaan met een krachtig vooruitstooten van den platten, vierkanten snoet.

—, „Hoor, hij loeit! Wat een beestje, wat een mooi beestje!" riep de boer, verrukt luisterend naar het gesmoorde bulken dat, als van heel ver, zwak werd in de ruimte en verloren ging tusschen het uitstervend geloei der bravo's.

Den nek gekromd, met de voorpoten koppig woelend in de vochtige zandlaag, stond de stier nog altijd stil in de zon, in het brandige goud van zijn roodharige huid. Tusschen het span uitvleugelende hoornen, spitse, kromme dolken gelijk, kroesde wild een ruig haar, tot over het als een moker vaste voorhoofd. Boven het linker schouderblad waren twee kleurige linten in de huid geprikt, die bij elke beweging even opwuifden boven den langen zwaai van den rug uit, één lange getrokken ruglijn, zwellend over de schoft, dan weêr dalend, om te verloopen over het bijna tengere achterlijf in den rondgeeselenden staart."

Deze beschrijving behoort niet tot het mooiste in

Van Looys werk. Maar zij lijkt mij een goed voorbeeld van zijn knappe kunst om zuiver en sober een motief in te zetten.

Neen, het mooiste haal ik niet aan. Dat moet langzaam genaderd worden langs de voorafgaande, voorbereidende texten.

De koele „Hengelaar" dus, is het meest objektieve en techniesch in zijn geheel meest zuiver stukje. De persoon van den maker komt er niet in en wordt er ook niet zoo onmiddellijk achter gemerkt. Geen ontroering dan ook. Maar een klare volkomenheid van waarneming en making, die wellicht een beter waarborg van duurzaamheid is dan het den tijdgenoot meer aandoenlijk rakende.

De lijn van Van Looys produktie schijnt mij te gaan óp met den *Proza*-bundel, eenigszins néder met *Gekken* en weêr óp met de *Feesten.*

Maar in de *Gekken* is de zon zoo mooi! De zuider zon, die reeds zoo wolkte en poeyerde door de „Stierengevechten," — hoe heeft hij haar in de heerlijkheid van haar lichtval neder doen zijgen over de donkere krochten van het bonte Tanger. Hoe staat haar heete goud, al het leven verguldend, over markten en wallen, hoe daalt het heete blauw den stalen hemel uit, waardoor de roode en witte inboorlingen waden. Hoe trekt het scherp de lijnen van de blauwe schaduwen der stegen. Van Looy heeft de zon in Tanger *gezien.*

Het mooist moment in de *Gekken* is de Arabier te paard in den steegnacht:

„Bengelend gelijk een klokkeslinger kwam diep uit de hoeksche steeg een vlam aanwandelen. En spookhoog, ook los van den grond, geestte het lichtbeeld van een Oosterling in een damp van ontbonden duister, stillig-stil.

Een schok, die hem in de beenen sloeg, had Johan

doen staan. 't Doffe klop-klop van den paard-hoefslag was als vijzels in zijn ooren aan het stampen; even waren zijn tanden in zijn mond aan het rikketikken begonnen.

De naderende Arabier bleef aanvaren, winnend in grootte en in lichtkracht, nader kwam hij gewiegd door zijn paard, hoog heerlijk gezeten in het reine mousseline. Gelijk een ster voor Drie-Koningen, bakende over hem heen de aan een stok gedragen lantaren, het pad zoo bloot leggend voor zijn paards pooten. De lantaren wiebelde aan tusschen de wanden van de wijdere steeg, het duister ontraadselend waar de ruiter ging, die blank-straf en ondoorgrondelijk, keek naar niets uit de koepelende omhulling van zijn nachtwitten en begloeiden mantel. Koolzwart roezemoesde uit het kappe-open knevel en baard, waar achter hem nachtte de luchtstrook; waar de knechtskop van een neger schonk-glimmerig uit aankwam met een roodende fez; toen zijn roode lijfjas.

. . . .

Dan een muurlengte rechts, wendde het paard al schuiftrappelend om, gestuurd door de onteziene handen van zijn heer. Dwars stond het in de steeg. De lantaren, wind-schommelend, brandde neêr op de ritselooren van den witten hengst en op zijn omkruivende manen zijig, merkte de gleuven van den krommen spierhals, en de uitsnuivende wrongen van den neus waar stil hijging uit dampte. En op stangen en trenzen vonkte het rood en goud, want het paard knikte de pooten in stap, toen kwam het schabrak ontbloeien in een mysterie van arabesken, en in den bak des stijgbeugels de gele voet van den hoogen musulman.

En als in een tooverhuis droeg het paard den Moor onder het nu stille gloeilicht voorbij, wiegend hem statig

weg, ijskalm en onbegrepen hoogheerelijk in het open donker.

Zwart-glanzig stuurde de knecht zijn paard vast aan. Hij hield in zijn knookvuist den lantarenstok, zoo een lans in rust wordt gedragen, nu ook het achterlijf van den hengst heenhobbelde, rozig als besneeuwd, bebaldakijnd onder den nasleep van den mantel.

De lantaren binnen, omraamde rood het portiek; schuw blauwde het in de steeg. En binnen de roode knecht met zijn glimmende eunuchenfacie; toen viel de nacht als een bui."

Indien dit de passage van mooist zien in Van Looys werk is, het stuk leven waarop zich zijn liefde voor het rood, wit en goud bewegen in den nacht, — zoo als die in den „Nacht-cactus" en in *Feesten* II zich prachtig uitvierde — heeft gekoncentreerd en door het geheimzinnige zijige deinen van dien stillen ruiterdans met een elders niet bereikt dieper accent is aangedaan; — indien al de „Hengelaar" door zijn onvermengd heldere en in zich zelf afgeronde voltooidheid het duurzaamst zoû blijken, — zoo, als er sprake van genégenheid is, gaat de mijne jegens van Looys werk heen aan die bladzijden in den „Dood van mijn poes" en in „*Feesten* IV", waar iets nog beters aan het woord is dan het „zuivere" of „artistieke" zien van kleurlievende oogen. Dit is wat ik niet aanhalen zoû.

Dit is, in het eerste dezer geschriften, de eenvoudige teederheid des harten, die zich hier noch plechtig noch ziekeneurig maar met een schoone soberheid van emotie heeft geuit. Om dat als een webbe van deernis zich heeft gesponnen door de vorstbloemen op de ruiten van den schilders-zolder toen, om dat zij blinkt in het zilverig winterschijnsel daar tegen, om dat zij goud-waast in het

geellicht van de zolderlamp, heb ik deze bloemen zorgvol bewaard tusschen de bladen van mijn levensboek.

En in de „*Feesten* IV" bedoel ik het gedeelte, dat begint met „De opperste zaligheid .... dat is het, de vreugde in je te hebben" tot „.... hoe kommen we allemaal door de winter." [1])

In deze bladzijden is het humanistiesch naturalisme in practijk. Dit is dadelijk meer dan theorie. Moge de voorafgaande karikatuur van het mysticisme minder geslaagd zijn, — het gedicht dezer bladzijden, waarin de geëmotioneerde humor en de medesleepende liefde voor de zinnelijke wereld tot een streek zijn gevoerd waar men zeer groote werken van vroeger kan hooren echoën, — de Midsummernightsdream b. v. — brengt ons te gelijk daar, waar de polemiek dezer tijden nobel en hoog kan worden gedreven.

Waarde vriend Van Looy, ik heb gezegd dat wij, van '80, kale en grijze welwillende Heeren zijn geworden; dit is eigenlijk maar een aardigheidje, want wij gevoelen ons waarlijk nog vol jonge kracht en met nog wel veertig toekomstjaren voor ons.

Ik dank u voor wat uw werk mij heeft gegeven. Ga voort. Doe nog veel. Schenk mij nog veel zomer- en winterbloemen in mijn open levenstuin.

Dat gij in ons schoone Holland lang moogt leven!

Juni '96.

---

[1]) Tweem. Tijdschrift, Mei '96.

